

RYNEK PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH W WIELKOPOLSCE. DETERMINANTY, MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA ROZWOJU

Raport pełny z badania

Poznań, wrzesień 2014 r.

Instytucja Pośrednicząca zlecająca badanie

Samorząd Województwa Wielkopolskiego
Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu
Ul. Kościelna 37
60-537 Poznań

www.efs.wup.poznan.pl
www.obserwatorium.wup.poznan.pl

Główni odbiorcy publikacji:

Samorząd Województwa Wielkopolskiego
Samorządy powiatowe
Instytucje rynku pracy
Instytucje oświatowe

Data wydania publikacji

wrzesień 2014

Nakład

50 egz.

ISBN 978-83-935623-2-9

Na podstawie wyników badań wykonanych przez konsorcjum firm:

EU-Consult Sp. z o.o.
Ul. Wały Piastowskie 1
80-855 Gdańsk

Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o.
ul. A. Ostrowskiego 30
52-238 Wrocław

Przygotowanie opracowania:

Jarosław Sawicki
Agata Rybak
Artur Kotliński
Żaneta Rosiak
Anna Gabory
Magdalena Romaniecka
Krzysztof Gutta
Michał Dominik
Agata Płatek
Esterka Koźlik
Ewelina Jakubczak
Helena Fatyga
Mirosław Kasprzak
Beata Nowak

w konsultacji z Wielkopolskim Obserwatorium Rynku Pracy II

na zlecenie

Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu

Publikacja bezpłatna

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO
WOJEWÓDZKI URZĄD PRACY
W POZNANIU

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Spis treści

WPROWADZENIE	7
METODOLOGIA BADANIA.....	8
Zakres badania	8
Metody badawcze	11
Analiza desk research.....	11
Wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo (CATI).....	11
Badanie jakościowe IDI.....	14
CZĘŚĆ I. ANALIZA DESK RESEARCH.....	16
1. Uwarunkowania strategiczne	16
1.1. Strategie UE i krajowe	16
1.2. Regionalne strategie i dokumenty programowe.....	21
1.3. Instytucje rynku pracy.....	26
2. Wielkopolska na tle Europy i kraju.....	27
3. Sytuacja społeczno-demograficzna obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego	29
3.1. Sytuacja obecna.....	29
3.2. Prognoza demograficzna województwa.....	35
4. Aktywność mieszkańców wsi województwa wielkopolskiego	37
5. Charakterystyka bezrobocia na wielkopolskiej wsi	44
6. Mobilności zawodowa i geograficzna mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego.....	50
6.1. Mobilność geograficzna	50
6.2. Mobilność zawodowa.....	54
7. Dostępność do infrastruktury technicznej i społecznej terenów wiejskich	55
8. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi	58
9. Popytowe aspekty rynku pracy na wielkopolskiej wsi.....	62
9.1. Aktywność gospodarcza na wielkopolskiej wsi.....	62
9.2. Podstawowe sektory gospodarki na wsi wielkopolskiej	65
9.3. Aktywność społeczna mieszkańców wsi.....	68
10. Zależności pomiędzy sytuacją makroekonomiczną a sytuacją na rynku pracy na obszarach wiejskich.....	68
11. Fundusze UE i działania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL) dla tworzenia miejsc pracy na wsi i podnoszenia aktywności zawodowej mieszkańców wsi.....	70
11.1. Charakterystyka Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	71
11.2. Charakterystyka osi LEADER	74

11.3. Charakterystyka Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki	77
12. Identyfikacja silnych i słabych stron kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich, określenie potencjału i możliwości rozwoju	78
CZĘŚĆ II. BADANIA REAKTYWNE	82
1. Badanie ilościowe wśród mieszkańców obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, z wyłączeniem członków gospodarstw domowych rolników	82
1.1. Charakterystyka grupy badanej.....	82
1.2. Opis wyników badania.....	83
1.2.1. Charakterystyka osób pracujących zawodowo	83
1.2.2. Charakterystyka osób bezrobotnych	88
1.2.3. Charakterystyka osób biernych zawodowo.....	93
1.2.4. Charakterystyka gospodarstw domowych osób badanych.....	96
1.2.5. Edukacja.....	101
1.2.6. Rynek pracy	105
1.2.7. Analiza kapitału ludzkiego	117
1.3. Podsumowanie i wnioski.....	123
2. Badanie CATI wśród mieszkańców obszarów wiejskich będących kierownikami gospodarstw rolnych.....	128
2.1. Opis wyników badania.....	128
2.1.1. Charakterystyka gospodarstwa rolnego	128
2.1.2. Charakterystyka gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych ..	136
2.1.3. Zatrudnienie	139
2.1.4. Przekazywanie tradycji rolniczych	148
2.1.5. Edukacja.....	151
2.2.6. Kapitał ludzki.....	155
2.2. Podsumowanie i wnioski.....	159
3. Badanie CATI wśród przedsiębiorców prowadzących swoją działalność na obszarach wiejskich.....	165
3.1. Charakterystyka grupy badanej.....	165
3.2. Opis wyników badania.....	167
3.2.1. Ocena sytuacji gospodarczej.....	167
3.2.2. Kwestie zatrudnienia.....	170
3.2.3. Perspektywy rozwoju.....	179
3.2.4. Środki Unii Europejskiej.....	184

3.3. Podsumowanie i wnioski.....	189
4. Wnioski z badania jakościowego.....	194
ANALIZY KOŃCOWE.....	196
Wnioski końcowe.....	196
Analiza SWOT	198
Rekomendacje	201
Bibliografia	209
Spis tabel	211
Spis wykresów.....	212
Załącznik. Wielkopolska na tle wybranych regionów UE	216

WPROWADZENIE

Obszary wiejskie w Polsce, wyznaczone jako obszar gmin wiejskich i części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich, w 2010 roku zajmowały 219 277 km², tj. 93,2% terytorium państwa. W województwie wielkopolskim było to 28 338 km², tj. 95,0% terytorium regionu. W skali kraju na obszarach wiejskich zamieszkuje 39% ogółu ludności kraju, w Wielkopolsce jest to 44,1% mieszkańców. W ostatnich latach liczba mieszkańców wsi rosła i tendencja ta według prognoz GUS ma się utrzymać do 2020 r., kiedy to liczba ludności wiejskiej ma wzrosnąć do 15 180 tys. w kraju. Istotnym jest, że przyrost naturalny na obszarach wiejskich wynosi 1,4 na 1000 osób w kraju i 4,0 na 1000 osób w województwie wielkopolskim, co jest wartością dwukrotnie wyższą niż w miastach. W tym stanie rzeczy zasadnym jest pytanie o rynek pracy na obszarach wiejskich, gdyż zamieszkująca go ludność w sposób naturalny, w ujęciu dynamicznym, tworzy zasób pracy.

Celem głównym projektu badawczego pn. „*Rynek pracy na obszarach wiejskich Wielkopolski. Determinanty, możliwości i ograniczenia rozwoju*” oraz prowadzonych w jego ramach analiz i badań jest ocena rynku pracy na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego. Zostanie ona dokonana poprzez identyfikację uwarunkowań rozwoju rynku pracy na terenach wiejskich Wielkopolski zarówno w kontekście jego potencjałów, jak i występujących barier.

Realizacja powyżej przedstawionego głównego celu projektu badawczego zostanie wsparta osiągnięciem celów szczegółowych. Sformułowano następujące cele szczegółowe:

1. Określenie społeczno-demograficznych determinant rynku pracy na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego.
2. Identyfikacja uwarunkowań aktywności i bierności zawodowej na wsi.
3. Formy aktywności zawodowej podejmowane przez mieszkańców obszarów wiejskich.
4. Charakterystyka bezrobocia na wielkopolskiej wsi w ujęciu dynamicznym.
5. Określenie stymulant i barier mobilności zawodowej i geograficznej mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego.
6. Identyfikacja silnych i słabych stron kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich, określenie potencjału i możliwości rozwoju.
7. Wskazanie na popytowe aspekty rynku pracy na wielkopolskiej wsi.
8. Przedstawienie ograniczeń i możliwości związanych z tworzeniem nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich.
9. Określenie zależności pomiędzy sytuacją makroekonomiczną a sytuacją na rynku pracy na obszarach wiejskich.
10. Identyfikacja instytucjonalnego oddziaływania na zatrudnienie na obszarach wiejskich.
11. Określenie znaczenia działań w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL) dla tworzenia miejsc pracy na wsi i podnoszenia aktywności zawodowej mieszkańców wsi.
12. Ocena szans i zagrożeń związanych z rozwojem wiejskiego rynku pracy w Wielkopolsce.
13. Udzielenie rekomendacji związanych z rozwojem rynku pracy na obszarach wiejskich.

METODOLOGIA BADANIA

Zakres badania

Badania i analizy realizowane w ramach projektu badawczego pn. „Rynek pracy na obszarach wiejskich Wielkopolski. Determinanty, możliwości i ograniczenia rozwoju” obejmowały okres 2007-2013, tj. okres po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem mijającej perspektywy finansowej UE. Pozyskiwane dane statystyczne dotyczące sytuacji społeczno-demograficznej obszarów wiejskich Wielkopolski (GUS, BDL) zostały przedstawione w perspektywie czasowej 2003-2013.

Projekt badawczy „Rynek pracy na obszarach wiejskich Wielkopolski. Determinanty, możliwości i ograniczenia rozwoju” był realizowany na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego. Dane statystyczne zostały zaprezentowane na poziomie NTS4, tj. dla wszystkich 31 powiatów Wielkopolski, bez miast na prawach powiatu. Charakteryzowały one obszary wiejskie poszczególnych powiatów, poszczególnych omówionych niżej typów powiatów, a także przedstawione zostało odniesienie do sytuacji województwa, całego kraju oraz danych europejskich.

Obszary wiejskie w województwie wielkopolskim znajdują się na terenie wszystkich powiatów województwa (NTS 4) za wyjątkiem miast na prawach powiatu, których jest 4 (Poznań, Kalisz, Leszno i Konin). Dla potrzeb badań 31 powiatów ziemskich dokonano celowego podziału eksperckiego (zespół Katedry Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu) na trzy grupy, w zależności od zróżnicowania poziomu rozwoju obszarów wiejskich: zintegrowane obszary wiejskie, pośrednie obszary wiejskie i peryferyjne obszary wiejskie.

- Grupa **zintegrowanych** (Grupa 1) obszarów wiejskich charakteryzuje się między innymi tym, że rozrastają się one, tracąc typowo wiejski charakter i przyjmując na obszarach najbardziej przylegających do miasta-rdzenia charakter nieformalnych dzielnic miast. Minimalizuje się lub nawet eliminuje ich funkcja rolnicza. Większość dochodów ludności tam zamieszkującej pochodzi ze źródeł nierolniczych, a stopa bezrobocia na tych terenach jest stosunkowo niska. Są to tereny silnie powiązane funkcjonalnie z miastami. Wyodrębniono 6 powiatów zintegrowanych, są to powiaty: **kaliski, leszczyński, nowotomyski, pilski, poznański i wolsztyński**¹.
- Grupę powiatów **przejściowych** (Grupa 2) tworzą pośrednie obszary wiejskie, cechuje je występowanie silnego, konkurencyjnego rolnictwo, będącego głównym źródłem dochodu ich mieszkańców, często jest to rolnictwo wielkoobszarowe. Powiaty te charakteryzuje też mniejsza gęstość zaludnienia niż w przypadku obszarów zintegrowanych. Integralną częścią tych obszarów są małe miasteczka, spełniające rolę zaplecza administracyjnego, usługowego

¹ Zauważyć należy, że aż 4 z tych siedmiu powiatów znajdują się wokół siedzib władz województw w obowiązującym w latach 1975-1998 podziale administracyjnym. Są tutaj dwa wyjątki: powiat pilski jest pierwszym wyjątkiem, gdyż miasto Piła nie jest miastem na prawach powiatu, pomimo, że była siedzibą władz wojewódzkich; powiat koniński jest drugim wyjątkiem gdyż, pomimo, że otacza byłe miasto wojewódzkie zaliczony jest do powiatów peryferyjnych.

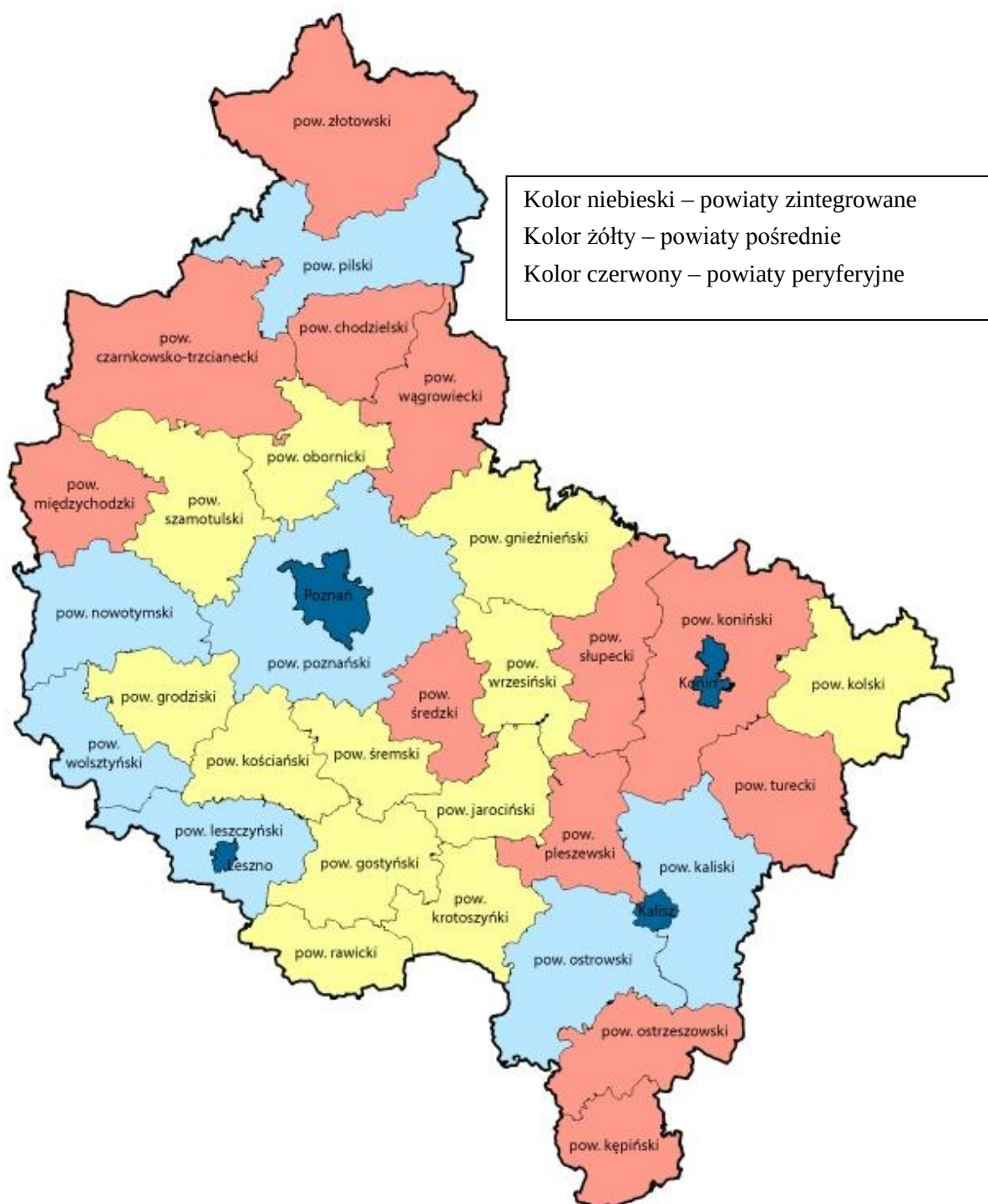
i zaopatrzeniowego dla działalności rolniczej. W skład tej grupy zakwalifikowano następujące powiaty: **ostrowski, gnieźnieński, gostyński, grodziski, jarociński, kolski, kościański, krotoszyński, obornicki, rawicki, szamotulski, śremski i wrzesiński** – łącznie 13 jednostek.

- Grupa powiatów **peryferyjnych** (Grupa 3) charakteryzuje się w szczególności przewagą rolnictwa opartego na gospodarstwach rolnych o małej sile ekonomicznej z wysoką skalą bezrobocia długotrwałego i ukrytego, ubóstwa, wykluczenia społecznego. Występuje tam wysokie ryzyko osłabienia lub zanik kluczowych czynników prorozwojowych, takich jak kapitału ludzki, dziedzictwo kulturowe. Pogarsza się stan infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej, która i tak jest słabo rozwinięta. Charakteryzują się również bardzo niską i zmniejszającą się gęstością zaludnienia, a odsetek ludzi starszych jest na tych terenach wysoki. Do grupy tej zaliczono 12 powiatów ziemskich takich jak powiat: **chodzieski, czarnkowsko-trzcianecki, kępiński, koniński, międzychodzki, ostrzeszowski, pleszewski, słupecki, średzki, turecki, wągrowiecki i złotowski.**

Przyjęta klasyfikacja powiatów pod względem charakteru obszarów wiejskich oparta jest na wyróżnieniu 3 podstawowych typów (obszary wiejskie zintegrowane, pośrednie i peryferyjne). Powiaty ekspercko uznane za charakterystyczne dla danego typu zostały wskazane w badaniu jako wytyczne do realizacji badań terenowych. Założenie takie ma pozwolić na porównanie specyfiki rynku pracy w tych trzech typach powiatów, wskazanie różnic i podobieństw, barier i uwarunkowań rozwoju. Pozostałe powiaty województwa wielkopolskiego – nie wybrane do badania – w mniejszym lub większym stopniu odpowiadają charakterystyce poszczególnych typów, co pozwala przypisać je do jednego z nich. Determinanty rozwoju wiejskiego rynku pracy będą adekwatne zatem dla wszystkich powiatów z danego typu obszarów wiejskich. Dokonana w badaniu analiza pozwala na scharakteryzowanie poszczególnych typów obszarów wiejskich pod względem potencjału rynku pracy i zasobów ludzkich. Należy jednak podkreślić, że przypisanie powiatu do typu ma charakter ekspercki i nie każde cechy typu muszą być spełniane przez powiat.

W przypadku niektórych powiatowych rynków pracy na obszarach wiejskich problematyczne jest przypisanie ich do konkretnego typu ze względu na brak dominujących cech, pozwalających na jednoznaczne ich zakwalifikowanie. Jest to zwykle efekt wpływu centrum regionu (Poznań) na zatrudnienie i postawy zatrudnieniowe w powiecie. Jednocześnie powiaty te jednoznacznie nie wyróżniają się monofunkcyjnością czy peryferyjnością, stąd problem z ich jednoznacznym zaklasyfikowaniem. Pomimo to przypisane zostały do typu im najbliższego, choć wiejski rynek pracy na tych obszarach będzie mógł zawierać także cechy pozostałych typów. Determinanty rozwoju powiatowych rynków pracy są silnie uzależnione od uwarunkowań lokalnych, co trudne jest do oddania w jakiegokolwiek klasyfikacji, dlatego przekładanie wyników badania na sytuację na poszczególnym powiatowym rynku pracy wymaga odniesienia się i poszukiwania przyczyn w warunkach lokalnych.

Mapa 1. Województwo wielkopolskie z podziałem na ekspercko określone typy powiatów

Metody badawcze

Analiza desk research

Desk research (analiza danych zastanych) jest metodą badań społecznych lub marketingowych, która zakłada szczegółową analizę i interpretację już istniejących i dostępnych danych. Realizacja projektu typu desk research nie jest związana z pozyskiwaniem nowych informacji, a jedynie scaleniem, przetworzeniem i analizą informacji rozproszonych dotychczas wśród rozmaitych źródeł. Zastosowana metoda pozwoliła na zebranie szerokiego spectrum danych dotyczących rynku pracy na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego, które stanowiły jedną z podstaw do dalszych pogłębionych analiz i formułowania rekomendacji.

Do przygotowania analizy desk research wykorzystano materiały, publikacje, dokumenty oraz dane statystyczne związane z tematyką badania, pochodzące z różnych źródeł. Uwzględniono przede wszystkim następujące źródła danych:

- Dane statystyki publicznej,
- Dane i opracowania Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu,
- Dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Realizowane programy i strategie związane z zakresem tematycznym badania,
- Literaturę (zgodnie z zamieszczoną bibliografią).

Wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo (CATI)

Badania ankietowe techniką CATI zostaną zrealizowane z trzema grupami respondentów:

1. Mieszkańcami obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, z wyłączeniem członków gospodarstw domowych rolników
2. Mieszkańcami obszarów wiejskich będących kierownikami gospodarstw rolnych
3. Przedsiębiorcami prowadzącymi swoją działalność na obszarach wiejskich

Dobór respondentów do badania miał **charakter losowy**. **Operatem losowania** była baza telefonów (stacjonarnych i komórkowych) mieszkańców lub przedsiębiorstw województwa wielkopolskiego.

Technika wywiadów telefonicznych wspomaganych komputerowo (CATI) jest ilościową techniką zbierania danych. W trakcie wywiadu telefonicznego ankietier przeprowadza rozmowę z odpowiednio dobranym respondentem, korzystając ze wsparcia komputera. Używając telefonu ankietier zadaje pytania widoczne na ekranie i zapisuje (i/lub nagrywa) odpowiedzi respondenta, które są automatycznie wprowadzane do pamięci komputera. Na bieżąco kontrolowane są postępy badania oraz sprawdzana jest praca ankietierów telefonicznych, a wyniki dostępne są niemal natychmiast po zakończeniu badania.

Dobór techniki badawczej dyktowany był jej wysokim poziomem standaryzacji. Zastosowane narzędzie badawcze – kwestionariusz wywiadu – poddane zostało testowaniu w badaniu pilotażowym. Pytania badawcze w jego wyniku oceniono jako trafne i rzetelne.

Badanie CATI wśród mieszkańców obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, z wyłączeniem członków gospodarstw domowych rolników

Badaniem zostało objętych **900 mieszkańców** obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego w wieku produkcyjnym. Warstwy w badaniu były stanowione przez: typ obszarów wiejskich oraz aktywność zawodowa mieszkańców. W każdym z trzech wyróżnionych wyżej typów obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego (zintegrowanych, pośrednich i peryferyjnych) została zrealizowana ta sama liczba wywiadów (po 300 wywiadów).

Warstwowanie ze względu na strukturę aktywności zawodowej mieszkańców wybranych obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego obejmowało podział kwotowy na biernych zawodowo i aktywnych zawodowo, z uwzględnieniem osób pracujących i bezrobotnych. Poniższa tabela prezentuje szczegółowy dobór próby (z uwzględnieniem warstw).

Ponadto, w ramach każdej z wyróżnionych warstw dobór respondentów do badania podlegał ścisłym regulacjom:

- Wśród **biernych zawodowo**: wg płci, wieku (do 24 lat, 25-44 lata, powyżej 45 lat) oraz wykształcenia (zawodowe i niższe, średnie, wyższe) – przy założeniu alokacji równomiernej.
- Wśród **zatrudnionych**: wg wieku (do 24 lat, 25-44 lata, powyżej 45 lat) oraz wykształcenia (zawodowe i niższe, średnie, wyższe) – przy założeniu alokacji równomiernej.
- Wśród **bezrobotnych**: wg wieku (do 24 lat, 25-44 lata, powyżej 45 lat) oraz wykształcenia (zawodowe i niższe, średnie, wyższe) – przy założeniu alokacji równomiernej.

Tabela 1. Szczegółowy dobór próby w badaniu CATI wśród mieszkańców obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, z wyłączeniem członków gospodarstw domowych rolników

typ	powiaty	liczba osób w wieku produkcyjnym	udział w wybranej grupie powiatów	próba badawcza	Bierni zawodowo	Aktywni zawodowo		
						Ogółem	bezrobotni	pracujący
	województwo	2219016		900	324	576	51	525
Zintegrowane	Powiat kaliski	52175	13,0%	39	14	25	2	23
	Powiat leszczyński	34231	8,6%	26	9	16	1	15
	Powiat pilski	89696	22,4%	67	24	43	5	38
	Powiat poznański	224057	56,0%	168	60	108	5	103
	ogółem	400159	100%	300	108	192	13	179
pośrednie	Powiat krotoszyński	49670	29,3%	88	32	56	5	51
	Powiat gostyński	48939	28,9%	87	31	55	6	49
	Powiat grodziski	32761	19,3%	58	21	37	3	34
	Powiat rawicki	38186	22,5%	68	24	43	5	38
	ogółem	169556	100%	300	108	192	19	173

peryferyjne	Powiat kępiński	36243	23,9%	72	26	46	2	44
	Powiat ostrzeszowski	35210	23,2%	70	25	45	5	40
	Powiat międzychodzki	23806	15,7%	47	17	30	4	26
	Powiat czarnkowsko-trzcianiecki	56318	37,2%	111	40	71	8	63
	ogółem	151577	100%	300	108	192	19	173

Badanie CATI wśród mieszkańców obszarów wiejskich będących kierownikami gospodarstw rolnych

W ramach prowadzonego projektu, zrealizowano badanie CATI z **432 mieszkańcami obszarów wiejskich będących kierownikami gospodarstw rolnych** w 12 wybranych powiatach województwa wielkopolskiego, reprezentujących 3 grupy powiatów (po 4 powiaty). Dobór respondentów do badania ilościowego z uwzględnieniem powiatów, w których zlokalizowane jest gospodarstwo rolne, oparty był na zasadzie równoliczności (36 respondentów w powiecie). Dodatkowe warstwy w badaniu zostały wyznaczone na podstawie wartości rocznej produkcji gospodarstwa rolnego:

- Małe gospodarstwa rolne – wartość produkcji do 60 tys. zł
- Średnie gospodarstwa rolne – wartość produkcji od 61 do 220 tys. zł
- Duże gospodarstwa rolne – wartość produkcji powyżej 220 tys. zł

W badaniu CATI wśród mieszkańców wybranych obszarów wiejskich będących kierownikami gospodarstw rolnych populacją badawczą były wszystkie gospodarstwa rolne zlokalizowane w wybranych powiatach województwa wielkopolskiego. Jednostką losowania było gospodarstwo rolne, zaś jednostką analizy osoba spełniająca założone kryteria rekrutacyjne (kierownik gospodarstwa rolnego o określonej wartości rocznej produkcji).

Kwestionariusz wywiadu telefonicznego z kierownikami gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego poruszał zagadnienia związane z charakterystyką gospodarstwa rolnego oraz domowego, zatrudnieniem, przekazywaniem tradycji rolniczych, edukacją oraz kapitałem ludzkim. Badanie miało na celu poznanie sytuacji gospodarstw rolnych jako miejsc zatrudnienia i uzyskanie pełnego obrazu zatrudnienia wśród członków gospodarstw domowych rolników.

Badanie CATI wśród przedsiębiorców prowadzących swoją działalność na obszarach wiejskich

Badaniem objęto **402 przedsiębiorstwa**, prowadzące działalność na obszarach wiejskich w 12 wybranych do badania powiatach województwa wielkopolskiego. Badanie dotyczyło zarówno mikroprzedsiębiorstw (w tym osób samozatrudnionych), jak i małych, średnich oraz dużych pracodawców, a ankiety były realizowane z właścicielem przedsiębiorstwa lub osobą mogącą udzielić informacji w zakresie potrzeb kadrowych firmy.

Warstwy w badaniu to: wielkość zatrudnienia oraz podział terytorialny. Za pomocą kryterium wielkości zatrudnienia przedsiębiorstwa zostały charakteryzowane jako: mikroprzedsiębiorstwa (0-9

zatrudnionych), małe firmy (10-49 zatrudnionych) oraz średnie i większe firmy (50 i więcej zatrudnionych). Kryterium podziału terytorialnego wyznaczone było w oparciu o lokalizację siedziby firmy (zgodnie z wybranymi do badania 12 powiatami województwa wielkopolskiego).

Poniższa tabela prezentuje szczegółowy dobór próby (z uwzględnieniem alokacji równomiernej w ramach warstw):

Tabela 2. Szczegółowy dobór próby w badaniu CATI wśród przedsiębiorców prowadzących swoją działalność na obszarach wiejskich

Typ	Powiaty	Próba badawcza	Przedsiębiorstwa		
			mikro	małe	średnie i większe
województwo		402	134	134	134
zintegrowane	kaliski	33	11	11	11
	leszczyński	33	11	11	11
	pilski	33	11	11	11
	poznański	39	13	13	13
	ogółem	138	46	46	43
pośrednie	krotoszyński	33	11	11	11
	gostyński	33	11	11	11
	grodziski	33	11	11	11
	rawicki	33	11	11	11
	ogółem	132	44	44	44
peryferyjne	kępiński	33	11	11	11
	ostrzeszowski	33	11	11	11
	międzychodzki	33	11	11	11
	czarnkowsko-trzcianecki	33	11	11	11
	ogółem	132	44	44	44

Badanie jakościowe IDI

Badanie IDI zostało zrealizowane z **30 przedstawicielami** instytucji wydających środki publiczne na tworzenie miejsc pracy bądź stwarzanie lepszych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na poziomie regionalnym i lokalnym.

Celowy dobór próby do badania IDI zapewnił uzyskanie wszystkich pożądanych informacji. Lista instytucji uczestniczących w badaniu IDI objęła podmioty funkcjonujące na szczeblu wojewódzkim (regionalnym) jak i lokalnym (powiatowym), a także przedstawicieli różnych instytucji: kierowników oddziałów ARiMR, powiatowych urzędów pracy, starostw powiatowych, urzędu marszałkowskiego czy ośrodków doradztwa rolniczego.

W każdej z instytucji podjęto działania w celu realizacji wywiadu z dyrektorem/kierownikiem placówki, ewentualnie z innym wyznaczonym przez przełożonego pracownikiem instytucji, dysponującym odpowiednią wiedzą, kompetencjami i doświadczeniem w temacie badania. Ponadto, wybór lokalizacji poszczególnych wywiadów IDI podyktowany został chęcią zachowania możliwości weryfikacji i pogłębienia wyników badań ilościowych CATI. Z tego powodu do badania, oprócz

instytucji działających na szczeblu regionalnym, wyselekcjonowano podmioty funkcjonujące w powiatach, w których realizowane były również badania ilościowe.

Rozmowa w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych prowadzona była w oparciu o wcześniej przygotowany scenariusz.

CZĘŚĆ I. ANALIZA DESK RESEARCH

1. Uwarunkowania strategiczne

1.1. Strategie UE i krajowe

Podstawowym dokumentem zawierającym kierunki działania UE do roku 2020 jest „**EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu**”² została przyjęta przez Radę Europejską dnia 17 czerwca 2010 r., jako kluczowy dokument dla średniookresowej strategii rozwoju UE. Dokument ten powstał, jako odpowiedź na kryzys, który dotknął gospodarkę światową i europejską. Jest próbą przeciwdziałania skutkom tego kryzysu i zaradzenia podobnym zjawiskom w przyszłości, co przejawia się w jej zapisach: „Wyjście z kryzysu musi być jednocześnie przejściem do innej gospodarki. Aby nasze pokolenie i kolejne mogły nadal cieszyć się wysoką jakością życia, opartą na unikatowych europejskich modelach społecznych, musimy zacząć działać już teraz. Potrzebujemy w tym celu strategii, dzięki której gospodarka UE stanie się inteligentna, zrównoważona i będzie sprzyjać włączeniu społecznemu, co zaowocuje wzrostem zatrudnienia i wydajności oraz większą spójnością społeczną”³.

Strategia określa działania, których skoordynowane podjęcie przez państwa członkowskie przyspieszy wyjście z kryzysu i przygotuje europejską gospodarkę na wyzwania przyszłości.

STRATEGIA EUROPA 2020⁴ przenoszona jest do dokumentów programowych poszczególnych państw członkowskich poprzez krajowe programy jej wdrożenia. W Polsce zapisy Strategii Europa 2020 transponowane są na grunt krajowy poprzez dokument o nazwie: **Krajowy Program Reform Europa 2020**⁵ (KPR). Dokument ten zakłada nie tylko korelację proponowanych reform z priorytetami Strategii Europa 2020, ale też wpisuje się w zamierzenia rządu dotyczące stworzenia efektywnej polityki rozwoju kraju.

W systemie zarządzania rozwojem w Polsce przyjęto⁶, i określono w ustawie⁷, że podstawowym dokumentem określającym strategię rozwoju kraju w okresie długookresowym będzie **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju**⁸ i towarzysząca jej Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Najważniejszym dokumentem określającym strategię średniookresową

² European Commission. Communication From The Commission, Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels, 3.3.2010, COM(2010) 2020 final.

³ Tamże, s. 11.

⁴ Elementy wspólnych ram strategicznych znajdują się w: Dokument Roboczy Służb Komisji. Elementy Wspólnych Ram Strategicznych na lata 2014-2020 Bruksela 14.3.2012. SWD (2012)61. Final cz. I i cz. II.

⁵ Krajowy Program Reform Europa 2020. Warszawa, Kwiecień 2011.

⁶ Plan uporządkowania strategii rozwoju. Ministerstwo Rozwoju regionalnego, Warszawa, marzec 2010.

⁷ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Dz. U z 2006 r. Nr 227 poz. 1658 z późn. zm.

⁸ Długookresowa Strategia Rozwoju kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Monitor Polski. Warszawa, 1.02.2013. Poz. 121.

będzie **Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju do roku 2020**⁹. Na nim bazuje dziewięć zintegrowanych dokumentów strategicznych realizujących średnio- i długookresową strategię rozwoju kraju, takich jak:

- Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”,
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego,
- Strategia Rozwoju Transportu,
- Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko,
- Strategia Sprawne Państwo,
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego,
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie,
- Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP,
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU 2030¹⁰ (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Celem strategicznym koncepcji jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie¹¹. KPZK 2030 kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W koncepcji sformułowano sześć powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030, wśród których w kontekście badania należy wskazać przede wszystkim:

- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020. AKTYWNE SPOŁECZEŃSTWO, KONKURENCYJNA GOSPODARKA, SPRAWNE PAŃSTWO (SSRK) jest najważniejszym elementem średniookresowego kompleksowego systemu zarządzania rozwojem kraju. Celem

⁹ Strategia Rozwoju kraju 2020. Aktywne Społeczeństwo, Konkurencyjna Gospodarka, Sprawne Państwo. Monitor Polski. Warszawa dnia 22 listopada 2012r. Poz. 882.

¹⁰ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Monitor Polski. Warszawa, 27.04.2012 r. poz. 252.

¹¹ http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_przestrzenna/kpzk/strony/koncepcja_przestrzennego_zagospodarowania_kraju.aspx.

głównym strategii średniookresowej staje się wzmocnienie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę życia ludności. W dokumencie tym stwierdza się, że „... Polska w 2020 roku będzie lepiej wykorzystywać posiadane potencjały gospodarcze, społeczne i instytucjonalne dla zapewniania szybkiego rozwoju kraju i poprawy warunków życia ludności.(...) Gospodarka w coraz większym stopniu przechodzi do paradygmatu rozwoju dojrzałego, budowanego na filarach innowacyjności, dyfuzji i efektywności”.

Strategia średniookresowa do 2020 roku (SSRK 2020) wytycza trzy obszary strategiczne (Sprawne i efektywne państwo, Konkurencyjna gospodarka, Spójność społeczna i terytorialna), w których koncentrować się będą główne działania do 2020 roku oraz określa, jakie interwencje są niezbędne w perspektywie średniookresowej w celu przyspieszenia procesów rozwojowych. Sprawne działające państwo, efektywnie dysponujące dostępnymi środkami publicznymi jest podstawowym warunkiem realizacji przyjętych celów rozwojowych. W celu poprawy spójności społecznej i terytorialnej tworzone będą warunki dla rozprzestrzeniania procesów rozwojowych, zarówno w kontekście geograficznym – na różne obszary o słabszych potencjałach, jak i włączania w procesy rozwojowe tych, którzy pozostawali dotychczas tylko biernymi odbiorcami zachodzących zmian. W realizacji SSRK roku akcent strategiczny zostanie położony w głównej mierze na wzmacnianie potencjałów, które w przyszłości zagwarantują długofalowy rozwój, a nie tylko na alokację środków bezpośrednio w dziedziny, w których występują największe deficyty.

STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO 2020¹², stanowi odpowiedź na wyzwania, jakie stoją przed Polską, w zakresie lepszego wykorzystania potencjału ludzkiego. Do wyzwań tych należą: uczynienie z Polski bardziej atrakcyjnego miejsca do życia, rozwijania wiedzy i podejmowania pracy, a w konsekwencji lokowania inwestycji oraz tworzenie większej liczby trwałych miejsc pracy. Rozwój kapitału ludzkiego przyczyni się do pełniejszego wykorzystania zasobów pracy oraz wsparcia wzrostu konkurencyjności gospodarki.

Wyzwania, jakie stoją przed Polską w zakresie rozwoju kapitału ludzkiego obejmują poprawę sytuacji demograficznej, a jednocześnie zmiany systemu funkcjonowania państwa wynikające z procesów starzenia się społeczeństwa.

Do najważniejszych zadań polityki państwa w obszarze rozwoju kapitału ludzkiego wskazanych w Strategii należą:

1. Zwiększenie dzietności,
2. Zwiększenie zatrudnienia,
3. Zwiększenie liczby lat przeżywanych w zdrowiu,
4. Poprawa jakości wykształcenia Polaków;
5. Wykorzystanie potencjału młodej generacji szczególnie na rynku pracy, w tym przedsiębiorczości młodego pokolenia;
6. Wykorzystanie potencjału osób starszych w obszarze aktywności zawodowej i społecznej;

¹² Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020. Monitor Polski. 7 sierpnia 2013 r. Poz. 640.

7. Zmniejszenie ubóstwa, w szczególności wśród grup najbardziej zagrożonych: rodzin wielodzietnych, rodzin osób niepełnosprawnych, bezrobotnych, biednych pracujących.

Głównym celem działań zaplanowanych w Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego jest rozwijanie kapitału ludzkiego poprzez wydobywanie potencjałów osób, aby mogły one w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym i ekonomicznym na wszystkich etapach życia.

STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO 2020¹³ (SRKS). Za główny cel strategiczny dla całego obszaru kapitału społecznego uznano: Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski.

W SRKS sformułowano następujące wyzwania rozwojowe dla polityki publicznej w zakresie wzmacniania kapitału społecznego w Polsce do roku 2020:

- a. Zwiększenie powszechnej świadomości znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju.
- b. Podniesienie poziomu kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego.
- c. Zwiększenie aktywności i partycypacji społecznej.
- d. Poprawa komunikacji społecznej i wymiany wiedzy.
- e. Poprawa wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego w budowaniu kapitału społecznego.

KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2010-2020: REGIONY, MIASTA, OBSZARY WIEJSKIE¹⁴ (KSRR) jest dokumentem określającym cele i sposób prowadzenia polityki rozwoju kraju w ujęciu regionalnym (wojewódzkim). Strategia wyznacza cele i priorytety rozwoju kraju w wymiarze terytorialnym, określa rolę regionów w tym procesie, nakreśla zasady koordynacji działań rozwojowych realizowanych przez różne podmioty publiczne.

Celem strategicznym KSRR do 2020 jest: efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA NA LATA 2012-2020¹⁵. W Strategii określono następującą wizję obszarów wiejskich: *„Obszary wiejskie w 2020 r. będą atrakcyjnym miejscem pracy, zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności rolniczej lub pozarolniczej, które w sposób komplementarny przyczyniają się do wzrostu gospodarczego. Tereny te będą dostarczały dóbr publicznych i rynkowych z zachowaniem unikalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych dla przyszłych pokoleń. Mieszkańcy obszarów wiejskich będą posiadać szeroki dostęp do wysokiej jakości edukacji, zatrudnienia, ochrony zdrowia, dóbr kultury i nauki, narzędzi społeczeństwa informacyjnego*

¹³ Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego. Monitor Polski. Warszawa 13 maja 2013. Poz. 378.

¹⁴ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie. Monitor Polski z 2010 r. Nr 36 poz. 423.

¹⁵ Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012-2020. Monitor Polski, Warszawa, 09 listopada 2012 r, poz. 839.

i niezbędnej infrastruktury technicznej. Obszary wiejskie zachowują swój unikalny charakter dzięki zrównoważonemu rozwojowi konkurencyjnego rolnictwa i rybactwa”.

W SZRWRiR określono cel główny, którym jest poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju, który będzie realizowany w oparciu o pięć celów szczegółowych:

- Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;
- Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej;
- Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe;
- Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego;
- Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Programowanie perspektywy finansowej¹⁶ 2014-2020 – **ZAŁOŻENIA UMOWY PARTNERSTWA**¹⁷. Dokument stanowi podstawę do dyskusji na temat zakresu wsparcia działań rozwojowych kraju środkami unijnymi (wraz z współfinansowaniem krajowym) z funduszy Wspólnych Ram Strategicznych: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego w latach 2014-2020.

Celem realizowanym w ramach nowej perspektywy finansowej 2014-2020 jest oparcie rozwoju na dalszym zwiększaniu konkurencyjności gospodarki, poprawie spójności społecznej i terytorialnej (przez likwidowanie istniejących barier rozwojowych) i podnoszeniu sprawności i efektywności państwa.

Cel główny wykorzystania środków UE będzie realizowany szereg celów określonych na podstawie Strategii Rozwoju Kraju, wśród których w kontekście badania warto wskazać na:

Cel 1. Wsparcie dla zwiększania konkurencyjności gospodarki głównie poprzez:

- rozwój kapitału ludzkiego, rozumiany, jako tworzenie podstaw do kreatywności i innowacyjności społeczeństwa, głównie poprzez wdrażanie głównych zasad uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*), a także podnoszenie jakości i konkurencyjności szkolnictwa wyższego,
- rozwój cyfrowy (zapewnienie dostępu do szybkiego i bardzo szybkiego Internetu szerokopasmowego), rozwój e-gospodarki, rozwój cyfrowych kompetencji, w szczególności wśród dzieci i młodzieży, cyfrowa szkoła (z wyłączeniem e-integracji oraz rozwoju e-usług publicznych),

¹⁶ W dokumencie pomija się omówienie dwóch dokumentów wchodzących w skład „strategii zintegrowanych” jak: Strategia Sprawne Państwo, Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego, Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki, Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko i Strategia Rozwoju Transportu, gdyż dotyczą one tematyki opracowania w sposób pośredni. Pomija się też różne dokumenty oznaczone, jako polityki lub strategie niewchodzące w skład strategii zintegrowanych.

¹⁷ Programowanie Perspektywy Finansowej 2014-2020. Założenia Umowy Partnerstwa, MliR. Warszawa 21 maja 2014 r.

- wykorzystanie potencjałów różnych typów obszarów, w tym regionów, miast, obszarów wiejskich w procesach rozwojowych.

Cel 2. Poprawa spójności społecznej i terytorialnej głównie poprzez:

- zwiększenie dostępności i jakości edukacji na różnych poziomach, w tym przedszkolnej,
- zwiększenie poziomu zatrudnienia, szczególnie wśród grup defaworyzowanych na rynku pracy,
- zmniejszenie poziomu zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym,
- zwiększenie dostępności transportowej poprzez łączenie węzłów komunikacyjnych z infrastrukturą TEN-T,
- poprawa jakości środowiska naturalnego,
- zapobieganie negatywnym konsekwencjom zagrożeń naturalnych itp.,
- włączenie cyfrowe, realizowane poprzez edukację grup narażonych na wykluczenie cyfrowe oraz dostosowanie treści i usług do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- zintegrowane oddziaływanie na obszary o najniższym w skali Polski i UE poziomie regionalnego PKB na mieszkańca (Polska Wschodnia),
- promowanie rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich poprzez ułatwianie podejmowania działalności pozarolniczej i tworzenia oraz zwiększenie mobilności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich, rozwój lokalny na obszarach wiejskich poprzez wspieranie rozwoju podstawowych usług i odnowę wsi na obszarach wiejskich,
- poprawę dostępności i jakości podstawowych usług i dóbr (edukacja, zdrowie, kultura, transport) na obszarach wiejskich o najniższym poziomie rozwoju,

Cel 3. Podnoszenie sprawności i efektywności państwa głównie poprzez:

- opracowanie nowych wzorców i szerokie wdrażanie zasady partnerstwa podmiotów publicznych, społecznych i prywatnych,
- budowanie zdolności podmiotów realizujących działania z zakresu kluczowych dla rozwoju polityk publicznych,
- dalsze działania wspierające rozwój i wzmacniające rolę społeczeństwa obywatelskiego,
- rozwój e-usług publicznych.

Dokument zawiera też propozycję programów operacyjnych, jakie Rząd Polski chce realizować w perspektywie finansowej 2014-2020 i podziału, planowanych środków pomiędzy nie¹⁸.

1.2. Regionalne strategie i dokumenty programowe

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO ROKU 2020¹⁹ jest podstawowym dokumentem określającym strategiczne kierunki rozwoju województwa. Jej treść powinna uwzględniać ustalenia, jakie są lub będą zawarte w dokumentach programowych na

¹⁸ Opis tych programów, pomija się ze względu na objętość opracowania.

¹⁹ Wielkopolska 2020. Zaktualizowana strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku, Poznań, 17 grudnia 2012 roku.

różnych poziomach: wspólnotowym, krajowym, regionalnym i lokalnym, w układach ogólnych, horyzontalnych i sektorowych.

W diagnozie poprzedzającej SRWW zawarto szereg zapisów dotyczących rolnictwa i obszarów wiejskich postrzegając, że rolnictwo jest jednym z najważniejszych potencjałów regionu. Pod względem poziomu gospodarowania oraz wysokości plonów i wydajności wyróżnia się ono na tle kraju. Jest tak, pomimo że niekorzystne dla rolnictwa są warunki klimatyczne oraz glebowe i gruntowo- wodne. Wielkopolska przestrzeń rolnicza cechuje się stosunkowo niską jakością gleb, częstymi zmianami stanów pogody, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, w tym niskimi opadami, nierównomiernie rozłożonymi w skali roku. Czynniki te stawiają rolnictwo Wielkopolski w trudnej pozycji konkurencyjnej względem rolnictwa innych krajów UE. Z kolei atutem jest niski poziom chemizacji oraz niskie koszty pracy.

Sektor przetwórstwa rolno-spożywczego jest jednym z głównych działów gospodarki Wielkopolski. Jego dobrą cechą jest duże zróżnicowanie. Z kolei słabą stroną jest nadal niski stopień koncentracji, co obniża jego konkurencyjność. Cecha ta jednak może stać się silną stroną, wobec perspektywy wzrostu zapotrzebowania na żywność ekologiczną tradycyjną i regionalną. Pod tym względem rolnictwo Wielkopolski może konkurować i konkuruje z powodzeniem na rynkach UE.

Na obszarach wiejskich skoncentrowanych jest ponadto wiele problemów społecznych. Do najważniejszych z nich należą bezrobocie, zarówno rejestrowane, jak i utajone, oraz zagrożenie ubóstwem. Problemem jest też niski poziom infrastruktury obniżający atrakcyjność tych obszarów, jako miejsca zamieszkania, inwestowania, bądź prowadzenia działalności gospodarczej. Szczególnie dotkliwa dla obszarów wiejskich jest niska dostępność komunikacyjna, w tym do Internetu i usług, a także niski stopień wyposażenia w infrastrukturę komunalną.

Obszary wiejskie w Wielkopolsce charakteryzują się zróżnicowanym stopniem pozarolniczej działalności gospodarczej. Można je podzielić na korzystające z rozwoju – funkcjonujące w zasięgu oddziaływań aglomeracyjnych oraz typowo wiejskie, pozostające poza nimi. Każdy z nich charakteryzuje się innym zakresem problemów i potrzeb.

Największym problemem jest kumulacja na tych samych obszarach niższy poziom rolnictwa z wyższą stopą bezrobocia na wsi. Najtrudniejsza jest sytuacja na obszarach wiejskich funkcjonujących poza oddziaływaniem aglomeracji.

W diagnozie podkreśla się, że województwo jest zróżnicowane wewnętrznie. Tradycyjny obraz Wielkopolski gospodarczej i zasobnej, w rzeczywistości dotyczy tylko jej środkowej części. Pozostałe subregiony znacznie odbiegają od tego obrazu. Ranga tego problemu rośnie wobec stwierdzonego w ostatnich latach wzrostu tych zróżnicowań.

Dalej zaś stwierdzono, że województwo wielkopolskie jest regionem rozległym o silnym zróżnicowaniu wewnętrznym. Zróżnicowanie to ma wiele wymiarów. Podstawowy wynika z układu metropolia poznańska – reszta regionu. Różnice ujawniają się we wszystkich parametrach makroekonomicznych oraz społecznych i ciągle rosną. W pewnym stopniu jest to zjawisko naturalne wynikające z faktu, że stolica regionu jest dużą, jak na krajowe warunki, dynamiczną metropolią i koncentruje większą część sił wytwórczych, biznesowych, intelektualnych i usługowych województwa. Drugi wymiar zróżnicowań, nakładający się na powyższy, wynika z czynników historycznych. Uwidacznia się on w układach północ-południe i wschód-zachód, a wynika przede

wszystkim z historii dziewiętnastowiecznej. Inny wymiar zróżnicowań wynika z odległości od stolicy województwa. Z tego punktu widzenia szczególnie zmarginalizowane i ciężące do innych województw są: północna Wielkopolska i południowe peryferie województwa.

Zdefiniowano wizję rozwoju Wielkopolski, jako:

Wielkopolska 2020 roku – w wyniku stopniowego osiągania celów strategii ma być regionem inteligentnym, innowacyjnym i spójnym, gdzie:

- efektywnie wykorzystywany jest potencjał wewnętrzny,
- podmioty rozwoju ściśle współpracują, co skutkować powinno wartością dodaną,
- istnieje klimat dla innowacji we wszystkich sferach funkcjonowania regionu,
- konkurencyjność budowana jest na wzajemnie korzystnych powiązaniach funkcjonalnych między ośrodkami wzrostu a ich otoczeniem, co generuje korzystne procesy dyfuzyjne i absorpcyjne,
- priorytetem i fundamentem rozwoju jest edukacja oraz budowa na jej podstawie kreatywnych kapitałów, intelektualnego i innowacyjnego,
- jednym z głównych priorytetów jest zielony aspekt rozwoju,
- mieszkańcy wykazują wysoką aktywność zawodową, gospodarczą i społeczną,
- gospodarka i życie społeczne są otwarte na świat, co wzmacnia ich konkurencyjność,
- wszystkie aspekty rozwoju uwzględniają zasadę włączenia społecznego,
- każdy mieszkaniec ma dostęp do podstawowych standardów usług społecznych,
- przestrzeń województwa pozbawiona jest barier dla mobilności mieszkańców,
- sytuacja demograficzna sprzyja zastępowalności pokoleniowej,
- polityka kieruje się większą otwartością na nowe i nowych,
- istotny wpływ na rozwój regionu wywiera sprawowane w stylu koncyliacyjnym zdecydowane przywództwo regionalne.

Określono cel generalny: **Efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju** i rozwijające go dziewięć celi strategicznych.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego 26 kwietnia 2010 roku. W opracowaniu tego dokumentu zastosowano „zintegrowane planowanie strategiczne”, według którego strategia rozwoju województwa określa założenia planu, a sam plan jest wyrazem przestrzennym tejże strategii. Równocześnie plan zagospodarowania przestrzennego pełni rolę ogniwa łączącego krajowe planowanie przestrzenne z planowaniem miejscowym.

Celem głównym planu jest: zrównoważony rozwój przestrzenny regionu, jako jedna z podstaw wzrostu poziomu życia mieszkańców, osiągany przez realizację następujących celów szczegółowych:

1. Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku przez m.in.:
 - Poprawę stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi.
 - Wzrost spójności komunikacyjnej oraz powiązań z otoczeniem.
 - Poprawę jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

- Przygotowanie i racjonalne wykorzystanie terenów inwestycyjnych.
 - Wielofunkcyjny rozwój ośrodków regionalnych i lokalnych.
 - Restrukturyzację obszarów o ograniczonym potencjale rozwojowym.
2. Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województwa przez m.in.:
- Wzmocnienie gospodarstw rolnych oraz gospodarki żywnościowej.
 - Zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu.

STRATEGIA POLITYKI SPOŁECZNEJ DLA WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO 2020 roku²⁰. Polityka społeczna województwa wielkopolskiego stanowiąc integralną część rozwoju sprzyjać ma:

1. Zrównoważonemu rozwojowi.
2. Budowaniu spójnych i funkcjonalnych społeczności.
3. Ochronie podmiotowości i promocji zaradności obywateli.
4. Ustaleniu pewnego minimum i hierarchii chronionych zasad i priorytetów.
5. Realnemu udziałowi podmiotów niepublicznych w tworzeniu i realizacji programów społecznych.

STRATEGIA ZATRUDNIENIA DLA WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2014-2020²¹ zakłada zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców, warunkujące wzrost konkurencyjności i poprawę jakości życia regionu. Osiągnięcie tego celu jest możliwe poprzez zwiększenie szans zatrudnienia dla mieszkańców Wielkopolski w wieku produkcyjnym.

Cel główny Strategii realizowany będzie przez trzy priorytety:

Priorytet I. Wzrost zatrudnienia i mobilności mieszkańców

Priorytet II. Inwestycje w edukację i kształcenie ustawiczne.

Priorytet III. Integracja społeczna i walka z ubóstwem.

WIELKOPOLSKA ODNOWA WSI 2013-2020²² – jest programem regionalnym. Dokument zawiera charakterystykę obszarów wiejskich województwa stwierdzając między innymi, że „... obszary wiejskie Wielkopolski rozwijają się wolniej niż miasta regionu. Są mniej atrakcyjne dla inwestorów, mają wyższe i trudniejsze do zwalczenia bezrobocie oraz dysponują niewielkim kapitałem. Jednym z istotnych czynników wpływających na konkurencyjność tych obszarów jest ich lokalizacja. Obszary wiejskie położone w pobliżu Poznania i innych miast województwa charakteryzują się wyższym poziomem rozwoju niż pozostałe. Coraz mniejszą rolę odgrywa tam rolnictwo, a znaczenia nabierają funkcje nierolnicze - handel i usługi. Rozwija się mieszkalnictwo, a to przekłada się na relatywnie wyższe dochody tych gmin w porównaniu do dochodów gmin położonych peryferyjnie. Innym rodzajem obszarów, na których następuje przyspieszony rozwój pozarolniczego rynku pracy, są

²⁰ Strategia Polityki Społecznej dla Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku, Poznań 2010.

²¹ Strategia Zatrudnienia Dla Województwa Wielkopolskiego na lata 2014-2020; Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, Poznań, listopad 2013.

²² Wielkopolska Odnowa Wsi 2013-2020. UMW. Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2013.03.25.

te położone wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Na drugim biegunie znajdują się obszary peryferyjne, które charakteryzują się stagnacją oraz ubytkiem ludności”.

Głównym celem programu jest zintegrowanie społeczności wiejskiej oraz pobudzenie aktywności mieszkańców sołectw poprzez stymulowanie i wspomaganie oddolnych inicjatyw rozwojowych oraz stworzenie odpowiednich mechanizmów i instrumentów wsparcia odnowy i rozwoju wsi. Program stanowi odpowiedź na artykułowaną przez środowiska wiejskie, w tym przez środowiska sołtysów, potrzebę wsparcia oddolnych inicjatyw wiejskich na rzecz poprawy jakości życia, opartych na aktywnych liderach społeczności lokalnych.

Przedsięwzięcia odnowy wsi, które będą wspierane w ramach Programu można podzielić na dwie grupy:

1. Inwestycyjne – projekty przyczyniające się do zagospodarowania przestrzeni publicznej sołectwa.
2. Nie inwestycyjne – projekty, których celem jest integracja społeczności wiejskiej, przywrócenie zapomnianych tradycji, promocja wsi, spotkania mieszkańców oraz organizowanie różnego rodzaju imprez plenerowych na wsi.

WIELKOPOLSKI REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY NA LATA 2014 -2020. (RPO - PROJEKT). Określa miejsca i sposoby interwencji publicznej prowadzącej do wzmocnienia impulsów rozwojowych i zapobieganiu lub przeciwdziałaniu problemom mogącym przeszkodzić w zrównoważonym rozwoju województwa. Wśród obszarów problematycznych, wymagających interwencji są obszary geograficzne i grupy dotknięte ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w tym też z powodu niskiej dostępności transportowej i złej infrastruktury. Przewiduje się wsparcie obszarów wiejskich funkcjonalnych, w których wymagają wsparcia procesy rozwojowe, obszary tracące dotychczasowe funkcje społeczne i obszary o najniższym stopniu rozwoju i pogarszających się perspektywach rozwojowych. W WRPO zaproponowano 10 osi priorytetowych, w każdej kilka priorytetów inwestycyjnych. Wskazane w WRPO osie priorytetowe to:

- OŚ PRIORYTETOWA 1 – Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka
- OŚ PRIORYTETOWA 2 – Społeczeństwo Informacyjne
- OŚ PRIORYTETOWA – Środowisko
- OŚ PRIORYTETOWA 5 – Transport
- OŚ PRIORYTETOWA 6 – Rynek Pracy
- OŚ PRIORYTETOWA – Włączenie społeczne
- OŚ PRIORYTETOWA 8 – Edukacja – cała OP
- OŚ PRIORYTETOWA 9 – Infrastruktura dla kapitału ludzkiego – cała OP
- OŚ PRIORYTETOWA – Pomoc techniczna.

Realizacja WRPO może stać się fundamentalnym działaniem dla poprawy sytuacji części obszarów wiejskich województwa znajdujących się w trudnej sytuacji społecznej i ekonomicznej.

1.3. Instytucje rynku pracy

Aktem prawnym określającym sposób interwencji państwa na rynku pracy jest ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy²³. W ustawie postanowiono, że problematykę zatrudnienia w Polsce odpowiedzialne są organy zatrudnienia takie jak: minister właściwy do spraw pracy oraz wojewodowie, marszałkowie województw i starostowie²⁴.

Instytucjami rynku pracy realizującymi zadania określone w ustawie²⁵ są:

1. publiczne służby zatrudnienia – tworzą organy zatrudnienia wraz z powiatowymi i wojewódzkimi urzędami pracy, urzędem obsługującym ministra właściwego do spraw pracy oraz urzędami wojewódzkimi;
2. Ochotnicze Hufce Pracy;
3. agencje zatrudnienia;
4. instytucje szkoleniowe publiczne i niepubliczne podmioty prowadzące na podstawie odrębnych przepisów edukację pozaszkolną;
5. instytucje dialogu społecznego – związki zawodowe, organizacje pracodawców, organizacje pozarządowe, mające z zakresu swojej działalności obszar rynku pracy;
6. instytucje partnerstwa lokalnego – grupa instytucji realizujących na podstawie umowy przedsięwzięcia i projekty na rzecz rynku pracy.

W województwie wielkopolskim służby zatrudnienia składają się z: Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu wraz z oddziałami zamiejscowymi w Kaliszu, Koninie, Lesznie i Pile oraz z 31 powiatowych urzędów pracy (w każdym z powiatów)²⁶. Dodatkowo w 2013 r. działało 14 Gminnych Centrów Informacji²⁷ (GCI), których zadaniem jest pomoc w poszukiwaniu zatrudnienia, w wyborze kierunków kształcenia, założeniu własnej działalności gospodarczej oraz informowanie o programach unijnych i możliwościach korzystania ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Działalność ich podporządkowana jest samorządom gminnym.

W sprawozdaniu z realizacji planu działania na rzecz zatrudnienia w województwie wielkopolskim²⁸ stwierdzono, że na realizację działań podjętych w obszarze regionalnego rynku pracy w 2013 roku zakontraktowano i wydano łącznie 3, 65 mld zł (w tym uwzględniono wartość kontraktacji PO KL oraz WRPO w regionie narastająco za okres 2007-2013), w tym, w ramach poszczególnych priorytetów:

- Priorytet 1, Wzrost zatrudnienia i aktywności zawodowej mieszkańców: 983,0 mln zł,
- Priorytet 2, Równy dostęp do zatrudnienia oraz promocja integracji społecznej: 513,8 mln zł,

²³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001 z późn. zm.).

²⁴ Jak wyżej. Art. 2, ust 1, punkt 17.

²⁵ Jak wyżej. Art. 6.

²⁶ Wielkopolski rynek pracy wczoraj i dziś. Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu. Poznań, 2010.

²⁷ Działalność gminnych centrów informacji na terenie województwa wielkopolskiego w 2013 roku. Informacja WUP.

²⁸ Sprawozdanie z wykonania Planu Działań na Rzecz Zatrudnienia w Województwie Wielkopolskim na 2013 rok. Wojewódzki Urząd Pracy. Poznań 2014.

- Priorytet 3 Rozwój przedsiębiorstw, przedsiębiorczości i innowacyjności w regionie: 436,6 mln zł,
- Priorytet 4 Podniesienie poziomu oraz dostępności kształcenia mieszkańców: 704,3 mln zł,
- Priorytet 5 Partnerstwo na rzecz rozwoju obszarów wiejskich: 10,5 mln zł.

2. Wielkopolska na tle Europy i kraju

Województwo wielkopolskie uważane jest za jedno z przodujących województw w Polsce. Pod względem powierzchni jest na 2 miejscu w kraju za województwem mazowieckim i na 3 miejscu po mazowieckim i śląskim pod względem liczby ludności, ale już na 9 miejscu pod względem gęstości zaludnienia na 1 km².

Wielkopolska ma najniższą w kraju stopę bezrobocia rejestrowanego. Piąte miejsce w Polsce zajmuje w liczbie zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej w systemie REGON na 20 tys. ludności. Wskaźnik wytworzonego produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca lokuje Wielkopolskę na 4 miejscu w kraju po mazowieckim, dolnośląskim i śląskim.

Pomimo wysokiego miejsca w kraju, woj. wielkopolskie wytwarza 68% średniej dochodu narodowego na mieszkańca dla 28 krajów UE liczonego według siły nabywczej ludności. W latach 2008-2010 nastąpiło spowolnienie wzrostu gospodarczego w krajach UE. W tym samym okresie województwo wielkopolskie odrabiało dystans w rozwoju gospodarczym liczonym, jako poziom PKB na mieszkańca na podstawie siły nabywczej ludności. Województwo było w tym okresie jednym z najszybciej rozwijających się regionów w UE. Znacznie spadł też w tym czasie poziom bezrobocia a wzrósł wskaźnik zatrudnienia.

Aby porównać sytuację Wielkopolski z innymi regionami UE (na poziomie NUTS 2) dokonano wyboru regionów opartego o cztery wskaźniki, (wykluczając z wyboru regiony stołeczne, przykładowo Berlin inne regiony polskie i całe kraje – przykładowo Litwa):

1. Powierzchnia - najbardziej zbliżone obszarowo są region: Galicja w Hiszpanii i region Vastsverige w Szwecji;
2. Ludność – najbliższymi pod względem liczby ludności w 2012 roku były regiony: Zuid-Holland (Holandia) i Southern And Eastern (Irlandia);
3. Gęstość zaludnienia – najbardziej zbliżonymi pod względem liczby ludności były w 2012 r. takie regiony jak: Niederbayern (RFN) i Stredni Cechy (Republika Czeska);
4. Dochód Narodowy na mieszkańca (według formuły PPS), w 2012 r zbliżone wskaźniki miały regiony: Puglia (Włochy) i Nuygat-Dunantul (Węgry).

Każdy z regionów jest podobny do Wielkopolski przynajmniej w jednym, wskazanym wyżej parametrze. Podstawowe dane dotyczące tych regionów i ich porównanie z województwem wielkopolskim zawiera Załącznik do opracowania.

Tabela 3. Produkt Krajowy Brutto (GDP) w Wielkopolsce na tle polskich województw i średniej UE

Województwo/region	GDP 2011 mil EUR	GDP per capita 2011, EUR	GDP 2011 mil PPS	GDP per capita 2011, PPS	GDP per capita 2011, PPS, EU28=100
EU28	12 711 918	25 100	12 711 918	25 100	100
POLSKA	370 851	9 600	630 379	16 400	65
<i>Region Centralny</i>	105 561	13 500	179 434	23 000	92
Łódzkie	22 631	8 900	38 469	15 200	60
Mazowieckie	82 930	15 700	140 965	26 700	107
<i>Region Południowy</i>	75 778	9 500	128 808	16 200	64
Małopolskie	27 653	8 300	47 006	14 100	56
Śląskie	48 124	10 400	81 803	17 700	70
<i>Region Wschodni</i>	45 537	6 700	77 405	11 400	46
Lubelskie	14 208	6 500	24 150	11 100	44
Podkarpackie	13 840	6 500	23 525	11 100	44
Świętokrzyskie	9 181	7 200	15 606	12 200	49
Podlaskie	8 309	6 900	14 124	11 800	47
<i>Region Północno-Zachodni</i>	56 714	9 200	96 403	15 600	62
Wielkopolskie	34 569	10 000	58 761	17 000	68
Zachodniopomorskie	14 002	8 100	23 801	13 800	55
Lubuskie	8 143	8 000	13 841	13 500	54
<i>Region Południowo-Zachodni</i>	39 646	10 100	67 390	17 100	68
Dolnośląskie	31 815	10 900	54 080	18 500	74
Opolskie	7 830	7 700	13 310	13 100	52
<i>Region Północny</i>	47 615	8 200	80 938	13 900	55
Kujawsko-Pomorskie	16 597	7 900	28 212	13 400	54
Warmińsko-Mazurskie	10 098	6 900	17 164	11 800	47
Pomorskie	20 921	9 200	35 561	15 600	62

Źródło: Eurostat News Release, 29/2014 - 27 February 2014. Regional GDP, GDP per capita in the EU in 2011: seven capital regions among the ten most prosperous.

Porównanie danych dotyczących przyrostu gęstości zaludnienia wskazuje, że Wielkopolska pod tym względem prześcignęła na przestrzeni lat 2004-2012 region Niederbayern w RFN, jednocześnie została prześcignięta przez region Stredni Cechy. W latach 2004-2011 województwo prześcignęło pod względem dochodu narodowego na mieszkańca włoski region Puglia i zbliżyło się do porównywanego regionu z Węgier i Czech. Wciąż jednak znaczny dystans dzieli je od lepiej rozwiniętych regionów Szwecji, Niemiec czy Holandii.

Dane dotyczące bezrobocia i poziomu zatrudnienia wskazują, że województwo wielkopolskie w 2004 r. miało najwyższą z porównywanych regionów stopę bezrobocia, drugą pod względem wysokości stopę bezrobocia długookresowego i niski wskaźnik stopy zatrudnienia. Do roku 2012 natomiast nastąpiło w Wielkopolsce znaczne obniżenie się stopy bezrobocia, znaczne obniżenie stopy bezrobocia długookresowego i wzrost stopy zatrudnienia.

W latach 2004-2012 nastąpił w Wielkopolsce wzrost odsetka osób posiadających wykształcenie wyższe z 13,8% do 22,4% w 2012 r. Wyraźne różnice na niekorzyść województwa

widoczne są przy wskaźniku: liczba lekarzy na 100 tys. mieszkańców - spośród omawianych regionów jest ona najniższa. Stosunkowo wysoka jest natomiast liczba łóżek szpitalnych przypadających na 100 tys. mieszkańców.

Długość linii kolejowych stanowiących infrastrukturę transportową w 2012 r. jest w Wielkopolsce największa z wszystkich porównywanych regionów. Długość autostrad zmieniła się od 2003 r., gdy województwo miało najkrótszą długość autostrad z omawianych regionów do 2012 r., gdy ich długość jest większa niż w odpowiedniku z Czech i Węgier.

3. Sytuacja społeczno-demograficzna obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego

3.1. Sytuacja obecna

Województwo wielkopolskie znajduje się na drugim miejscu w kraju pod względem przyrostu naturalnego z wyższym niż średnia krajowa przyrostem naturalnym.

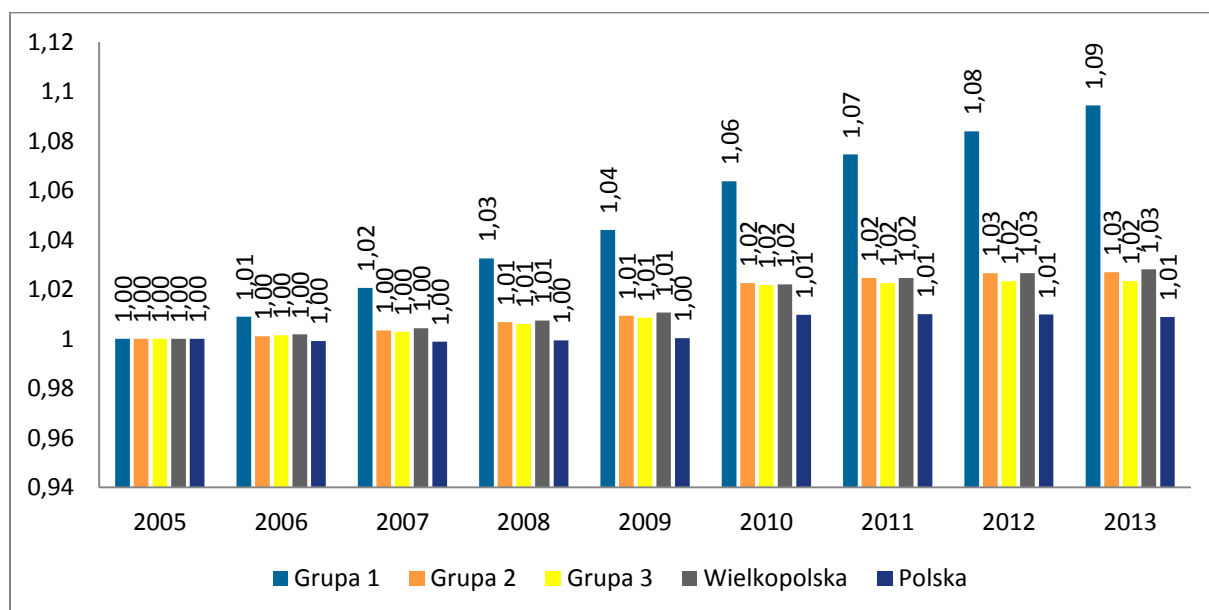
W latach 2005-2013 liczba ludności Wielkopolski zwiększyła się o 2,8%, przy czym w powiatach zaliczonych do grupy powiatów zintegrowanych zwiększyła się o 11,2%, w powiatach przejściowych o 2,5% i w peryferyjnych o 2,3%²⁹. Powyższe dane wskazują, że przyrost naturalny jest najbardziej widoczny w powiatach zintegrowanych. W pozostałych grupach, na które podzielono obszary wiejskie jest on niższy od średniej dla całego województwa, chociaż i tak wyższy niż wynosi przyrost w kraju (w opisanych latach wyniósł on 0,9%).

Ludność wiejska³⁰ Wielkopolski zwiększyła się w latach 2005-2013 o 7,3%, podczas gdy w Polsce przybyło jej w tym czasie o 3,4%. Największy przyrost ludności wiejskiej w badanej grupie powiatów odnotowano w powiatach zintegrowanych – gdzie przybyło, aż 14,2% ludności wiejskiej, w powiatach przejściowych przybyło 4,3% ludności wiejskiej, zaś w peryferyjnych już tylko 3,5%.

²⁹ Obliczenia własne na podstawie: Tablice Statystyczne – dołączone do opracowania.

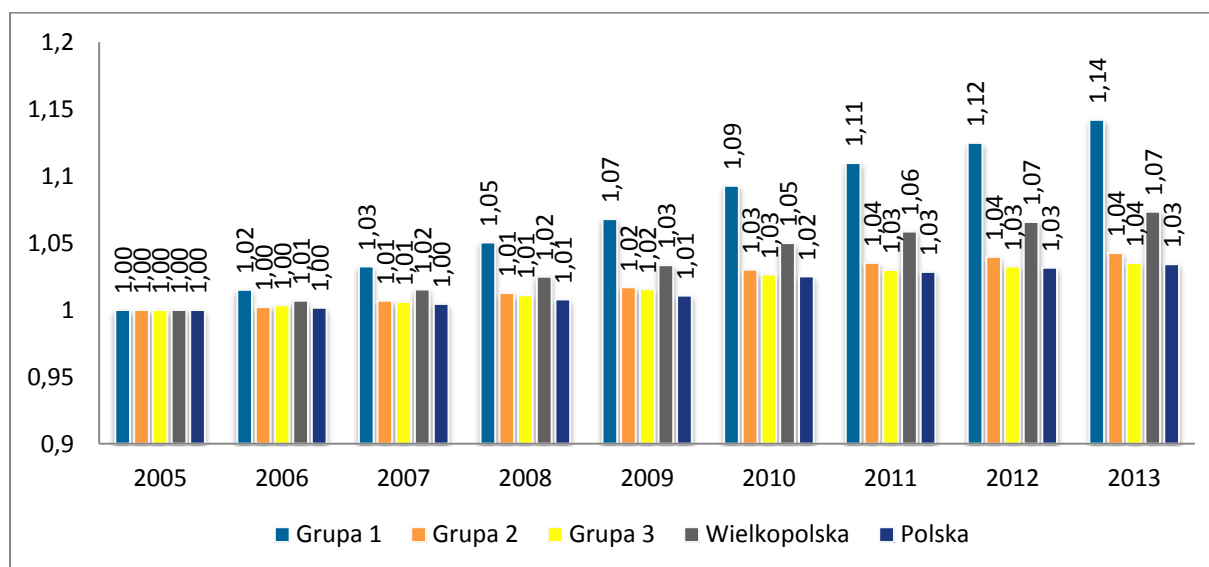
³⁰ Zgodnie z nomenklaturą GUS.

Wykres 1. Przyrost naturalny w Wielkopolsce³¹. (2005r = 100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wykres 2. Dynamika zmian ludności wiejskiej Wielkopolski według grup powiatów (2005r=100%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, Tablice Statystyczne dołączone do opracowania.

Również poszczególne powiaty w województwie cechują się dodatnim przyrostem. W grupie pierwszej najwyższy przyrost w 2013 r. odnotowano w powiecie poznańskim – 4,69, zaś najniższy w kaliskim – 0,55. Dane wskazują, że przyrost naturalny w tej grupie powiatów jest wyższy niż w pozostałych grupach – szczególnie w trzeciej. W grupie drugiej najwyższym przyrostem w 2013 r. pochwalić się może powiat grodziski – 3,34 a najniższym powiat kolski – minus 1,12. W grupie

³¹ Grupa 1 oznaczać będzie powiaty zaliczone do grupy powiatów zintegrowanych; Grupa 2 – powiaty określone, jako przejściowe; Grupa 3 – powiaty peryferyjne.

trzeciej najwyższy przyrost naturalny w 2013 r. odnotowano w powiecie średzkim – 1,81 zaś najniższy, ujemny, w powiecie pleszewskim – minus 0,95.

Tabela 4. Przyrost naturalny w wybranych powiatach województwa wielkopolskiego

Jednostka terytorialna	Przyrost naturalny na 1000 ludności						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Powiat kaliski	-0,35	1,58	1,26	0,96	1,06	0,68	0,55
Powiat leszczyński	3,76	5,33	4,33	5,22	3,81	4,15	3,41
Powiat nowotomyski	3,33	5,03	4,67	4,13	2,95	4,20	3,06
Powiat pilski	3,09	3,14	2,61	3,19	1,66	1,30	0,95
Powiat poznański	4,53	5,84	5,94	6,32	5,77	5,17	4,69
Powiat wolsztyński	3,48	4,66	3,69	3,98	3,43	3,51	3,44
Powiat gnieźnieński	3,02	3,64	3,43	3,68	3,02	2,33	2,00
Powiat szamotulski	3,04	3,52	2,40	4,11	2,09	2,53	1,80
Powiat krotoszyński	1,20	1,99	3,04	2,82	2,40	0,96	1,67
Powiat wrzesiński	2,94	3,38	4,04	3,70	3,37	2,68	0,38
Powiat gostyński	2,21	2,97	3,57	3,76	2,18	2,90	1,06
Powiat ostrowski	1,54	2,39	2,56	2,19	0,91	1,12	0,91
Powiat grodziski	3,40	4,70	3,98	4,82	3,96	3,79	3,34
Powiat kościański	2,14	2,50	1,83	3,05	2,99	1,61	1,00
Powiat kolski	0,22	1,10	0,92	1,24	-0,26	0,48	-1,12
Powiat jarociński	1,97	3,50	2,70	3,35	1,73	1,69	1,77
Powiat obornicki	4,08	5,17	4,35	5,51	4,75	3,91	2,15
Powiat śremski	4,07	3,69	3,83	3,36	3,72	2,71	1,87
Powiat rawicki	3,96	2,92	1,60	4,13	2,04	2,48	2,12
Powiat koniński	2,78	3,64	2,43	1,66	1,63	2,42	1,49
Powiat słupecki	0,91	1,37	1,75	2,50	1,30	0,38	0,22
Powiat turecki	1,75	1,64	2,34	1,89	1,35	0,60	0,96
Powiat międzychodzki	3,42	2,30	2,84	2,22	1,67	1,03	1,08
Powiat kępiński	2,12	3,24	1,98	3,92	1,91	1,36	1,58
Powiat chodzieski	2,31	4,30	2,00	2,74	1,55	1,11	-0,25
Powiat czarnkowsko-trzcianecki	3,77	3,47	3,36	2,95	1,68	1,81	0,27
Powiat wągrowiecki	3,40	4,53	5,06	3,30	2,66	2,90	1,81
Powiat złotowski	3,28	3,88	3,24	3,50	1,99	1,83	0,77
Powiat ostrzeszowski	1,17	2,83	1,97	1,32	1,15	-0,43	0,29
Powiat pleszewski	2,35	3,46	1,76	3,24	1,38	1,78	-0,95
Powiat średzki	2,81	3,40	2,75	4,66	2,13	3,59	2,48
WIELKOPOLSKA	2,10	2,89	2,71	2,87	2,12	1,82	1,23
POLSKA	0,28	0,92	0,86	0,90	0,34	0,04	-0,46

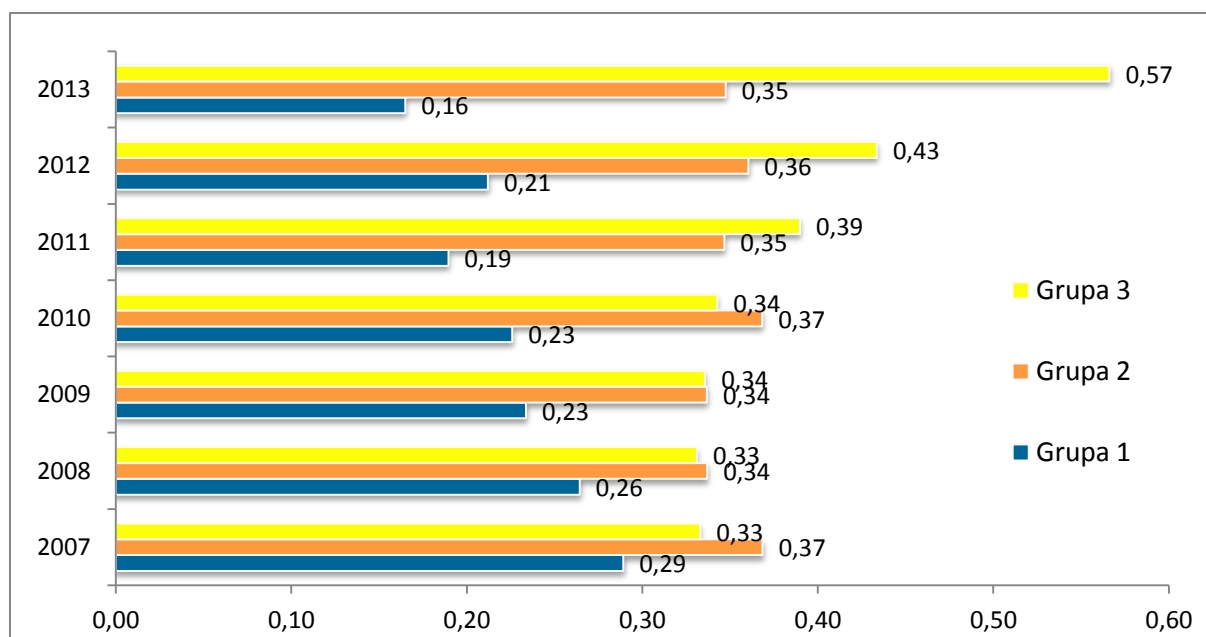
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

W latach 2003-2013 zaobserwowano tendencję zwyżkową, jeśli chodzi o urodzenia na 1000 mieszkańców wsi, mieszczą się one w przedziale 11-13,1 urodzeń, widać natomiast, że od 2008

roku rodzi się coraz mniej dzieci. Dane wskazujące liczbę zgonów utrzymują się na poziomie średnio 9 osób na 1000 mieszkańców w latach 2003-2013.

Wzrasta udział powiatów zintegrowanych w przyroście naturalnym, o ile w 2007 r. odpowiadały one za 29% przyrostu naturalnego województwa, to w 2013 r. już za 57%. Drastycznie zmalał udział powiatów peryferyjnych z 29% w 2007 r. do zaledwie 16% w 2013 r., natomiast udział powiatów należących do grupy pośredniej zmniejszył się z poziomu 37% w 2007 r. do 35% w 2013 r.

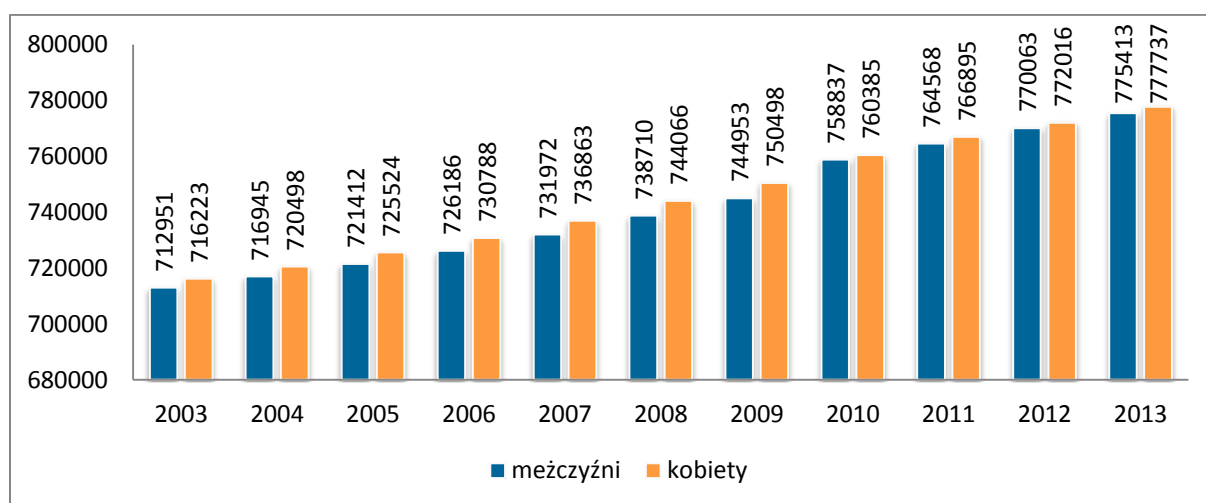
Wykres 3. Zmiany udziału grup powiatów w przyroście naturalnym województwa wielkopolskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Liczba ludności wiejskiej województwa zwiększyła się na przestrzeni lat 2003-2013 o 62 462 mężczyzn oraz 61 514 kobiet.

Wykres 4. Przyrost ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego według płci

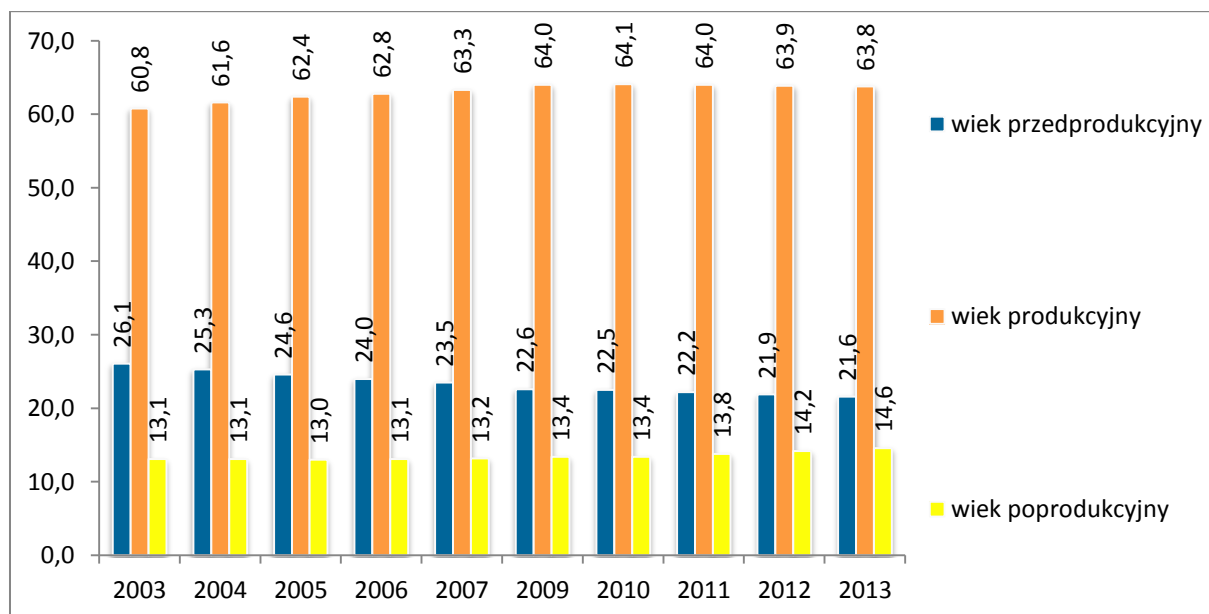
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Stan ludności i prognozy.

Najwięcej, bo 105 kobiet na 100 mężczyzn przypada w powiatach jarocińskim, pilskim, poznańskim, a najmniej w powiatach słupeckim, grodzkim i leszczyńskim gdzie na 100 mężczyzn przypadło 101 kobiet. W żadnym z powiatów nie odnotowano przewagi mężczyzn.

Zmiany w liczbie mieszkańców skutkują wzrostem gęstości zaludnienia wsi. Na przestrzeni lat 2003-2013 gęstość zaludnienia na terenach wiejskich wzrosła z 50 do 55 osób na 1 km². Biorąc pod uwagę powiaty zauważyć można, że największy wzrost gęstości nastąpił w powiecie poznańskim (Grupa 1) a najmniejszy w kolskim (Grupa 2).

W strukturze ludności wiejskiej Wielkopolski zaszły zmiany polegające na spadku udziału osób w wieku przedprodukcyjnym³² z 26,1% w 2003 r. do 21,6% w 2013 r. i wzroście udziału ludności w wieku poprodukcyjnym odpowiednio z 13,1 do 14,6%. Udział ludności w wieku produkcyjnym wzrósł z 60,8% w 2003 r. do 63,8% w 2013 r., przy czym najwyższy był w 2010 r., gdzie wyniósł 64,1%.

Wykres 5. Struktura ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego według ekonomicznych grup wieku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Stan ludności i prognozy.

Największy odsetek osób w wieku poprodukcyjnym odnotowuje się w powiatach: kolskim (18,1%), ostrowskim (17,4%), kaliskim (17%), najmniejszy zaś w powiatach: poznańskim (13,6%), grodziskim (14,1%), leszczyńskim (14,4%).

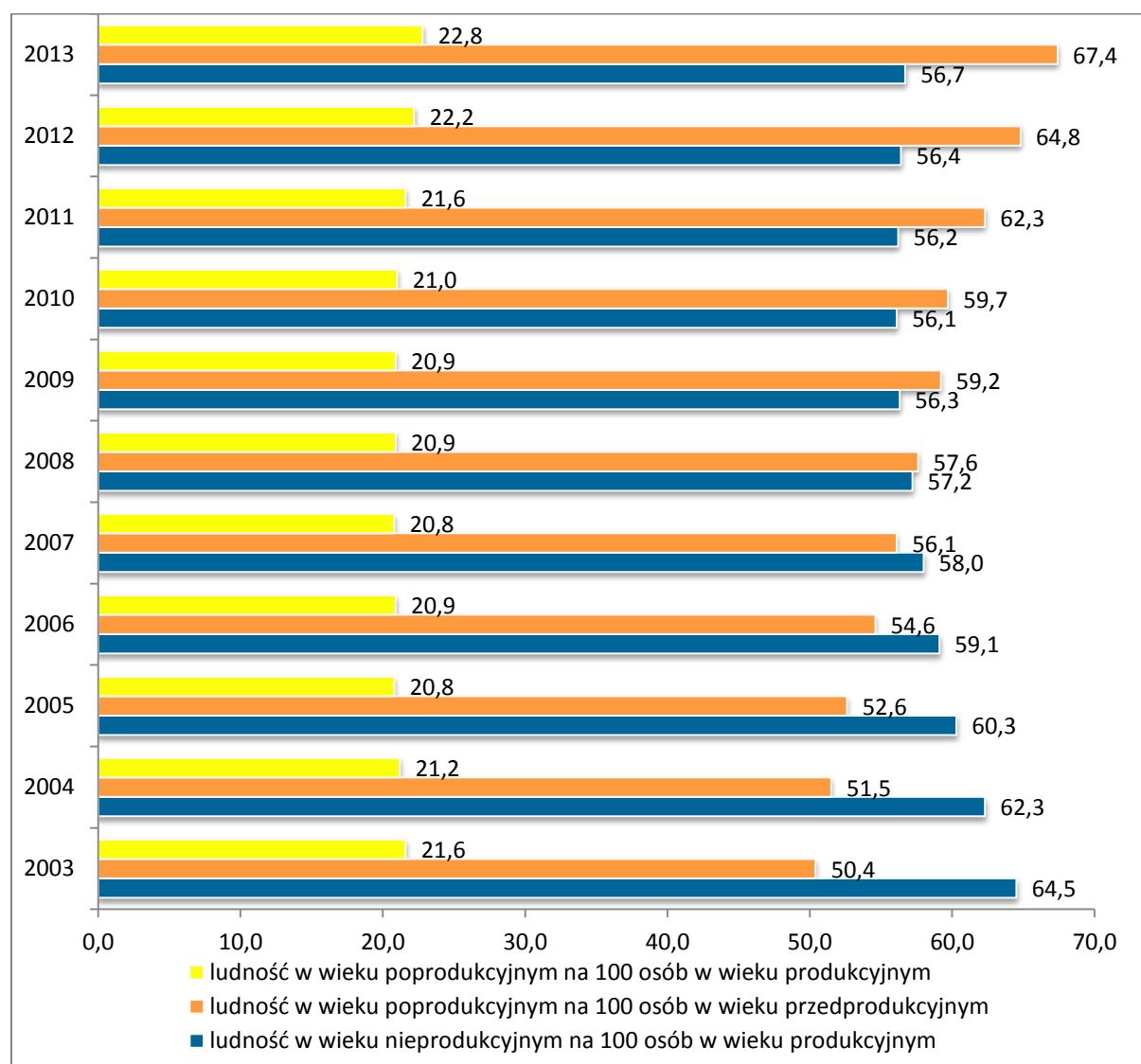
Uwarunkowania rynku pracy na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego opisuje też wskaźnik obciążenia demograficznego³³. Jego poziom spadł w regionie z 58,9 w 2003 r. do poziomu 57,6 w 2013 r. Na terenach wiejskich województwa od 2003 r. następował spadek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym z poziomu 64,5

³² Ludność, która nie osiągnęła jeszcze zdolności do pracy w wieku od 0 do 17 lat. Według definicji GUS.

³³ Stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym (osoby nieaktywne lub biernie zawodowo) do liczby osób będących w wieku produkcyjnym.

w 2003 r. do poziomu 56,7 w 2013 r. W pierwszej grupie powiatów w 2003 r. wynosił on 60,2, a w 2013 r. 56,9. W grupie drugiej odpowiednio 60,5 i 56,5, a w trzeciej grupie zmalał z 61,4 do 57. Na przestrzeni lat 2003-2013 widać też tendencję wzrostową, jeśli chodzi o ilość osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym – w 2003r. na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym na obszarach wiejskich przypadały 50,4 osoby w wieku poprodukcyjnym, a w 2013 r. na już 67,4. Oznacza to, że rośnie liczba osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do liczby osób, które nie osiągnęły jeszcze zdolności do pracy. Niewielkim zmianom uległa liczba osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do 100 osób w wieku produkcyjnym – w 2003 r. wynosiła 21,6 osób, a w 2013 r. wynosiła ona 22,8³⁴.

Wykres 6. Wskaźnik obciążenia demograficznego dla obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego w latach 2003-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Stan ludności i prognozy, Wskaźnik obciążenia demograficznego.

³⁴ GUS, BDL, Stan ludności i prognozy: Wskaźnik obciążenia demograficznego.

3.2. Prognoza demograficzna województwa

Chociaż, jak to napisano wyżej województwo wykazuje się większym niż średnia krajowa przyrostem naturalnym to prognoza przyrostu ludności na następne lata nie jest już tak optymistyczna. Wskazuje ona, że po 2025 r. ludności w województwie będzie ubywać. Jedynie w powiatach zaliczonych do grupy 1 będzie ich w 2035 r. o 13% więcej w stosunku do prognozowanego stanu w 2015 r. Udział mieszkańców powiatów tej grupy w ogólnej liczbie mieszkańców województwa wzrośnie z poziomu 22,33% do ponad 30%. Na podstawie wskazań prognozy proporcjonalnie najbardziej zmniejszy się liczba ludności w powiatach zaliczonych do grupy 2. W 2035 r. stanowić będzie 95% ludności z roku 2015 i jej udział spadnie z 31,75% do 30,74%. Zmniejszy się również udział mieszkańców powiatów grupy 3 z 23,18% w 2015 r. do 22,72% w 2035 r.

Tabela 5. Prognoza i struktura prognozowanych zmian w stanie ludności Wielkopolski

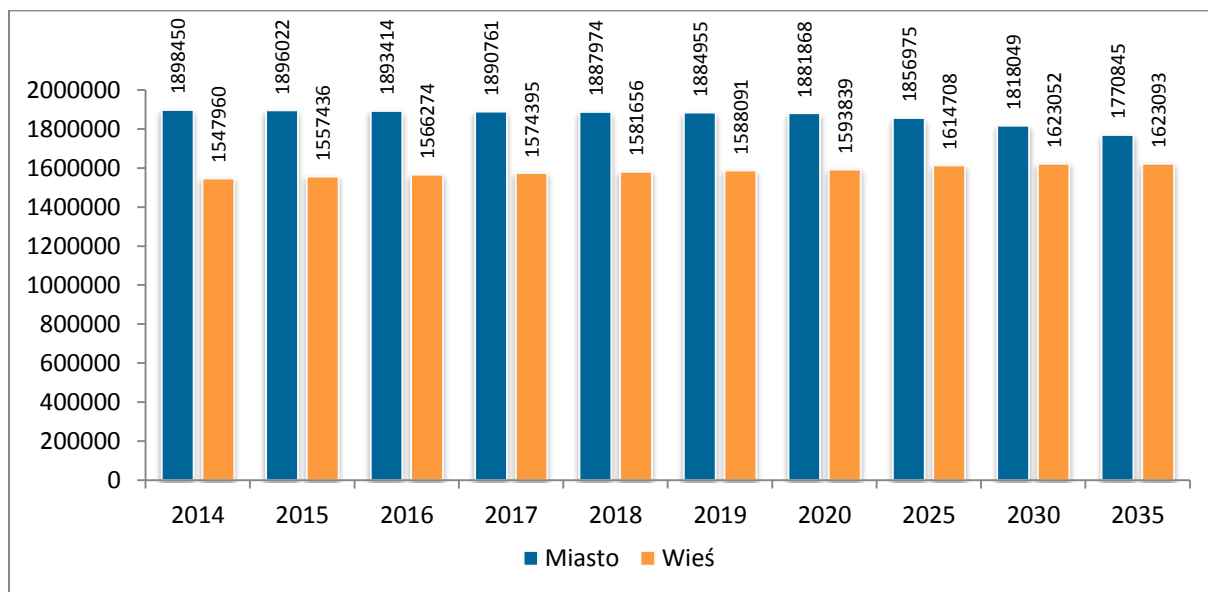
Wyszczególnienie	2015	2020	2025	2030	2035	2015=100%
WIELKOPOLSKIE	3453479	3475758	3471711	3441115	3393900	98,27
Grupa 1	771125	806628	833689	854767	872100	113,09
% Wielkopolski	22,33%	27,75%	28,51%	29,29%	30,09%	
Grupa 2	1096474	1096172	1086870	1068082	1043216	95,14
% Wielkopolski	31,75%	31,54%	31,31%	31,04%	30,74%	
Grupa 3	800379	802433	798022	786857	770975	96,33
% Wielkopolski	23,18%	23,09%	22,99%	22,87%	22,72%	
Grupy razem	2667979	2705234	2718582	2709707	2686292	100,69
% Wielkopolski	77,25%	77,83%	78,31%	78,75%	79,15%	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W prognozie demograficznej występuje trend do zwiększania zbliżania się liczby ludności mieszkającej na wsi z liczbą ludności mieszkającej w miastach Wielkopolski. Jeżeli trend ten nałoży się na informacje z powyższej tabeli to oznacza, że ludność z dużych miast województwa wyprowadzać się będzie do sąsiadujących z nimi powiatów ziemskich³⁵.

³⁵ Przy założeniu, że nie nastąpią zmiany w granicach administracyjnych tych miast i powiatów.

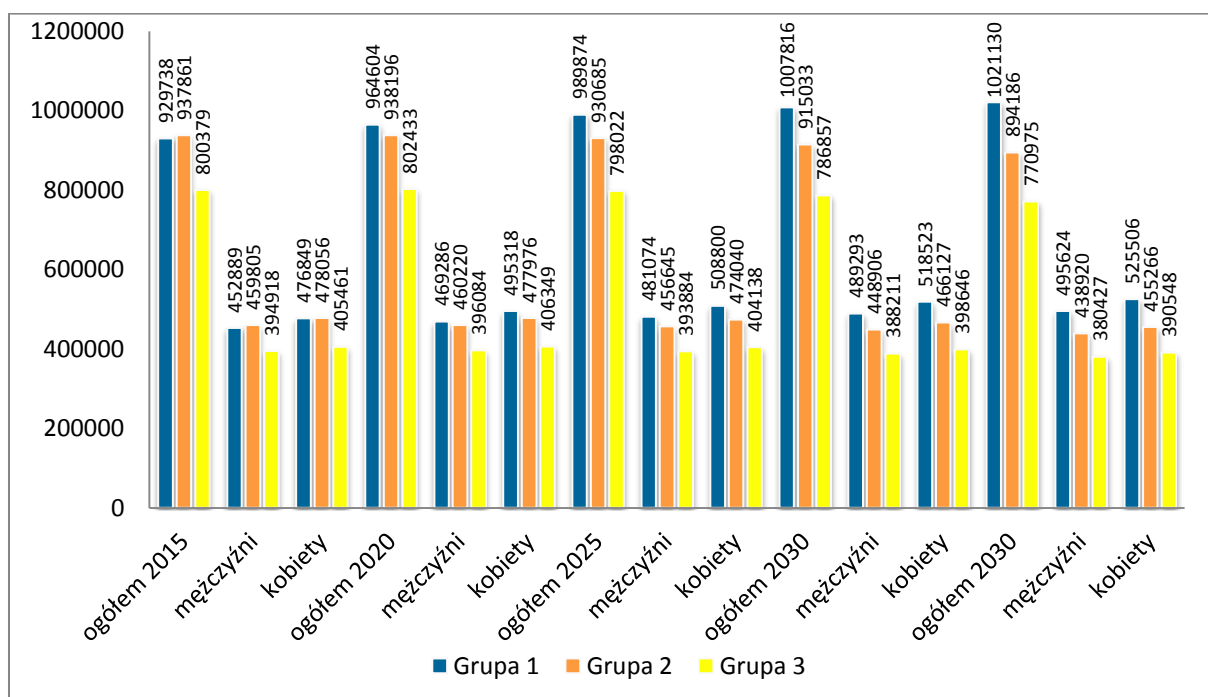
Wykres 7. Prognoza zmian w strukturze zamieszkania w woj. wielkopolskim do 2035 r.

Źródło; opracowanie na podstawie BDL GUS

Zgodnie z dotychczasowymi trendami utrzyma się przewaga kobiet nad mężczyznami; kobiety zamieszkujące w województwie stanowiąc będą w 2015 r. 51,55% mieszkańców a w 2035 r. prawie 51,57% mieszkańców. Udział kobiet zamieszkałych w powiatach pierwszej grupy w liczbie mieszkańców województwa wzrośnie z 26,79% w 2015 r. do 30,3% w 2035 r. Prognozę zmian w strukturze mieszkańców województwa ze względu na płeć ukazuje poniższy wykres.

Wykres 8. Prognoza demograficzna województwa wielkopolskiego do 2035 r. z podziałem na płeć

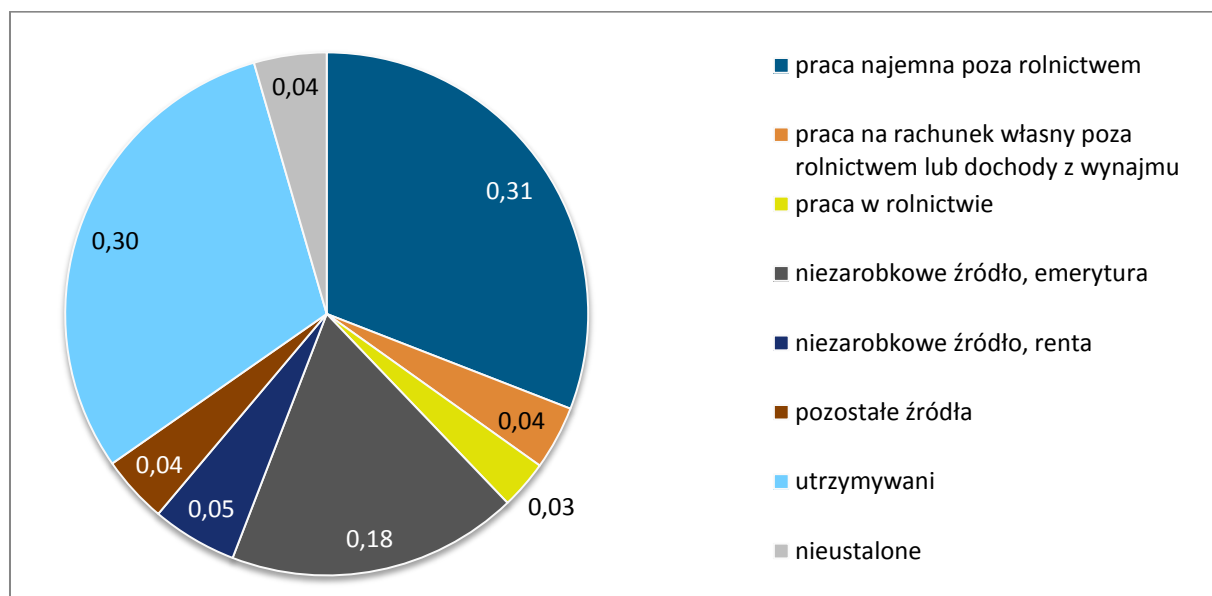

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

4. Aktywność mieszkańców wsi województwa wielkopolskiego

Podstawowym źródłem utrzymania ludności Wielkopolski jest praca najemna poza rolnictwem, z której żyje – 31% mieszkańców i prawie tyle samo osób, bo 30% pozostaje na utrzymaniu innych osób, 23% ludności posiada niezarobkowe źródła dochodu (renta, emerytura, itp.), z pracy na własny rachunek utrzymuje się 4% mieszkańców, zaś z rolnictwa żyje 3% mieszkańców województwa. Przy czym w powiatach zaliczonych do pierwszej grupy jedynie z rolnictwa utrzymuje się 3,7% mieszkańców zaś w powiatach należących do grupy drugiej 4,4% a trzeciej 5% mieszkańców. Z pracy najemnej poza rolnictwem w powiatach zintegrowanych utrzymuje się 34% mieszkańców, w powiatach przejściowych 31,8%, zaś w peryferyjnych 29,3% mieszkańców. Pracując na własny rachunek utrzymuje się 5,3% mieszkańców powiatów 1 grupy, prawie 4% mieszkańców powiatów z grupy 2 i 3,5% mieszkańców z grupy powiatów peryferyjnych. Ponad 32% mieszkańców powiatów zintegrowanych i przejściowych jest utrzymywanych przez innych, ten sam współczynnik dla powiatów peryferyjnych wynosi prawie 34%³⁶.

Wykres 9. Główne źródła utrzymania ludności województwa wielkopolskiego w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011.

W województwie wielkopolskim ponad 32,6% pracujących zatrudnionych jest w sektorze ekonomicznym Przemysł i budownictwo. W powiatach zintegrowanych wskaźnik ten wynosi aż 37,7%, w powiatach przejściowych 35,3%, a w peryferyjnych 34,5%. W sektorze rolniczym (obejmuje rolnictwo, leśnictwo i rybactwo) województwa pracuje 20,2% zatrudnionych, przy czym w powiatach zintegrowanych sektor ten zatrudnia 22,1% pracujących, w powiatach przejściowych 29,7%, a w peryferyjnych aż 33,9%. Porównanie tych wskaźników z danymi dotyczącymi całego kraju wskazuje na wyższy poziom uprzemysłowienia Wielkopolski niż średnio dla Polski.

³⁶ Wyliczenia własne na podstawie danych BDL GUS: Ludność według źródeł utrzymania. Dane za rok 2011.

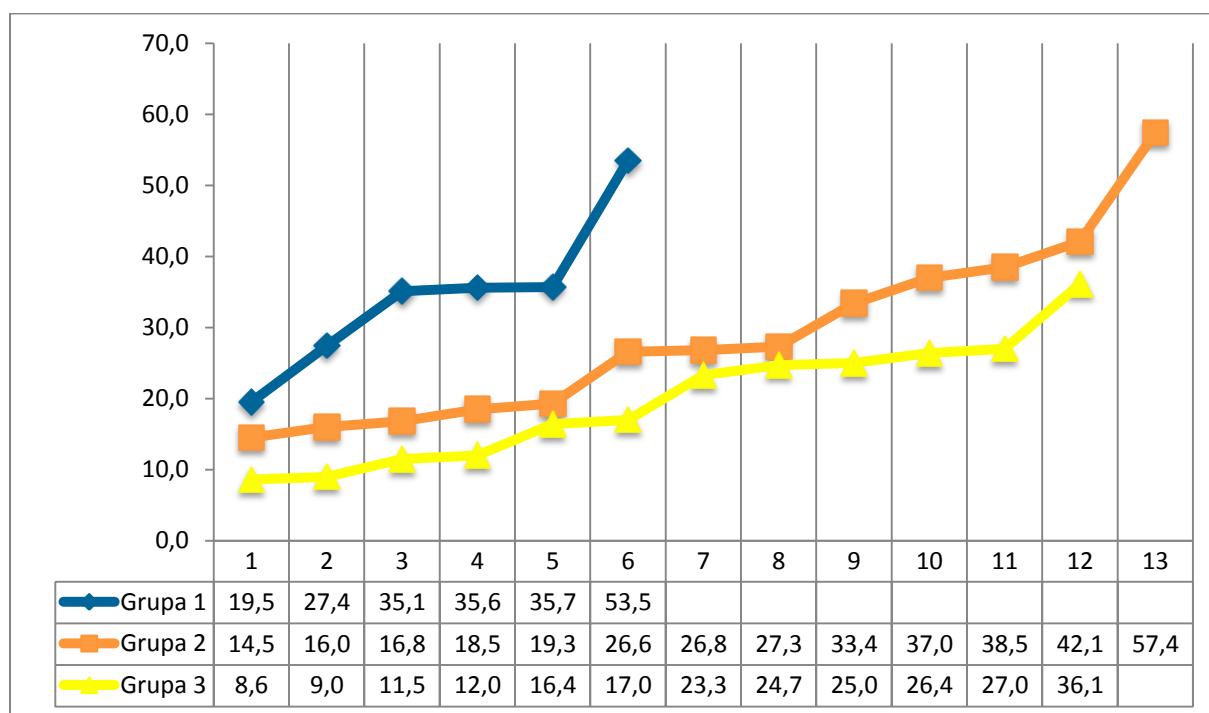
Tabela 6. Pracujący według sektorów ekonomicznych w 2012 r. (PKD 2007)

Jednostka terytorialna	Ogółem	Rolnictwo, itp.	Przemysł i budownictwo	Handel, itp.	Działalność finansowa itp.	Pozostałe usługi
	2012, dane w %					
Grupa 1	100	22,1	37,3	21,9	1,6	17,1
Grupa 2	100	29,7	35,3	13,4	2,3	19,3
Grupa 3	100	33,9	34,5	12,1	1,3	18,2
POLSKA	100	21,7	27,5	18,5	3,9	28,4
Wielkopolskie	100	20,2	32,6	19,5	3,1	24,6

Źródło. Opracowanie własne na podstawie BDL.

Jednym z mierników poziomu rozwoju przemysłu jest stosunek wartości sprzedanej przemysłu do liczby mieszkańców danego obszaru³⁷. Dla Wielkopolski wartość sprzedana przemysłu w 2012 r. na jednego mieszkańca wyniosła 34 096 zł i była o 18% wyższa niż przeciętnie dla Polski.

Wykres 10. Wartość sprzedana przemysłu w na jednego mieszkańca w 2012 roku w podziale na grupy powiatów.

Opracowanie własne. Dane BDL GUS.

W grupie powiatów zintegrowanych najniższą wartość wyliczono dla powiatu kaliskiego – 19 486 zł, a najwyższą dla powiatu poznańskiego – 53 536zł. W grupie powiatów przejściowych najwyższą wartość produkcji sprzedanej w przemyśle zanotowano w powiecie szamotulskim, gdzie wyniosła 57 388 zł, najniższa zaś w powiecie kościańskim – 14 507zł na jednego mieszkańca. Wśród

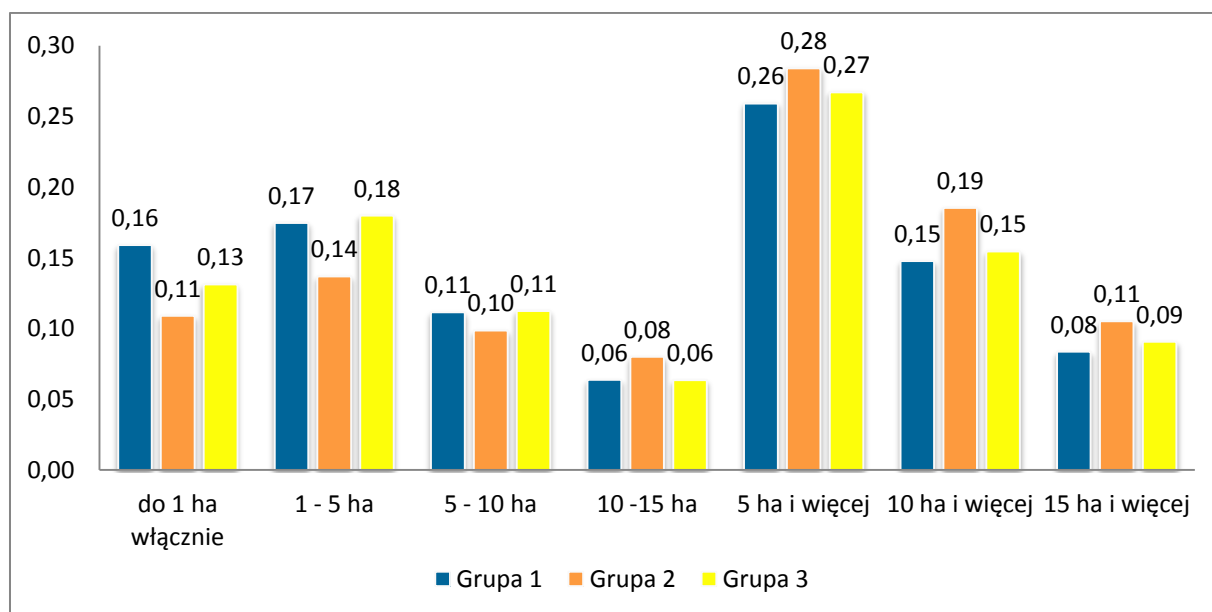
³⁷ GUS oblicza i podaje dla przedsiębiorstw zatrudniających więcej niż 9 pracowników.

powiatów zakwalifikowanych, jako peryferyjne najwyższą wartość produkcji sprzedanej przemysłu na mieszkańca obserwuje się w powiecie kępińskim – 36 140 zł, najniższą w powiecie złotowskim – 8 649 zł na mieszkańca. Zauważyć można, że o ile nie ma wielkich różnic w poziomie uprzemysłowienia, liczoną wartością sprzedaną przemysłu na 1 mieszkańca, pomiędzy powiatami pierwszej i drugiej grupy, to w przypadku powiatów zakwalifikowanych do grupy trzeciej jest ona widoczna – ukazuje to rysunek niżej.

Drugim pod względem ważności miejscem pracy i ważnym źródłem dochodów ludności województwa jest rolnictwo. Pracuje w nim 20,2% pracujących w województwie. Podstawą gospodarki rolnej w województwie wielkopolskim, podobnie jak w całym kraju, są indywidualne rodzinne gospodarstwa rolne³⁸. W 2012 r. wszystkich gospodarstw rolnych było w Wielkopolsce **162 672**, w tym gospodarstw indywidualnych było **162 041**, z pośród nich **143 579** prowadziło działalność rolniczą.

W strukturze indywidualnych gospodarstw rolnych przeważają gospodarstwa od 5 do 10 ha i od 10 do 15 ha.

Wykres 11. Struktura wielkości indywidualnych gospodarstw rolnych w województwie wielkopolskim w 2010 r. (w hektarach)

Opracowanie własne na podstawie danych GUS – tablice statystyczne załączone do dokumentu.

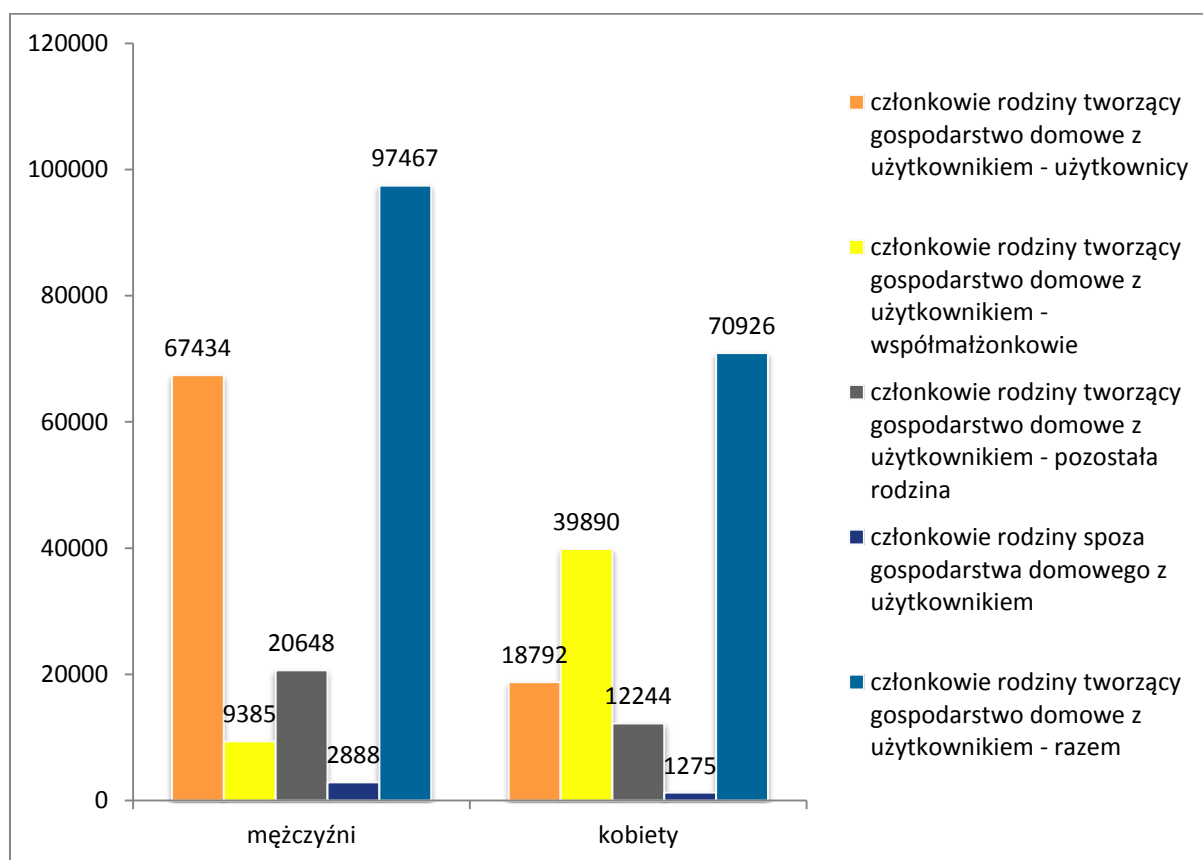
Gospodarstwa rolne w badanym województwie mają, podobnie jak w całym kraju, charakter rodzinny. Dane pochodzące z Powszechnego Spisu Rolnego 2010 wskazują, że w gospodarstwach

³⁸Gospodarstwo rolne osoby fizycznej (gospodarstwo indywidualne) to gospodarstwo o powierzchni użytków rolnych od 0,1 ha, będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu osoby fizycznej oraz gospodarstwo rolne osoby posiadającej użytki rolne 12 o powierzchni mniejszej niż 0,1 ha lub nieposiadającej użytków rolnych, która ma, co najmniej: 1 sztukę bydła lub (i) 5 sztuk trzody chlewnej albo 1 lochę lub (i) 3 sztuki owiec lub (i) 3 sztuki kóz lub (i) 1 konia lub (i) 0 sztuk drobiu lub (i) 1 strusia lub (i) 5 sztuk samiec królików lub (i) 5 sztuk samiec pozostałych zwierząt futerkowych lub (i) 3 sztuki pozostałych zwierząt utrzymywanych na rzeź lub (i) 1 pień pszczoły. *Raport z wyników Powszechny Spis Rolny 2010*, Główny Urząd Statystyczny, 2011, Warszawa. s.11-12.

tych najczęściej mieszkają członkowie rodziny, którzy tworzą gospodarstwo domowe i są jego użytkownikami. W gospodarstwach tych wykorzystuje się pracę członków rodziny.

Gospodarstwami rolnymi kierują (główni użytkownicy) przede wszystkim mężczyźni. Przewaga mężczyzn wzrasta wraz z powiększeniem się powierzchni posiadanej (uprawianej) przez gospodarstwo rolne. Oznaczać to może, że zawód rolnika jest wciąż zawodem tradycyjnie męskim. Dla porównania, na jedną kierującą kobietę w gospodarstwach o powierzchni poniżej 1 ha przypada 1,4 kierującego mężczyzny, zaś w gospodarstwach o powierzchni 15 ha i więcej na jedną kobietę przypada 8,5 kierujących mężczyzn³⁹.

Wykres 12. Członkowie rodziny użytkownika pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych w AWU⁴⁰ wg płci

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, PSR, 2010.

Najczęściej w gospodarstwie rolnym indywidualnym pracują mężczyźni w wieku produkcyjnym. Ważnym zjawiskiem jest praca na roli mężczyzn i kobiet w wieku poprodukcyjnym. W tej grupie częściej pracują kobiety bez względu na powierzchnię gospodarstwa rolnego. W gospodarstwach o powierzchni 1-5 ha różnica pomiędzy liczbą pracujących kobiet i mężczyzn w wieku poprodukcyjnym jest największa. W gospodarstwach rolnych w województwie

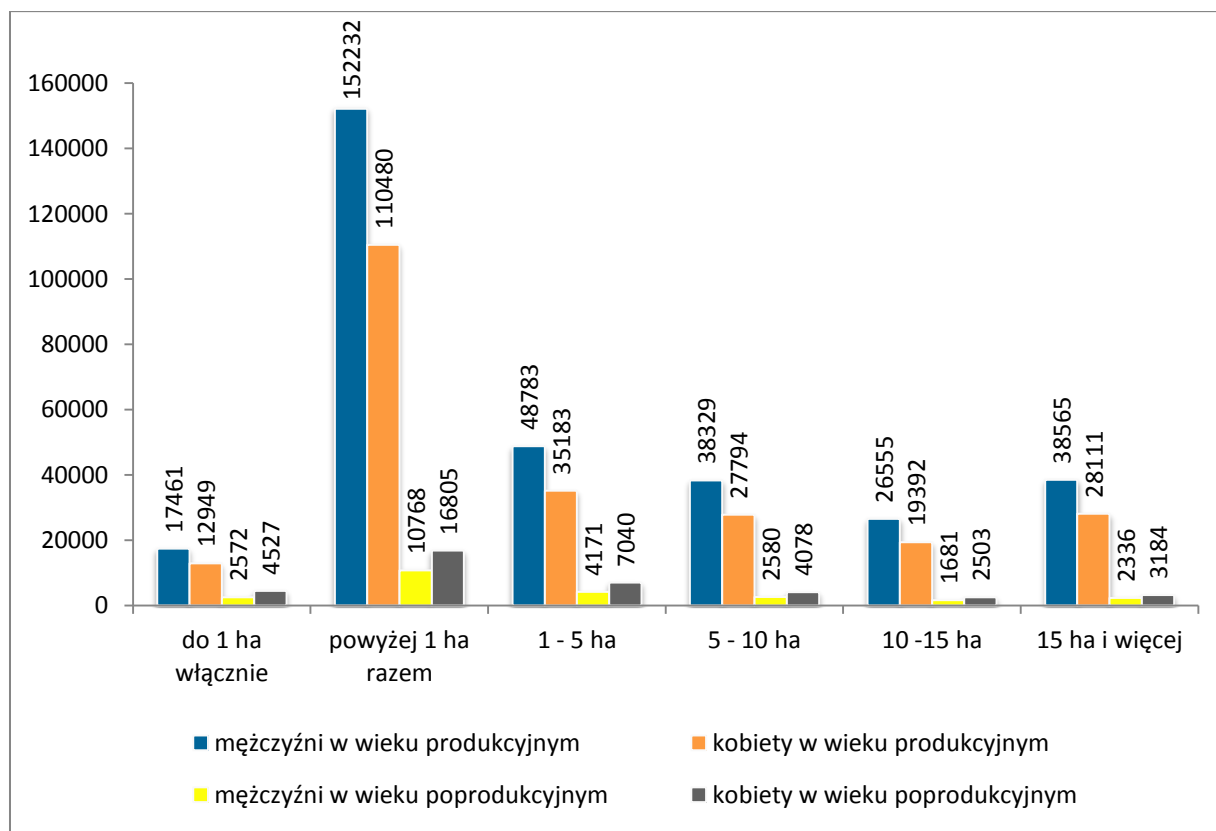
³⁹ GUS, PSR, 2010, Kierujący w gospodarstwach rolnych wg płci i grup obszarowych użytków rolnych.

⁴⁰ Według GUS Roczna jednostka pracy (AWU – *Annual Work Unit*) jest ekwiwalentem czasu przepracowanego w ciągu roku w gospodarstwie rolnym przez 1 osobę pełnozatrudnioną w rolnictwie. W Polsce przyjęto 2120 godzin przepracowanych w ciągu roku, jako równoważnik pełnego etatu (roczną jednostkę pracy).

wielkopolskim kobiety pracują mniej niż mężczyźni⁴¹. Największą grupę osób pracujących w gospodarstwach rolnych stanowią osoby w wieku produkcyjnym – częściej pracują mężczyźni.

W gospodarstwach innych niż indywidualne⁴², których na terenie województwa jest 11 697 zatrudnieni są na stałe pracownicy najemni. Mniejszą grupę stanowią pracownicy dorywczy oraz pozostali pracownicy i w tej grupie zatrudnieniowej dominują mężczyźni⁴³.

Wykres 13. Osoby pracujące w indywidualnych gospodarstwach rolnych według wieku i powierzchni gospodarstwa w województwie wielkopolskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, PSR, 2010.

⁴¹ GUS, PSR, 2010, Siedziba użytkownika, Członkowie rodziny użytkownika pracujący w gospodarstwach indywidualnych wg grup obszarowych i czasu pracy w AWU.

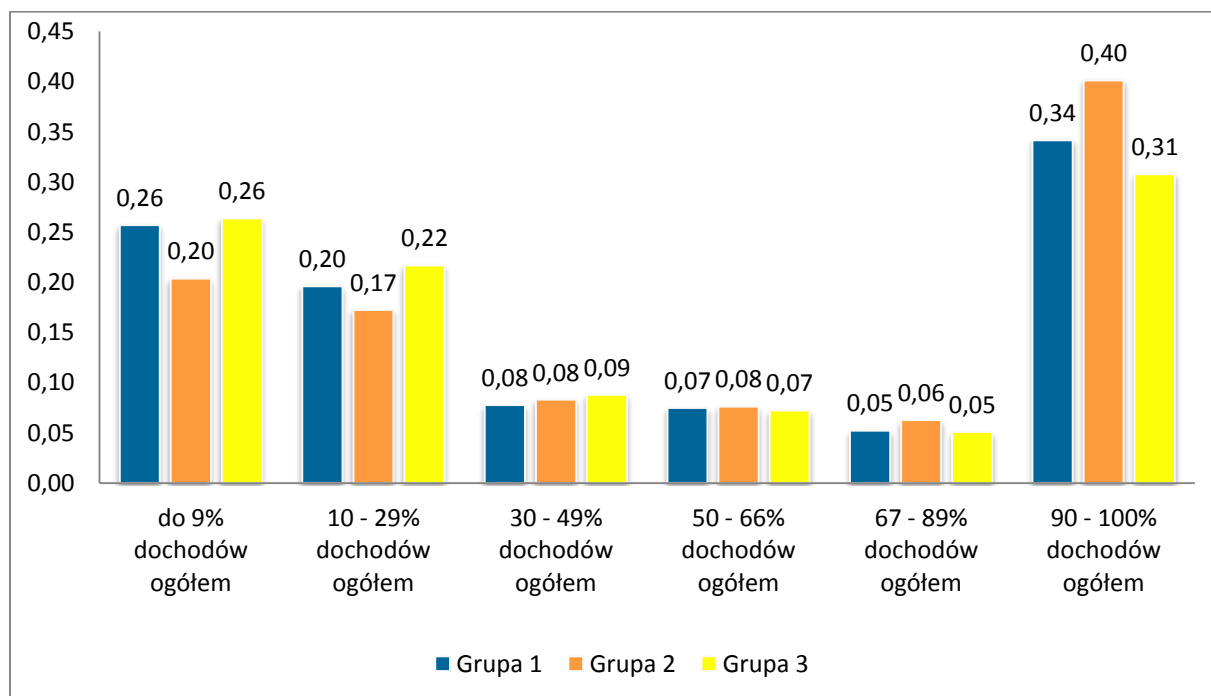
⁴² Tamże: Według GUS są to gospodarstwa rolne prowadzone przez osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, której podstawowa działalność jest zaliczana według Polskiej Klasyfikacji działalności do sekcji A, dział 01, grupy: 01.1 – uprawy rolne inne niż wieloletnie, 01.2 – uprawy roślin wieloletnich, 01.3 – rozmnażanie roślin, 01.4 – chów i hodowla zwierząt, 01.5 – uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana), 1.6, klasa 01.61 – działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną (utrzymywanie gruntów w dobrej kulturze rolnej przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska), a także niezależnie od zaklasyfikowania działalności podstawowej, gdy w gruntach użytkowanych przez jednostkę powierzchnia użytków rolnych przekracza 1 ha lub jednostka prowadzi chów zwierząt gospodarskich.

⁴³ GUS, PSR, 2010, Pracujący w gospodarstwach rolnych według grup obszarowych użytków rolnych i płci w AWU.

Decyzja o tym, kto z członków rodziny i w jakim stopniu powinien zaangażować się w pracę w gospodarstwie rolnym, zależy od tego, na jaką skalę produkcji jest ono nastawione, a ta w warunkach polskich wciąż w dużej mierze zależy od posiadanego areалу ziemi, stopnia technicznego uzbrojenia warsztatu pracy oraz możliwości znalezienia pozarolniczych źródeł dochodu⁴⁴.

Jedynie 40% rodzin mieszkających w powiatach zakwalifikowanych do grupy drugiej ponad 90% swoich dochodów osiąga z rolnictwa. W grupie pierwszej powiatów jest to prawie 35%, zaś w trzeciej nieco ponad 30%. Dla prawie połowy rodzin dochód z pracy na roli stanowi mniej niż 50% ich dochodu, zwłaszcza w powiatach zaliczonych do grupy drugiej. Oprócz przychodów z gospodarstwa rolnego rodziny te uzyskują przychody z innych źródeł, z pracy w przemyśle lub innych gałęziach gospodarki bądź świadczeń społecznych, co dowodzi o konieczności dywersyfikacji źródeł dochodu.

Wykres 14. Udział dochodów gospodarstw domowych z rolnictwa w całościowych dochodach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwięcej mieszkańców utrzymujących się z pracy⁴⁵ najmniej poza rolnictwem pochodzi z powiatów: poznańskiego (124043 osób), ostrowskiego (50529), gnieźnieńskiego (45380), pilskiego (43754), konińskiego (33057), szamotulskiego (31889). Najmniej osób utrzymuje się z tego źródła w powiecie międzychodzkiem (11946)⁴⁶.

⁴⁴ P. Chmieliński, M. Dudek, B. Karwat-Woźniak, W. Krupin, A. Maksymenko, A. Wrzochalska, *Cechy społeczno-demograficzne i aktywność ekonomiczna kierowników gospodarstw rolnych*, Warszawa 2013, s. 93.

⁴⁵ GUS, NSP, 2011, *Ludność, Ludność wg grup wieku i głównego źródła utrzymania*.

⁴⁶ Tablice statystyczne załączone do opracowania.

Tabela 7. Struktura źródeł utrzymania w powiatach województwa wielkopolskiego w 2011r.

Powiat	Struktura dochodów							
	praca najemna poza rolnictwem	praca na rachunek własny poza rolnictwem lub dochody z wynajmu	praca w rolnictwie	niezarobkowe źródło, emerytura	niezdarobkowe źródło, renta	pozostałe źródła	utrzymywani	nieustalone
	Dane za 2011 w %							
poznański	0,37	0,07	0,02	0,13	0,05	0,02	0,33	0,02
pilski	0,32	0,04	0,02	0,15	0,07	0,04	0,32	0,04
wolsztyński	0,34	0,04	0,06	0,14	0,06	0,02	0,31	0,02
kaliski	0,24	0,04	0,12	0,17	0,05	0,03	0,33	0,01
leszczyński	0,33	0,05	0,06	0,14	0,06	0,02	0,34	0,02
nowotomyski	0,36	0,05	0,03	0,14	0,07	0,03	0,30	0,02
Grupa 1	0,34	0,05	0,04	0,15	0,06	0,03	0,32	0,02
gnieźnieński	0,32	0,04	0,03	0,15	0,07	0,04	0,33	0,02
ostrowski	0,31	0,04	0,03	0,17	0,06	0,03	0,32	0,03
gostyński	0,32	0,04	0,06	0,15	0,05	0,03	0,33	0,02
grodziski	0,34	0,04	0,06	0,12	0,08	0,03	0,32	0,01
jarociński	0,31	0,04	0,04	0,16	0,07	0,04	0,33	0,02
kolski	0,25	0,03	0,07	0,19	0,07	0,04	0,33	0,02
kościański	0,34	0,04	0,05	0,15	0,07	0,02	0,32	0,02
krotoszyński	0,30	0,04	0,06	0,16	0,06	0,03	0,33	0,02
obornicki	0,34	0,04	0,03	0,14	0,07	0,03	0,33	0,02
rawicki	0,30	0,04	0,05	0,15	0,07	0,03	0,33	0,02
szamotulski	0,36	0,04	0,03	0,15	0,06	0,03	0,31	0,02
śremski	0,35	0,04	0,03	0,14	0,06	0,03	0,31	0,02
wrzesiński	0,33	0,04	0,04	0,15	0,07	0,03	0,32	0,02
Grupa 2	0,32	0,04	0,05	0,15	0,07	0,03	0,32	0,02
chodzieski	0,30	0,03	0,05	0,18	0,05	0,03	0,33	0,02
czarnkowsko-trzcianecki	0,32	0,05	0,04	0,14	0,07	0,03	0,32	0,03
kępiński	0,27	0,04	0,07	0,16	0,06	0,04	0,34	0,03
koniński	0,32	0,05	0,05	0,16	0,06	0,02	0,32	0,02
międzycho-dzki	0,27	0,03	0,07	0,16	0,07	0,03	0,33	0,03
ostrzeszowski	0,26	0,03	0,07	0,15	0,07	0,03	0,38	0,02
pleszewski	0,31	0,04	0,03	0,15	0,08	0,04	0,32	0,03
słupecki	0,31	0,03	0,03	0,15	0,07	0,04	0,33	0,04
średzki	0,29	0,04	0,04	0,13	0,08	0,04	0,35	0,02
turecki	0,27	0,03	0,03	0,14	0,07	0,05	0,33	0,07
wągrowiecki	0,35	0,04	0,04	0,14	0,06	0,03	0,32	0,01
złotowski	0,29	0,04	0,05	0,15	0,07	0,03	0,34	0,03

Grupa 3	0,28	0,04	0,07	0,16	0,06	0,03	0,33	0,03
POLSKA	0,31	0,04	0,03	0,18	0,05	0,04	0,30	0,04
WIELKO-POLSKIE	0,33	0,04	0,03	0,16	0,06	0,03	0,31	0,03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z pracy na własny rachunek utrzymują się przede wszystkim mieszkańcy powiatu: poznańskiego (22680 osób) i następnie po nim powiat ostrowskiego (6689), gnieźnieńskiego (5495) i pilskiego (5111). W rolnictwie najwięcej pracuje mieszkańców powiatów kaliskiego (10073), konińskiego (8536) i kolskiego (6652).

5. Charakterystyka bezrobocia na wielkopolskiej wsi

Bezrobocie to obecnie jeden z najpoważniejszych problemów gospodarczych. Najpowszechniejszym sposobem pomiaru wielkości tego zjawiska jest **stopa bezrobocia rejestrowanego**⁴⁷.

Według danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu w czerwcu 2014 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie wynosiła 8,3%, co oznacza, że bez pracy pozostawały 124 532 osoby (spadek o 14,4% w porównaniu z czerwcem 2013 r.), w tym 18 540 osób z prawem do zasiłku (spadek o 26,8% w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego)⁴⁸. Natomiast w 2013 r. stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła 9,6% i była o 0,2% niższa niż w roku poprzednim. Pomimo spadku stopy w ubiegłym roku była ona wciąż wyższa niż w pięciu poprzednich latach.

W latach 2004-2008 następował spadek stopy bezrobocia z 15,9% w roku 2004 do 6,1% w 2008 r. Rok 2008 zatrzymał ten trend spadkowy, a w kolejnym 2009 roku stopa bezrobocia wzrosła o 2,8% do wysokości 9,2% i od tego czasu utrzymuje się na relatywnie stabilnym poziomie; w 2013 r. wyniosła ona 9,6% i jak podaje WUP – w czerwcu 2014 r. spadła do poziomu 8,3%. Poziom bezrobocia w województwie wielkopolskim jest znacznie niższy niż w kraju, gdzie wynosi 13,4%. Co więcej, stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie wielkopolskim w 2013 r. (a także w trzech latach poprzednich) była najniższa w Polsce.

Analizując stopy bezrobocia w objętych niniejszym badaniem powiatach województwa wielkopolskiego można zauważyć, że najwyższa stopa bezrobocia charakteryzuje powiat wągrowiecki (zaliczany do powiatów peryferyjnych) i w 2013 r. wynosi 21,6%. Wysokie bezrobocie tym samym odnotowano także w powiatach zaliczanych do grupy 3: konińskim (19,1%), słupeckim (17,9%) oraz w powiecie kolskim – znajdującym się grupie drugiej (16,2%). Najniższa stopa bezrobocia w 2013 r. cechowała powiaty: poznański (4,6%), kępiński (5,1%) i wolsztyński (5,8%), przy czym pierwszy i trzeci z nich zaliczany jest do grupy powiatów zintegrowanych. Bezrobocie w powiatach

⁴⁷ Według nomenklatury GUS – jest to wskaźnik obliczony jako stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo (ogółem oraz danej grupy), tj. bez osób odbywających czynną służbę wojskową oraz pracowników jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

⁴⁸ Biuletyn Informacyjny Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu, lipiec 2014.

zintegrowanych wahało się od 4,6% w powiecie poznańskim do 12,6 % w pilskim. W powiatach przejściowych od 5,1% w kępińskim do 16,2% w powiecie kolskim, zaś w powiatach peryferyjnych od 10,7% w powiecie ostrzeszowskim do 21,6% w wągrowieckim.

Tabela 8. Stopa bezrobocia rejestrowanego w badanych powiatach województwa wielkopolskiego w latach 2004-2013

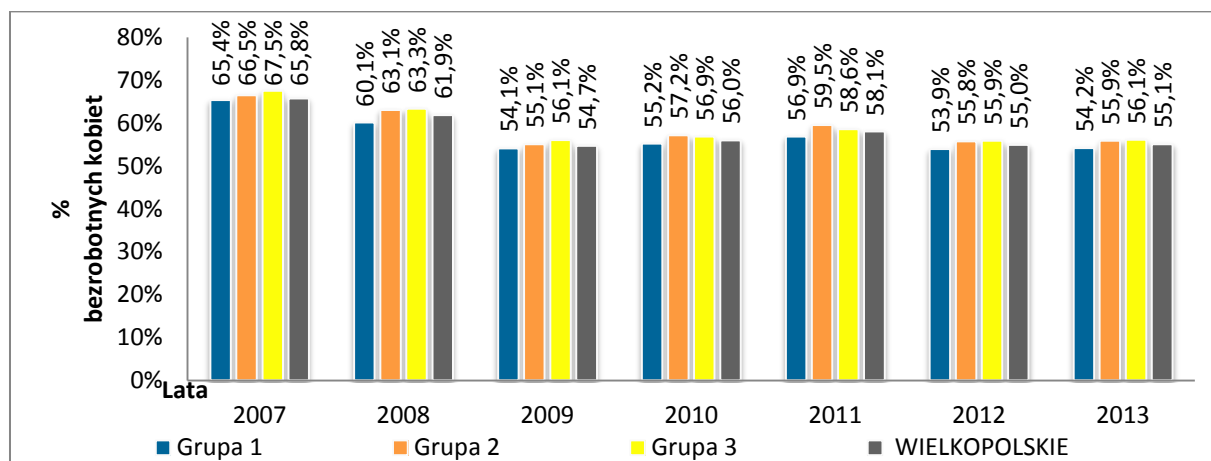
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
WIELKOPOLSKA	15,9	14,6	11,7	7,8	6,4	9,2	9,2	9,1	9,8	9,6
pilski	19,0	16,4	13,1	9,8	7,3	11,1	11,0	11,8	13,7	12,6
ostrowski	20,4	19,1	14,7	10,1	8,3	13,0	11,8	10,5	11,1	10,5
kaliski	17,2	16,0	14,6	8,2	5,9	8,4	8,5	8,4	8,8	8,5
leszczyński	15,6	13,3	9,8	7,0	5,8	8,9	9,4	8,8	9,0	8,5
nowotomyski	14,6	13,2	9,4	4,6	4,1	6,8	6,4	6,5	7,4	6,6
wolsztyński	11,4	10,3	7,6	3,7	4,0	6,8	6,4	6,0	6,7	5,8
poznański	9,7	8,9	6,6	3,3	1,7	3,5	3,5	3,6	4,6	4,6
kolski	24,1	23,4	19,6	16,0	12,2	15,5	14,4	14,4	15,7	16,2
wrzesiński	21,8	20,8	17,8	11,7	10,5	14,8	13,6	13,6	14,8	15,7
gnieźnieński	24,0	21,4	17,9	12,1	9,8	11,7	12,7	13,7	14,9	15,2
jarociński	24,2	22,7	19,5	13,1	10,0	14,2	15,2	12,8	14,0	13,9
gostyński	18,6	17,7	15,4	12,1	10,8	12,6	12,5	12,3	12,3	11,9
obornicki	21,1	19,0	13,9	8,3	5,9	9,6	10,3	10,4	12,3	11,9
rawicki	12,5	11,7	9,3	7,2	7,8	12,1	11,7	10,9	10,9	10,9
ostrowski	20,4	19,1	14,7	10,1	8,3	13,0	11,8	10,5	11,1	10,5
szamotulski	16,1	15,8	12,5	8,5	6,9	11,6	11,3	10,7	11,4	10,2
śremski	15,6	12,9	10,2	5,9	4,9	9,4	8,5	8,5	10,2	10,1
krotoszyński	18,9	17,2	14,8	9,6	10,4	11,7	10,5	10,5	10,1	9,7
grodziski	10,8	9,7	7,2	5,5	4,7	9,0	8,1	9,1	10,6	9,2
kościański	17,2	15,2	10,5	6,4	5,4	9,5	9,0	8,7	9,7	9,1
kępiński	8,9	7,9	5,3	3,2	3,0	4,5	5,6	6,4	5,8	5,1
wągrowiecki	26,0	23,8	20,2	16,3	12,0	17,8	18,7	20,5	22,2	21,6
koniński	27,5	26,1	22,7	19,0	12,7	15,9	18,1	17,5	18,7	19,1
ślupecki	25,4	23,9	20,1	15,3	13,0	16,3	16,4	16,8	17,5	17,9
złotowski	26,9	25,3	20,2	16,8	16,8	19,2	18,8	18,5	18,2	17,2
chodzieski	23,6	22,4	17,1	11,9	12,2	15,7	15,2	16,2	16,6	16,1
średzki	21,4	18,7	15,6	9,9	9,3	14,0	13,9	13,4	14,2	14,9
czarnk.-trzcianecki	23,8	21,2	17,3	11,5	11,7	16,6	15,0	15,0	15,1	14,7
pleszewski	24,0	23,1	19,1	13,5	9,8	12,7	13,1	12,6	13,1	13,7
obornicki	21,1	19,0	13,9	8,3	5,9	9,6	10,3	10,4	12,3	11,9
międzychodzki	21,9	17,8	15,7	7,4	5,6	9,8	8,7	9,2	11,7	11,2
turecki	22,6	21,3	17,4	8,4	9,4	12,2	11,9	11,5	12,1	11,1
ostrzeszowski	13,7	11,7	8,1	6,7	5,3	9,9	9,7	10,5	10,6	10,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS [lata 2004-2012] oraz WUP w Poznaniu (Ocena sytuacji na wielkopolskim rynku pracy i realizacji zadań w zakresie polityki rynku pracy w 2013 roku) [2013].

Większość bezrobotnych w województwie wielkopolskim stanowią kobiety, w 2013 r. stanowiły one 55,9 % bezrobotnych. Najwięcej bezrobotnych kobiet w 2013 r. zamieszkiwało powiaty zaliczone do grupy powiatów peryferyjnych – 56,1%, mniej w powiatach przejściowych – 55,9%

a najmniej w uznanych za zintegrowane – 54,2%. Zauważyć można, że udział kobiet wśród bezrobotnych spada, gdyż w 2007 r. kobiety stanowiły aż 65,8% bezrobotnych w województwie. W tym przypadku też największy udział wśród bezrobotnych kobiet miały powiaty peryferyjne, gdzie w 2007 r. bezrobotnych kobiet było 68% ogółu bezrobotnych, podczas gdy w powiatach zintegrowanych stanowiły one 66%.

Wykres 15. Bezrobocie wśród kobiet w województwie wielkopolskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: BDL, GUS

W województwie wielkopolskim 48% bezrobotnych stanowiły w 2013 r. osoby zamieszkałe na wsi. Wśród bezrobotnych zamieszkałych na wsi 56% stanowiły kobiety. W powiatach zaliczonych do grupy powiatów zintegrowanych wśród bezrobotnych przeważały osoby zamieszkałe na wsi, którzy w 2013 r. stanowili 60% bezrobotnych w tej grupie. W przypadku powiatu kaliskiego w latach 2007 – 2008 aż 97-98% bezrobotnych zamieszkiwało na wsi. Podobny wysoki wskaźnik ma powiat leszczyński. W obu przypadkach wytłumaczeniem jest struktura administracyjna powiatów, gdzie nie ma dużych ośrodków miejskich i zdecydowana większość ludności mieszka na wsi. Najniższy współczynnik osób bezrobotnych zamieszkujących na wsi ma grupa powiatów zintegrowanych, w tym powiat nowotomyski, gdzie w 2013 r. wśród bezrobotnych osoby zamieszkałe na wsi stanowiły 36%. Udział bezrobotnych kobiet mieszkających na wsi spadł z poziomu 66% w 2007 r. do poziomu 56% w 2013 r.

W powiatach zaliczonych do grupy powiatów przejściowych bezrobocie wśród osób zamieszkałych na wsi wzrosło z poziomu 48% w ogóle bezrobotnych w 2007 r. do poziomu 50% w 2013 r. Jednocześnie w tym samym czasie spadł w tej grupie powiatów udział bezrobotnych kobiet mieszkających na wsi w stosunku do ogółu bezrobotnych mieszkających na wsi z poziomu 66% w 2007 r. do poziomu 56% w 2013 r.

Bezrobotni mieszkający na wsi stanowili w 2013 r. 65% ogółu bezrobotnych zamieszkałych w powiatach peryferyjnych. Udział ten w zasadzie nie zmienił się od roku 2007. Spadł natomiast udział bezrobotnych kobiet mieszkających na wsi w powiatach peryferyjnych wśród bezrobotnych mieszkających na wsi, z poziomu 67% w 2007 r. do poziomu 56% w 2013.

Tabela 9. Bezrobocia na wsi ogółem i wśród kobiet w woj. wielkopolskim w latach 2007-2013

Powiaty/ lata	Odsetek bezrobotnych zamieszkałych na wsi w bezrobociu ogółem							Odsetek bezrobotnych kobiet zamieszkałych na wsi w bezrobociu na wsi						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
leszczyński	0,91	0,91	0,91	0,92	0,91	0,93	0,92	0,68	0,67	0,60	0,61	0,63	0,58	0,59
nowotomyski	0,37	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,36	0,69	0,62	0,54	0,55	0,57	0,55	0,56
poznański	0,58	0,57	0,59	0,59	0,59	0,58	0,58	0,67	0,60	0,54	0,57	0,60	0,55	0,56
pilski	0,74	0,67	0,72	0,74	0,73	0,74	0,74	0,56	0,61	0,57	0,57	0,58	0,54	0,54
kaliski	0,97	0,98	0,97	0,97	0,97	0,98	0,98	0,65	0,62	0,53	0,55	0,56	0,54	0,54
wolsztyński	0,59	0,56	0,54	0,55	0,59	0,58	0,59	0,67	0,65	0,56	0,54	0,57	0,53	0,52
Grupa 1	0,61	0,60	0,60	0,60	0,60	0,59	0,60	0,66	0,62	0,55	0,57	0,58	0,55	0,56
ostrowski	0,49	0,48	0,49	0,49	0,48	0,50	0,50	0,73	0,72	0,63	0,60	0,62	0,59	0,59
krotoszyński	0,53	0,51	0,51	0,52	0,52	0,50	0,51	0,72	0,66	0,56	0,56	0,61	0,57	0,59
wrzesiński	0,54	0,53	0,52	0,55	0,55	0,54	0,55	0,68	0,69	0,60	0,59	0,66	0,61	0,58
kościański	0,62	0,58	0,58	0,59	0,59	0,61	0,61	0,63	0,64	0,54	0,57	0,58	0,56	0,57
grodziski	0,26	0,31	0,32	0,32	0,35	0,36	0,36	0,69	0,68	0,57	0,61	0,60	0,56	0,56
szamotulski	0,49	0,47	0,46	0,47	0,49	0,49	0,49	0,70	0,63	0,54	0,56	0,58	0,54	0,56
rawicki	0,47	0,47	0,47	0,48	0,50	0,48	0,48	0,58	0,58	0,55	0,58	0,60	0,56	0,56
gostyński	0,62	0,59	0,59	0,60	0,60	0,62	0,62	0,68	0,65	0,57	0,59	0,63	0,56	0,55
śremski	0,47	0,47	0,46	0,47	0,50	0,51	0,52	0,64	0,59	0,54	0,57	0,61	0,56	0,54
jarociński	0,56	0,56	0,56	0,58	0,57	0,56	0,58	0,60	0,55	0,53	0,54	0,57	0,52	0,52
gnieźnieński	0,41	0,39	0,41	0,43	0,42	0,45	0,43	0,74	0,64	0,55	0,58	0,62	0,58	0,52
kolski	0,64	0,65	0,64	0,64	0,64	0,65	0,67	0,54	0,55	0,51	0,53	0,53	0,51	0,50
obornicki	0,35	0,34	0,33	0,34	0,33	0,34	0,34	0,73	0,69	0,59	0,61	0,66	0,60	0,64
Grupa 2	0,48	0,47	0,48	0,49	0,49	0,50	0,50	0,66	0,63	0,56	0,57	0,60	0,56	0,56
czarnkowsko-trzcianiecki	0,59	0,57	0,58	0,58	0,60	0,59	0,61	0,71	0,66	0,56	0,56	0,61	0,57	0,59
wągrowiecki	0,67	0,62	0,64	0,63	0,64	0,62	0,64	0,70	0,66	0,55	0,58	0,59	0,56	0,57
złotowski	0,57	0,57	0,56	0,56	0,56	0,56	0,57	0,69	0,72	0,63	0,61	0,61	0,59	0,57
koniński	0,50	0,47	0,47	0,46	0,46	0,46	0,46	0,71	0,66	0,61	0,61	0,60	0,57	0,55
średzki	0,72	0,69	0,69	0,72	0,71	0,72	0,72	0,75	0,69	0,59	0,56	0,61	0,58	0,55
turecki	0,72	0,71	0,72	0,71	0,71	0,71	0,71	0,68	0,61	0,55	0,56	0,56	0,53	0,55
chodzieski	0,54	0,53	0,51	0,53	0,52	0,52	0,53	0,60	0,55	0,53	0,56	0,57	0,56	0,55
pleszewski	0,52	0,54	0,53	0,53	0,53	0,54	0,54	0,70	0,64	0,54	0,56	0,57	0,55	0,54
kępiński	0,80	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,86	0,62	0,62	0,53	0,53	0,55	0,53	0,54
śłupecki	0,68	0,65	0,66	0,69	0,68	0,69	0,71	0,76	0,68	0,61	0,61	0,65	0,63	0,65
międzychodzki	0,58	0,56	0,56	0,57	0,58	0,61	0,66	0,77	0,64	0,55	0,61	0,65	0,59	0,62
ostrzeszowski	0,65	0,66	0,61	0,65	0,64	0,65	0,64	0,76	0,69	0,64	0,63	0,64	0,64	0,62
Grupa 3	0,65	0,64	0,63	0,64	0,64	0,64	0,65	0,68	0,64	0,56	0,57	0,59	0,56	0,56
WIELKOPOLSKIE	0,48	0,48	0,47	0,47	0,47	0,47	0,48	0,67	0,64	0,56	0,57	0,59	0,56	0,56

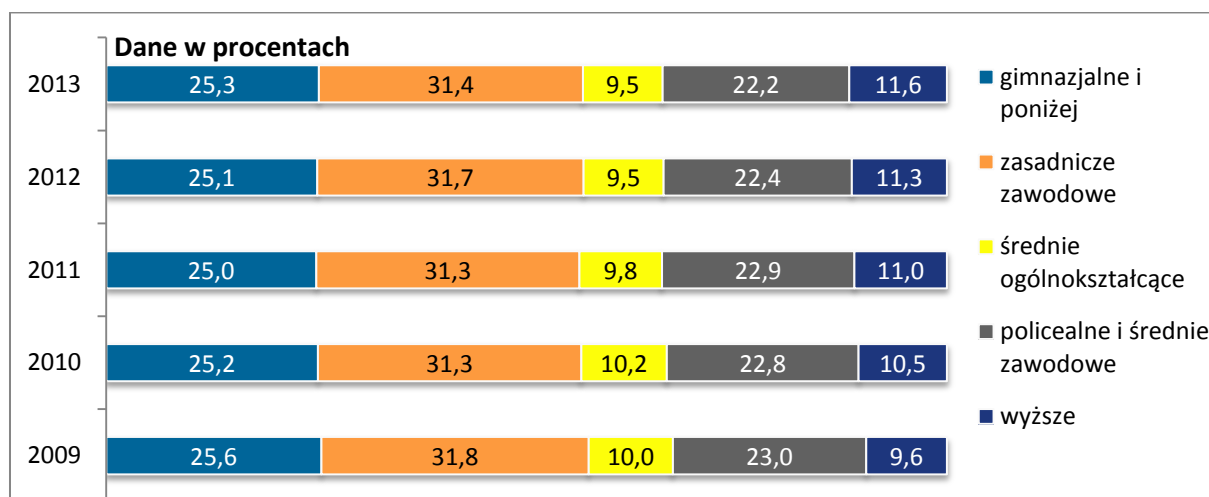
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Z analizy struktury osób pozostających bez pracy ze względu na wiek według danych na koniec czerwca 2014 r. wynika, że 17,3% wszystkich osób bezrobotnych to jest 12 751 osób,

w województwie wielkopolskim nie ukończyła 25 roku życia, natomiast 23,6% bezrobotnych ukończyła 50 lub więcej lat⁴⁹. Pozostała część znajduje się w przedziale wiekowym pomiędzy 25 a 55 lat. Ponad jedna czwarta bezrobotnych (27,5% czyli 34 191 osób) nie posiada żadnych kwalifikacji zawodowych, a prawie jedna piąta (19,1 % - 23 811 osób) nie może wykazać żadnego doświadczenia zawodowego. W grupie osób pozostających bez pracy w czerwcu 2014 r. ponad połowę (51,8%) stanowiły osoby długotrwale bezrobotne, których było 64 507 osób.

Najwięcej osób bezrobotnych w województwie wielkopolskim zarejestrowanych w czerwcu 2014 r. posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe (30,7%), a w dalszej kolejności: gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe (26,1%), 9,7% z nich posiada wykształcenie średnie ogólnokształcące, a 22,1% wykształcenie średnie zawodowe lub policealne, 11,4% legitymuje się wykształceniem wyższym. Najbardziej zauważalną tendencją jest wzrost odsetka osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym z 9,6% ogółu bezrobotnych w 2009 r. do 11,6% w 2013 roku⁵⁰.

Wykres 16. Wykształcenie osób bezrobotnych w woj. wielkopolskim w latach 2009-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu (Ocena sytuacji na wielkopolskim rynku pracy i realizacji zadań w zakresie polityki rynku pracy w 2013 roku).

Innym wskaźnikiem informującym o poziomie bezrobocia jest stopa bezrobocia wynikająca z badania aktywności ekonomicznej ludności, która jest oparta o ekonomiczną definicję bezrobocia BAEL⁵¹. W województwie wielkopolskim stopa bezrobocia wyliczona w wyniku badań (BAEL)⁵²

⁴⁹ Tamże.

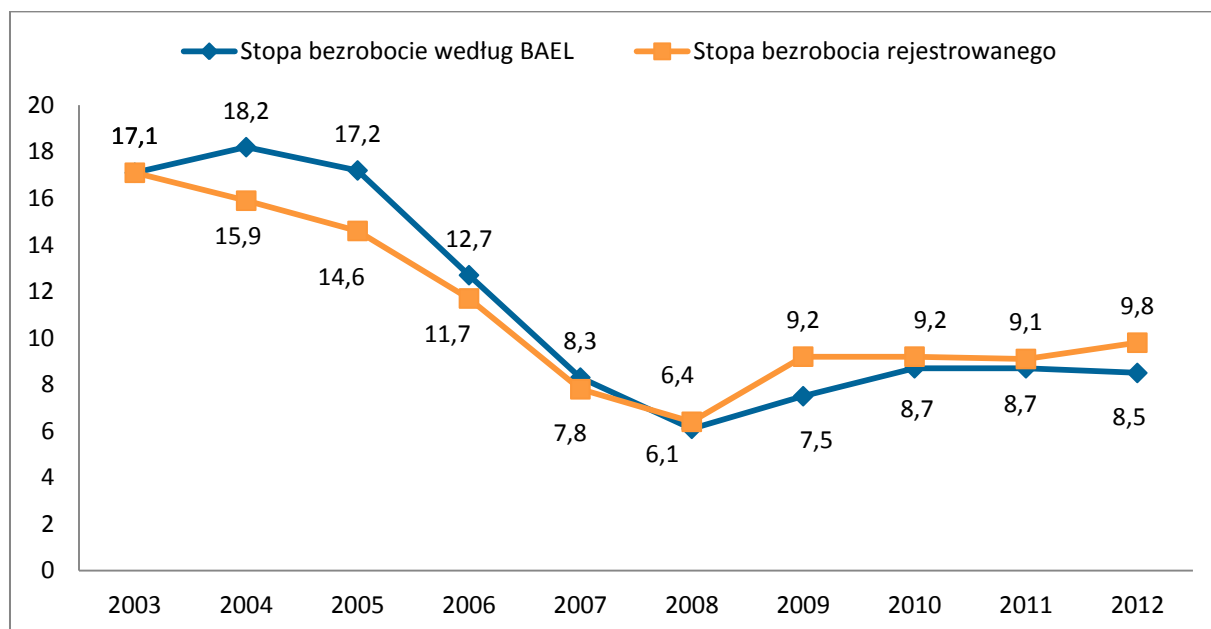
⁵⁰ Niestety brak jest danych umożliwiających charakterystykę bezrobocia na Wielkopolskiej wsi. Dostępne dane EUROSTAU, GUS ani WUP nie zawierają takich danych. Dlatego też prezentuje się dostępne dane dotyczące województwa lub powiatów z uwzględnieniem ich podziału na grupy.

⁵¹ Jest to badanie stałe, którego podmiotem są gospodarstwa domowe oraz osoby w wieku 15 lat i więcej, będące członkami tych gospodarstw. Badanie prowadzone jest metodą wywiadu bezpośredniego. Realizowane jest oparciu o definicje dotyczące ludności aktywnej zawodowo, pracujących i bezrobotnych zalecane do stosowania przez Międzynarodową Organizację Pracy oraz rozporządzenia Rady Europejskiej dotyczące organizacji badania siły roboczej we Wspólnocie Europejskiej.

⁵² Badanie aktywności ekonomicznej ludności (BAEL), Główny Urząd Statystyczny (<http://form.stat.gov.pl/BadaniaAnkietowe/2013/bael.htm>).

w 2012 r.⁵³ wyniosła 8,5% i była o 1,6% niższa od stopy wyliczonej dla kraju, która kształtowała się na poziomie 10,1%⁵⁴. Stopa bezrobocia według definicji BAEL w województwie wielkopolskim jest drugą najniższą w kraju po województwie mazowieckim, w którym wynosiła ona 8,0%.

Wykres 17. Stopa bezrobocia rejestrowanego oraz bezrobocia obliczanego na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności w województwie wielkopolskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL oraz BAEL. Moduły: Aktywność ekonomiczna ludności (dane średnioroczne) oraz Bezrobocie rejestrowane.

Porównując dane dotyczące stóp bezrobocia wyliczone pomocą obu metod w województwie można zauważyć, że od 2008 r. stopa bezrobocia rejestrowanego była wyższa o 0,3%-1,7% od stopy wyliczonej według metodologii BAEL. We latach 2004-2007 miała miejsce sytuacja odwrotna.

Podstawową przyczyną rozbieżności pomiędzy tymi wynikami jest definicja osoby bezrobotnej, która różni się w obu metodologiach.⁵⁵ Metodologia ta pozwala jednak na porównanie stóp bezrobocia w całej UE i jej regionach. Przykładowo średnia stopa bezrobocia w Polsce wynosząca 10,1% jest nieznacznie niższą niż wskaźnik ogólnoeuropejski wynoszący 10,8% i o prawie 2 punkty procentowe niższą niż średnia dla krajów strefy Euro, która wynosi 12,0%⁵⁶.

Zgodnie z badaniami BAEL w latach 2003-2004 bezrobocie na wielkopolskiej wsi było o 0,9%-1,3% wyższe niż w miastach, w latach 2005-2006 miała miejsce sytuacja odwrotna i bezrobocie w miastach było o 0,8-1,5% wyższe niż na wsi. W latach 2007-2011 wskaźniki na obu typach obszarów różniły się niewiele. Dane za 2012 r. wskazują na niewielki wzrost stopy bezrobocia

⁵³ Najnowsze dostępne dane Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności w województwie wielkopolskim pochodzą z roku 2012.

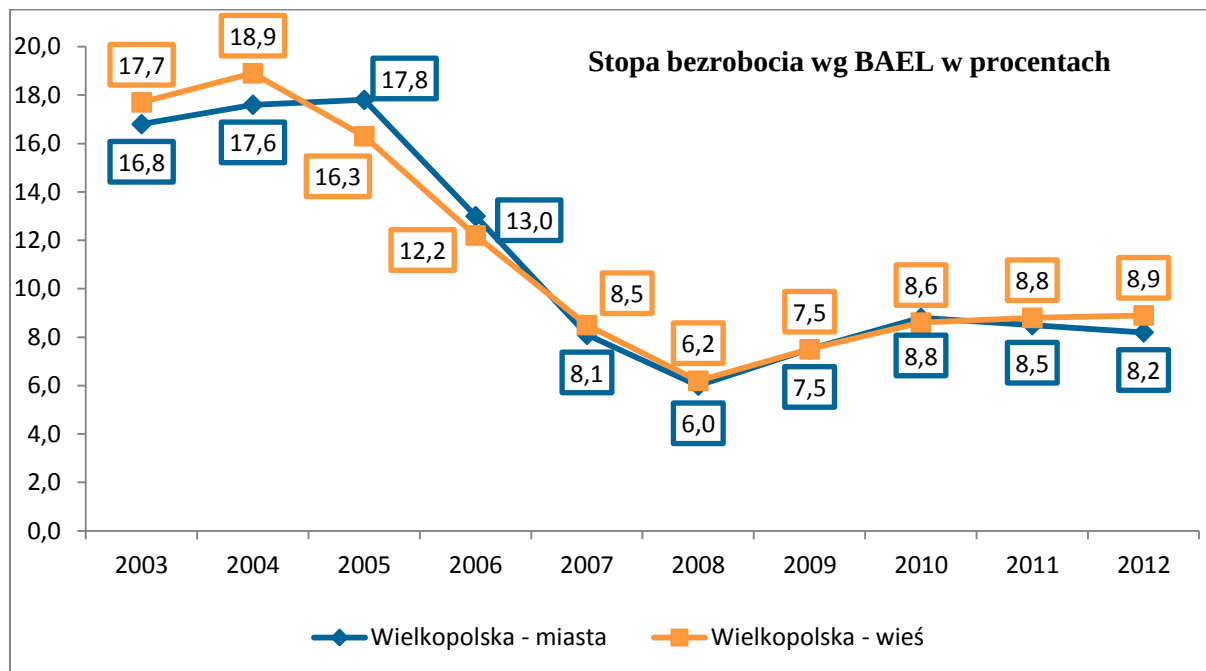
⁵⁴ Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), Stopa bezrobocia wg miejsca zamieszkania, BDL, GUS.

⁵⁵ P. Janukowicz, *Bezrobocie rejestrowane, a bezrobocie wg BAEL*, „Polityka Społeczna”, nr 1/2010, s. 18-20.

⁵⁶ Eurostat, Labour Market, Unemployment rate, by sex.

na wsi (o 0,1%) i jego spadek w miastach (o 0,3%). Szczegółowe dane dotyczące porównania stopy bezrobocia na wsi i w miastach przedstawia poniższy wykres.

Wykres 18. Stopa bezrobocia według BAEL w miastach i na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w latach 2003-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BAEL (BDL, GUS).

6. Mobilności zawodowa i geograficzna mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego

6.1. Mobilność geograficzna

Mobilność geograficzna ludności przebiega w wielu kierunkach: pomiędzy miejscowościami, pomiędzy powiatami w ramach województwa, pomiędzy województwami jak też i między państwami. Saldo zameldowań i wymeldowań stanowiące różnicę pomiędzy zameldowaniami na zamieszkanie stałe na danym terenie a wmeldowaniami liczone łącznie dla wszystkich typów migracji w latach 2003 - 2012 jest pozytywne dla powiatów pierwszej grupy, przy czym jest ono najwyższe w powiecie poznańskim. Oznacza to, że więcej osób zameldowało się na pobyt stały w tym powiecie, niż z niego się wymeldowało. Dodatkowo saldo meldunkowe mają powiaty zaliczone do grupy zintegrowanych. Niektóre powiaty zaliczone do tej grupy mają jednak w tych latach saldo ujemne, są to powiaty: kaliski, pilski i wolsztyński. Powiaty zaliczone do grupy przejściowej mają ujemne saldo meldunkowe, podobnie jak powiaty uważane za peryferyjne.

Tabela 10. Saldo wymeldowania i zameldowania w powiatach województwa wielkopolskiego za lata 2003-2012

Powiat	Saldo	Wymeldowania	Zameldowania
poznański	3917	5966	9883
leszczyński	329	1302	1631
nowotomyski	29	1872	1901
kaliski	-32	1509	1477
wolsztyński	-72	1618	1546
pilski	-385	3434	3049
Grupa 1	3872	18271	22143
szamotulski	146	2179	2325
wrzesiński	144	1777	1921
obornicki	107	1496	1603
ostrowski	86	2570	2656
jarociński	0	1815	1815
kępiński	-22	1159	1137
kościański	-123	2069	1946
kolski	-147	2199	2052
gnieźnieński	-192	2859	2667
grodziski	-213	1551	1338
krotoszyński	-223	1960	1737
śremski	-227	1624	1397
gostyński	-345	2059	1714
Grupa 2	-1095	22747	21652
średzki	150	1413	1563
chodzieski	113	997	1110
rawicki	87	1466	1553
ostrzeszowski	1	1325	1326
międzychodzki	-3	919	916
turecki	-39	1616	1577
koniński	-43	2449	2406
wągrowiecki	-57	1701	1644
złotowski	-79	1432	1353
pleszewski	-287	1827	1540
ślupecki	-330	1694	1364
czarnkowsko-trzcianecki	-342	1842	1500
Grupa 3	-829	18681	17852

Źródło: Opracowanie na podstawie danych GUS – Tablice statystyczne dołączone do opracowania.

Z danych dotyczących ruchu meldunkowego w analizowanych powiatach dla lat 2003-2012 wynika, że największy ruch meldunkowy odnotowano w powiatach: poznańskim i pilskim. Powiaty, z których wymeldowało i zameldowało się najmniej osób to powiaty: międzychodzki i chodzieski.

Saldo migracji ludności wewnątrz województwa w latach 2005-2013 wskazuje na duży odpływ ludności z miast na wieś. Zjawisko to najbardziej widoczne jest w powiatach zaliczanych do grupy zintegrowanych, gdzie z miast na wieś wyjechało w tym czasie 63 281 osób więcej niż ze wsi przybyło. Przoduje pod tym względem powiat poznański, gdzie ludności przybyło i na wsi i w miastach – razem saldo dla tego powiatu wynosi na lata 2005-2013 – 53 991 osób. W pozostałych powiatach saldo emigracji z miast na wieś jest również dodatnie, chociaż w obu grupach w latach 2005-2013 odnotowano ujemne saldo migracji. Szczególnie w tych powiatach wyludniają się miasta. Różnice pomiędzy saldem migracji kobiet i mężczyzn nie są wielkie w powiatach zintegrowanych. Przewaga kobiet w wewnętrznym ruchu migracyjnym jest szczególnie widoczna w grupie powiatów peryferyjnych, gdzie udział kobiet w saldzie migracji wynosi ponad 94%.

Tabela 11. Saldo migracji kobiet i mężczyzn w grupach powiatów województwa wielkopolskiego w latach 2005-2013

	Ogółem	Miasto	Wieś
Saldo województwa	18520	-44761	63281
Gr. 1.	53054	1924	51130
Gr. 2.	-4208	-9614	5406
Gr. 3.	-3488	-7779	4291
Mężczyźni	8583	-23862	32445
Gr. 1.	26464	663	25801
Gr. 2.	-1352	-4913	3561
Gr. 3.	-416	-3499	3083
Kobiety	9937	-20899	30836
Gr. 1.	29232	1449	27783
Gr. 2.	-3243	-4936	1693
Gr. 3.	-2685	-4045	1360

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W województwie wielkopolskim migracje pomiędzy województwami najczęściej miały miejsce w kierunku województw: dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego, mazowieckiego, zachodniopomorskiego zaś najmniej atrakcyjne kierunki to woj. lubelskie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie. Saldo migracji międzywojewódzkich na pobyt stały jest dodatnie i w tym wypadku bardziej mobilną grupą są kobiety⁵⁷.

Województwo wielkopolskie, pomimo wyższego niż średnia krajowa poziomu rozwoju gospodarczego wykazuje się ujemnym saldem migracji zagranicznych. Wprawdzie w latach 2003-2012 wzrosła liczba osób przyjeżdżających z zagranicy i osiedlających się w województwie, to od roku 2006 liczba wyjazdów emigracyjnych wzrosła prawie czterokrotnie, co należy interpretować głównie w kontekście wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Emigracja zagraniczna nasiliła się ponownie w latach 2012 i 2013, co tłumaczyć można częściowo między innymi pojawiającym się powolnym ożywieniem gospodarczym na Zachodzie Europy.

⁵⁷ GUS, BDL, Ludność, Migracje wewnętrzne i zagraniczne.

Należy pamiętać, że wskazane dane dotyczą tylko migranci na pobyt stały, gdy dokonuje się operacji meldunkowych. Faktyczna skala migracji, z uwzględnieniem wyjazdów sezonowych lub czasowych jest trudna do określenia.

Tabela 12. Saldo migracji zagranicznych w grupach powiatów województwa wielkopolskiego w latach 2005-2013

Wyszczególnienie			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Grupa 1	zameldowania	razem	55	88	150	171	270	176	218	209	111
	wymeldowania	razem	142	527	407	280	218	185	220	331	472
	Saldo		-87	-439	-257	-109	52	-9	-2	-122	-361
Grupa 2	zameldowania	razem	66	78	126	147	202	150	181	125	114
	wymeldowania	razem	89	439	448	394	218	199	262	369	421
	Saldo		-23	-361	-322	-247	-16	-49	-81	-244	-307
Grupa 3	zameldowania	razem	53	89	165	146	183	129	85	104	98
	wymeldowania	razem	110	553	391	370	227	192	228	257	454
	Saldo		-57	-464	-226	-224	-44	-63	-143	-153	-356
Saldo grup			-167	-1264	-805	-580	-8	-121	-226	-519	-1024
Saldo województwo			-222	-1889	-1254	-876	-284	-433	-482	-727	-1479

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Tablice dołączone do opracowania

Saldo migracji zagranicznych dla całego województwa jest na przestrzeni lat 2005-2013 ujemne. Natomiast saldo migracji zagranicznych do wielkopolskiej wsi w latach 2009-2010 było dodatnie. W latach 2011-2013 liczba mieszkańców wielkopolskiej wsi, którzy decydują się na migrację zagraniczną zaczęła, podobnie jak w całym województwie przewyższać liczbę tych, którzy do niej powrócili⁵⁸. W wyjazdach zagranicznych ze wsi przodują mężczyźni.

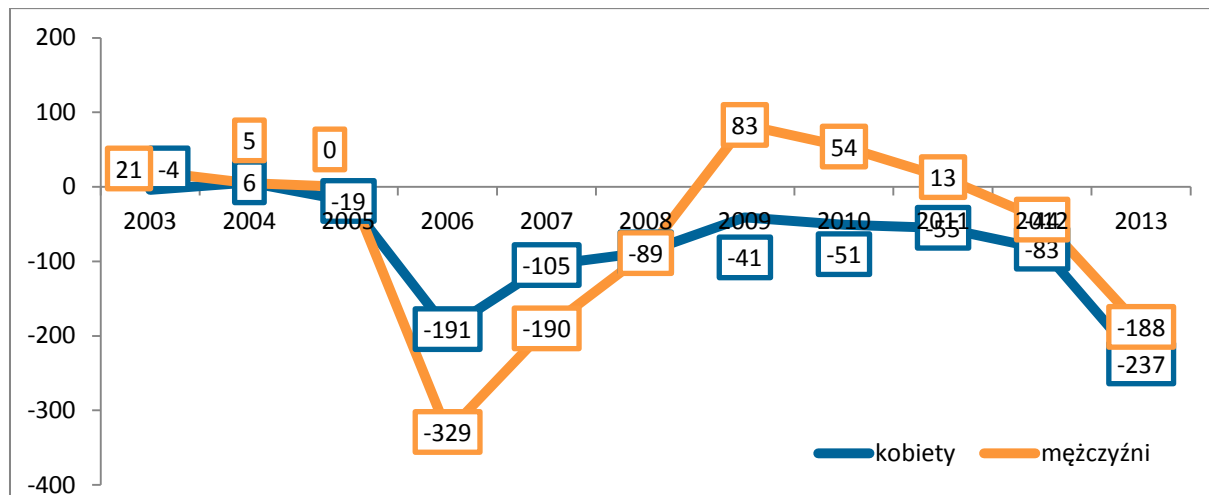
Głównymi kierunkami migracji zagranicznych mieszkańców Wielkopolski do krajów Unii Europejskiej - najczęściej Wielka Brytania, Niemcy, Holandia, Irlandia⁵⁹.

Do czynników determinujących decyzje migracyjne zagraniczne należy w pierwszej kolejności poszukiwanie pracy, ale też możliwość zdobywania nowych umiejętności, w tym nauki języka, chęć poznawania nowych kultur i zdobywania doświadczenia, itp.

⁵⁸ GUS, BDL, Migracje wewnętrzne i zagraniczna, Migracje gminne w ruchu wewnętrznym i zagraniczne

⁵⁹ Prezentowane tu kierunki zostały najczęściej wskazane przez respondentów w badaniu „Zagraniczna i krajowa migracja zarobkowa w województwie wielkopolskim” (2011) s. 39.

Wykres 19. Saldo migracji zagranicznych dla wsi województwa wielkopolskiego ze względu na płeć

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Migracje wewnętrzne i zagraniczne.

Barierami migracji zagranicznej są przede wszystkim rozłąka z rodziną, zwłaszcza z dziećmi, a także wysokie koszty utrzymania na zachodzie i brak znajomości języka kraju migracji, obawa przed biurokracją i formalnościami w zagranicznych urzędach⁶⁰.

W przypadku migracji wewnątrz województwa możliwe jest powracanie do domu na weekend i dlatego też badania⁶¹ wykazują, że posiadanie rodziny nie jest w tym wypadku czynnikiem wstrzymującym decyzje migracyjne. Praca mieszkańców terenów wiejskich (i nie tylko) poza własną gminą, powiatem lub nawet województwem wiąże się z dojazdami do pracy, najczęściej własnym samochodem, lub innymi środkami komunikacji⁶², w tym wypadku mogą pojawić się bariery mobilności przestrzennej związane ze stanem infrastruktury komunikacyjnej (stanem dróg, linii kolejowych, dostępnością połączeń, kosztami transportu, itp.).

6.2. Mobilność zawodowa

Mobilność zawodowa, rozumiana, jako elastyczność pozwalająca na dostosowanie się do nowych wymagań na stanowisku pracy, nowych rozwiązań organizacyjnych, a także do przekwalifikowania się⁶³; gotowość oraz możliwość zmiany w ramach zawodu lub danej grupy zawodowej oraz zmiany pracodawcy. Nabycie nowej kompetencji zwiększa szanse człowieka na rynku pracy, ale też podnosi samoocenę osoby.

Mobilność zawodową mieszkańców wielkopolskich wsi, podobnie jak w całym kraju, determinują zmieniające się warunki rynku pracy, które skłaniają do mobilności zawodowej

⁶⁰ Prezentowane tu kierunki zostały najczęściej wskazane przez respondentów w badaniu „Zagraniczna i krajowa migracja zarobkowa w województwie wielkopolskim” (2011) s. 52.

⁶¹ Tamże s. 47.

⁶² Tamże, s. 46.

⁶³ Def. wg E. Goźlińska, *Słowniczek nowych terminów w praktyce szkolnej*, Wyd. CODN, Warszawa 1997, s. 71.

(przeciwnie niż miało to miejsce przed transformacją ustrojową). Innymi czynnikami determinującymi mobilność zawodową są przede wszystkim cechy indywidualne poszczególnych osób takie jak: wiek, płeć, kapitał ludzki, sytuacja rodzinna, stan zdrowia⁶⁴.

Aby sprostać mobilności na rynku pracy potrzebny jest proces kształcenia się przez całe życie w zakresie zawodu (*life-long learning*), ale też uczenia się we wszystkich rolach życiowych (*life-wide learning*). Aby sprostać wymogom rynku pracy dorosły człowiek musi stale poszerzać wiedzę i umiejętności nie tylko w celu zwiększania i uaktualniania kwalifikacji zawodowych, ale również w celu pozostania aktywnym członkiem społeczności⁶⁵.

Z przeprowadzonych w 2006 roku badań wielkopolskiego rynku pracy wynika⁶⁶, że 67,9% badanych nie pracowało w zawodzie zgodnym ze swoim wykształceniem, co świadczyć może między innymi o elastyczności pracownika w dostosowywaniu kariery do zapotrzebowania rynku pracy, ale też o niedopasowaniu edukacji do potrzeb tego rynku (jest to częściowo wynikiem tego, że wielu pracowników kształconych było w systemie edukacji przed transformacją systemową). Badanie to wykazało też, że mieszkańcy terenów wiejskich rzadziej zmieniają pracę niż mieszkańcy miast. Ludność wiejska jest mniej skłonna do podjęcia zatrudnienia poza obszarem swojego województwa niż ludność miejska (przy zapewnionych warunkach bytowych). Z kolei ludność wiejska (55,7%) częściej deklaruje niż ludność miejska (50,2%) możliwość zmiany zawodu, gdyby zaszła taka konieczność.

Barierą dla mobilności zawodowej jest wiek. W grupie osób w wieku do lat 24 prawie 80% badanych było skłonnych do zmiany zawodu. W ze wzrostem wieku skłonność ta maleje – w grupie osób 50-59 lat wynosiła ona już 23%.

Inną barierą mobilności zawodowej jest wykształcenie – osoby z wykształceniem wyższym magisterskim są z reguły mniej chętne do przekwalifikowania się, z kolei osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym lub ogólnokształcącym częściej deklarują możliwość zmiany zawodu przez przekwalifikowanie się.

7. Dostępność do infrastruktury technicznej i społecznej terenów wiejskich

Infrastruktura jest jednym z najważniejszych czynników wspierającym mobilność geograficzną i zawodową a także rozwój gospodarczy i społeczny terenów. Infrastrukturę stanowi ogół obiektów i urządzeń na danym terenie, ściśle z nim związanych i niezbędnych do właściwego

⁶⁴ Red. I. E. Kotowska, *Rynek pracy i wykluczenie społeczne w kontekście percepcji Polaków – Diagnoza społeczna 2011*. MPIPS, Warszawa 2012.

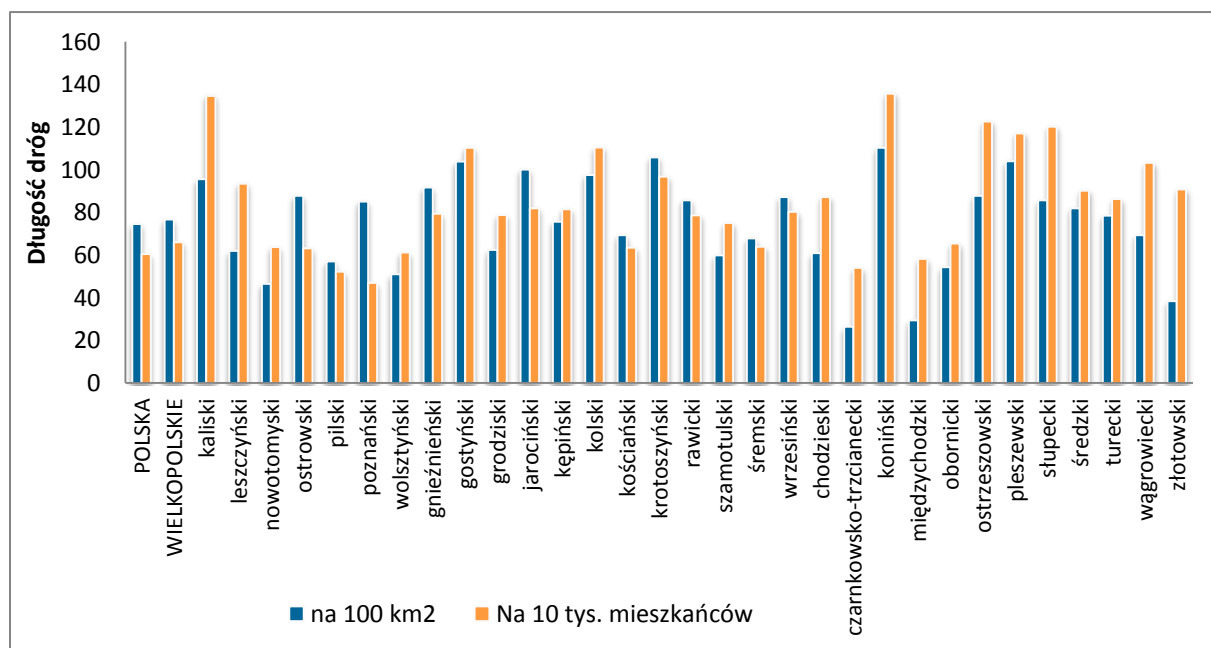
⁶⁵ Wrzochalska, A. *Wybrane determinanty kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce* [w:] A. Sikorska (red. nauk.) *Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego rolnictwie i na obszarach wiejskich*, Warszawa 2011, s.70.

⁶⁶ Dane pochodzą z opracowania „Badanie ukrytego potencjału lokalnego rynku pracy” (2006) przeprowadzonego przez ASM Centrum Badań i Analiz Rynku, dostępnego pod adresem : http://www.asm-poland.com.pl/monitorowanieplus/publikacje/Badanie_ukrytego_potencjalu_lokalnego_ryнку_pracy.pdf. Brak jest dostępnych nowszych badań.

funkcjonowania przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, a zatem sieć wodociągowa i kanalizacyjna, sieć drogowa i gazowa oraz oczyszczalnie ścieków⁶⁷, ale też szkolnictwo, kultura, służba zdrowia, itp. Infrastruktura decyduje o ilości i jakości usług publicznych oferowanych mieszkańcom i przedsiębiorcom na danym terenie lub o dostępności do nich⁶⁸.

Długość sieci drogowej w województwie składająca się z dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców i w przeliczeniu na 100 km² powierzchni jest wyższa niż średnia krajowa. O dostępności wewnętrznej województwa decyduje sieć dróg gminnych i powiatowych, które z racji swoich funkcji służą do dojazdu do siedzib gmin i powiatów. Ich długość w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców jest wyższa niż średnia dla kraju. Oprócz gęstości sieci drogowej ważna jest jej jakość określana stanem nawierzchni drogowej. Z danych wynika, że w regionie wzrasta udział dróg gminnych o nawierzchni twardej, a spada udział tych o nawierzchni gruntowej.⁶⁹ Podobnie jest w przypadku dróg powiatowych o twardej powierzchni, choć tutaj różnica pomiędzy stanem dla Polski a dla województwa jest mniejsza.

Wykres 20. Gęstość utwardzonych dróg powiatowych i gminnych w województwie wielkopolskim w km na 100 km² powierzchni i na 10 tys. mieszkańców w 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Drogi publiczne i powiatowe.

W literaturze wskazuje się też na gęstą sieć publicznych dróg gminnych w województwie. W analizie najlepiej wypadły powiaty położone w środkowej i południowej części województwa, zaś najmniej konkurencyjnymi jednostkami okazały się powiaty położone w jego północnej części. Najmniejszą gęstość sieci drogowej w stosunku do powierzchni mają powiaty z grupy peryferyjnych:

⁶⁷ M. Dolata, *Pozycja konkurencyjna obszarów wiejskich powiatów woj. wielkopolskiego pod względem ich wyposażenia w infrastrukturę gospodarczą* [w:] Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego, 2012, t. 12, nr 2, s. 9.

⁶⁸ J. Dominiak, *Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego*, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, UAM Poznań.

⁶⁹ GUS, BDL, Drogi publiczne i powiatowe, Drogi-wskaźniki.

czarnkowsko-trzcianecki (26,4) i międzychodzki (29,4) oraz nowotomyski – należący do grupy powiatów zintegrowanych (46,6). Najgęstsza sieć dróg powiatowych i gminnych o twardej nawierzchni pochwalić się może powiat koniński (110,3) zaliczony do grupy powiatów peryferyjnych, powiat krotoszyński – 105,9 i pleszewski 104,1 – również z grupy powiatów peryferyjnych.

Najgęstsza sieć utwardzanych dróg gminnych i powiatowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców występuje w powiatach konińskim 135,7 km, kaliskim – 134,6 km i ostrzeszowskim – 122,6 km. Najmniejsza ich gęstość jest w powiatach poznańskim – 47 km, następnie w pilskim – 52,3 km i czarnkowsko – trzcianeckim – 54 km. Gęstość sieci utwardzanych dróg powiatowych i gminnych nie jest wskaźnikiem poziomu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu bez uwzględnienia dróg wojewódzkich i krajowych oraz całego układu komunikacyjnego w tym sieci kolejowej. Gęstość sieci kolejowej w województwie wielkopolskim liczona zarówno w stosunku do 100 km² powierzchni, jak też i 10 tys. mieszkańców jest wyższa niż dla całego kraju. Oznacza to, że sieć infrastruktury transportowej jest w tym województwie rozwinięta lepiej niż średnio w Polsce.

W opracowaniu „Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego”⁷⁰, analizowana jest dostępność do usług administracyjnych, społecznych takich jak oświata, szkolnictwo wyższe, kultura, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo, rekreacja, itp. oraz technicznych, takich jak transport, gospodarka wodna, gospodarka śmieciowa, dostęp do energii, mediów, itp. Każda z takich grup usług charakteryzowana za pomocą szczegółowych wskaźników, które posłużyły do skonstruowania wskaźników syntetycznych dotyczących każdego rodzaju usług a następnie wskaźnika syntetycznego dla całych powiatów.

Tabela 13. Pozycje powiatów według wskaźnika dostępności usług (opracowanie J. Dominiak)

Powiat	Pozycja powiatu według wskaźnika dostępności usług:			
	edukacyjnych	ochrony zdrowia	kulturalnych	technicznych
Powiat m. Poznań	2	1	1	2
Powiat m. Leszno	1	5	2	1
Powiat m. Kalisz	3	2	3	3
Powiat m. Konin	4	3	5	4
Powiat kaliski	7	33	32	35
Powiat leszczyński	5	34	35	28
Powiat nowotomyski	19	24	14	25
Powiat pilski	29	12	7	7
Powiat poznański	32	32	11	8
Powiat wolsztyński	27	10	29	24
Średnia dla grupy 1	17,0	20,7	18,3	18,1
Powiat gnieźnieński	20	25	23	6
Powiat gostyński	15	13	4	10
Powiat grodziski	33	26	33	19
Powiat jarociński	6	21	19	12
Powiat ostrowski	11	20	22	13
Powiat kępiński	9	28	30	16

⁷⁰ J. Dominiak, op.cit.

Powiat kolski	13	11	21	32
Powiat kościański	25	19	31	15
Powiat krotoszyński	12	14	6	18
Powiat rawicki	18	18	27	9
Powiat szamotulski	34	27	10	17
Powiat śremski	23	9	18	5
Powiat wrzesiński	30	23	17	21
Średnia dla grupy 2	20,8	21,2	21,8	16,1
Powiat chodzieski	28	17	28	23
Powiat czarnkowsko-trzcianecki	14	7	20	29
Powiat koniński	22	35	34	33
Powiat międzychodzki	31	4	9	22
Powiat obornicki	35	16	24	20
Powiat ostrzeszowski	10	15	16	31
Powiat pleszewski	8	8	8	30
Powiat słupecki	17	6	15	27
Powiat średzki	21	31	13	11
Powiat turecki	16	22	25	34
Powiat wągrowiecki	24	30	12	14
Powiat złotowski	26	29	26	26
Średnia dla grupy 3	21,0	18,3	19,2	25,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Dominiak J.

Powiaty, które zaliczono do pierwszej grupy nie wykazują się przewagą w dostępie do infrastruktury w stosunku do powiatów zaliczonych do grupy trzeciej. Wszystkie powiaty zaliczone do grupy pierwszej, za wyjątkiem pilskiego, graniczą bezpośrednio z aglomeracjami, które w stosunku do mieszkańców z otaczających je powiatów pełnią funkcje zdrowotne, edukacyjne, itp. udostępniając swoją infrastrukturę. Istnieje natomiast zauważalna różnica pomiędzy powiatami zaliczonymi do grupy drugiej, które mają lepsze wskaźniki częściowe niż te z grupy trzeciej (za wyjątkiem usług zdrowotnych i kulturalnych). Wyraźny jest dystans, jaki dzieli powiaty grupy trzeciej w zakresie dostępu do infrastruktury technicznej.

M. Dolata⁷¹ zauważa, że spośród kluczowych elementów infrastruktury gospodarczej najbardziej zróżnicowanym przestrzennie na Wielkopolsce jest sieć gazowa. Duże zróżnicowanie przestrzenne cechuje też rozdzielczą sieć kanalizacyjną; najmniej zróżnicowana jest sieć wodociągowa.

8. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi

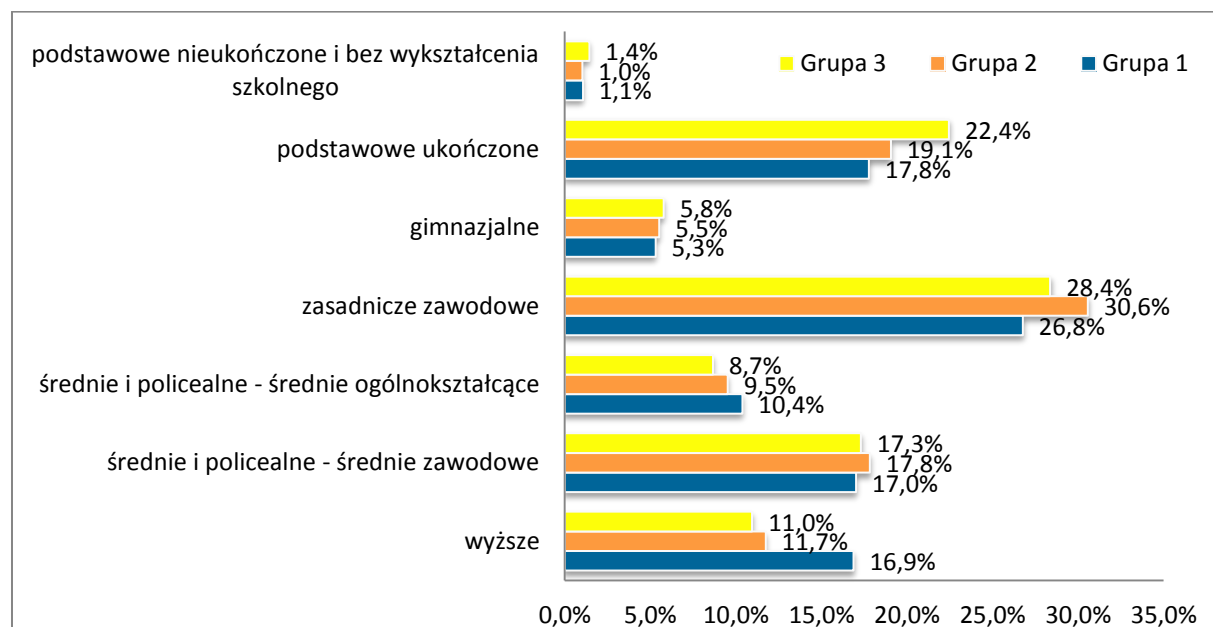
We współczesnej gospodarce wzrasta znaczenie umiejętności „miękkich” takich jak umiejętności komunikacyjne, interpersonalne; ważna staje się kreatywność i zaradność oraz sposoby

⁷¹ Analiza przeprowadzona była na podstawie danych GUS na koniec 2010 roku.

pozyskiwania i przetwarzania informacji, a także reagowanie na zmieniające się warunki. Umiejętności te nazwane „kapitałem ludzkim” stają się podstawą rozwoju społecznego i gospodarczego bardziej niż kapitał finansowy czy zasoby naturalne. Te tendencje zaznaczają się również na terenach wiejskich, gdzie wraz rozwojem technologicznym ulegają zmianie proporcje pomiędzy angażowanymi czynnikami produkcji, takimi jak ziemia, kapitał, praca⁷².

Wśród mieszkańców analizowanych powiatów województwa wielkopolskiego dominuje wykształcenie zasadnicze zawodowe, średnie i policealne. W grupie pierwszej powiatów jest proporcjonalnie więcej osób z wykształceniem wyższym niż w grupie powiatów przejściowych i peryferyjnych. Na zbliżonym poziomie we wszystkich grupach kształtuje się odsetek mieszkańców posiadających wykształcenie średnie i policealne. W grupie trzeciej jest wyraźnie wyższy niż w pozostałych grupach odsetek osób posiadających wykształcenie na poziomie podstawowym.

Wykres 21. Struktura wykształcenia mieszkańców powiatów województwa wielkopolskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obserwując zmiany w poziomie wykształcenia ogółu mieszkańców Wielkopolski⁷³ dla lat 2003-2012⁷⁴ widać różnicę pomiędzy ilością osób z wykształceniem wyższym na początku i na końcu badanego okresu. W kategorii osób aktywnych zawodowo, jak i w kategorii pracujących osób z wyższym wykształceniem w 2012 r. było prawie dwa razy więcej niż w roku 2003. W 2012 r. osoby posiadające wykształcenie wyższe stanowiły prawie 26% wszystkich aktywnych zawodowo. Znacząco spadła w tym okresie liczba osób aktywnych zawodowo z wykształceniem zasadniczym zawodowym – z 608 tys. w 2003 r. do 483 tys. w 2012 r.; o połowę spadła też liczba osób

⁷² P. Chmieliński, M. Dudek, B. Karwat-Woźniak, W. Krupin, A. Maksymenko, A. Wrzochalska, *Cechy społeczno-demograficzne i aktywność ekonomiczna kierowników gospodarstw rolnych*, Warszawa 2013.

⁷³ W GUS brak jest danych dotyczących wykształcenia z podziałem na miasto/wieś za lata 2002-2013.

⁷⁴ Dane za rok 2013 nie są dostępne w GUS.

z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym; nieznacznie spadła też liczba osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym.

W grupie biernych zawodowo najwięcej osób legitymowało się wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym. Zauważyć należy, w grupie osób biernych zawodowo liczba osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym systematycznie spadała od 2003 r. Liczba osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym oraz zasadniczym zawodowym pozostała na podobnym poziomie.

Zwrócić należy uwagę na wskaźniki dotyczące bezrobocia wśród aktywnych zawodowo osób posiadających wyższe wykształcenie. Wzrósł on w latach 2003-2012 z poziomu 5,6% do 14,8%.

Tabela 14. Ludność według typu aktywności zawodowej i poziomu wykształcenia, w latach 2003-2012, w tysiącach

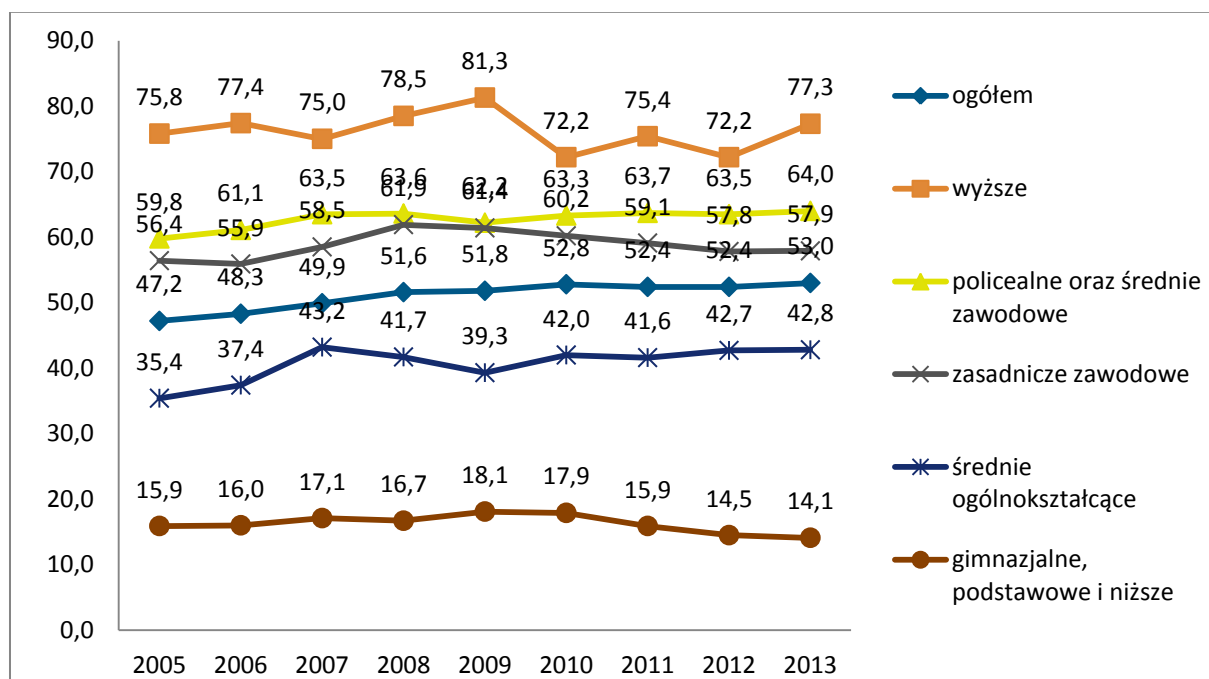
Wykształcenie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aktywni zawodowo										
Razem	1571	1531	1538	1482	1431	1481	1401	1475	1492	1502
Wyższe	221	232	262	278	262	273	284	342	365	388
policealne i średnie zawodowe	438	409	421	426	391	360	370	394	411	413
średnie ogólnokształcące	117	122	111	115	131	115	107	114	121	124
zasadnicze zawodowe	608	597	590	535	522	522	518	508	494	483
gimnazjalne, podstawowe i niższe	187	171	154	128	125	111	122	117	101	94
% z wykształceniem wyższym	14,1	15,2	17,0	18,8	18,3	18,4	20,3	23,2	24,5	25,8
Aktywni zawodowo pracujący										
Razem	1302	1253	1286	1293	1312	1298	1298	1346	1363	1372
Wyższe	206	217	244	263	252	263	273	327	347	368
policealne i średnie	377	344	357	370	359	340	342	359	379	383
średnie ogólnokształcące	93	96	86	96	118	105	96	100	106	109
zasadnicze zawodowe	485	476	479	459	473	490	481	459	445	436
gimnazjalne, podstawowe i niższe	141	120	109	105	110	100	106	101	86	76
% z wykształceniem wyższym	15,9	17,3	19,0	20,3	19,2	20,3	21,0	27,7	25,5	26,8
Aktywni zawodowo bezrobotni										
Razem	269	278	264	188	119	85	105	128	129	128
Wyższe	15	15	19	14	10	11	12	15	18	19
policealne i średnie zawodowe	62	64	64	56	32	20	28	34	32	30
średnie ogólnokształcące	23	26	25	19	13	10	12	14	15	15
zasadnicze zawodowe	123	122	111	76	49	32	37	49	49	47
gimnazjalne, podstawowe i niższe	46	51	45	23	15	12	16	16	15	17
% z wykształceniem wyższym	5,6	5,3	7,2	4,7	8,4	12,9	11,4	11,7	13,9	14,8

	Bierni zawodowo									
Wyższe	44	54	60	62	74	62	52	76	95	96
policealne i średnie zawodowe	157	165	176	180	174	175	180	174	184	190
średnie ogólnokształcące	123	123	132	142	143	137	137	125	134	132
zasadnicze zawodowe	270	259	260	286	287	270	266	255	259	271
gimnazjalne, podstawowe i niższe	575	542	532	530	520	489	463	446	440	430

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Aktywność ekonomiczna ludności.

Wskaźnik zatrudnienia w województwie wielkopolskim w latach 2005-2012⁷⁵ wskazuje, że najwięcej zatrudnianych jest osób z wykształceniem wyższym – tu wskaźnik był najwyższy w całym badanym okresie i wynosił średnio 77%. Wzrosło zatrudnienie osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym oraz, nieznacznie, z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym z 59,8% w roku 2005 na 63,5% w roku 2012, nieco większy wzrost nastąpił w przypadku wskaźnika zatrudnienia dla osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym: z 35,4% na 42,5%. Natomiast zatrudnia się coraz mniej osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym.

Wykres 22. Wskaźnik zatrudnienia według poziomu wykształcenia w województwie wielkopolskim w latach 2003-2012 (w %).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Aktywność ekonomiczna ludności (dane średnioroczne).

Zmiany w poziomie wykształcenia, jakie zaszły na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat, trzeba rozpatrywać w kontekście ogólnych tendencji dla Polski. W tym czasie wzrosło znaczenie edukacji

⁷⁵ W GUS BDL dane dotyczące wskaźnika zatrudnienia obejmują tylko lata 2005-2012.

ogólnej a zmniejszyła się popularność kształcenia zawodowego. Tendencja ta zauważalna jest również w Wielkopolsce⁷⁶.

Do najbardziej poszukiwanych przez przedsiębiorców kwalifikacji i kompetencji należą: posiadanie prawa jazdy (głównie kategorii B, C i C+E oraz D), znajomość podstaw obsługi komputera i Internetu, znajomość języków obcych (niemiecki i/lub angielski), spawanie metodą MAG, obsługa kas fiskalnych, obsługa wózka jezdniowego z napędem silnikowym, magazynier – hurtownik – fakturzysta⁷⁷. Do najbardziej pożądanых cech pracownika zaliczyć należy, między innymi: zaangażowanie i chęć do pracy, motywacja do pracy, odpowiedzialność i profesjonalizm, kreatywność, innowacyjność, pomysłowość, dobra organizacja pracy, znajomość branży, komunikatywność.⁷⁸ Warto też dodać, że pracodawcy najchętniej zatrudniają osoby z praktyczną znajomością zawodu, co jest sprzeczne z wdrażanym systemem edukacji opartym na wiedzy ogólnej.

9. Popytowe aspekty rynku pracy na wielkopolskiej wsi

9.1. Aktywność gospodarcza na wielkopolskiej wsi

Liczba podmiotów gospodarczych działających w województwie wzrasta, co może być miernikiem poziomu przedsiębiorczości mieszkańców. Liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON przypadających na 10 tys. mieszkańców w województwie wielkopolskim w latach 2003-2013 corocznie rosła⁷⁹. Począwszy od 999 podmiotów na 10 tys. mieszkańców w 2003 r. liczba ta zwiększyła się do poziomu 1121 w 2012 r. Jest to wartość nieco wyższa niż średnia ogólnopolska, która w roku 2012 wynosiła w kraju 1032 podmioty na 10 tys. ludności. Według danych z 2012 roku⁸⁰ wskaźnik ten na wielkopolskiej wsi jest nieco niższy niż w miastach województwa i wynosi 801 wobec 1377 w miastach. Ogółem w systemie REGON było w dniu 30.06.2014 r. zarejestrowanych w województwie **401 196** podmiotów gospodarczych (za wyjątkiem prywatnych gospodarstw rolnych).

Wskaźnik zarejestrowanych podmiotów w systemie REGON dla wsi wielkopolskiej jest znacznie wyższy niż analogiczny wskaźnik dla całego kraju. W roku 2012 najwyższy odsetek zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na wsi charakteryzował powiaty: poznański (1443 podmioty gospodarcze na 10 tys. mieszkańców), wolsztyński (985 podmiotów), leszczyński (944) i kępiński (846). Najniższy odsetek natomiast obserwowany był w powiatach: złotowskim (484 podmioty gospodarcze na 10 tys. mieszkańców); tureckim (519); kolskim (543) i krotoszyńskim (551).

⁷⁶ „Zasoby pracy na terenach wiejskich w województwie wielkopolskim” (2014), s. 9.

⁷⁷ Wymieniono 10 pierwszych pozycji z listy wskazań powstałej w wyniku badania CATI przeprowadzonego na próbie 850 pracodawców zatrudniających powyżej 50 pracowników i zarejestrowanych na terenie województwa wielkopolskiego. W „Zapotrzebowanie wielkopolskiego rynku pracy na kwalifikacje i kompetencje zawodowe” (2013), s. 23.

⁷⁸ Tamże, s. 41.

⁷⁹ BDL GUS, Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności, 2003-2012.

⁸⁰ W bazie BDL GUS nie ma danych odnośnie tego wskaźnika za rok 2013.

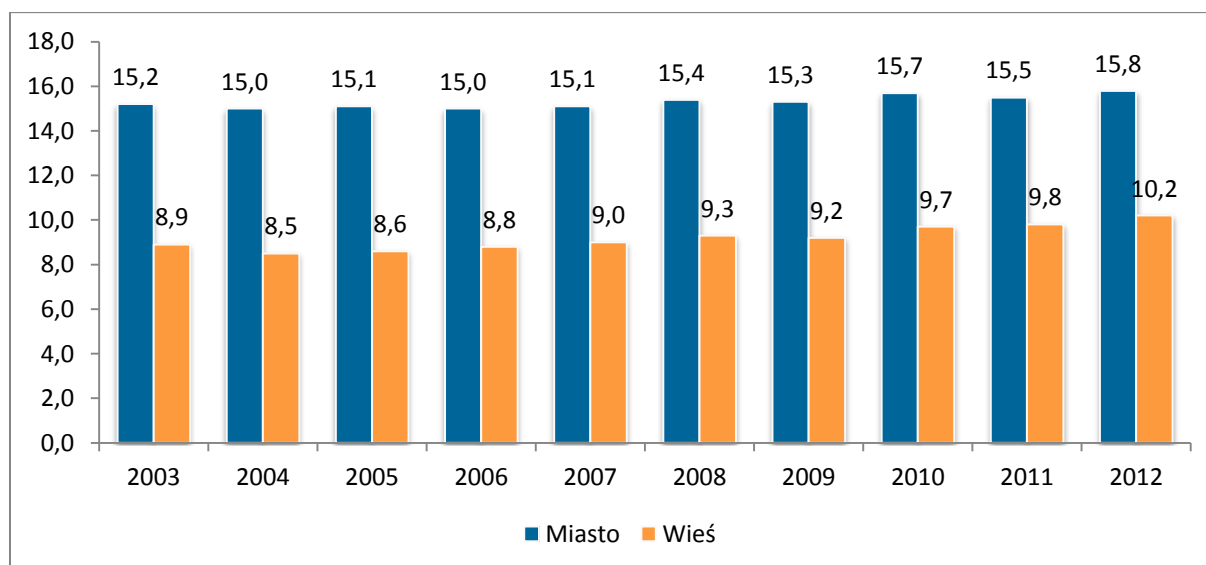
Tabela 15. Firmy zarejestrowane w systemie REGON wg grup powiatów w latach 2005-2013

Lata		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
WIELKOPOLSKA		341257	345669	352236	361046	359350	375482	376483	387977	397855
Grup a 1	razem, w tym	69218	71818	74491	77799	79087	83830	85218	88421	91635
	mikro	65304	67787	70306	73415	74527	79205	80642	84085	87370
	małe	3236	3341	3484	3643	3803	3866	3828	3568	3499
	średnie	610	612	620	652	662	667	659	680	677
Grup a 2	razem, w tym	87411	88501	89189	91180	89236	93053	92426	94534	96478
	mikro	82569	83532	84113	86070	84110	87915	87300	89775	91736
	małe	3962	4087	4196	4229	4236	4252	4254	3880	3865
	średnie	783	786	784	794	804	800	791	801	801
Grup a 3	razem, w tym	65625	67559	68967	70333	67793	71402	71062	73516	75513
	mikro	61690	63570	64906	66210	63578	67198	66858	69604	75513
	małe	3273	3318	3399	3442	3532	3537	3533	3236	3194
	średnie	605	610	603	618	615	599	603	607	604

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie w województwie wielkopolskim można zaobserwować również stabilny wzrost liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Wskaźnik osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym wynosił 12,6 w 2003 r. i wzrósł do poziomu 13,3 w 2012 r., przewyższając średnią ogólnopolską wynoszącą 11,9. Na terenach miejskich wskaźnik ten w omawianym okresie wzrasta nieznacznie z poziomu 15,2 w 2003 roku do 15,8 w 2012 r. Na terenach wiejskich wskaźnik ten wzrósł z 8,9 w 2003 r. do poziomu 10,2 w 2012 r. Ten sam wskaźnik dla obszarów wiejskich całego kraju wyniósł w 2012 r. jedynie 8,8.

Wykres 23. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym w województwie wielkopolskim

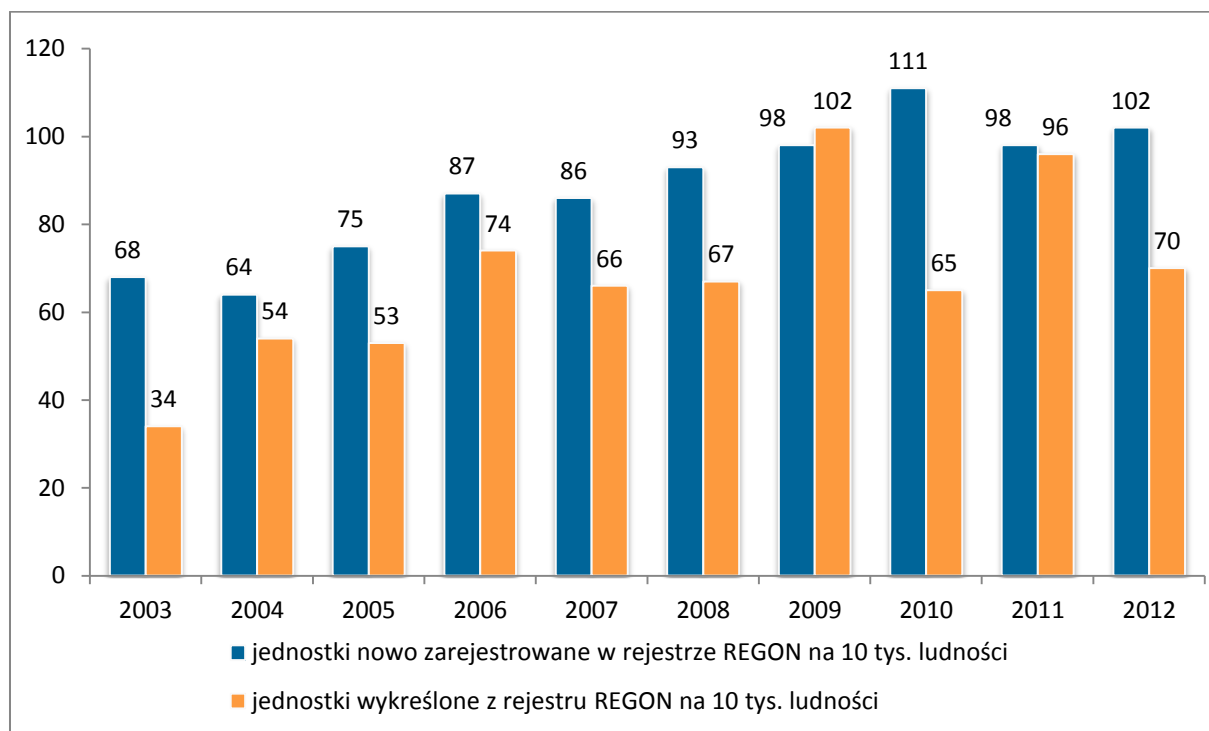

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, Podmioty gospodarki narodowej – wskaźniki (NTS5).

Poziom przedsiębiorczości indywidualnej na terenach wiejskich województwa jest zróżnicowany. Największy odsetek osób prowadzących działalność gospodarczą na wsi w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjny jest w powiatach: wągrowieckim (17,6), leszczyńskim (13,2), kolskim (12,2) oraz gostyńskim (10,8). Najniższy jest natomiast w powiatach: ostrowskim (5,9), śremskim (6,9) oraz kaliskim i ostrzeszowskim (po 7,1).

Procesy gospodarcze przynoszą ze sobą procesy tworzenia i rejestracji nowych przedsiębiorstw oraz likwidację istniejących. W województwie wielkopolskim w latach 2003-2010 obserwowana była tendencja wzrostowa w zakresie ilości nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. ludności - począwszy od 68 nowo rejestrowanych jednostek na 10 tys. mieszkańców w 2003 r. do 111 w 2010 r. Od 2011 r. nastąpił jednak spadek tego wskaźnika do poziomu 98 jednostek na 10 tys. ludności i ponowny wzrost do 102 nowych podmiotów na 10 tys. mieszkańców w 2012 r. Wskaźnik nowo rejestrowanych podmiotów jest wyższy na obszarach miejskich województwa niż na wsi i wynosił on 121 podmiotów w miastach oraz 79 na wsi na 10 tys. mieszkańców. W obu przypadkach wskaźniki te dla Wielkopolski są wyższe niż średnie ogólnopolskie, które wynoszą dla miasta 109 nowo zarejestrowanych podmiotów na 10 tys. mieszkańców, a dla wsi 68.

Wykres 24. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON oraz z niego wykreślone na 10 tys. ludności w województwie wielkopolskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Podmioty gospodarki narodowej – wskaźniki (NTS5).

W województwie wielkopolskim najwięcej nowych jednostek powstawało na obszarach wiejskich powiatów: kępińskiego (130 na 10 tys. ludności), czarnkowsko-trzcianeckiego (88),

pleszewskiego i wągrowskiego (po 81), najmniej natomiast na terenie powiatów: krotoszyńskiego (54), nowotomyskiego (56), gostyńskiego (60) i kaliskiego (62).

Najwięcej wyrejestrowań odnotowano w 2009 r., który przypadał w okresie ostatniego kryzysu gospodarczego. Nastąpiły wówczas 102 wyrejestrowania na 10 tys. ludności, po czym w kolejnym roku ich liczba spadła do 65, by w 2011 r. znów wzrosnąć do 96, a w roku 2012 ponownie spaść do poziomu 70 wyrejestrowań na 10 tys. mieszkańców. Liczba wyrejestrowań z systemu wynosi w miastach województwa 84 na 10 tys. ludności i jest wyższa niż na wsi, dla której wynosi 52 na 10 tys. ludności.

9.2. Podstawowe sektory gospodarki na wsi wielkopolskiej

Polska Klasyfikacja Działalności (PKD), jest przyjętym, hierarchicznie usystematyzowanym podziałem zbioru rodzajów działalności społeczno-gospodarczej, jakie realizują podmioty gospodarcze. W województwie wielkopolskim najczęściej podmiotów gospodarczych (106 058, w tym 33 116 na obszarach wiejskich) zakwalifikowano do sekcji G, w której prowadzi się działalność w zakresie: handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawy pojazdów samochodowych, włączając motocykle. Drugie miejsce pod względem ilości jednostek zajmuje sekcja F obejmująca: budownictwo, do której zaklasyfikowano 50 646 podmioty gospodarcze, w tym ponad 20 tys. na wsi. Trzecie miejsce zajmują podmioty działające w zakresie przetwórstwa przemysłowego – sekcja C. Czwarte miejsce w skali województwa to sekcja M obejmująca: działalność profesjonalną, naukową i techniczną, a na obszarach wiejskich sekcja A – ponad 10,5 tys.. Szczegółowe dane dotyczące każdej z sekcji PKD przedstawione są w poniższej tabeli.

Tabela 16. Liczba podmiotów gospodarczych według klasyfikacji PKD 2007 w województwie wielkopolskim i na tle kraju w 2012 r.

Kod	Zawartość sekcji	Polska	Polska - wieś	Wielkopolskie	Wielkopolskie - wieś
Sekcja A	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	90350	66214	14060	10587
Sekcja B	górnictwo i wydobywanie	4396	1903	404	211
Sekcja C	przetwórstwo przemysłowe	367005	120415	38179	14463
Sekcja D	wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	7820	1889	752	188
Sekcja E	dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	13771	5187	1426	637
Sekcja F	budownictwo	477925	175289	50646	20666
Sekcja G	handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	1074744	282253	106058	33116
Sekcja H	transport i gospodarka magazynowa	252909	73705	23187	8008
Sekcja I	działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	126582	34096	9261	2684

Sekcja J	informacja i komunikacja	116971	16382	10683	2076
Sekcja K	działalność finansowa i ubezpieczeniowa	131039	24471	12091	2852
Sekcja L	działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	218142	19589	15325	3020
Sekcja M	działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	371498	59129	36710	7920
Sekcja N	działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	110429	25191	11164	3224
Sekcja O	administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	27033	17887	2780	1916
Sekcja P	edukacja	144319	36766	13765	4111
Sekcja Q	opieka zdrowotna i pomoc społeczna	211949	38065	20685	4616
Sekcja R	działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	71233	19467	6459	1920
Sekcje S i T	pozostała działalność usługowa	251927	63529	24212	7275
Sekcja U	organizacje i zespoły eksterytorialne	217	1	8	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON.

Struktura gospodarki województwa jest zróżnicowana, co widać po obecności różnych sektorów gospodarki w poszczególnych powiatach, chociaż w każdym powiecie zlokalizowanych jest najwięcej podmiotów należących do sekcji G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle).

Analiza najważniejszych sekcji klasyfikacji działalności gospodarczej wg PKD 2007: przetwórstwo przemysłowe (C), budownictwo (F), handel (G), transport (H), gastronomia (I), komunikacja (J) i działalność finansowa (K), wskazuje, że nie ma specjalnych różnic w działalności podmiotów pomiędzy poszczególnymi grupami powiatów. W każdej z grup najwięcej podmiotów działa w sektorze handlu, najwięcej, bo aż 30% zarejestrowanych podmiotów działa w handlu w powiatach kolskim i pleszewskim. W przetwórstwie rolnym w powiecie wolsztyńskim działa 26% zarejestrowanych podmiotów, najmniej procentowo jest ich w tej branży w powiecie poznańskim. W przetwórstwie przemysłowym przoduje powiat kępiński. W budownictwie najwięcej stosunkowo podmiotów zarejestrowanych jest w powiatach obornickimi gostyńskim. Podmiotów prowadzących działalność w sektorze (A) rolnictwo i leśnictwo jest najwięcej w grupie 2 powiatów, grupa ta przoduje we wszystkich przedstawionych rodzajach działalności.

Powiaty zakwalifikowane do grupy peryferyjnej nie mają przewagi nad powiatami zakwalifikowanymi do pozostałych grup w żadnej grupie działalności, nie widać też specjalnych różnic na niekorzyść tej grupy.

Tabela 17. Struktura podmiotów gospodarczych według klasyfikacji PKD 2007 na obszarach wiejskich w powiatach województwa wielkopolskiego w 2012 r.

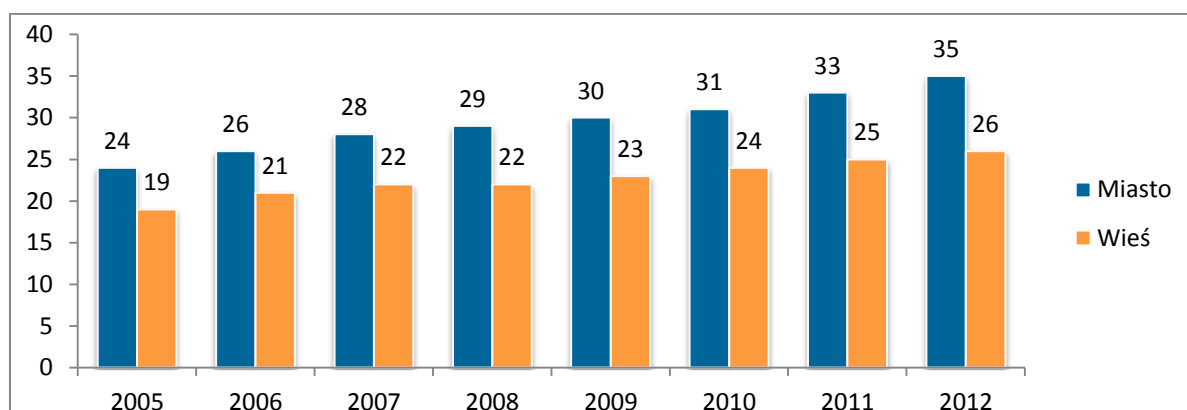
Powiat	Grupy działalności według PKD								Pozostałe razem
	A	C	F	G	H	I	J	K	
kaliski	0,11	0,11	0,12	0,28	0,06	0,02	0,01	0,03	0,26
leszczyński	0,14	0,12	0,17	0,24	0,06	0,02	0,01	0,02	0,23
nowotomyski	0,09	0,13	0,19	0,24	0,06	0,03	0,01	0,02	0,24
wolsztyński	0,26	0,10	0,15	0,21	0,05	0,02	0,01	0,01	0,20
pilski	0,07	0,09	0,14	0,28	0,07	0,02	0,01	0,02	0,29
poznański	0,02	0,11	0,12	0,26	0,07	0,02	0,03	0,03	0,33
kolski	0,08	0,08	0,16	0,30	0,08	0,01	0,01	0,02	0,25
rawicki	0,13	0,10	0,17	0,26	0,04	0,02	0,01	0,02	0,25
krotoszyński	0,17	0,11	0,16	0,24	0,05	0,01	0,01	0,02	0,23
ostrowski	0,09	0,12	0,17	0,28	0,06	0,02	0,01	0,02	0,24
szamotulski	0,06	0,11	0,17	0,25	0,09	0,02	0,02	0,02	0,25
obornicki	0,07	0,14	0,21	0,23	0,06	0,01	0,01	0,02	0,24
gostyński	0,11	0,13	0,21	0,22	0,05	0,01	0,01	0,02	0,25
grodziski	0,12	0,10	0,21	0,23	0,07	0,03	0,01	0,01	0,22
kościański	0,20	0,09	0,15	0,22	0,05	0,02	0,01	0,01	0,25
gnieźnieński	0,09	0,10	0,19	0,25	0,07	0,02	0,01	0,03	0,25
międzychodzki	0,09	0,10	0,14	0,25	0,08	0,02	0,01	0,02	0,29
wrzesiński	0,08	0,12	0,16	0,26	0,06	0,02	0,01	0,02	0,27
jarociński	0,05	0,11	0,22	0,25	0,06	0,02	0,01	0,02	0,27
śremski	0,09	0,11	0,17	0,25	0,07	0,02	0,01	0,02	0,26
turecki	0,11	0,11	0,20	0,25	0,05	0,01	0,01	0,02	0,25
wągrowiecki	0,10	0,10	0,19	0,25	0,05	0,02	0,01	0,03	0,25
chodzieski	0,08	0,14	0,15	0,27	0,08	0,02	0,00	0,02	0,23
złotowski	0,10	0,09	0,15	0,25	0,07	0,02	0,01	0,02	0,28
czarnkowsko-trzcianecki	0,10	0,12	0,17	0,24	0,07	0,03	0,01	0,02	0,24
koniński	0,07	0,08	0,19	0,26	0,06	0,03	0,01	0,02	0,27
ślupecki	0,10	0,10	0,20	0,22	0,06	0,02	0,01	0,02	0,27
średzki	0,08	0,12	0,17	0,23	0,06	0,03	0,01	0,02	0,29
kępiski	0,06	0,21	0,14	0,28	0,04	0,02	0,01	0,01	0,23
ostrzeszowski	0,10	0,17	0,20	0,23	0,05	0,02	0,01	0,02	0,22
pleszewski	0,05	0,13	0,14	0,30	0,05	0,02	0,01	0,02	0,28

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON.

9.3. Aktywność społeczna mieszkańców wsi

Na przestrzeni lat 2005-2012⁸¹ liczba stowarzyszeń i fundacji (NGO) w 2005 r. wynosiła ona 22 organizacje na 10 tys. mieszkańców a w 2012 roku wynosiła 31- przy średniej ogólnopolskiej 28. Wskaźnik ten jest wyższy w miastach niż na wsi województwa wielkopolskiego. Podobnie jak w przypadku podmiotów gospodarczych, tak i w tym przypadku istnieje duże zróżnicowanie tego typu aktywności społecznej w różnych powiatach województwa. Największą liczbę tego rodzaju instytucji w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wykazują powiaty: wrzesiński (43), wolsztyński (35) oraz pleszewski i ostrowski (po 33). Wskaźnik ma najmniejsze wartości w powiatach: szamotulskim (16), grodziskim (19) i kępińskim (20).

Wykres 25. Organizacje pozarządowe na 10 tys. mieszkańców w województwie wielkopolskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, Podmioty gospodarki narodowej – wskaźniki (NTS5).

10. Zależności pomiędzy sytuacją makroekonomiczną a sytuacją na rynku pracy na obszarach wiejskich

Wpływ sytuacji makroekonomicznej na sytuację na rynku pracy rozpatrywany jest w kontekście kryzysu gospodarczego, jaki dotknął gospodarki rynkowe począwszy od końca 2007 roku. Polska jest elementem gospodarki światowej. Negatywny impuls rozwojowy, wywołany kryzysem sektora finansowego i rynku nieruchomości w USA, dotarł do większości krajów na świecie. Jednakże jego bezpośrednie oddziaływanie na gospodarki było zróżnicowane i uzależnione od ich cech strukturalnych, a także występujących powiązań międzynarodowych⁸².

W przypadku gospodarki Polski szok wywołany światowym kryzysem finansowym dotarł z pewnym opóźnieniem za pośrednictwem handlu zagranicznego oraz sektora finansowego. Relatywnie najtrudniejsza sytuacja została odnotowana na przełomie 2008 i 2009 roku. W tym okresie

⁸¹ W bazie BDL GUS dane dotyczące liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców dostępne są tylko dla lat 2005-2012.

⁸² J. M. Nazarczuk, *Wpływ światowego kryzysu finansowego na gospodarkę Polski i jej regionów* [w:] R. Kisiel, M. Wojarska (red.), *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*, Fundacja "Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach", Olsztyn 2013.

polskie przedsiębiorstwa w istotnym stopniu ograniczyły swoją działalność produkcyjną, z uwagi na malejący popyt zagraniczny (w szczególności na rynkach europejskich). Panująca na rynku niepewność odnośnie perspektyw rozwoju polskiej gospodarki (i jej stabilności w obliczu nasilenia kryzysu), a także innych krajów na świecie, spowodowała przejściowy odpływ kapitału zagranicznego, co przyczyniło się do deprecjacji krajowej waluty. Deprecjacja z kolei umożliwiła poprawę bilansu handlowego Polski poprzez poprawę konkurencyjności przedsiębiorstw eksportujących towary z kraju za granicę (możliwość wzrostu przychodów pomimo spadku wolumenu eksportu). Korzystne oddziaływanie kursu walutowego pozwoliło, zatem częściowo zniwelować negatywny wpływ ograniczenia popytu na polski eksport⁸³. Sytuacja na rynku pracy jest efektem oddziaływania wielu złożonych procesów. Z jednej strony jest ona pochodną poziomu rozwoju i struktury gospodarki, z drugiej zaś na kształt rynku pracy wpływają zmiany związane z ciągle postępującą integracją Polski z Unią Europejską.

Przejawem negatywnych zmian obserwowanych w gospodarce kraju było spowolnienie tempa wzrostu PKB do 1,6% w 2009 r. Jego największe nasilenie przypadło na pierwszy kwartał 2009 r., kiedy to wartość wytworzonych dóbr i usług w gospodarce zwiększyła się tylko o 0,4%. Wśród czynników, które pozwoliły uchronić gospodarkę Polski od recesji można wymienić: stosunkowo niewielkie uzależnienie wartości PKB od eksportu (ok. 39,5% w 2009 r.), duży popyt wewnętrzny (głównie implikowany spożyciem indywidualnym), deprecjację złotego oraz dodatni wkład eksportu netto w tworzenie PKB. Pomimo braku odnotowania recesji, gospodarka Polski przejściowo ograniczyła wartość wytworzonych dóbr przemysłowych. Obserwowane zmiany, wywołane silnym zewnętrznym impulsem przyczyniły się dodatkowo do pogorszenia sytuacji na rynku pracy. Stopa bezrobocia rejestrowanego uległa zwiększeniu z 9,5% w 2008 r. do 12,1% w 2009 roku⁸⁴.

Badania dotyczące wpływu sytuacji makroekonomicznej na poziom zatrudnienia i gospodarkę województwa wskazują, że przeszła ona bez większych kłopotów lata 2008-2009, tracąc na dynamice wzrostu i już roku 2010 zaczęła wracać do wcześniejszego tempa rozwoju⁸⁵.

W niniejszym opracowaniu i w danych statystycznych zaobserwować można, że na skutek kryzysu nastąpiło w latach 2008-2009:

- Spowolnienie tempa rozwoju gospodarczego;
- Spadek tempa wzrostu produkcji sprzedanej przedsiębiorstw województwa;
- Spowolnienie tempa rozwoju przedsiębiorczości
- Mniejsza liczba nowych rejestrowanych firm;
- Większa liczba wyrejestrowań;
- Negatywnego salda migracji;
- Wzrost stopy bezrobocia;
- Spadek liczby zatrudnionych.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ P. Michoń, *Nie taki kryzys straszny. Wpływ recesji gospodarczej na kondycje regionu Wielkopolski*, badanie wielkopolskich przedsiębiorców. Poznań 2011.

Wnioski na temat terytorialnych skutków obecnego kryzysu:

1. Kryzys może stać się źródłem dalszego postępu gospodarczego, gdyż przyspiesza zmiany strukturalne gospodarek regionalnych, koniecznych w długim okresie.
2. Potencjalne skutki kryzysu uzależnione są od specjalizacji gospodarczej regionów, jej struktury i wielkości oraz od potencjałów lokalnych przedsiębiorstw.
3. Duże miasta wydają się być jednak lepiej przygotowane do absorpcji negatywnych skutków kryzysu, posiadają większe możliwości oddziaływania na rynek.
4. Kryzys gospodarczy i finansowy lat 2008 – 2010 wywiera poważne dla władz lokalnych i regionalnych skutki poprzez: straty w inwestycjach, straty w podatku dochodowym i w podatku od nieruchomości.
5. W czasie trwania kryzysu samorządy miały i mają nadal ograniczony dostęp do kredytów, a koszty ich obsługi są wyższe niż były wcześniej.
6. Kryzys był okresem zwiększonych wydatków społecznych ze względu na wzrost bezrobocia⁸⁶.

11. Fundusze UE i działania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL) dla tworzenia miejsc pracy na wsi i podnoszenia aktywności zawodowej mieszkańców wsi

Na sytuację na rynku pracy wpływ miał też dopływ pochodzących z UE funduszy. W województwie wielkopolskim zrealizowano po wstąpieniu do UE 23 340 projektów (co stanowiło 8,7% ogólnej ich liczby) na łączną kwotę 38,4 mld zł.

Najwięcej programów realizowanych było w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – 6584 programy, przy których łączny wkład Unii Europejskiej wynosił ponad 10,8 mld zł. W ramach tego funduszu najwięcej projektów realizowano z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (3355 projektów, przy których wkład UE wyniósł prawie 2,5 mld zł), na drugim miejscu z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego na lata 2007-2013 (2044 projekty, których dofinansowanie z UE wyniosło ponad 5,0 mld zł), a na trzecim z Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka (1892 projekty, których dofinansowanie ze środków UE wyniosło 2,3 mld).

W ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko zrealizowano w woj. wielkopolskim 160 projektów, których łączna kwota dofinansowania ze strony UE w przeliczeniu na mieszkańca była najwyższa ze wszystkich programów tego funduszu i wynosiła 2079,55 zł.

Z ramienia Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej zrealizowano w ramach programu „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” 5706 projektów, w których łączna kwota dofinansowania ze strony UE wyniosła 581,1 mln zł. Trzecim funduszem, w ramach, którego zrealizowano największą w województwie wielkopolskim

⁸⁶ B. Skubiak, *Rozwój lokalny i regionalny po kryzysie*, Uniwersytet Szczeciński. Ekonomia, 2(23) 2013.

liczbę projektów jest Europejski Fundusz Społeczny (3753 projekty, w których kwota dofinansowania ze strony UE wyniosła 2,7 mld zł).

Tabela 18. Wykorzystanie funduszy UE w województwie wielkopolskim według stanu na dzień 31.12.2013 r.

Fundusz	Program	Liczba projektów	Wkład UE [zł]
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego		6584	10839714632
Transport		9	421765058,4
Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw		1610	416778195,9
Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego		1826	1706644193
Program Operacyjny Kapitał Ludzki		3355	2492465034
Program Operacyjny Pomoc techniczna		7	9173218,16
Regionalny Program Operacyjny Województwa Wielkopolskiego na lata 2007 - 2013		2044	5006197332
Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka		1892	2329810646
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko		160	7199814165
Europejski Fundusz Społeczny		17487	30422362476
Rozwój zasobów ludzkich		392	198803201,2
Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL		6	25251795,13
Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa		81	21355358
Rybołówstwo i przetwórstwo ryb		81	21355358
Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej		5706	581153734,5
Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich		5706	581153734,5
Fundusz Spójności		66	7369504966
Razem fundusze		23340	38394376534

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju (<http://www.mapadotacji.gov.pl>).

11.1. Charakterystyka Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, finansowany był w ramach II filara Wspólnej Polityki Rolnej. Program zarządzany był przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Budżet Programu wynosi ponad 17,4 mld euro, na co złożyły się środki z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (13,4 mld euro) i budżet krajowy (około 4 mld euro). Beneficjentami programu są: rolnicy, małe i średnie przedsiębiorstwa, grupy producenckie, samorządy rolnicze, samorządy terytorialne, właściciele terenów leśnych w zakresie budowy nowoczesnego, konkurencyjnego sektora rolno-spożywczego i leśnictwa, prowadzenie działalności rolniczej zgodnej z ochroną środowiska naturalnego, na rozwój kultury i zachowanie

tradycji na wsi oraz działania na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców wsi i ich aktywizacji gospodarczej⁸⁷.

W ramach programu PROW do 30.06.2013 r. wypłacono w całym kraju dla blisko 1,1 mln beneficjentów 46,7 mld zł, w tym 11,5 mld zł w ramach zobowiązań z PROW 2004-2006, z lat poprzednich. Rozkład wydatków na poszczególne osie programu przedstawia się następująco⁸⁸:

- W ramach osi 1 wypłacono 21,6 mld złotych, co stanowiło 46% wydatków programu.
- W ramach osi 2 wypłacono 15,4 mld złotych, co stanowiło 33% wydatków programu.
- W ramach osi 3 wypłacono 7,9 mld złotych, co stanowiło 17% wydatków programu.
- W ramach osi 4 wypłacono 1,3 mld złotych, co stanowiło 3% wydatków programu.

Województwo wielkopolskie otrzymało drugą, co do wielkości pulę środków finansowych z programu PROW 2007-2013. Największe wsparcie otrzymały, bowiem województwa: mazowieckie (6,7 mld zł), wielkopolskie 5,5 mld zł z tego 4,6 mld zł środków pochodzących z UE i lubelskie (4,5 mld zł), a najmniejsze: opolskie (1,1 mld zł), śląskie (1,3 mld zł) i lubuskie (1,3 mld zł)⁸⁹.

W województwie wielkopolskim ze wsparcie PROW skorzystało do dnia 31.12.2013 r. 147701 osób, z czego 23% z nich mieszka w powiatach zaliczonych do grupy powiatów zintegrowanych, ale aż 44,3% beneficjentów mieszkało w powiatach peryferyjnych.

Instrumentem pozwalającym ocenić wpływ Funduszy UE na parametry makroekonomiczne takie jak dochód narodowy, poziom bezrobocia jest MODEL HERMIN, który jest też zastosowany do obliczania wpływu PROW⁹⁰. Zdaniem autorów wyliczeń realizacja PROW przyczyni się do wzrostu PKB w kraju w latach 2008 – 2014 od 0,8 do 1,2% rocznie. W tym samym czasie stopa bezrobocia będzie mniejsza od 0,2 do 0,8%, tym samym zatrudnienie będzie wyższe o około 400 tys. osób. Program będzie miał też pozytywny wpływ na płace, inwestycje, spożycie, itp.

Założenia *ex ante* obliczone za pomocą HERMIN weryfikowane są przez uzyskiwane wskaźniki realizacji Programu. Badania dotyczące wpływu wspólnotowej polityki rolnej i spójności na rozwój obszarów wiejskich⁹¹ potwierdziło, że w okresie 2007-2010 nastąpiła istotna zmiana większości wskaźników odzwierciedlających poziom rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. Wnioski te potwierdza w swoich badaniach Instytut Badań Strukturalnych⁹². W sprawozdaniach dotyczących prowadzonych w ramach Osi Priorytetowych działań podkreśla się wpływ realizowanego programu na poprawę poziomu edukacji, wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw, tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze nierolniczym, odnowę wsi, wsparcie społeczności lokalnych, grup producenckich, i tym podobnych⁹³.

⁸⁷ Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2007-2013-podstawowe-informacje.html>).

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Rola ARiMR w modernizacji polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, Warszawa 2013, ARiMR.

⁹⁰ Ocena wpływu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007-2013 na gospodarkę przy użyciu modelu makroekonomicznego HERMIN. Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego, Wrocław 2007.

⁹¹ Wpływ wspólnotowej polityki rolnej i polityki spójności na rozwój obszarów wiejskich, FUNDECO.

⁹² Ocena wpływu realizacji PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski. IBS, Warszawa. Listopad 2013.

⁹³ Informacja na temat realizacji PROW 2007-2013. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa 2012.

Tabela 19. Realizacja Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w województwie wielkopolskim według stanu na 31.12.2013 r.

	Osoby – beneficjenci	Kwota zrealizowanej dotacji z UE według stanu na 31.12.2013 w zł
POLSKA	1454887	38 830 377 214
WIELKOPOLSKIE	147701	4 569 072 948
Powiat kaliski	10668	246575841
Powiat leszczyński	3745	126016209
Powiat nowotomyski	4035	105927601
Powiat pilski	4398	155237038
Powiat poznański	5206	283107905
Powiat wolsztyński	4820	120823934
Grupa 1	32872	1 037 688 528
Powiat gnieźnieński	5125	198455631
Powiat gostyński	2226	111661539
Powiat grodziski	3498	98421732
Powiat jarociński	1776	91958155
Powiat kępiński	4194	111987885
Powiat kolski	7206	175554690
Powiat kościański	2525	104898947
Powiat ostrowski	7536	205035140
Powiat krotoszyński	2970	121360831
Powiat rawicki	3767	115694602
Powiat szamotulski	2762	110995927
Powiat śremski	2781	79461615
Powiat wrzesiński	3416	125678698
Grupa 2	4978	1 651 165 392
Powiat pleszewski	4531	96806856
Powiat międzychodzki	2204	210938624
Powiat ostrzeszowski	7124	264027320
Powiat koniński	14153	85102032
Powiat słupecki	5840	83313189
Powiat turecki	9647	149212661
Powiat chodzieski	2507	145022772
Powiat czarnkowsko-trzcianecki	6743	143326363
Powiat wągrowiecki	3877	96128294
Powiat złotowski	4193	156646350
Powiat obornicki	2015	145571939
Powiat średzki	2723	155932675
Grupa 3	65557	1 732 029 075

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

11.2. Charakterystyka osi LEADER

Istotną z punktu widzenia tworzenia miejsc pracy osią programu PROW jest oś 4. LEADER, której celem jest aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego na wsi. Aktywizacja społeczności wiejskich wymaga włączenia się w te działania partnerów społecznych. Leader jest podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, polegającym na oddolnym opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju obszarów wiejskich oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele tych trzech środowisk tworzyć mają lokalną grupę działania – partnerstwo międzysektorowe, które samodzielnie wybiera projekty, których realizacja przyczyni się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej strategii. Takie działanie wzmocnić ma poczucie lokalnej wspólnoty, podnieść jakość zarządzania oraz wzmocnić kapitał społeczny na obszarach wiejskich⁹⁴.

Oś LEADER składa się z trzech działań. Działanie 413 – Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – ma na celu umożliwienie mieszkańcom obszaru objętego lokalną strategią rozwoju (LSR) realizacji projektów w ramach tej strategii. Realizacja strategii powinna przyczynić się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich m.in. poprzez wzrost aktywności lokalnych społeczności oraz stymulowanie powstawania nowych miejsc pracy.

Działanie 421. – Wdrażanie projektów współpracy - pozwala na wdrażanie wspólnych przedsięwzięć w ramach współpracy międzyregionalnej (między terytorialnej) lub międzynarodowej (transnarodowej).

Działanie 431. – Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja – zapewni sprawną i efektywną pracę lokalnych grup działania wybranych do realizacji opracowanych przez nie lokalnych strategii rozwoju, doskonalenie zawodowe osób uczestniczących w realizacji lokalnych strategii rozwoju oraz budowanie kapitału społecznego na wsi.

W ramach działania 413 realizowane są na obszarach wiejskich dwa, ważne z punktu widzenia obszarów wiejskich „poddziałania”: Działanie 413_311 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” i Działanie 413_312 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”.

W Województwie Wielkopolskim program realizowany jest przez 31 Lokalnych Grup Działania (LGD) funkcjonujących w każdy z powiatów „ziemskich”. Lokalne Grupy Działania mogą mieć różną formę organizacyjno – prawną: stowarzyszeń, fundacji, itp. Obszar objęty programem zamieszkuje w Wielkopolsce ponad 1,8 mln ludności a budżet całego programu wynosi ponad 278 mln zł.

⁹⁴ Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (<http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2007-2013/Dzialania-PROW-2007-2013/OS-4-LEADER>).

Beneficjentami⁹⁵ działania w zakresie różnicowania działalności w kierunku działalności nierolniczej mogą właściciele gospodarstw rolnych lub domownicy, którzy zadeklarują i podejmą działalność gospodarczą w określonych sektorach wskazanych w Strategii LGD. Beneficjent uzyskać może refundację do 50% poniesionych wydatków (kwalifikowanych). Beneficjentem działania dedykowanego dla tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw może być osoba fizyczna lub prawna, która prowadzi na obszarze LGD i przyczyni się do utworzenia na tym obszarze nowych miejsc pracy. Wsparcie udzielone jest w postaci refundacji do 505 kosztów kwalifikowanych. Szczegółowe warunki udzielenia wsparcia i preferowane sektory działalności zależą od strategii, jaką opracowała i zatwierdziła LGD.

Tabela 20. Wielkopolska na tle kraju w Programie „Leader”

Działanie	Środki zakontraktowane w Wielkopolsce [mln zł]	Udział w skali kraju [%]	Środki wypłacone w Wielkopolsce [mln zł]	Udział w skali kraju [%]	Liczba złożonych wniosków o przyznanie pomocy [szt.]	Udział wniosków w skali kraju	Liczba złożonych Wniosków o płatność [szt.]	Udział wniosków w skali kraju [%]
413-311	13,7	10,4	8,2	9,19	661	14,7	143	11
413-312	15,9	10,93	6,8	10,71	795	13,6	125	14

Źródło: Obsługa wniosków z działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” ARiMR, Wielkopolski Oddział Regionalny, Biuro Wsparcia Inwestycyjnego. 25.07.2014.

Dla województwa⁹⁶ zakontraktowano 10,4% środków przewidzianych w skali kraju dla działania w zakresie różnicowania gospodarstw w kierunku działalności nierolniczej. Aktywność gospodarstw rolnych w zakresie starania się o uzyskanie środków na ten cel jest wyższa niż wynosi średnia krajowa, bo w Wielkopolsce złożono aż 14,7% wniosków złożonych w skali kraju.

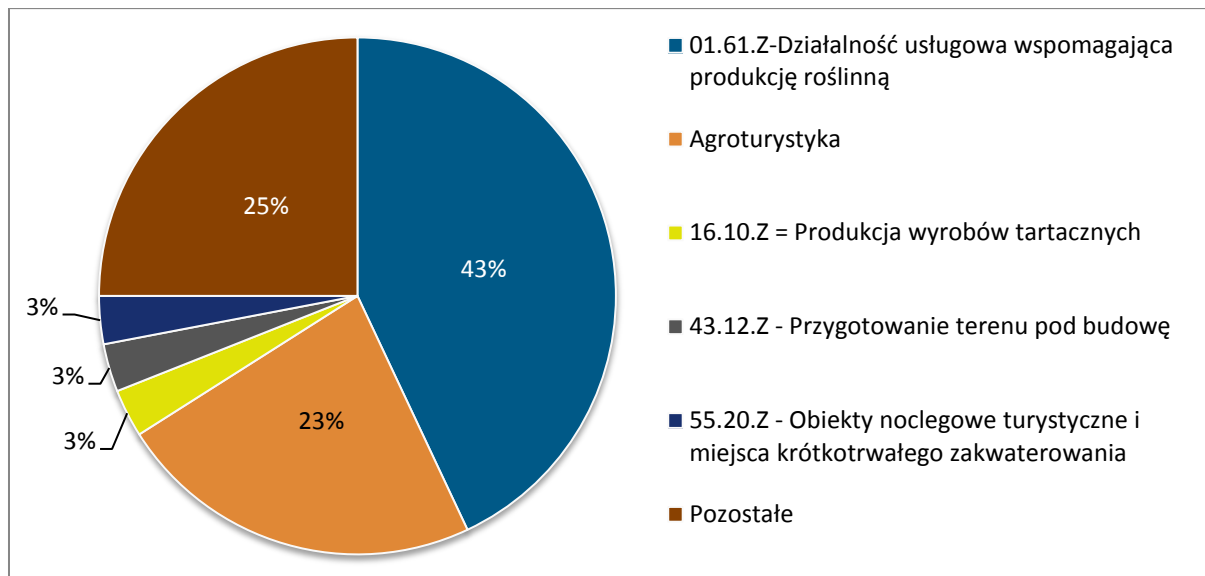
Podstawowym rodzajem działalności rozszerzającym możliwości zarobkowe gospodarstw rolnych jest działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną, ale 23% beneficjentów chce otrzymywać dodatkowe przychody z agroturystyki.

Na tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw w województwie przeznaczono 10,9% środków dla całego kraju. W tym przypadku aktywność wsi wielkopolskiej też jest wyższa niż w kraju; złożono tutaj 13,6% wszystkich wniosków. W ramach działania 312 przewiduje się utworzenie na obszarach wiejskich 239 nowych miejsc pracy. Biorąc pod uwagę budżet działania oznacza to wydatek na utworzenie jednego miejsca pracy około 66 340 zł.

⁹⁵ Ustawa z dnia 7 marca 2007 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dz. U. Nr 64 poz. 427 z późn. zm.

⁹⁶ Obsługa wniosków z działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” ARiMR, Wielkopolski Oddział Regionalny, Biuro Wsparcia Inwestycyjnego. 25.07.2014.

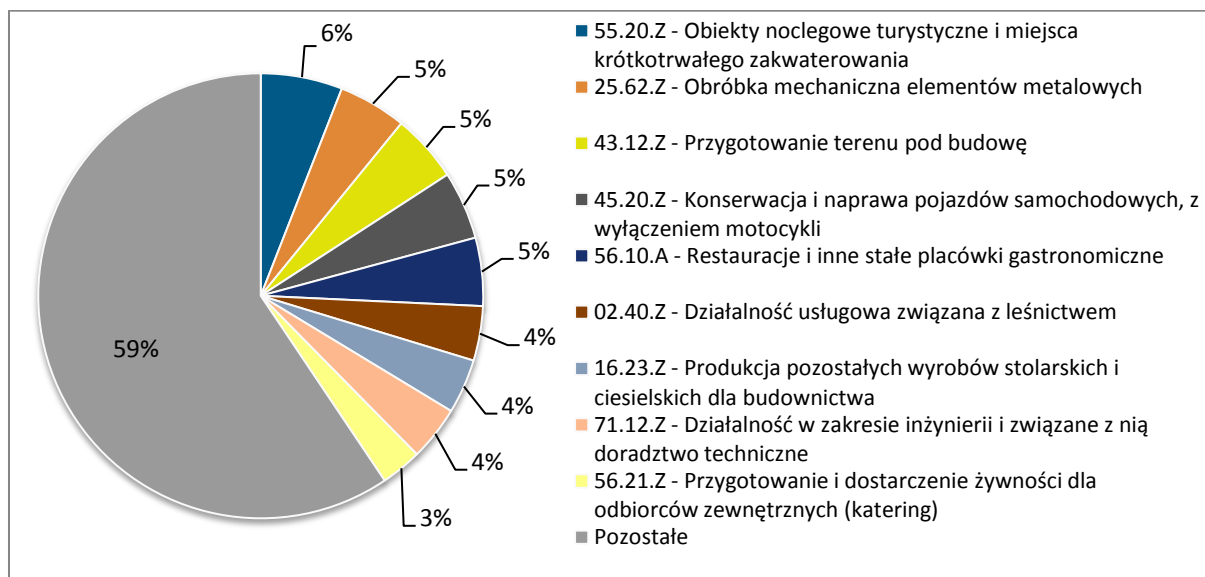
Wykres 26. Rodzaje wspieranych działalności przez działanie 311 Programu Leader w województwie wielkopolskim

Źródło: Obsługa wniosków z działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” ARiMR, Wielkopolski Oddział Regionalny, Biuro Wsparcia Inwestycyjnego. 25.07.2014.

Beneficjenci otrzymali wsparcie z programu na tworzenie i rozwój przedsiębiorstw w takich branżach (zgodnie z PKD) jak: obiekty noclegowe i turystyczne, obróbka mechaniczna elementów metalowych, przygotowanie terenu pod budowę, konserwacja i naprawa pojazdów samochodowych, działalność restauracji. Najwięcej jednak, bo aż 60%, zadeklarowało działalność w pozostałych branżach.

Wykres 27. Rodzaje wspieranych działalności w działaniu 311 Programu Leader w województwie wielkopolskim

Źródło: Obsługa wniosków z działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” ARiMR, Wielkopolski Oddział Regionalny, Biuro Wsparcia Inwestycyjnego. 25.07.2014.

Program będzie kontynuowany w nieco zmienionej formie w bieżącej perspektywie budżetowej⁹⁷. Obecnie trwają przygotowania do jego uruchomienia.

11.3. Charakterystyka Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki

Programu Operacyjny Kapitał Ludzki, który jest jednym z programów służących realizacji Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013 i obejmuje w Polsce całość interwencji sfinansowanej z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS)⁹⁸.

Celem głównym Programu jest: **wzrost zatrudnienia i spójności społecznej**, a do osiągnięcia tego celu przyczynia się realizacja sześciu celów strategicznych.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki składa się z 10 Priorytetów, realizowanych zarówno na poziomie centralnym jak i regionalnym. Komponent regionalny obejmuje 4 Priorytety na realizację, których Wielkopolsce przyznano **605 932 485,00 €**⁹⁹. W ramach poszczególnych priorytetów realizowane jest wsparcie dla osób i grup społecznych:

1. **Priorytet VI** - Rynek pracy otwarty dla wszystkich – obejmuje działania związane z aktywizacją zawodową osób bezrobotnych i biernych zawodowo. Na realizację tego priorytetu województwo otrzymało **192,6 mln €**,
2. **Priorytet VII** - Promocja integracji społecznej - ma na celu ułatwienie dostępu do rynku pracy osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym oraz rozwój instytucji ekonomii społecznej. Województwo otrzymało na realizację tego priorytetu – **132,5 mln €**,
3. **Priorytet VIII** – Regionalne Kadry Gospodarki – obejmuje działania prowadzone na rzecz przedsiębiorstw i pracowników, którym zapewnia się możliwość podnoszenia i aktualizacji umiejętności zawodowych. Alokacja środków w tym priorytecie wyniosła dla województwa **135,5 mln €**.
4. **Priorytet IX** – Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach – kładzie nacisk na zwiększenie dostępu do edukacji oraz wyrównywanie szans edukacyjnych. Priorytet ma być wsparty kwotą **145,3 mln €**.

Instytucją Pośredniczącą odpowiedzialną za wdrożenie komponentu regionalnego jest Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu. Do dnia 30 czerwca 2014 r. w województwie podpisano 3100 umów dotyczących realizacji programu na kwotę 2,7 mld zł. Do tego samego dnia zatwierdzono 17 534 wnioski o płatność na kwotę 2,1 mld zł, co stanowi 80,9% otrzymanej alokacji¹⁰⁰, procent ten na koniec 2013 r. wynosił 70,2%.

⁹⁷ Podejście Leader w nowym okresie programowania 2014-2020. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dymaczewo. 24 lipca 2014.

⁹⁸ Portal Funduszy Europejskich, Program Kapitał Ludzki, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju (<http://www.efs.gov.pl>).

⁹⁹ <http://www.efs.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/Finansowanie.aspx>.

¹⁰⁰ <http://www.efs.gov.pl/AnalizyRaportyPodsumowania/Strony/default.aspx>.

Instytucja pośrednicząca informuje, że do dnia 3.12.2013 r. w realizacji priorytetu VI wzięło udział 76 195 osób (w tym 68080 bezrobotnych) i 118 przedsiębiorstw. W działaniach w ramach priorytetu VII uczestniczyło 60903 osoby i 100 przedsiębiorstw, w VIII – 80954 osoby i 21197 przedsiębiorstw, zaś w IX – 165 095 osób¹⁰¹. Wskaźnik efektywności zatrudnieniowej prowadzonych działań w Priorytecie VI waha się od 57,42% do 87,21%, co w każdym przypadku uznać należy za bardzo wysoki. Dla działań w Priorytecie VII wynosi on 31,79% a w Priorytecie VIII wynosi 65,93%.

Odpowiednik Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki będzie najprawdopodobniej realizowany w obecnej perspektywie budżetowej, jako PO Wiedza, Edukacja, Rozwój (PO WER). Jego szczegóły nie są jeszcze znane.

12. Identyfikacja silnych i słabych stron kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich, określenie potencjału i możliwości rozwoju

Biorąc pod uwagę wszystko, co wyżej napisano oraz inną dostępną literaturę przedstawić można wnioski i analizę słabych i silnych stron kapitału ludzkiego Wielkopolski¹⁰². W wyniku zaprezentowanej analizy uzyskano następujące wnioski:

Uwarunkowania strategiczne

1. Problematyka rozwoju obszarów wiejskich, poprawy spójności przestrzennej, ekonomicznej i społecznej znajduje uzasadnienie w dokumentach strategicznych UE. Szczególnie **Strategia Europa 2020** kładzie nacisk na wyrównywanie szans i możliwości regionów słabszych oraz na wzmocnienie funkcji rozwojowych regionów wiodących. Dostrzega się też problematykę innowacyjności gospodarki, która jest motorem postępu gospodarczego, poprawy konkurencyjności i tworzenia nowych miejsc pracy.
2. W krajowych dokumentach strategicznych widzi się potrzebę tworzenia i budowy spójności województw a także rozwoju kapitału ludzkiego. Problemy edukacji, właściwego kształcenia zawodowego, możliwości przekwalifikowania, poprawy aktywności zawodowej zapisane są w wielu krajowych dokumentach strategicznych.
3. W województwie opracowano szereg dokumentów programowych dotyczących problematyki ograniczania bezrobocia, poprawy spójności gospodarczej i społecznej województwa, rozwojowi obszarów wiejskich, tworzenia nowych miejsc pracy, edukacji, itp. Służby zatrudnienia zorganizowane są w każdym subregionie i powiecie województwa. Mają one duże doświadczenie w realizacji programów współfinansowanych ze środków UE i budżetowych różnych szczebli.
4. Władze województwa widzą problemy braku spójności wewnętrznej i potrzebę działań w tym zakresie. Równie ważna dla samorządu województwa jest problematyka rynku pracy,

¹⁰¹ Sprawozdanie z realizacji Priorytetów komponentu regionalnego Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013. Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu. Lipiec 2014.

¹⁰² Wielkopolska odnowa wsi 2013-2020. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, 2013.

edukacji, tworzenia nowych miejsc pracy, przedsiębiorczości, itp. Rozpoczęty okres budżetowy UE da możliwość sfinansowania pakietu wszechstronnych działań wspierających rozwój obszarów słabych gospodarczo, w tym obszarów wiejskich. W pakiecie mogą znaleźć się działania o charakterze infrastrukturalnym, jak też wzmacniające kapitał ludzki, sprzyjające edukacji, mobilności zawodowej, włączeniu społeczno - zawodowemu, itp.

Wielkopolska w kraju i w UE

5. Wielkopolska jest uważana w kraju za region o wysoko rozwiniętej gospodarce i kulturze. Województwo pochwalić się może najniższym w kraju poziomem bezrobocia. Region jest postrzegany, jako region atrakcyjny do pracy i życia. Faktyczne wskaźniki rozwoju gospodarczego nie zawsze potwierdzają wysoką pozycję województwa w rankingu krajowym.
6. Województwo poprawia swoje rankingi w Europie zbliżając się pod względem dochodu narodowego do poziomu 75% średniej dla 28 krajów UE i wyprzedzając już nawet niektóre regiony z tak zwanej „Starej Unii”.
7. W latach 2009-2011 w województwie spadły wskaźniki dotyczące wielkości bezrobocia, w tym bezrobocia długotrwałego, a wzrosły dotyczące stopy zatrudnienia. Stopa bezrobocia w wielu regionach UE jest wyższa niż w Wielkopolsce. Stopa zatrudnienia jest jednak wciąż na poziomie niższym niż w wysokorozwiniętych regionach Szwecji, Niemiec czy Holandii.
8. W województwie wielkopolskim poprawia się wskaźnik osób posiadających wykształcenie wyższe. Pod względem infrastruktury autostrad nadrabiane są szybko zaległości z poprzednich lat. Dobrze rozwinięta jest infrastruktura transportu kolejowego.

Sytuacja demograficzna

9. Analiza danych demograficznych województwa wielkopolskiego w podziale na grupy powiatów wskazuje na różnicowanie się sytuacji demograficznej pomiędzy tymi grupami. Najwyższy przyrost naturalny, prowadzący w konsekwencji do zwiększenia udziału pierwszej grupy powiatów w dodatnim przyroście naturalnym Wielkopolski odnotowują powiaty zintegrowane. Do nich głównie przeprowadzają się też mieszkańcy miast województwa.
10. Powiaty uznane za peryferyjne tracą swój dynamizm demograficzny, mają coraz mniejszy wkład w demografię regionu, a w niektórych przypadkach nawet się wyludniają. Województwo, jako całość, nie jest jeszcze zagrożone problemami depopulacji, chociaż w prognozie do 2035 r. liczba ludności województwa będzie się zmniejszać.
11. Problem depopulacji najbardziej odczuwają powiaty zaliczone do grupy trzeciej powiatów uznanych za peryferyjne. Natomiast w powiatach grupy pierwszej będzie przybywać ludności i ich udział w populacji województwa będzie wzrastał.

Aktywność mieszkańców

12. Analiza danych statystycznych potwierdza zróżnicowanie terenów wiejskich województwa pod względem struktury zatrudnienia, możliwości pracy w innych niż rolnictwo działach, ale też i zróżnicowanie samego rolnictwa. Wraz z bliskością do „centrów gospodarczych” zmniejsza się znaczenie rolnictwa, jako dominującej działalności. W gminach leżących

w pobliżu ważnych aglomeracji przybierają cechy obszarów wielofunkcyjnych, gdzie występują różne rodzaje aktywności gospodarczej a rolnictwo stanowi tylko jedną z nich – niekoniecznie najważniejszą.

13. Powiaty peryferyjne charakteryzują się niższym stopniem uprzemysłowienia i oferują swoim mieszkańcom mniejsze możliwości zarobkowe poza sektorem rolnictwa.
14. W rolnictwie dominują gospodarstwa rolne o wielkości od 10 do 15 ha. Przychody uzyskiwane z rolnictwa są tylko dla niewielkiego procenta ludności wiejskiej przychodami głównymi. Większa część pracujących na roli lub członków ich rodzin, pracuje poza gospodarstwem rolnym.

Bezrobocie

15. Poziom bezrobocia w województwie wielkopolskim utrzymuje się na poziomie niższym niż w kraju. Od 2010 r. jest ono wyższe na wsi niż w miastach. Są też powiaty, przede wszystkim zaliczone do powiatów peryferyjnych, gdzie poziom bezrobocia jest wysoki i przekracza znacznie średnią dla województwa i kraju.
16. Bezrobociem na wsi bardziej zagrożone są kobiety i osoby z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym i zasadniczym zawodowym. Czynnikiem wpływającym na zatrudnienie jest niskie wykształcenie, chociaż negatywnym zjawiskiem jest wzrost bezrobocia wśród osób posiadających wykształcenie wyższe.

Mobilność zawodowa i geograficzna

17. Województwo wielkopolskie jest atrakcyjnym miejscem do przyjazdu i pracy dla mieszkańców innych województw i wykazuje dodatnie saldo migracji międzywojewódzkiej, co oznacza, że w województwie na stałe osiedlają się przyjezdni z innych regionów kraju. Saldo to województwo zawdzięcza przede wszystkim dużym miastom oraz powiatom zaliczonym do grupy powiatów zintegrowanych.
18. Podobnie jak reszta kraju Wielkopolska ma ujemne saldo migracji zagranicznej. Wciąż więcej osób wyjeżdża na stałe za granicę niż przyjeżdża do regionu. Emigracja zagraniczna jest odczuwalna a jej wielkość zależy od stanu gospodarek krajów docelowych i gospodarki polskiej.
19. Dodatnie saldo migracji wewnątrz wojewódzkiej widoczne jest w powiatach zintegrowanych. Powiaty przejściowe i peryferyjne mają ujemne saldo migracji, chociaż saldo dodatnie mają obszary wiejskie leżące na terenie tych powiatów.
20. Najbardziej aktywną grupą w migracjach wewnątrz wojewódzkich i wewnątrz krajowych są kobiety. W powiatach peryferyjnych szczególnie widoczna jest emigracja kobiet do innych ośrodków w województwie, jest to zjawisko „defeminizacji” tych obszarów.

Poziom infrastruktury

21. Istnieje duże zróżnicowanie przestrzenne w poziomie infrastruktury społecznej i technicznej pomiędzy powiatami województwa. Dysproporcje rzutują na poziom życia mieszkańców, ich dostęp do podstawowych dóbr i możliwości zaspokajania swoich potrzeb, w tym takich jak podnoszenie poziomu zawodowego, zmiana zawodu.

22. Poziom infrastruktury technicznej jest w niektórych powiatach barierą utrudniającą mobilność zawodową, tworzenie i rozwój przedsiębiorstw.

Aktywność zawodowa

23. W analizowanych powiatach dominującym poziomem wykształcenia jest wykształcenie zawodowe.
24. Największy procent osób z wykształceniem wyższym zamieszkuje powiaty zakwalifikowane, jako zintegrowane, a najmniejszy w peryferyjnych. W tych z kolei, wzrasta udział osób z wykształceniem podstawowym.
25. Szanse na rynku pracy rosną wraz z poziomem wykształcenia, chociaż w ostatnich latach zauważono tendencję do zwiększenia się bezrobocia wśród osób z wykształceniem wyższym. Może to oznaczać, że profil kształcenia na studiach wyższych nie odpowiada popytowi na rynku pracy.

Strona podaźowa rynku pracy

26. Wielkopolska wieś charakteryzuje się wyższym poziomem przedsiębiorczości niż podobne obszary w kraju. Wskaźnik przedsiębiorczości na wsi jest jednak niższy niż w miastach województwa.,
27. Poziom przedsiębiorczości jest najwyższy w powiatach zaliczanych do grupy drugiej. Dominująca dla wszystkich grup powiatów jest działalność handlowa a następnie budownictwo i przetwórstwo przemysłowe.
28. Województwo cechuje wyższy niż przeciętny dla kraju, poziom aktywności społecznej. Kapitał ludzki województwa cechuje duża aktywność i poziom przedsiębiorczości niezależnie od miejsca zamieszkania.

Wpływ kryzysu na gospodarkę województwa

29. Gospodarka województwa zniosła stosunkowo dobrze kryzys gospodarczy, jaki wybuchł w gospodarce światowej i europejskiej w latach 2007-2008. Spadło tempo wzrostu gospodarczego, ale i tak pozostaje ono na dobrym poziomie.

Wykorzystanie Funduszy UE

30. Na terenie obszarów wiejskich województwa realizowanych było kilka różnych programów operacyjnych. Najważniejsze z nich to Regionalny Program Operacyjny, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i wchodzące w jego skład Działanie Leader, Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Z dedykowanemu rozwojowi obszarów wiejskich PROW najwięcej środków trafiło do powiatów grupy 3, co uznać należy za poprawne.
31. Program LEADER przyczynił się do pobudzenia aktywności społecznej mieszkańców, renowacji obszarów wiejskich, wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy na terenach wiejskich i powstawaniu nowych przedsiębiorstw.
32. Dobre efekty w sferze ograniczania bezrobocia przyniosła realizacja części regionalnej PO KL.

CZĘŚĆ II. BADANIA REAKTYWNE

W ramach projektu badawczego przeprowadzono dwa rodzaje badań reaktywnych, tj. badanie ilościowe CATI oraz badane jakościowe (analiza wywiadów IDI). Niniejsza część opracowania przedstawia wyniki badań ilościowych przeplatane analizą indywidualnych wywiadów pogłębionych.

Ze względu na zachowanie anonimowości uczestników badania IDI w niniejszym tekście stosowane są kody wywiadów (np. W2, W15, itd.) – cyfra oznacza numer kolejnego wywiadu.

1. Badanie ilościowe wśród mieszkańców obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, z wyłączeniem członków gospodarstw domowych rolników

1.1. Charakterystyka grupy badanej

W badaniu ilościowym wśród mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego udział wzięło łącznie 900 osób – równo po 300 z każdego z trzech rodzajów powiatów: peryferyjnych, pośrednich i zintegrowanych. Pierwszy blok pytań odnosił się do informacji metryczkowych i pozwalał na scharakteryzowanie badanej grupy.

Wśród wszystkich biorących udział w badaniu osób większość stanowili mężczyźni, w badaniu wzięło udział 61,0% mężczyzn i 39,0% kobiet.

Uczestnicy badania zostali dobrani według założonego podziału na trzy, porównywalnie liczne grupy wiekowe. Badani w wieku 18-24 lata stanowili 32,9% ogółu badanych, w wieku 25-44 lata stanowili 34,0% badanych, a 45-60 (kobiety) i 45-65 (mężczyźni) stanowili 33,1%. Górna granica wieku badanych wiąże się z zakończeniem aktywności zawodowej – stąd różny podział dla kobiet, u których granica ta wynosi obecnie 60 lat i dla mężczyzn 65 lat.

Respondenci pochodzili z 12 powiatów województwa wielkopolskiego, reprezentujących 3 typy powiatów pod względem obszarów wiejskich. Najwięcej badanych osób pochodziło z powiatu poznańskiego, badani ci stanowili 18,7% wszystkich badanych, a także z powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego (12,3%). Biorąc jednak pod uwagę podział ze względu na typ powiatu (zintegrowane, pośrednie i peryferyjne), badani zostali dobrani z podziałem na trzy równoliczne grupy, każda stanowiąca 300 badanych (33,3% ogółu).

Ponad połowa mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego, którzy znaleźli się w zrealizowanej próbie (58,3%) to osoby pracujące zawodowo. 5,7% to osoby zarejestrowane w urzędzie pracy jako bezrobotne, zaś pozostała część, czyli 36,0% to osoby biernie zawodowo.

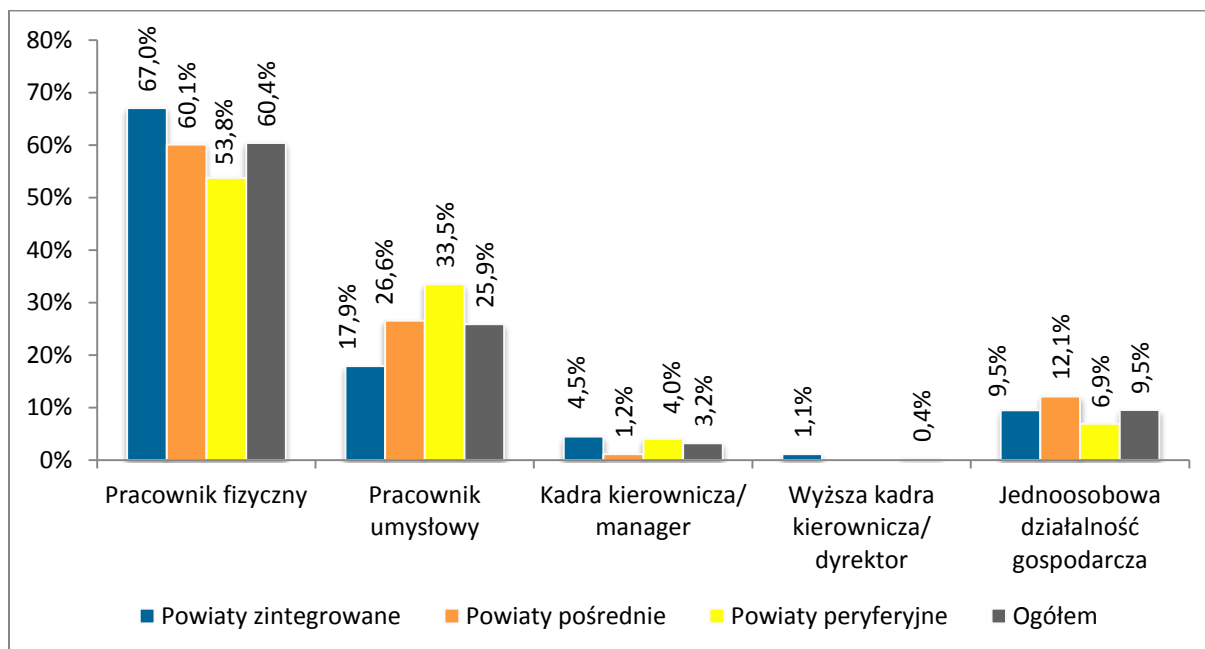
1.2. Opis wyników badania

1.2.1. Charakterystyka osób pracujących zawodowo

W bloku pytań przeznaczonych dla osób aktywnych zawodowo skupiono się na charakterystyce badanej grupy, tj. na opisie osób aktywnych zawodowo pod względem takich cech społeczno-demograficznych jak: zajmowane stanowisko, sektor działalności czy sposób dojazdu do pracy.

Zdecydowana większość (87,4%) osób badanych, które pracują zawodowo pracuje wyłącznie w jednym miejscu. Najwięcej spośród tych, którzy pracują w więcej niż jednym miejscu pochodzi z powiatów pośrednich (19,7% badanych), następnie z powiatów peryferyjnych (10,4%) a najmniej z powiatów zintegrowanych (7,8%).

Wykres 28. Stanowisko zajmowane przez osoby pracujące zawodowo z podziałem na typy powiatów. N=525

Źródło: Badanie własne

Zdecydowana większość respondentów pracujących zawodowo (60,4%) pracuje fizycznie. Najwyższy procent pracowników fizycznych odnotowano w powiatach zintegrowanych, pracownicy fizyczni stanowią w nich 67,0%, najmniej pracowników fizycznych pracuje w powiatach peryferyjnych (53,8%). Pracownicy umysłowi są drugą najczęstszą grupą stanowisk zajmowanych przez mieszkańców terenów wiejskich Wielkopolski. Jest ich najwięcej w powiatach peryferyjnych – 33,5%, w powiatach pośrednich stanowią 26,6%, a najmniej w powiatach zintegrowanych – 17,9%. Kadra kierownicza stanowi 3,2% próby osób pracujących – od 1,2% próby osób pracujących w powiatach pośrednich do 4,5% w powiatach zintegrowanych. Tylko 0,4% wszystkich pracujących stanowi natomiast wyższa kadra kierownicza i wszyscy jej przedstawiciele pochodzą z powiatów zintegrowanych. Najwięcej osób prowadzących własną działalność pochodzi z powiatów pośrednich i stanowią one 12,1% wszystkich pracujących, najmniej zaś w powiatach peryferyjnych (6,9%).

Ponad dwie trzecie osób pracujących jest zatrudnionych w sektorze prywatnym (67,8%). W powiatach zintegrowanych procent ten jest najwyższy i wynosi 71,5%, a w powiatach peryferyjnych i pośrednich stanowi po równo 65,9%. Pozostała część badanych jest zatrudniona w sektorze publicznym.

Tabela 21. Branża działalności firmy, w której pracuje badany. N=525

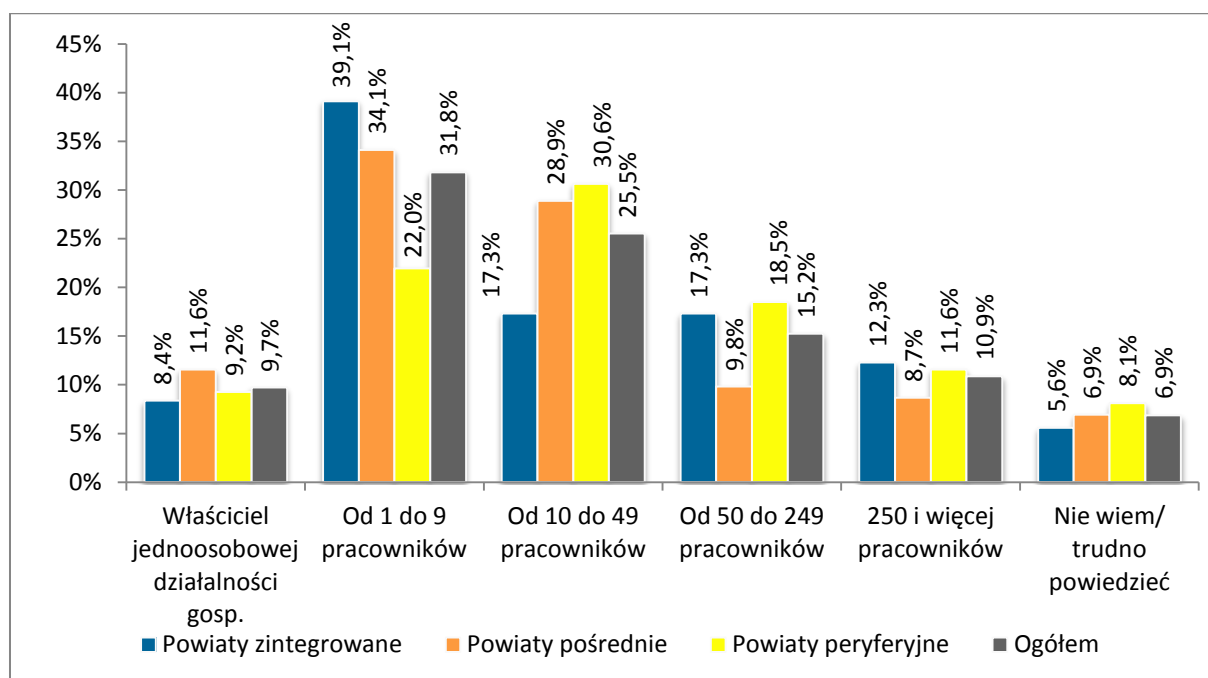
Sekcja PKD	Powiaty zintegrowane	Powiaty pośrednie	Powiaty peryferyjne	Ogółem
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	3,9%	5,8%	4,0%	4,6%
Górnictwo i wydobywanie	2,2%			0,8%
Przetwórstwo przemysłowe	12,3%	16,2%	16,8%	15,0%
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacji		,6%		0,2%
Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	0,6%			0,2%
Budownictwo	17,9%	4,0%	6,4%	9,5%
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	8,4%	6,9%	12,1%	9,1%
Transport i gospodarka magazynowa	6,7%	8,1%	5,8%	6,9%
Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	1,1%	1,7%	1,2%	1,3%
Informacja i komunikacja	1,1%		,6%	,6%
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	1,1%	2,3%	3,5%	2,3%
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna		1,2%		0,4%
Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	1,1%		0,6%	0,6%
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	,6%	4,0%	3,5%	2,7%
Edukacja	1,7%	6,9%	12,1%	6,9%
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	6,7%	10,4%	10,4%	9,1%
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją		0,6%	1,2%	0,6%
Pozostała działalność usługowa	34,1%	30,6%	21,4%	28,8%
Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników		0,6%		0,2%
Organizacje i zespoły eksterytorialne	0,6%		0,6%	0,4%

Źródło: Badanie własne

Największy odsetek badanych osób pracujących związanych jest z branżą usługową (28,8%), z czego największy udział tego typu pracowników (34,1%) zanotowano w powiatach zintegrowanych. Na drugim miejscu względem ilości zatrudnionych osób znajduje się sektor przetwórstwa przemysłowego, z którym związanych jest 15,0% wszystkich zatrudnionych (z czego najwięcej w

powiatach peryferyjnych – 16,8%), a na trzecim budownictwo, sektor, w którym pracuje 9,5% osób zatrudnionych (najwięcej w powiatach zintegrowanych – 17,9%). Czwarte i piąte miejsce zajmują sektory handel hurtowy i detaliczny, a także opieka zdrowotna i pomoc społeczna. W każdym z nich pracuje po 9,1% wszystkich zatrudnionych. W przypadku handlu najwięcej w powiatach peryferyjnych – 12,1%, a w przypadku opieki zdrowotnej i pomocy społecznej najwięcej zarówno w powiatach peryferyjnych, jak i pośrednich (po 10,4%).

Wykres 29. Wielkość przedsiębiorstwa z podziałem na typy powiatów. N=525

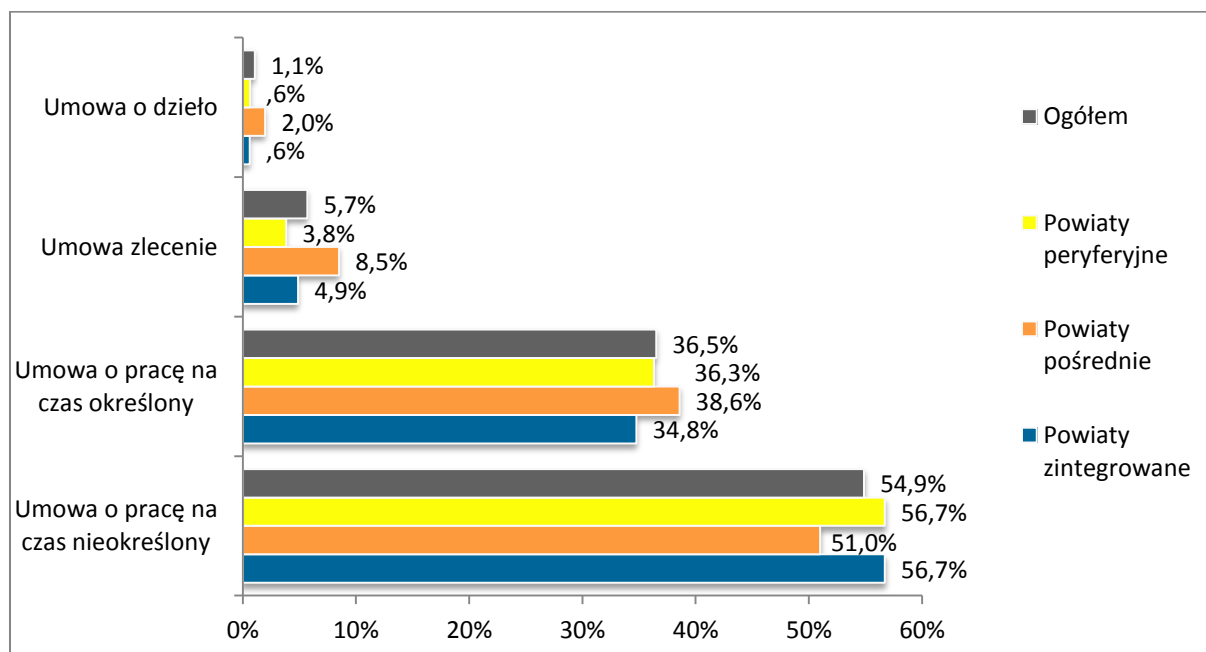
Źródło: Badanie własne

Najwięcej aktywnych zawodowo badanych pracuje w sektorze MŚP, z czego największy odsetek osób zatrudnionych jest w mikroprzedsiębiorstwach (firmach zatrudniających od 1 do 9 osób) – 39,1% zanotowano w powiatach zintegrowanych, w powiatach pośrednich odsetek ten wyniósł 34,1%, a w powiatach peryferyjnych 22,0%. W firmach zatrudniających od 10 do 49 pracowników, najwięcej zatrudnionych jest w powiatach peryferyjnych (30,6%), a najmniej w powiatach zintegrowanych (17,3%). W średnich przedsiębiorstwach (50-250 pracowników) najwięcej zatrudnionych pochodzi z terenów powiatów peryferyjnych (18,5%), a najmniej z powiatów pośrednich (9,8%). W dużych przedsiębiorstwach z kolei pracuje najmniej osób z powiatów pośrednich (8,7%), a najwięcej z powiatów zintegrowanych (12,3%). Najmniejszy odsetek pracujących to właściciele jednoosobowej firmy (najwięcej takich osób zatrudnionych jest w powiatach pośrednich – 11,6%).

Respondenci biorący udział w badaniu jakościowym również wskazują, że na terenach wiejskich powstają **branże** takie jak: budowlana, stolarska, handlowa, rolnicza, agroturystyczna. Powstają działy specjalne produkcji rolniczej, uprawa pieczarek, rozwija się przemysł spożywczy i przetwórstwo rolne (kilka zakładów usług leśnych). Rozwijają się też działy związane z transportem, środkami do produkcji rolniczej, ochrony roślin. Coraz częściej świadczone są usługi turystyczne,

ogrodnicze, usługi w zakresie ubezpieczeń, krawiectwa, weterynarii. Powstaje dużo małych działalności gospodarczych: drobny handel, fryzjerstwo, kosmetyczka, szewc, reklama, projektowanie wykończenia wnętrz, prace około budowlane, sprzedaż roślin). Branże, które mogą generować nowe miejsca pracy to agroturystyka i uprawy ekologiczne, a także usługi otoczenia rolnictwa oraz usługi dla ludności lokalnej (na przykład mała masarnia, mała piekarnia). Najlepszym kierunkiem na przyszłość wydaje się jednak branża spożywcza i przetwórstwo – *jeśli chodzi o Wielkopolskę to eksport naszej żywności cały czas rośnie, więc uważam, że to jest bardzo dobry kierunek.(...).* Jest nadwyżka eksportu nad importem. Otwarcie takich przetwórci pozwoliłoby na nowe miejsca pracy (W8). Przyszłościowe są również szeroko pojęte usługi oraz e-zatrudnienie, *ale to dla osób, które mają wyższe wykształcenie, czyli głównie dla takich, które przenoszą się na wieś. Nie dotyczy to ludności rdzennej.* (W7) Rozwój tych branż i sektora usług może zachęcać młodzież wyjeżdżającą do miast w celach edukacyjnych do powrotu w rodzinne strony. Przedsiębiorczość mieszkańców terenów wiejskich może więc i powinna rozwijać się w różnych kierunkach – nie musi ona być zdeterminowana wyłącznie rolniczą działalnością. Respondenci zgodnie też twierdzą, że w różnych branżach może się ten teren wiejski rozwijać, *zależy, jaki kto ma pomysł* (W1). Sugerują, że obecnie na wsi można właściwie wykonywać każdy rodzaj pracy i że warto skończyć z myśleniem, że wieś jest *jakoś okaleczona. To było 10 – 15 lat temu* (W4). Należy pamiętać iż fakt, że branże te reprezentowane są najsilniej nie oznacza, że tworzą one cały wiejski rynek pracy.

Wykres 30. Rodzaj umowy, na podstawie której respondent jest zatrudniony. N=474

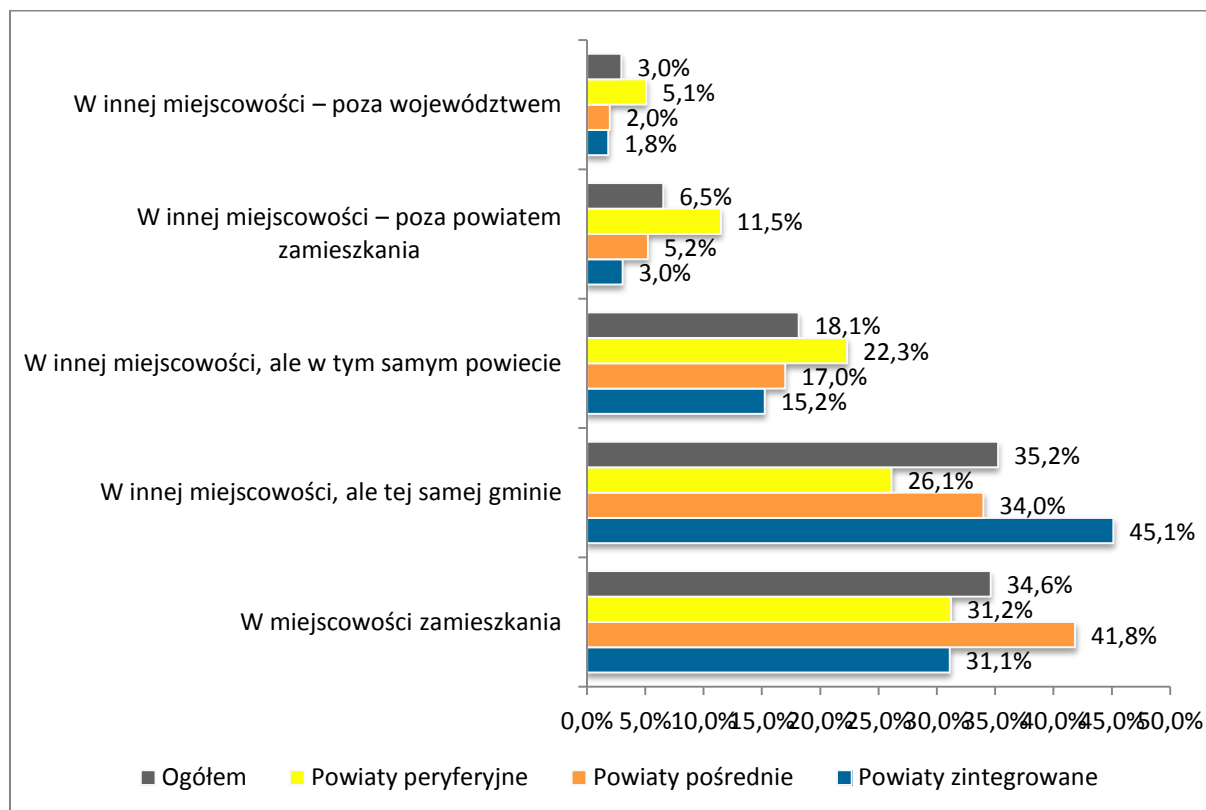

Źródło: Badanie własne

Respondentom pracującym w innej formie niż prowadzenie jednoosobowej działalności gospodarczej zadano pytanie o rodzaj umowy, na podstawie której są zatrudnieni. Większość z nich została zatrudniona na podstawie umowy o pracę na czas nieokreślony (54,9%) – w powiatach zintegrowanych i peryferyjnych zatrudnionych jest w taki sposób jest 56,7% osób, a w powiatach pośrednich 51,0%. Drugim najbardziej popularnym rodzajem umowy jest umowa o pracę na czas

określony. Taką umowę podpisało ponad dwie trzecie osób pracujących z każdego rodzaju powiatu. Znacznie mniej popularną jest umowa zlecenie (5,7%), a najmniej popularną umowa o dzieło (1,1%). Obie te formy w największym stopniu występują w powiatach pośrednich, a w najmniejszym w powiatach peryferyjnych.

Wykres 31. Miejsce wykonywania pracy przez osoby pracujące. N=474

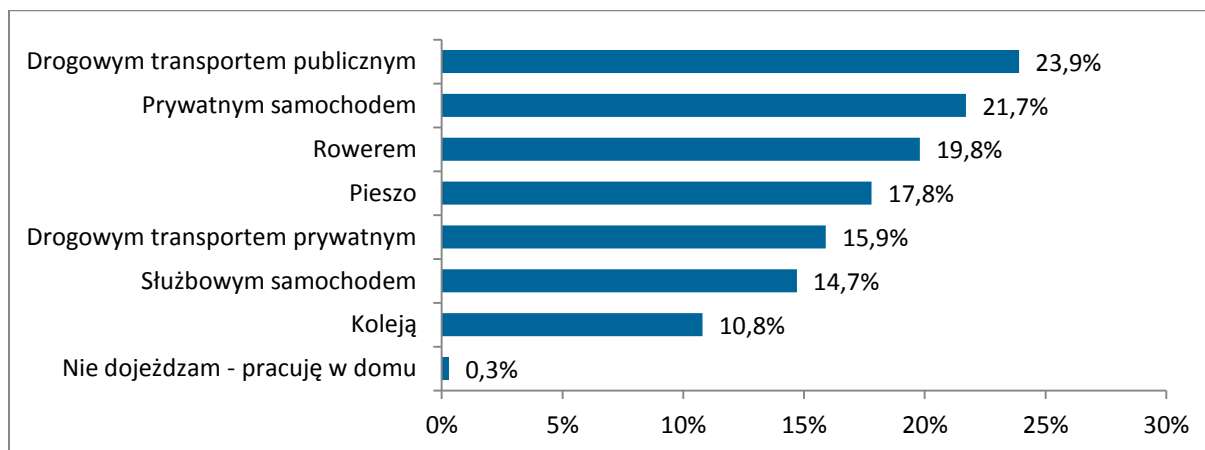

Źródło: Badanie własne

W dalszej kolejności badani zostali poproszeni o określenie miejsca, w którym wykonywana jest praca. Większość respondentów pracuje w miejscowości zamieszkania (34,6%) albo w innej miejscowości, ale w tej samej gminie (35,2%). W miejscowości zamieszkania pracuje 41,8% mieszkańców powiatów pośrednich i prawie jedna trzecia mieszkańców powiatów peryferyjnych i zintegrowanych (odpowiednio 31,2% i 31,1%). Poza miejscem zamieszkania, ale w tej samej gminie pracuje najwięcej badanych z powiatów zintegrowanych – 45,1%, a najmniej z powiatów pośrednich – 26,31%. W innej miejscowości tego samego powiatu pracuje 18,1% badanych, z czego 22,3% mieszkańców powiatów peryferyjnych, 17,0% mieszkańców powiatów pośrednich i 15,2% mieszkańców powiatów zintegrowanych. W miejscowości poza powiatem zamieszkania pracuje także najwięcej mieszkańców powiatów peryferyjnych (11,5%), najmniej natomiast mieszkańców powiatów zintegrowanych (3,0%). Praca poza województwem wielkopolskim jest mało popularna; z takiej możliwości korzysta jedynie 3,0% badanych – 5,1% pracujących z powiatów peryferyjnych i po około 2% z pozostałych dwóch rodzajów powiatów. Ponadto 1,9% badanych wskazało na pracę poza granicami kraju.

Według uczestników badania jakościowego wśród mieszkańców obszarów wiejskich częste jest **podjęcie pracy poza miejscem swojego zamieszkania**, choć należy podkreślić, że odległość jest jednym z ważniejszych kryteriów podjęcia pracy. Osoby chętniej decydują się pracować poza swoją miejscowością, jeżeli mają zapewniony **transport**: *Tam, gdzie są drogi ekspresowe, autostrady, tam widzi się najwięcej firm. Natomiast tam, gdzie jest gorszy dojazd, tam rozwijają się biznesy rodzinne* (W23).

Wykres 32. Sposoby docierania do miejsca pracy. N=525, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

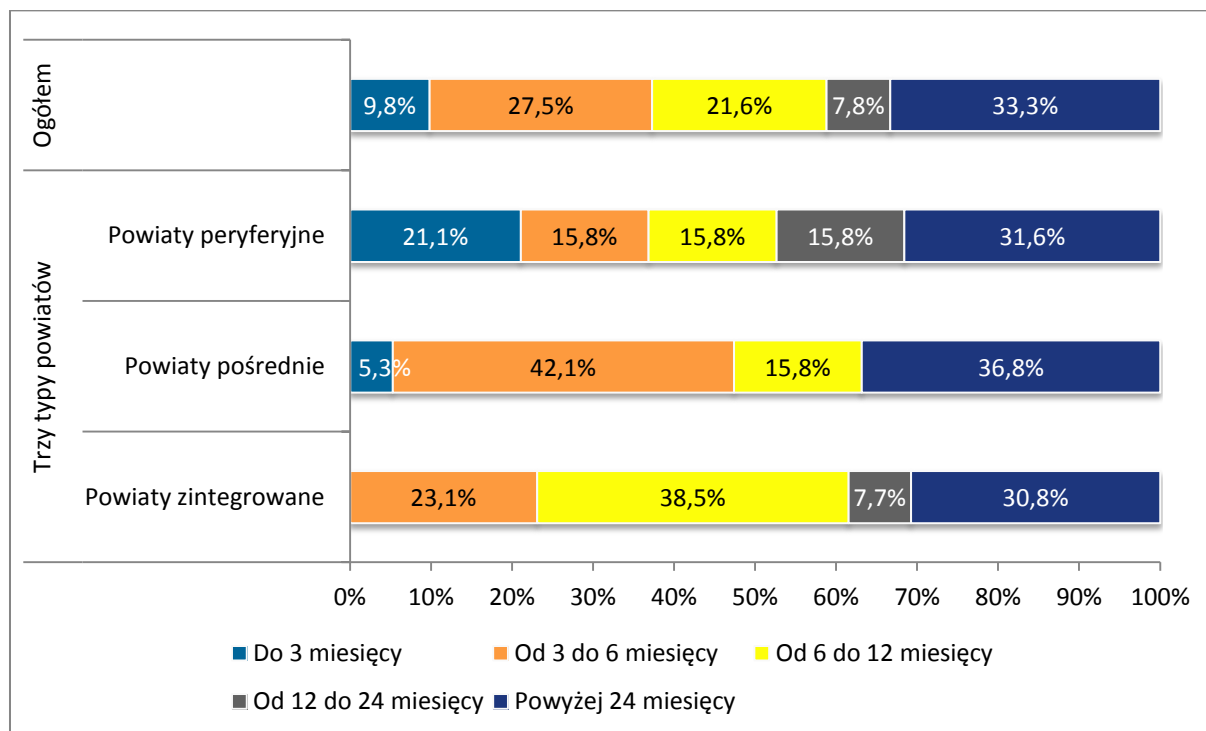
Prawie jedna czwarta badanych uczestników badania CATI dojeżdża na miejsce pracy używając drogowego transportu publicznego (23,9%) a w drugiej kolejności prawie jedna piąta używając prywatnego samochodu (21,7%). Popularne są także dojazdy rowerem (19,8%), pieszo (17,8), drogowym transportem prywatnym (15,9%) i samochodem służbowym (14,7%). Najmniej pracujących dojeżdża do pracy koleją (10,8%). Tylko 0,3% osób nie dojeżdża do pracy w ogóle, pracując w domu. Do innych sposobów, wskazywanych przez pojedynczych respondentów należało korzystanie z takich środków transportu, jak autobus zakładowy, prom, samolot, a także wspólne dojazdy samochodem wraz z innymi pracownikami tego samego zakładu.

Ponad jedna trzecia (37,1%) badanych dojeżdża do pracy codziennie (w tygodniu roboczym), a 20,8% robi to przez cały tydzień, włączając weekend. 16,6% badanych dojeżdża do pracy raz w tygodniu, a 24,6% kilka razy w tygodniu. Do nieujętych na wykresie innych odpowiedzi należały stwierdzenia informujące o jeszcze rzadszych dojazdach, np. *raz do roku* lub *wtedy, gdy jest praca*.

1.2.2. Charakterystyka osób bezrobotnych

Kolejny blok pytań skierowany był do osób bezrobotnych i ściśle wiązał się z kwestiami dotyczącymi poszukiwania pracy i korzystania z usług urzędów pracy.

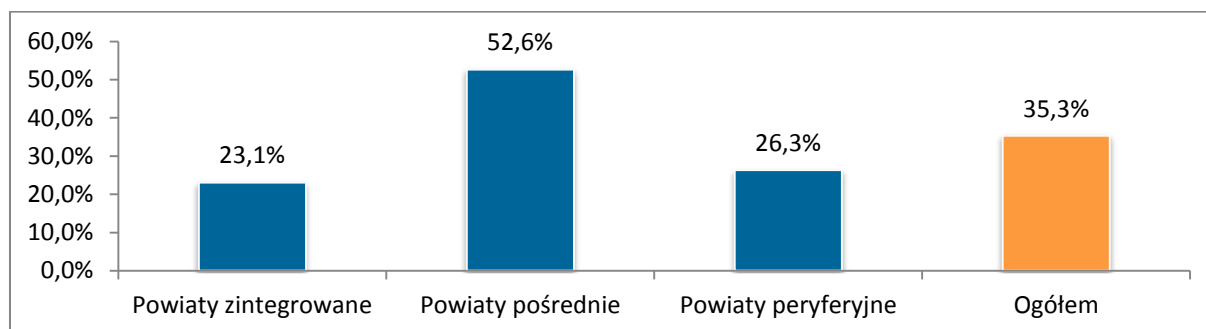
Wykres 33. Okres pozostawania zarejestrowanym w urzędzie pracy. N=51

Źródło: Badanie własne

Jedna trzecia bezrobotnych zarejestrowanych w urzędzie pracy jest w nim zarejestrowana stale od ponad 24 miesięcy. Najwięcej takich osób jest z powiatów pośrednich (36,8%). Ze wszystkich osób zarejestrowanych w urzędzie pracy z terenów wiejskich Wielkopolski 7,8% osób pozostaje zarejestrowanymi od 12 do 24 miesięcy, 21,6% od 6 do 12 miesięcy, 27,5% od 3 do 6 miesięcy, a 9,8% do 3 miesięcy.

Wykres 34. Odsetek osób bezrobotnych posiadających prawo do zasiłku w poszczególnych typach powiatów. N=51

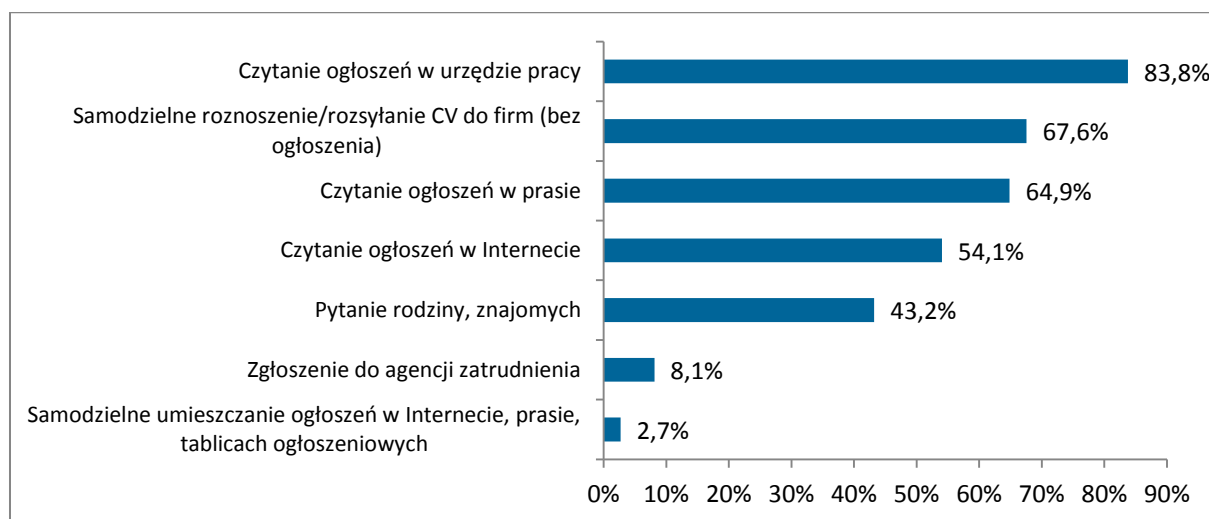

Źródło: Badanie własne

Prawo do zasiłku posiada ponad jedna trzecia ankietowanych osób bezrobotnych (35,3%). Ponad połowa osób bezrobotnych (52,6%) posiadających prawo do zasiłku pochodzi z powiatów pośrednich, 26,3% pochodzi z powiatów peryferyjnych, najmniej osób posiadających prawo do zasiłku pochodzi z powiatów zintegrowanych 23,1%.

Prawie trzy czwarte (72,5%) osób zarejestrowanych w urzędach pracy aktywnie poszukuje pracy. Największy odsetek tej grupy odnotowano w powiatach zintegrowanych – w nich poszukiwanie pracy deklaruje 84,6% badanych, w powiatach pośrednich taką deklarację składa 73,7% badanych, a w powiatach peryferyjnych 63,2% badanych.

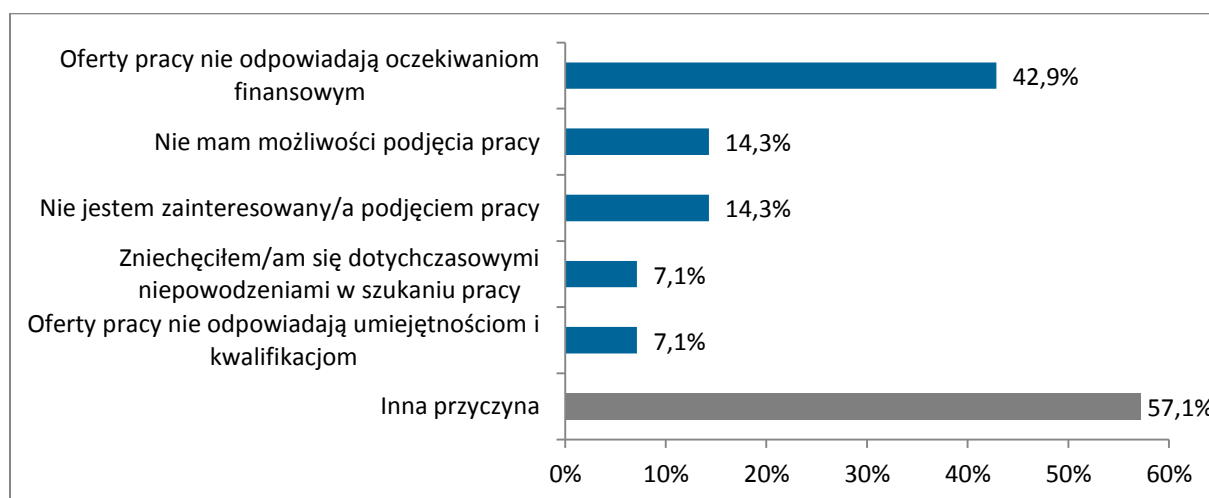
Wykres 35. Sposoby poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne w ciągu ostatniego miesiąca. N=37, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Osoby bezrobotne, które poszukują pracy w zapytano o to, w jaki sposób to czynią. Osoby te w ostatnim miesiącu swoje działania koncentrowały głównie na czytaniu ogłoszeń w urzędzie pracy (83,8% tej grupy). W drugiej kolejności skupiały się na samodzielnym rozsyłaniu lub roznoszeniu CV (67,6%), a następnie na czytaniu ogłoszeń w prasie (64,9%). Mniej popularne było czytanie ogłoszeń w Internecie oraz pytanie rodziny i znajomych. Osoby te najrzadziej sięgały do samodzielnego umieszczania ogłoszeń czy zgłoszeń do agencji zatrudnienia.

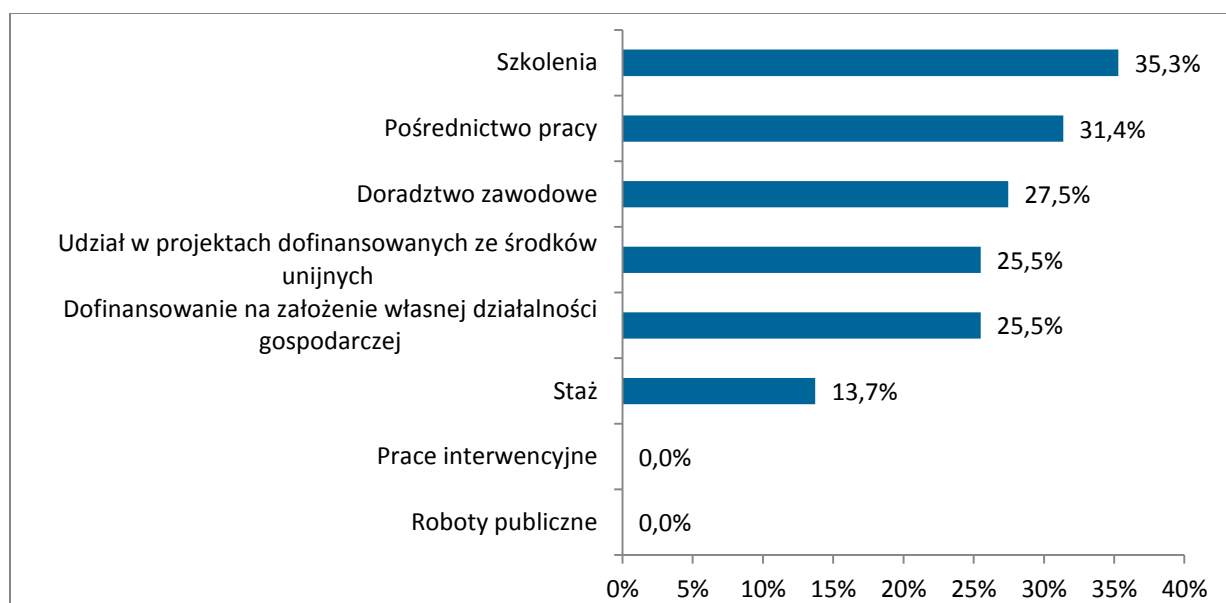
Wykres 36. Przyczyny zaniechania poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne. N=14, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Osoby bezrobotne, które nie poszukują pracy zostały zapytane o to, dlaczego tego nie czynią. Większość odpowiedziała, że oferty pracy nie spełniają ich oczekiwań finansowych (42,9%). Część badanych (po równo 14,3%) uważa, że nie ma możliwości rozpoczęcia pracy, lub w ogóle nie jest zainteresowana jej podjęciem. 7,1% badanych wskazało zniechęcenie poprzednimi poszukiwaniami lub brak ofert dostosowanych do kwalifikacji. Wśród innych wskazywanych przez badanych przyczyn braku poszukiwania pracy znalazły się takie czynniki, jak zły stan zdrowia oraz opieka nad dziećmi lub osobami starszymi, a pojedyncze osoby wskazywały również chęć przejścia na zasiłek przedemerytalny lub wcześniejszą emeryturę oraz plany otwarcia własnej działalności gospodarczej.

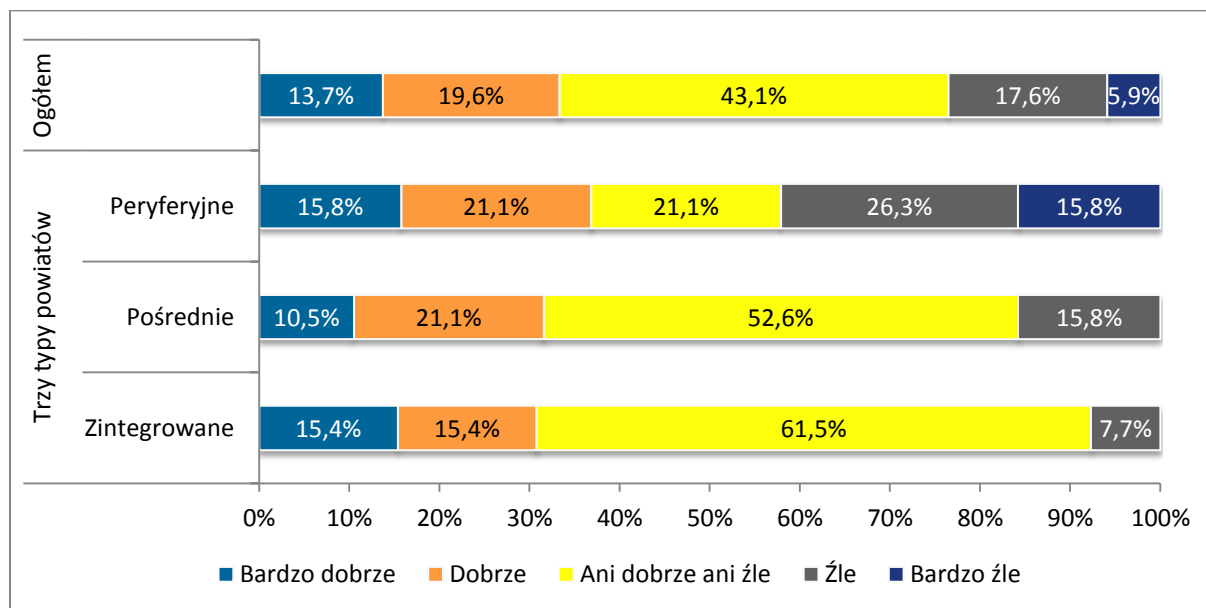
Wykres 37. Korzystanie z oferty PUP przez bezrobotnych. N=51, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Osoby bezrobotne zostały także zapytane o to, z jakich usług urzędów pracy korzystały. Badani najczęściej korzystali z prowadzonych przez urząd szkoleń (35,3%), a także z pośrednictwa pracy (31,4%). Nieco rzadziej wskazywano na doradztwo zawodowe (27,5%) i na udział w projektach dofinansowanych ze środków unijnych oraz na dofinansowanie na założenie własnej działalności gospodarczej (z każdej z tych form wsparcia skorzystało po 25,5% bezrobotnych). Najrzadziej korzystano ze stażu (13,7%). Nikt z badanych nie uczestniczył w pracach interwencyjnych i robotach publicznych.

Wykres 38. Ocena działalności PUP przez osoby bezrobotne. N=51

Źródło: Badanie własne

Ostatni element części skierowanej do osób bezrobotnych dotyczył oceny działalności PUP pod kątem potrzeb respondenta. Najwyższa średnia ocen działalności dotyczyła urzędów pracy w powiatach peryferyjnych (3,05), w powiatach pośrednich wynosiła ona 2,74, podczas gdy najniższa była w powiatach zintegrowanych (2,62). W powiatach pośrednich i zintegrowanych nikt nie ocenił działalności PUP bardzo źle, respondenci w większości przypadków nie oceniali jej ani dobrze, ani źle. W powiatach peryferyjnych zaś najwięcej osób oceniło działania urzędu bardzo dobrze (15,8%), ale również 15,8% oceniło te działania bardzo źle. W większości przypadków badanym osobom bezrobotnym trudno było uargumentować swoją opinię. Osoby, które pozytywnie oceniły urzędy pracy, informowały o tym, że *dają pracę*, oferują szkolenia, wypłacają zasiłki, jest w nich miła obsługa, czy oferowanie pomocy w otwarciu działalności gospodarczej. Wśród osób oceniających tę instytucję negatywnie padały natomiast takie argumenty, jak brak wielu ofert pracy, brak owocnej współpracy, nienegocjowanie warunków u pracodawców, wydawanie funduszy na niepotrzebne działania i ogólnie małe zainteresowanie bezrobotnym.

Zdaniem uczestników badania jakościowego, w tym przedstawicieli powiatowych urzędów pracy, zjawisko bezrobocia na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego jest zauważalne i ma następujące cechy:

1. **jest dziedziczone** – skoro rodzice byli w stanie nie podejmować pracy i utrzymać się z zasiłków, dzieci również będą mogły żyć w ten sposób
2. osoby bezrobotne, zwłaszcza długotrwale, dobrze odnajdują się w swoim stanie, a przez to **trudno jest o zmianę: są przyzwyczajeni do takiego życia od pierwszego do pierwszego i trochę tu pójdę, trochę tam i nagle jakby oni dostali ofertę pracy i musieliby codziennie stawić się na 8 godzin, to jest często bariera w nich samych, taka nie do pokonania....** (W12).
3. **niskie wynagrodzenie demotywuje** do podjęcia pracy, podobnie jak **wysoki koszt dojazdu** do pracy

4. **mechanizacja pracy** rolników powoduje, że maleje też zapotrzebowanie na pracę w gospodarstwach
5. **rolnicy nie przekwalifikowują się** w momencie, w którym nie ma już zapotrzebowania na kwalifikacje rolnika, do których jest z resztą przywiązany: *nie ma gdzie odejść, bo nikt na niego nie czeka, a to jest człowiek z reguły kiepsko wykształcony, niemobilny, nieelastyczny, nie dostosowujący się do oczekiwań rynku pracy* (W22)
6. **rolnicy też nie znają rynku**, nie poszukują nowych rozwiązań, trzymają się tych sprawdzonych: *Trzeba znać rynek, trzeba umieć się na nim znaleźć, wiedzieć coś na temat technologii uprawy kapusty, jak ktoś uprawiał całe życie żyto i nie jest bardzo przedsiębiorczy i wykształcony i nie ma jakiś walorów intelektualnych, to on chce siać dalej żyto i mieć z tego taką korzyść, aby mógł się z tego utrzymać.* (W22)

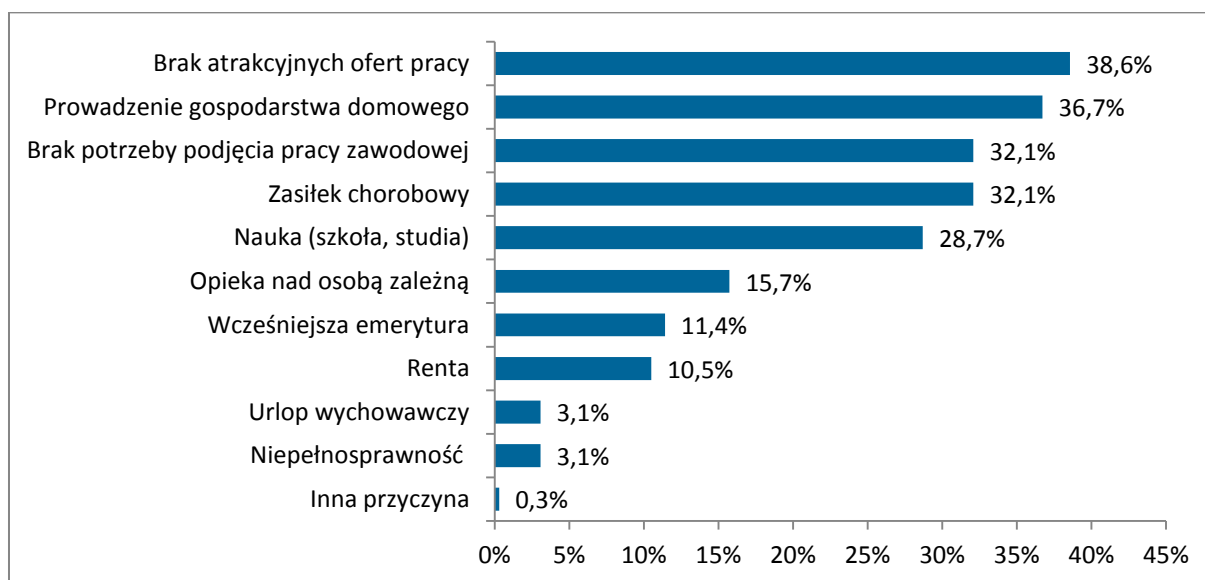
Wskazane wyżej elementy utrudniają **określenie faktycznego stanu bezrobocia** na terenach wiejskich badanego województwa. Respondenci twierdzą, że jest ono większe niż rejestrowane: *Nie wszystkie osoby rejestrują się. Może jest to kwestia ubezpieczenia w KRUS-ie* (W17), *część osób nie rejestruje się, którzy mają ubezpieczenie, część osób, które pracują w szarej strefie rejestrują się żeby skorzystać z opieki z dofinansowania, które gwarantuje państwo, więc na naszym terenie się to równoważy.* (W15). Trudno też określić, jaka jest skala bezrobocia na rynku pracy, ponieważ często osoby pracują w szarej strefie, a tym samym nie odprowadzają podatków dla gminy, co wstrzymuje jej rozwój. Podobnie tam, gdzie ludność faktycznie nie ma pracy, nie ma środków na inwestycje, co nie podnosi atrakcyjności gminy.

W opiniach samych mieszkańców obszarów wiejskich, jakie poznali respondenci podczas swej pracy zawodowej, **bariery**, które utrudniają lub też uniemożliwiają im podjęcie pracy to: trudna logistyka, brak rozwiązań transportowych oraz brak dużych pracodawców. Dla kobiet dodatkowe bariery wynikają z łączenia ról zawodowych i rodzinnych, gdzie problem stanowi zapewnienie opieki nad dziećmi w godzinach pracy. Barierą, choć rzadko wspominaną przez respondentów, jest niedopasowanie wykształcenia do potrzeb rynku pracy: *Dzisiaj są zarejestrowani nawet bezrobotni, którzy znają języki obce, są po studiach i oni nie mogą znaleźć pracy* (W14). Jest to efekt z jednej strony dążenia to podnoszenia wykształcenia, z drugiej zróżnicowania miejsc pracy i wymagań na poszczególnych stanowiskach i w branżach.

1.2.3. Charakterystyka osób biernych zawodowo

W bloku skierowanych do osób biernych zawodowo z obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego skupiono się na powodach pozostania przez nich bez pracy i na długości pozostania biernym zawodowo.

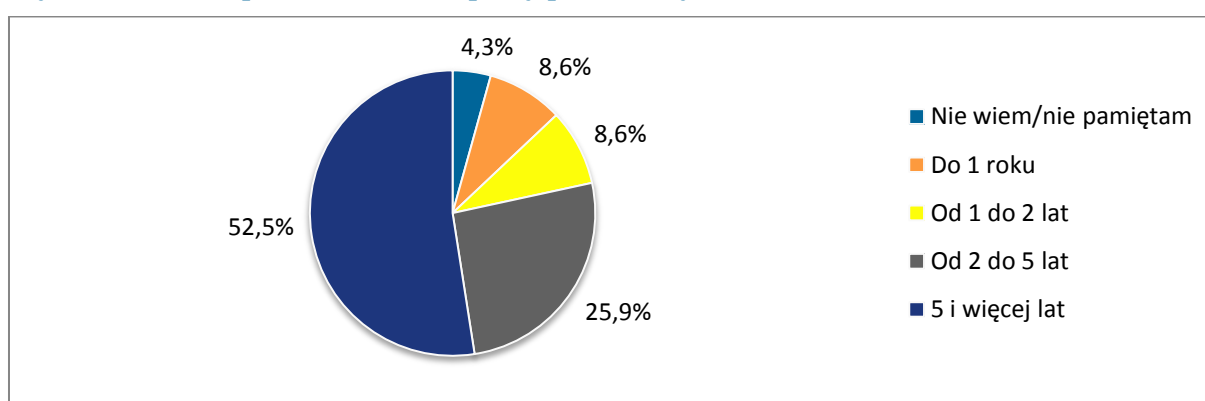
Wykres 39. Powody bierności zawodowej. N=324, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Osoby bierne zawodowo zostały w pierwszej kolejności poproszone o wskazanie przyczyn braku aktywności zawodowej. Najczęściej wskazywanymi powodami były brak atrakcyjnych ofert pracy (wskazało na niego 38,6% osób biernych zawodowo), a także prowadzenie gospodarstwa domowego, które wymieniło 36,7% tej grupy. Innymi, często wymienianymi powodami zaniechania pracy zawodowej są: brak potrzeby pracy zawodowej, pobieranie zasiłku chorobowego (oba wskazane przez 32,1% badanych) oraz kontynuacja nauki (28,7%). Rzadziej wskazywano konieczność opieki nad osobą zależną, wcześniejszą emeryturę, czy rentę. Najrzadziej wymienianymi powodami jest niepełnosprawność i urlop wychowawczy.

Wykres 40. Okres pozostawania bez pracy przez osoby bierne zawodowo. N=324

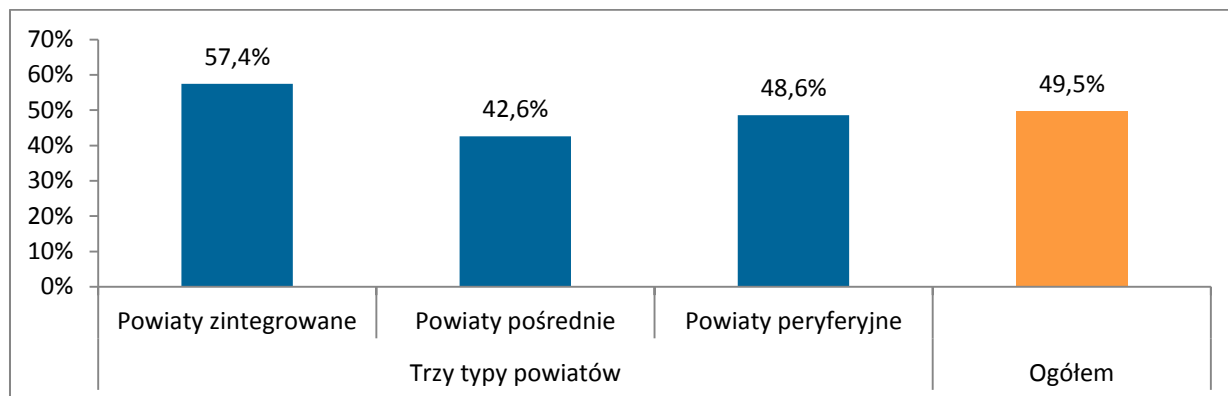

Źródło: Badanie własne

Ponad połowa osób biernych zawodowo pozostaje bez pracy od co najmniej pięciu lat (52,5%), a ponad jedna czwarta od 2 do 5 lat (25,9%). Tak samo liczne grupy (po 8,6%) pozostają bierne zawodowo od 1 do 2 lat oraz krócej niż 1 rok. Część badanych (4,3%) nie pamięta już, od jakiego czasu jest bierna zawodowo. Najwięcej osób długotrwale biernych zawodowo jest

w powiatach zintegrowanych oraz peryferyjnych (po 57,4%), podczas gdy w powiatach pośrednich odsetek ten wynosi 42,6%.

Wykres 41. Odsetek osób biernych zawodowo chcących podjąć pracę zarobkową. N=324

Źródło: Badanie własne

Prawie połowa (49,5%) osób biernych zawodowo deklaruje chęć podjęcia pracy zarobkowej. Najwięcej osób chcących rozpocząć pracę znajduje się w powiatach zintegrowanych (57,4%), najmniej w powiatach pośrednich (42,6%). Bierne zawodowo osoby, które nie były zainteresowane podjęciem pracy zarobkowej uzasadniały to takimi czynnikami, jak zły stan zdrowia uniemożliwiający pracę, bliskość wieku emerytalnego, duża ilość pracy w gospodarstwie domowym, brak chęci/sensu pracy, brak odpowiednich ofert pracy, dobra sytuacja materialna warunkująca brak konieczności podejmowania pracy, nauka, konieczność opieki nad członkiem rodziny, a także posiadanie renty lub zasiłku z OPS, który dla respondenta jest wystarczającym źródłem dochodu.

Bierność zawodowa mieszkańców terenów wiejskich Wielkopolski wynika według przedstawicieli uczestniczących w badaniu jakościowym instytucji przede wszystkim z czynników natury indywidualnej, a więc z ogólnej niechęci do poszukiwania pracy, niechęci do prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz szeregu czynników strukturalnych, na które składają się:

1. brak atrakcyjnych ofert pracy, zwłaszcza dobrze płatnych
2. przepełniony rynek pracy, najczęściej osobami przyjeżdżającymi w poszukiwaniu pracy – tu respondenci odnoszą się do rynku pracy całego województwa, na którym pracy poszukują również mieszkańcy terenów wiejskich
3. niskie wynagrodzenie, które demotywuje do podjęcia pracy osoby z natury pracowite: *na wsi raczej społeczeństwo rolnicze nie jest leniwe, oni są nauczeni pracy więc uważam, że raczej to drugie – [niskie wynagrodzenie] (W1)*
4. mechanizacja pracy: *ze względu na zmechanizowanie gospodarstw człowiek jest już mniej potrzebny (W6)*

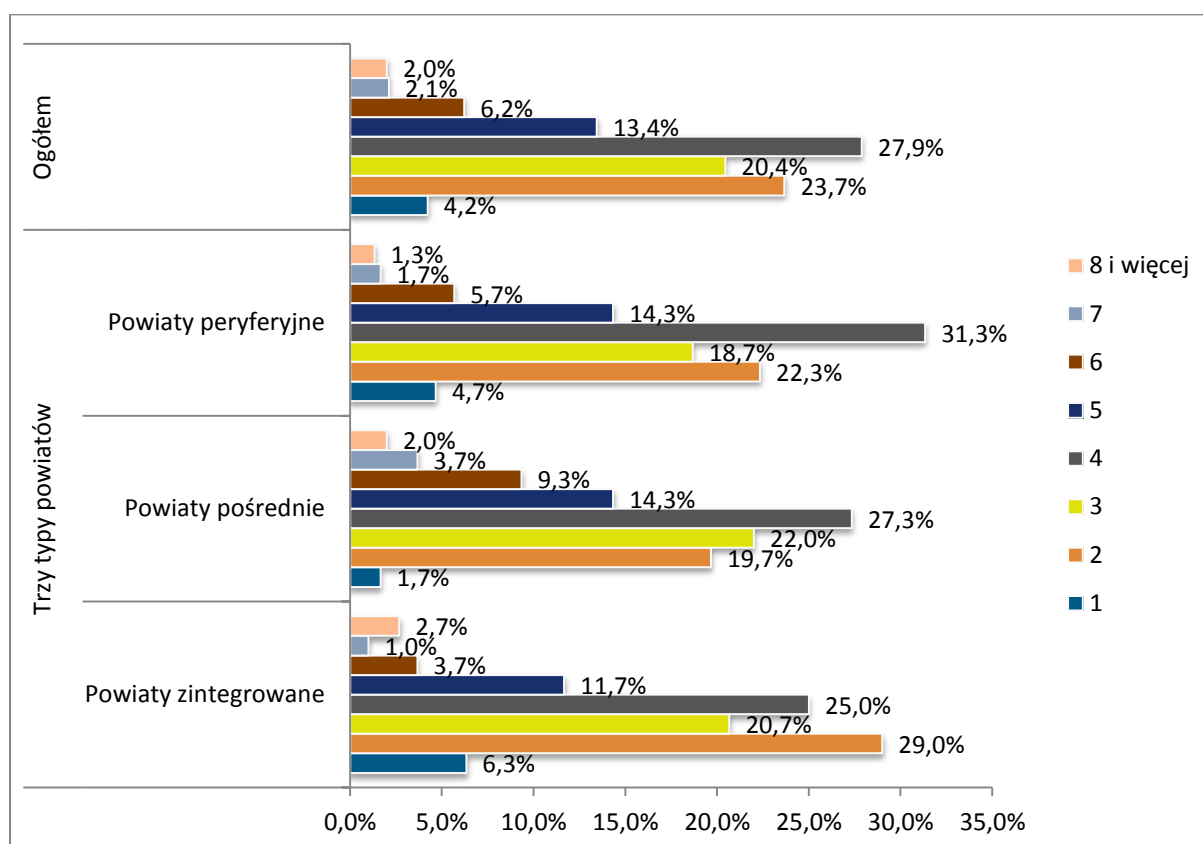
Czynniki, które równie silnie wpływają na bierność zawodową mieszkańców terenów wiejskich województwa to: **brak poczucia wpływu na sytuację:** *generalnie poczucie, że on niewiele może (W10);* **brak lidera**, który będzie się starał o miejsca pracy i zachęci też do poszukiwania lokalną ludność oraz **brak umiejętności dostosowania** swojej działalności do rynku pracy – w przypadku rolników.

Do *głównych barier związanych z podjęciem zatrudnienia* na obszarach wiejskich respondenci zaliczyli **brak wykształcenia** i odpowiednich kwalifikacji oraz **koszty dojazdu do pracy**. Koszty dojazdu do pracy, która znajduje się daleko od miejsca zamieszkania znacznie zaniżają wartość wynagrodzenia za tę pracę: *Myszę, że tutaj głównie drogi i brak transportu publicznego, pociągi nie jeżdżą, autobusów jest bardzo mało i duże koszty na dojazdy* (W2). Również **istnienie szarej strefy**, z zapotrzebowaniem na proste prace pozwalające na stosunkowo proste dorobienie do rodzinnego budżetu, powstrzymuje osoby od podjęcia innego, legalnego zatrudnienia. Wewnętrzną barierą, najtrudniejszą do przezwyciężenia jest **wyuczone bezrobocie** - *nie mają chęci – łatwiej iść po zasiłek niż poszukać pracy* (W5), ponieważ tak przez lata robili ich rodzice i osoby te często nie znają innej drogi, nie widzą w takim sposobie życia nic złego.

1.2.4. Charakterystyka gospodarstw domowych osób badanych

Kolejny moduł dedykowany był wszystkim badanym mieszkańcom terenów wiejskich województwa wielkopolskiego i dotyczył charakterystyki ich gospodarstw domowych. W części tej zwracano uwagę na liczbę i cechy społeczno-demograficzne poszczególnych członków, a także na źródła utrzymania i wysokość dochodów gospodarstw domowych.

Wykres 42. Liczba osób w gospodarstwach domowych respondentów z podziałem na typ powiatu. N=900

Źródło: Badanie własne

Gospodarstwa domowe osób badanych składają się zazwyczaj z dwóch, trzech lub czterech osób. Średnia liczba osób w gospodarstwie domowym na terenach wiejskich w województwie wielkopolskim wynosi 3,6. Najniższa jest w powiatach zintegrowanych (3,35), nieco wyższa w powiatach peryferyjnych (3,59), a najwyższa w powiatach pośrednich (3,86). W powiatach pośrednich i peryferyjnych dominują czteroosobowe gospodarstwa domowe, podczas, gdy w powiatach zintegrowanych – dwuosobowe. W nich też najwięcej jest gospodarstw jednoosobowych.

W dalszej kolejności respondenci zostali poproszeni o scharakteryzowanie siebie oraz członków swojego gospodarstwa domowego w kontekście takich cech społeczno-demograficznych, jak wiek, płeć, wykształcenie, status zawodowy oraz zawód wykonywany i wyuczony. Średnia wieku wszystkich badanych respondentów to 38,7 lat, natomiast średnia wieku wszystkich pozostałych członków gospodarstw domowych to 34,4 lata, co oznacza, że osoby badane zazwyczaj mieszkają z osobami młodszymi od siebie. Wśród respondentów dominowało wykształcenie zasadnicze zawodowe (29,1%), a w drugiej kolejności wyższe licencjackie (18,9), natomiast wśród członków ich gospodarstw domowych najczęstsze również było wykształcenie zasadnicze zawodowe, lecz drugie miejsce zajmowało średnie zawodowe. Analizując status zawodowy członków gospodarstw domowych osób badanych, stwierdzić należy, że największa część z nich (46%) pracuje zawodowo, choć znaczna ilość nadal się kształci – 14% to uczniowie, a 4% studenci. Ponadto 13% członków gospodarstw domowych respondentów to emeryci, 6% – renciści, 5% – bezrobotni, 3% – bierni zawodowo, a 1% – właściciele przedsiębiorstw. Porównanie zawodów wykonywanych i wyuczonych wykazało, że zarówno w przypadku większości badanych, jak też większości członków ich rodzin zawody te nie pokrywają się ze sobą, a osoby te pracują w zawodach nie wymagających takich kwalifikacji, jakie osiągnęły w toku edukacji. Tendencja ta szczególnie widoczna jest w przypadku osób posiadających wyższe wykształcenie humanistyczne, które w większości przypadków bądź pracują poniżej swoich kwalifikacji, bądź też nie pracują wcale.

Przedstawiciele instytucji biorących udział w badaniu jakościowym odnotowują **zmiany demograficzne**, które zaszły na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego w perspektywie ostatnich 10 lat. Zaliczają do nich: **spadek urodzeń**: *20 lat temu w szkołach wiejskich uczyło się powiedzmy 50 osób, a dzisiaj jest to tylko 15-20 (W2)*, **odpływ** ludzi młodych ze wsi do miast i **zmieniający się model rodziny** wiejskiej (w aspekcie wielodzietności). Jednocześnie respondenci z niektórych powiatów twierdzą, że na wsi **dzieci jest wciąż więcej** niż w mieście i wbrew pozorom jest stosunkowo niewiele gospodarstw rolnych, w których nie ma następcy: *nie ma póki co takiego załamania, nie ma takiego odpływu na dużą skalę, która by powodowała takie naprawdę istotne trudności w funkcjonowaniu obszarów wiejskich i gospodarstw bezpośrednio (W10)*. Zmiany demograficzne, które martwią respondentów to **postępujące starzenie się** mieszkańców dawnych obszarów miejskich i miejsko-wiejskich, które otaczają ośrodki subregionalne oraz problem **odpływu kobiet**: *bo rolnicy nie znajdują żon. My ten problem znamy od lat (W10)*.

Wskazane zmiany demograficzne nie są bez znaczenia dla rynku pracy obszarów wiejskich województwa. Generalnie tereny wiejskie wyludniają się, ponieważ coraz mniej jest na wsiach młodych osób, coraz mniej osób chce założyć tu rodzinę, coraz mniej młodych osób chce przejąć rodzinne gospodarstwo. Decyduje o tym brak źródła dochodu (największe kłopoty zatrudnieniem mają osoby po studiach oraz kobiety). **Spada liczba gospodarstw najmniejszych**: *jeśli tych osób młodych*

jest mniej w gospodarstwach, to i samych gospodarstw jest mniej, niektóre gospodarstwa o tej powierzchni najmniejszej to po prostu znikają. Jeżeli nie dochodzi do przekazania następcy, tylko dochodzi do tego, że ten następca znajduje pracę w mieście, to wtedy to gospodarstwo jest przekazane na powiększenie już istniejącego gospodarstwa (W3). Młodzi mieszkańcy **poszukują pracy** na terenach, które oferują zatrudnienie: w przemyśle, w jakichś drobnych działalnościach gospodarczych (W3), tam gdzie są duże zakłady pracy, czy też małe przedsiębiorstwa: ilość osób, która przychodzi do miasta i pracuje z terenów wiejskich jest spora, większość ludzi znajduje zatrudnienie. Tutaj ten nasz rynek jest rozciągnięty i rozwinięty pod względem dużych zakładów tapicerskich, stolarskich i tutaj znajdują tereny wiejskie przede wszystkim zatrudnienie (W1). Respondenci podkreślają też, że tereny wiejskie są **bardziej atrakcyjne** dla przedsiębiorców ze względu na stosunkowo niskie ceny gruntów, co skutkuje korzystną tendencją dla rynku pracy, gdyż powstaje w okolicy dużo firm, które zatrudniają nawet do kilkunastu osób.

Wykres 43. Źródła utrzymania gospodarstwa domowego respondenta. N=900, pytanie wielokrotnego wyboru

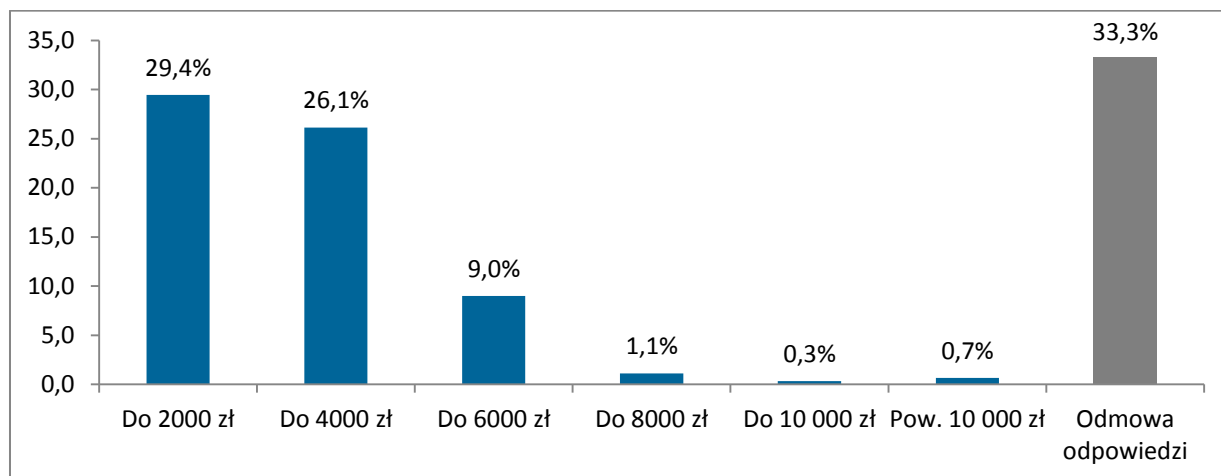

Źródło: Badanie własne

Najczęściej wskazywanym w badaniu CATI źródłem utrzymania, zarówno tym dotyczącym respondenta, jak też tym, które dla gospodarstwa domowego respondenta jest najważniejsze, jest praca zarobkowa innego członka rodziny. Ten typ dochodu dotyczy 58,8% gospodarstw domowych, a jest najważniejszym źródłem dla 42,8%. Drugim w kolejności źródłem jest własna praca zarobkowa respondenta, która dotyczy prawie połowy badanych gospodarstw domowych (49,1%), a jest głównym utrzymania dla 36,6%. Trzecim w kolejności najczęstszym źródłem utrzymania jest emerytura

dotycząca 27,4% gospodarstw domowych, a czwartym renta dotycząca 15,7%. Inne źródła, takie jak oszczędności, zasiłki z pomocy społecznej, czy urzędu pracy, alimenty, czy dzierżawa ziemi wskazywano sporadycznie, nie częściej niż przez 3% badanych.

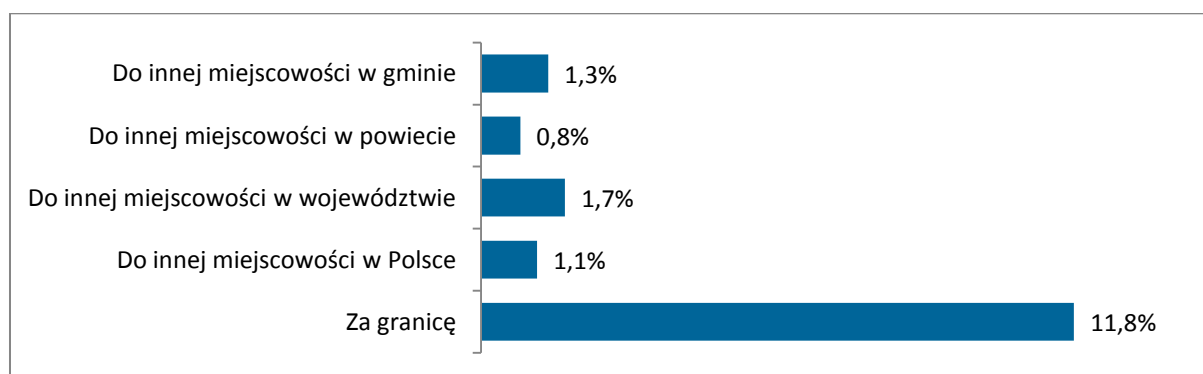
Wykres 44. Łączny miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego respondenta. N=900

Źródło: Badanie własne

Jedna trzecia badanych odmówiła odpowiedzi na pytanie dotyczące dochodów uzyskiwanych przez ich gospodarstwo domowe. Pozostali respondenci najczęściej wskazywali najniższy próg dochodów – do 2000 złotych. Mieści się w nim 29,4% wszystkich badanych. Dochód gospodarstwa domowego netto w wysokości 2-4 tys. złotych uzyskuje nieco ponad jedna czwarta badanych (26,1%), natomiast dochód w przedziale 4-6 tys. złotych – 9,0%. Dochód netto wyższy niż 600 złotych dotyczy zaledwie 2,1% badanych. Biorąc jednak pod uwagę wysoki odsetek odmów odpowiedzi, do danych tych należy podchodzić z ostrożnością.

Wykres 45. Odsetek respondentów, których członkowie gospodarstw domowych ze względu na pracę w ciągu ostatnich 5 lat wyprowadzili się w poszczególne miejsca. N=900, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Członkowie gospodarstw domowych respondentów, którzy wyprowadzili się ze względu na pracę, znacznie częściej przeprowadzali się za granicę niż do innej miejscowości w Polsce. Wyprowadzka za granicę miała miejsce w przypadku 12% gospodarstw domowych (w jednej czwartej

tych przypadków uczyniło to co najmniej dwóch członków gospodarstwa domowego); wyprowadzka do innej miejscowości w gminie, w powiecie, w województwie lub w Polsce miała natomiast w miejsce każdorazowo w przypadku około 1% gospodarstw domowych.

Zdaniem uczestników badania jakościowego rynek pracy w połączeniu ze wskazanymi zmianami demograficznymi na badanym obszarze (np. zmieniający się model rodziny) determinuje **przemieszczenia ludności** terenów wiejskich w województwie. Czynnikiem decydującym o podjęciu aktywności migracyjnej jest **brak zatrudnienia**. Tendencje tych przemieszczeń według respondentów rysują się następująco:

1. **z terenów wiejskich** migrują ludzie młodzi do większych ośrodków wewnątrz województwa, do województwa ościennego, lub poza granice kraju - tu *trudno powiedzieć, jaki to jest wskaźnik. Widać to w okresie świąt, po rejestracjach samochodów, które przyjeżdżają* (W6).
2. **na tereny wiejskie** przenoszą się ludzie, którzy mogą sobie finansowo pozwolić na korzystanie z dobrodziejstw życia na wsi: *mamy dużo terenów zielonych, czyste powietrze i ludzie, którzy dysponują środkami finansowymi, przyjeżdżają, nieruchomości bądź budują i zamieszkują domy. (...) Ludzie, którzy przeprowadzają się na nasz teren, pracują w wolnych zawodach bądź mają działalności.*(W6) Takiemu przemieszczeniu sprzyja dostępność cenowa, jeśli chodzi o mieszkanie na wsi. Respondenci podkreślają, że zauważalne jest zjawisko „wylewania się” Poznania do gmin go otaczających. Powstają „rezydencje”, w których mieszkają dobrze zarabiający, młodzi ludzie, pracujący w stolicy województwa. Charakterystyczne jest, że te „rezydencje” nazywane są przez respondentów „sypialniami” lub „noclegowniami”, co wskazuje też na tryb życia tych nowych mieszkańców terenów wiejskich.

Inną przyczyną migracji, głównie w kierunku ze wsi do miast, jest **migracja edukacyjna** młodych osób, która zmienia się w migrację pracowniczą. *Osoby młode, które studiują i kończą studia pozostają w 50%, 60% w tych miastach, w których te studia kończyły* (W15), czyli w Poznaniu, we Wrocławiu lub w innych większych miastach.

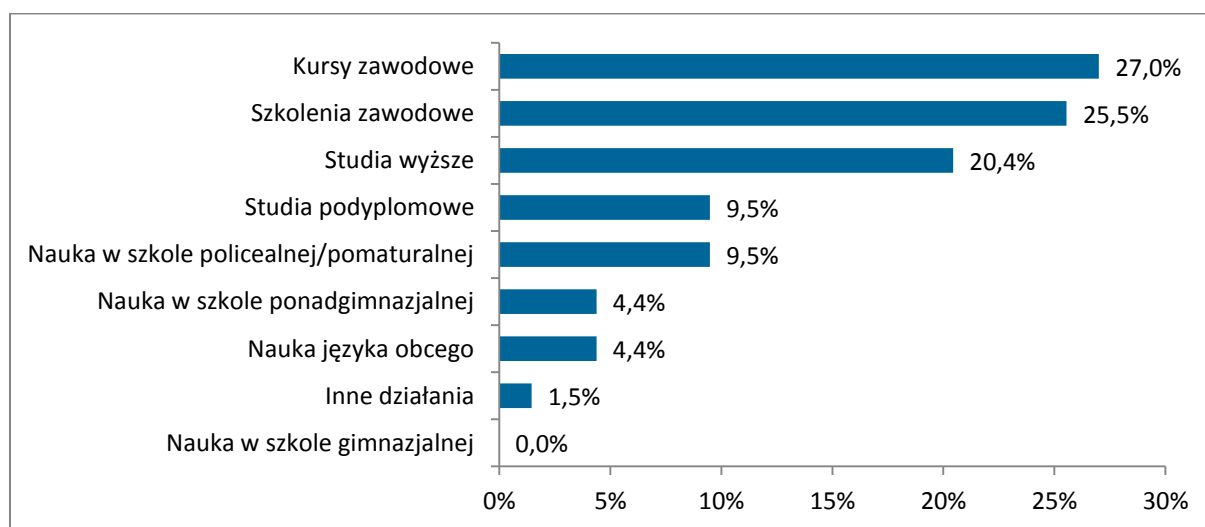
Warto dodać, że w odczuciu respondentów obszary wiejskie województwa wielkopolskiego nie wyróżniają się znacząco na tle całego województwa oraz kraju pod względem sytuacji demograficznej i zmian demograficznych. Tak samo niska jest mobilność, jeśli chodzi o zatrudnienie. Zdecydowanie więcej osób stwierdziło jednak, że pod tym względem województwo wielkopolskie, zwłaszcza w porównaniu z województwami wschodniej Polski, **plasuje się na czołowej pozycji w kraju**. Przede wszystkim jest tu *sporo młodych rolników, którzy podjęli się prowadzenia działalności rolniczej w przejętych gospodarstwach od rodziców, czego zdecydowanie nie widać na obszarach wiejskich innych terenów w Polsce– udział młodych rolników prowadzących gospodarstwa jest tu największy w Polsce* (W18). Najniższa jest tu stopa bezrobocia. Poza tym w opinii respondentów tereny wiejskie rozwijają się: *mamy zagłębie meblowe, które oscyluje głównie wokół terenów wiejskich czy na terenach wiejskich. To są fabryki, które powstały na terenach rolnych i w związku z tym jest praca i nie ma takiej potrzeby migracji za chlebem do miasta* (W16); ponadto osoby zamieszkujące badane obszary *charakteryzują się dużą aktywnością zawodową i pracują na terenie wiejskim np. agroturystyka, handel, usługi* (W17).

1.2.5. Edukacja

Moduł zawierający pytania z zakresu edukacji dotyczył działań związanych z doksztalcaniem oraz podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji przez respondentów. Pytano w nim o podejmowane oraz planowane działania, motywację i źródło finansowania edukacji, a także poproszono o ocenę dostępu do poszczególnych rodzajów placówek edukacyjnych.

Zaledwie 15,2% badanych mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego podejmowało w ciągu ostatnich 5 lat działania związane doksztalcaniem oraz podnoszeniem swoich umiejętności i kwalifikacji. Największy odsetek osób podejmujących takie działania dotyczył powiatów peryferyjnych (17,7%), a najmniejszy – powiatów pośrednich (13,3%). W powiatach zintegrowanych odsetek ten wynosił 14,7%.

Wykres 46. Działania podejmowane w celu doksztalcania i podnoszenia kwalifikacji. N=137, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Badani, którzy zadeklarowali, że podejmują działania w celu doksztalcania lub podnoszenia kwalifikacji zostali poproszeni o podanie rodzajów tych działań. Najwięcej respondentów uczestniczyło w kursach (27,0%) oraz szkoleniach zawodowych (25,5%) – zarówno technicznych (szkolenia spawalnicze, kursy na wózki widłowe itp.), handlowych (szkolenia sprzedażowe, kursy obsługi kasy fiskalnej itp.), jak też specjalistycznych (m.in. w dziedzinach energetyki i informatyki). Podejmowali je najczęściej w celu podniesienia kwalifikacji, spełnienia wymogów pracy na danym stanowisku, a także chęci zdobycia lepszej pracy. Kursy oraz szkolenia finansowane były głównie ze środków własnych oraz środków pracodawcy, rzadziej przez urzędy pracy oraz ze środków Unii Europejskiej

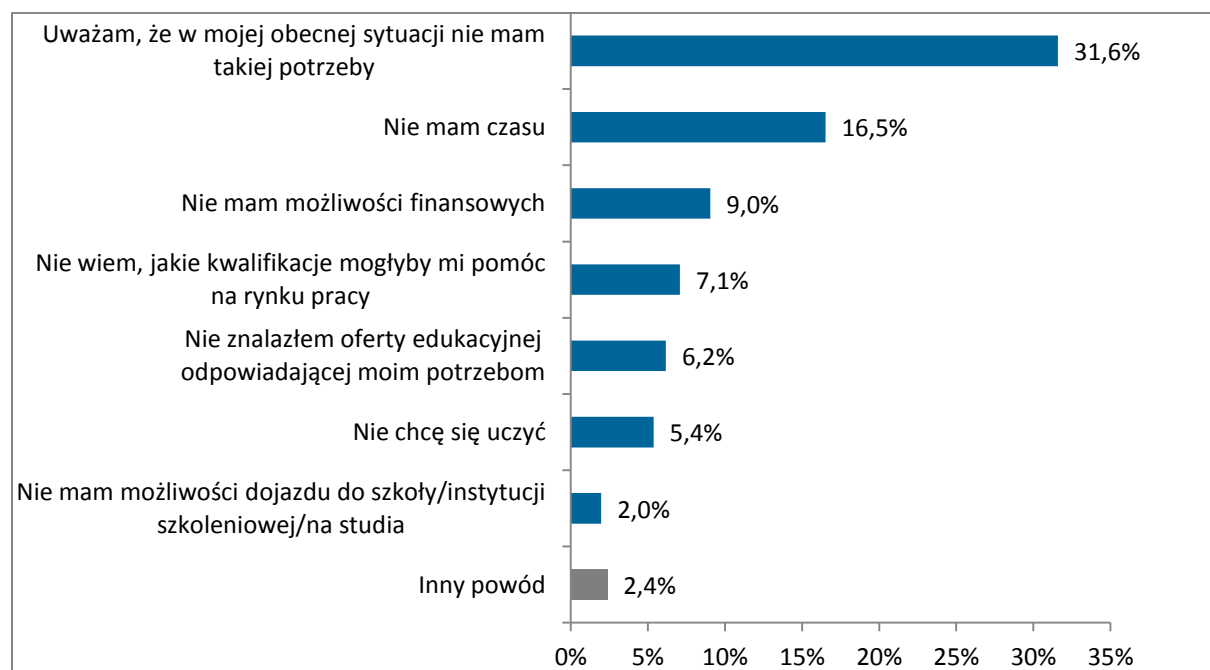
W dalszej kolejności jedna piąta tej grupy (20,4%) ukończyła studia wyższe (najczęściej była to pedagogika i administracja, w dalszej kolejności studia techniczne), a 9,5% studia podyplomowe. Powodem podejmowania nauki była chęć zgłębiania wiedzy w danej dziedzinie oraz szansa na otrzymanie lepszej pracy po ich ukończeniu, a w przypadku studiów podyplomowych przede wszystkim podnoszenie kwalifikacji. Finansowanie studiów wyższych odbywało się zazwyczaj

poprzez angażowanie środków własnych, a w jednym przypadku dzięki urzędowi pracy, w finansowanie studiów podyplomowych natomiast angażowane były także środki UE oraz pracodawcy.

Nikt z badanych nie pobierał w ciągu ostatnich 5 lat nauki w szkole gimnazjalnej, ale szkołę ponadgimnazjalną ukończyło 4,4% osób, w każdym przypadku była to publiczna szkoła techniczna, a motywacją do nauki w niej była chęć podnoszenia kwalifikacji lub wiek obligujący do nauki w szkole ponadgimnazjalnej. Szkołę pomaturalną lub policealną ukończyło natomiast 9,5% badanych. Profil kształcenia dotyczył usług medyczno-opiekuńczych, a także administracyjnych. W każdym przypadku źródłem finansowania były środki własne lub była to bezpłatna szkoła publiczna. Motywacją była natomiast chęć pracy w danym zawodzie oraz podnoszenia kwalifikacji.

4,4% badanych wskazało ponadto na naukę języka obcego, głównie angielskiego. Motywacją wyboru tych kursów u niektórych uczestników była chęć poprawy efektywności w pracy, a u innych sam fakt tego, że kurs był darmowy. Inne działania podjęło 1,5% badanych – w każdym przypadku było to uzyskanie wyższej specjalizacji w ramach już posiadanego zawodu.

Wykres 47. Powody braku podejmowania działań związanych z podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji. N=763, pytanie wielokrotnego wyboru

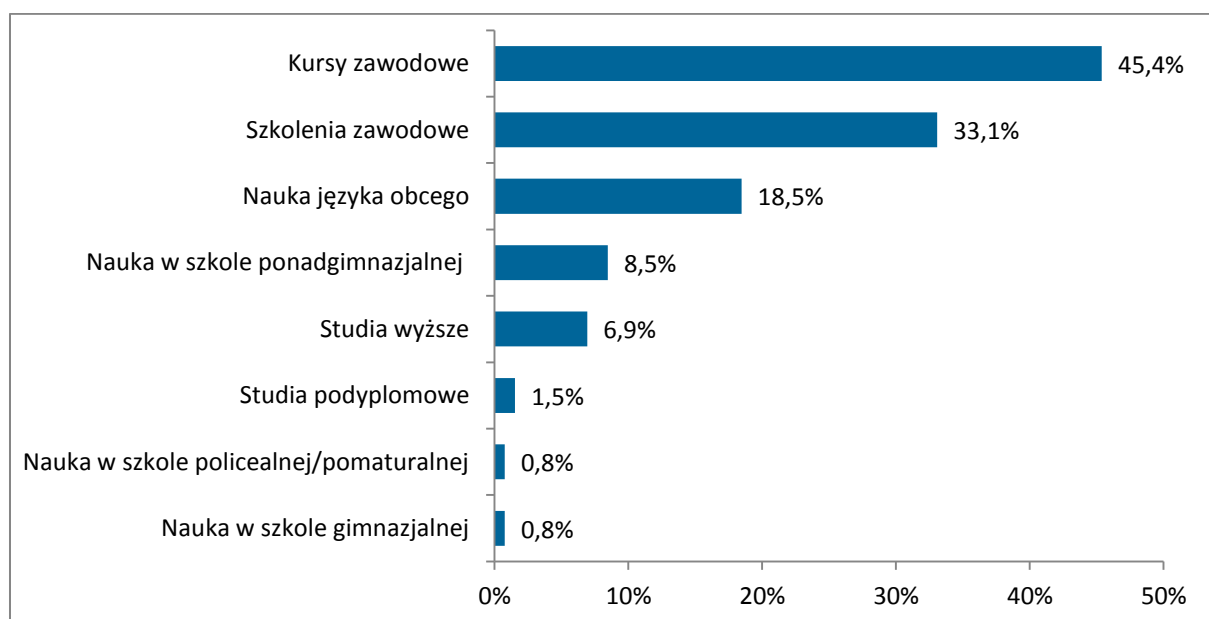
Źródło: Badanie własne

Badani, którzy zadeklarowali, że nie podejmują żadnych działań w celu doksztalcenia lub podnoszenia kwalifikacji zostali z kolei poproszeni o podanie powodów, dlaczego tych działań nie podejmują. Respondenci najczęściej wskazywali, że w ich obecnej sytuacji nie ma potrzeby podejmowania takich działań. Stwierdziła tak prawie jedna trzecia osób nie podejmujących żadnych działań doszkalających (31,6%). W drugiej kolejności wskazywano na brak czasu, a w trzeciej na brak możliwości finansowych. Oprócz tego 7,1% badanych nie wie, jakie kwalifikacje mogłyby pomóc im na rynku pracy, a 6,2% nie znalazło oferty edukacyjnej odpowiadającej ich potrzebom. Na kwestie

logistyczne, mianowicie brak możliwości dojazdu do szkoły lub instytucji szkoleniowej, wskazało 2,0% badanych.

Nieco ponad 14% mieszkańców terenów wiejskich Wielkopolskich planuje w ciągu najbliższych trzech lat podjęcie działań związanych z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji. Największy odsetek osób planujących podjęcie tego rodzaju działań dotyczył powiatów peryferyjnych (19,7%), nieco mniejszy – powiatów pośrednich (14,7%), a najmniejszy – powiatów zintegrowanych (9,0%).

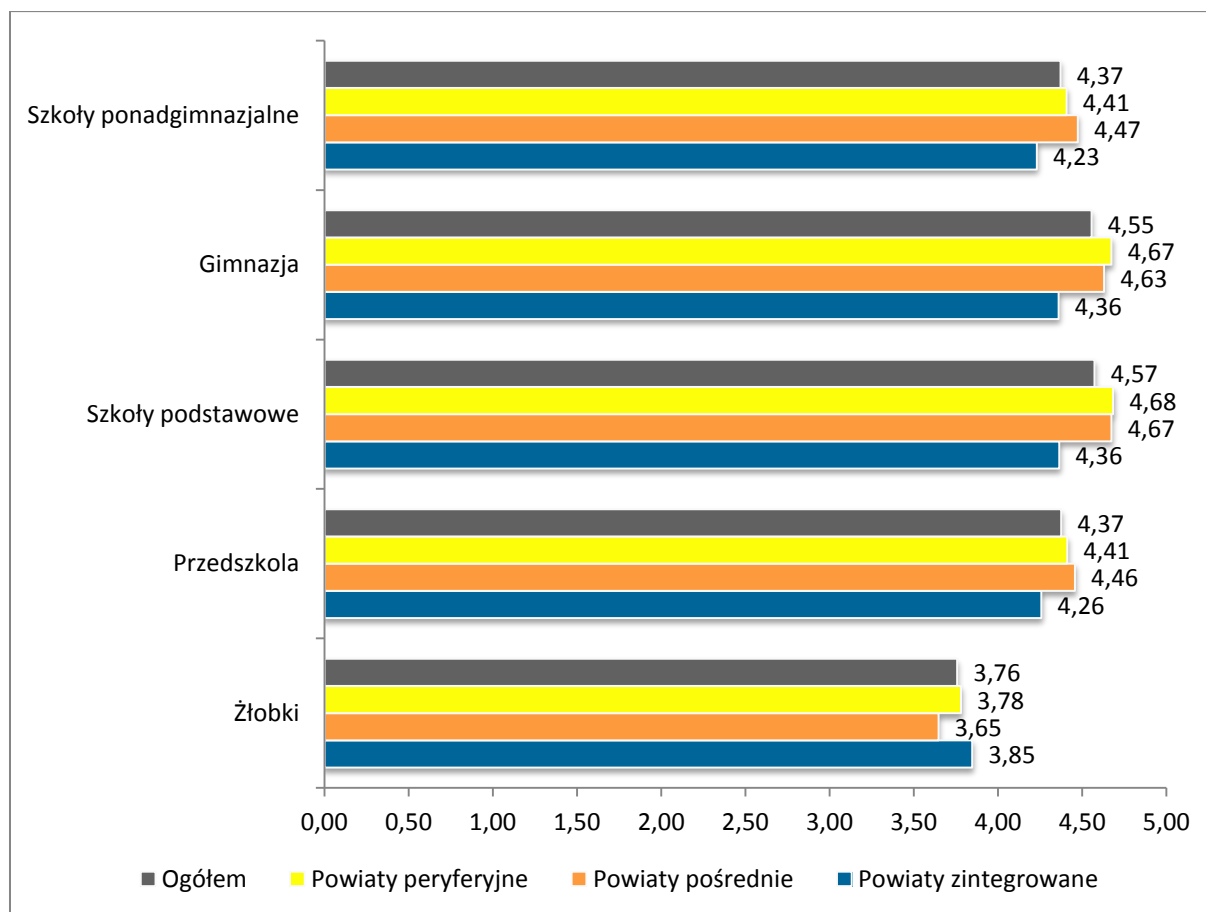
Wykres 48. Działania doksztalcające planowane przez respondentów w ciągu najbliższych 3 lat. N=130

Źródło: Badanie własne

Badanych, którzy zadeklarowali chęć podjęcia działań związanych z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji w ciągu najbliższych trzech lat zapytano o to, jakie działania planują zrealizować. Mówili oni najczęściej o kursach zawodowych (45,4%) oraz o szkoleniach zawodowych (33,1%). W wielu przypadkach nie mieli oni jednak sprecyzowanego obrazu tych działań, mówiąc, że interesuje ich to, co rynek pracy przyniesie lub po prostu kursy „podnoszące kwalifikacje”. Osoby, które podały interesującą ich tematykę, najczęściej wspominały o kursach i szkoleniach z zakresu: obsługi komputera, prawa jazdy, ratownictwa medycznego, budownictwa oraz kursach technicznych zawodowych (spawalnicze, obsługa wózka widłowego itp.). 18,5% wspomniało o chęci nauki języka obcego, najczęściej angielskiego, a sporadycznie innych. O szkole ponadgimnazjalnej myśli 8,5% badanych, o studiach wyższych 6,9% (gł. pedagogika, socjologia, administracja i informatyka), a o studiach podyplomowych 1,5% (kierunek budownictwo).

Wykres 49. Ocena dostępu do poszczególnych rodzajów placówek edukacyjnych. N=900, średnia ocen na skali 0-5

Źródło: Badanie własne

Ostatnią częścią modułu dotyczącego edukacji była ocena dostępu do poszczególnych rodzajów placówek edukacyjnych w powiecie zamieszkania respondenta. Badani dostęp ten oceniali na sześciostopniowej skali, przy czym 0 oznaczało brak oferty, 1 oznaczało ofertę bardzo słabą, a 5 bardzo dobrą. Najwyższa średnia ocen dotyczyła szkół podstawowych i wynosiła $M=4,57$, przy czym ocena ta była wyraźnie wyższa w powiatach peryferyjnych i pośrednich (odpowiednio 4,68 i 4,67) niż w powiatach zintegrowanych (4,36). W drugiej kolejności badani najwyżej ocenili dostęp do gimnazjów. Średnia ocen kształtowała się na podobnej wysokości i wynosiła $M=4,55$. W tym przypadku również znacznie wyższa była w powiatach peryferyjnych i pośrednich (odpowiednio 4,67 i 4,63) niż w powiatach zintegrowanych (4,36). Średnia ocen dotyczących dostępu do szkół ponadgimnazjalnych, jak i do przedszkoli wynosiła $M=4,37$. W przypadku obu tych typów placówek edukacyjnych najwyższa średnia ocen została zanotowana w powiatach pośrednich, a najniższa w zintegrowanych. Najniżej oceniono dostęp do żłobków. W tym przypadku średnia ocen wynosiła $M=3,76$ i była najwyższa w powiatach zintegrowanych (3,85), a najniższa w powiatach pośrednich (3,65).

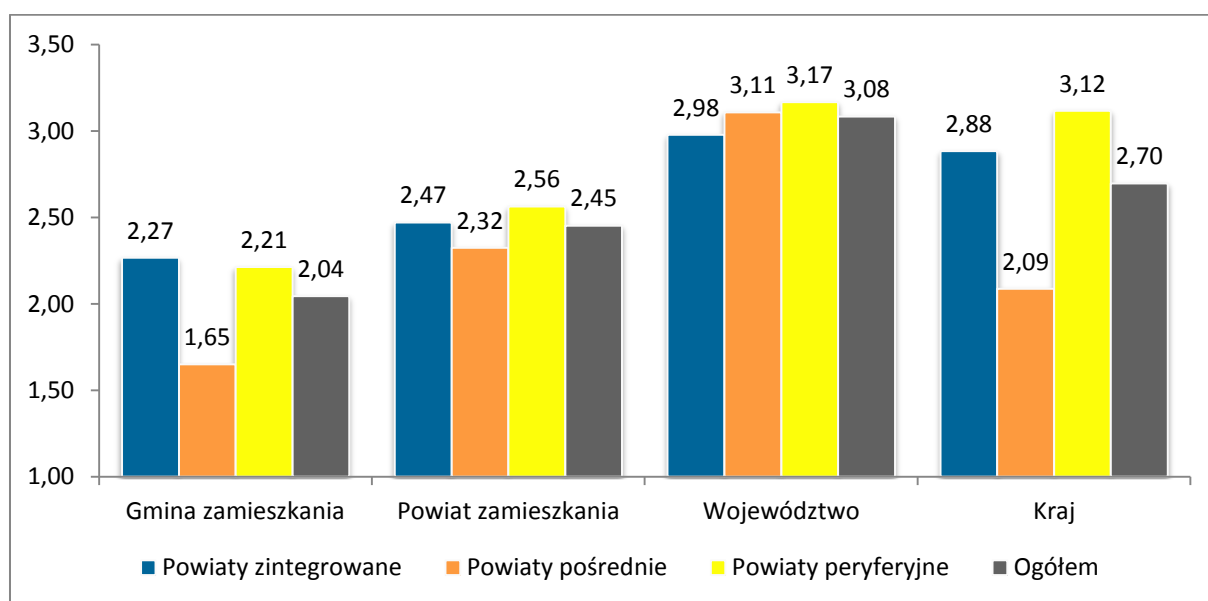
Przedstawiciele instytucji biorących udział w badaniu jakościowym twierdzą, że mieszkańcy terenów wiejskich mają dobry dostęp do edukacji. Osoby w różnym wieku mogą korzystać z różnorodnych form kształcenia, często refundowanych; młodzież pochodząca z obszarów wiejskich

częściej niż ich rodzice decyduje się na zdobywanie wyższego wykształcenia. Szkoły na terenach wiejskich są dobrze wyposażone, choć zdarzają się też szkoły, w których pracownie komputerowe czy multimedialne są przestarzałe. Czynnikiem równie ważnym dla rozwoju edukacji mieszkańców terenów wiejskich jest **dostęp do Internetu**. Zdaniem respondentów, potrzeby większości osób są już zaopatrzone, ale wciąż jest konieczność organizowania specjalnych projektów mających na celu zapobieganie cyfrowemu wykluczeniu co świadczy o niedostatecznym zaopatrzeniu badanych terenów w to medium.

1.2.6. Rynek pracy

Kolejna część badania z mieszkańcami terenów wiejskich nie będącymi członkami gospodarstw rolnych dotyczyła rynku pracy. Ankietowani oceniali w niej rynek pracy i możliwość znalezienia pracy. Podjęto także kwestie mobilności geograficznej i zawodowej oraz oczekiwań od instytucji publicznych.

Wykres 50. Ocena rynku pracy na poszczególnych terenach. N=900. Średnia odpowiedzi na skali 1-5

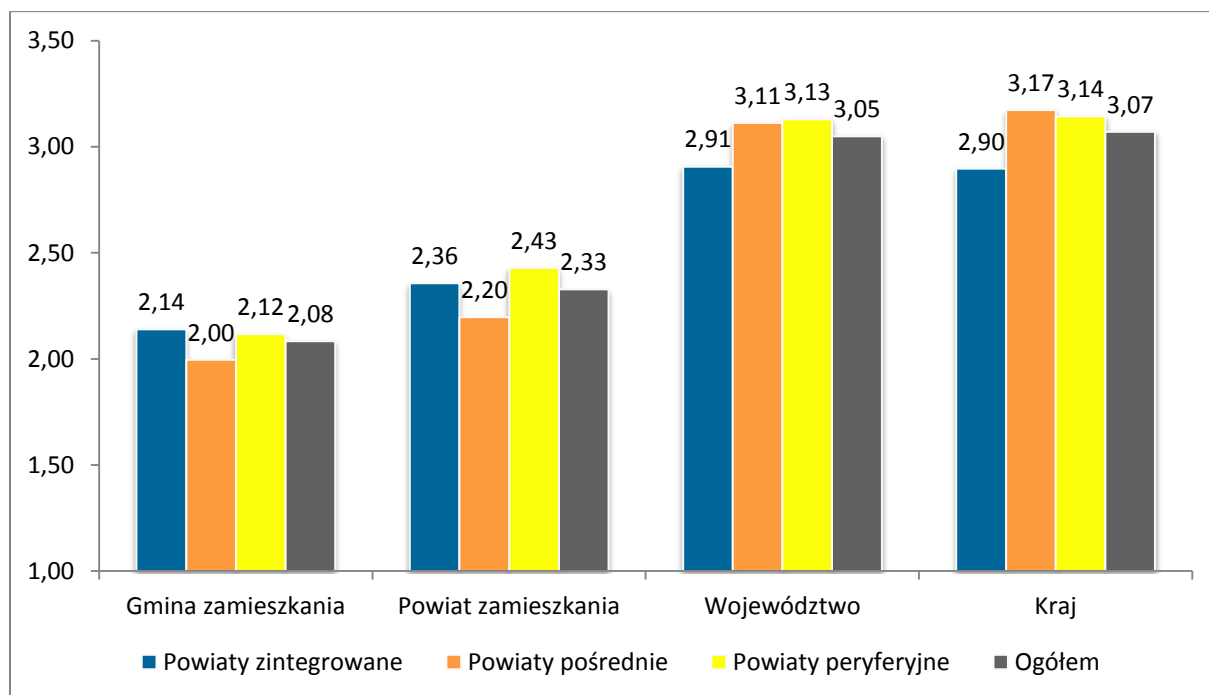

Źródło: Badanie własne

W pierwszej kolejności badani zostali poproszeni o ocenienie sytuacji na rynku pracy na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało „bardzo źle”, a 5 „bardzo dobrze”. Badani lepiej ocenili rynek pracy województwa wielkopolskiego niż ogólnie rynek pracy w kraju, bowiem średnia ocena rynku pracy w województwie wyniosła 3,08, a w kraju 2,70. W ocenie tej uwidacznia się różnica pomiędzy poszczególnymi typami powiatów. Zarówno w przypadku oceny rynku pracy w kraju, jak i w województwie najwyższe oceny stawiane były przez mieszkańców powiatów peryferyjnych. Sytuacja na rynku pracy w powiecie zamieszkania została oceniona znacznie gorzej niż sytuacja rynku pracy w województwie oraz w kraju, a średnia ocen tego aspektu wyniosła 2,45 (najwyższa

w powiatach peryferyjnych – 2,56). Rynek pracy najgorzej został oceniony w gminie zamieszkania. Najgorzej rynek pracy w swojej gminie ocenili mieszkańcy powiatów pośrednich (średnia ocena to 1,65), jednak mieszkańcy pozostałych powiatów, również nie oceniają go za dobrze – najwyższa średnia ocen to 2,27 i dotyczy powiatów zintegrowanych. Poszczególne średnie oceny badanych, z podziałem na poszczególne powiaty przedstawiono na wykresie powyżej.

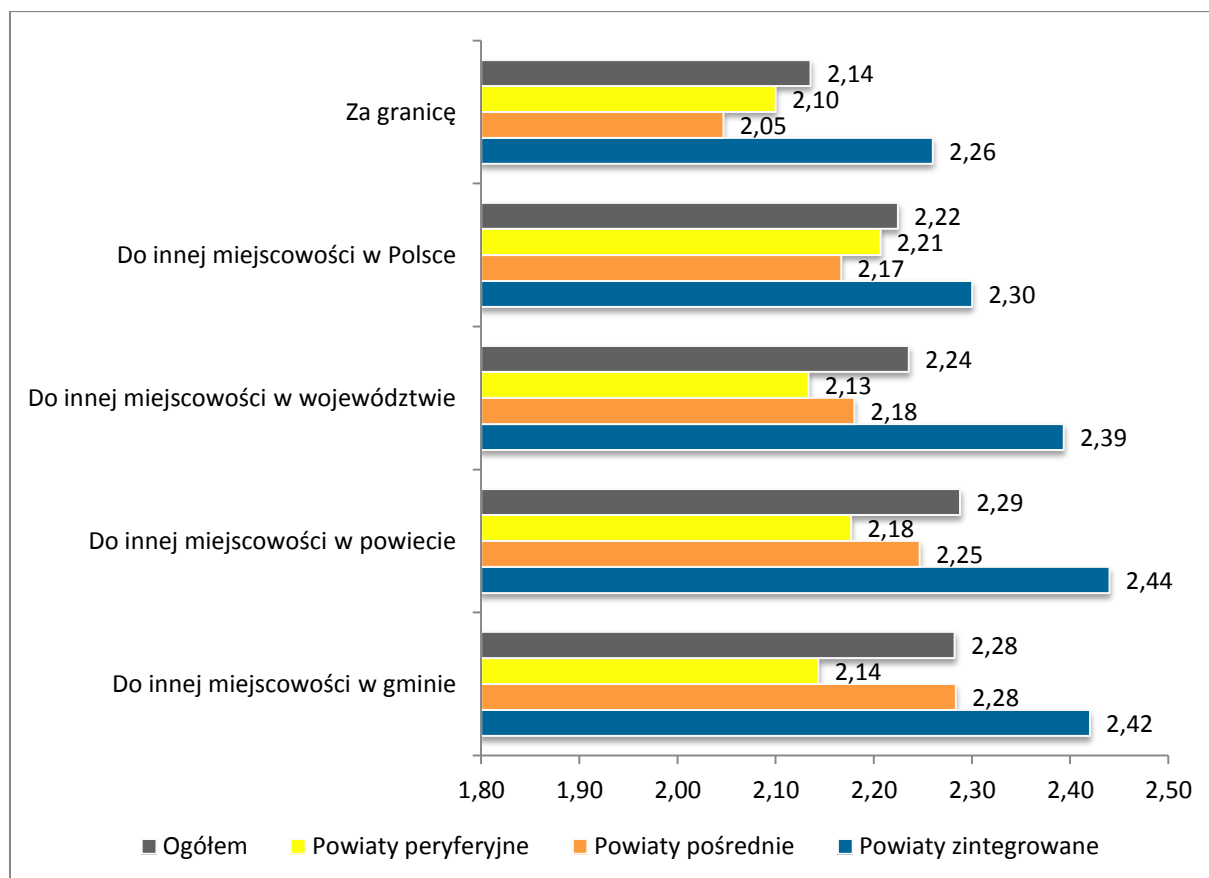
Wykres 51. Ocena możliwości znalezienia pracy na poszczególnych terenach. N=900. Średnia odpowiedzi na skali 1-5

Źródło: Badanie własne

Badani zostali poproszeni również o ocenienie możliwości znalezienia pracy na poszczególnych terenach, oceniając każdy z nich na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało „bardzo źle”, a 5 „bardzo dobrze”. Według badanych, najmniej możliwości znalezienia pracy jest w zamieszkiwanej przez nich gminie – średnia ocen w tym przypadku wynosi 2,08, co oznacza ocenę „raczej złą”. Lepiej została oceniona możliwość znalezienia pracy w zamieszkiwanym powiecie – jednak średnia ocen możliwości znalezienia pracy w tych regionach jest dość niska i wynosi ogółem 2,33, co również oznacza ocenę „raczej złą”. W przypadku obu wspomnianych typów jednostek samorządu terytorialnego najwyższe oceny pojawiają się w powiatach peryferyjnych, jednak różnice pomiędzy poszczególnymi typami powiatów nie są znaczne. Lepiej oceniono możliwości znalezienia pracy w województwie i w kraju. W przypadku oceny rynku pracy w skali województwa oraz kraju uwagę zwraca niższy niż w pozostałych typach powiatów wskaźnik odnotowywany w powiatach zintegrowanych, wynoszący odpowiednio 2,91 i 2,90. Poszczególne średnie ocen możliwości znalezienia pracy z podziałem na poszczególne typy powiatów przedstawiono na wykresie powyżej.

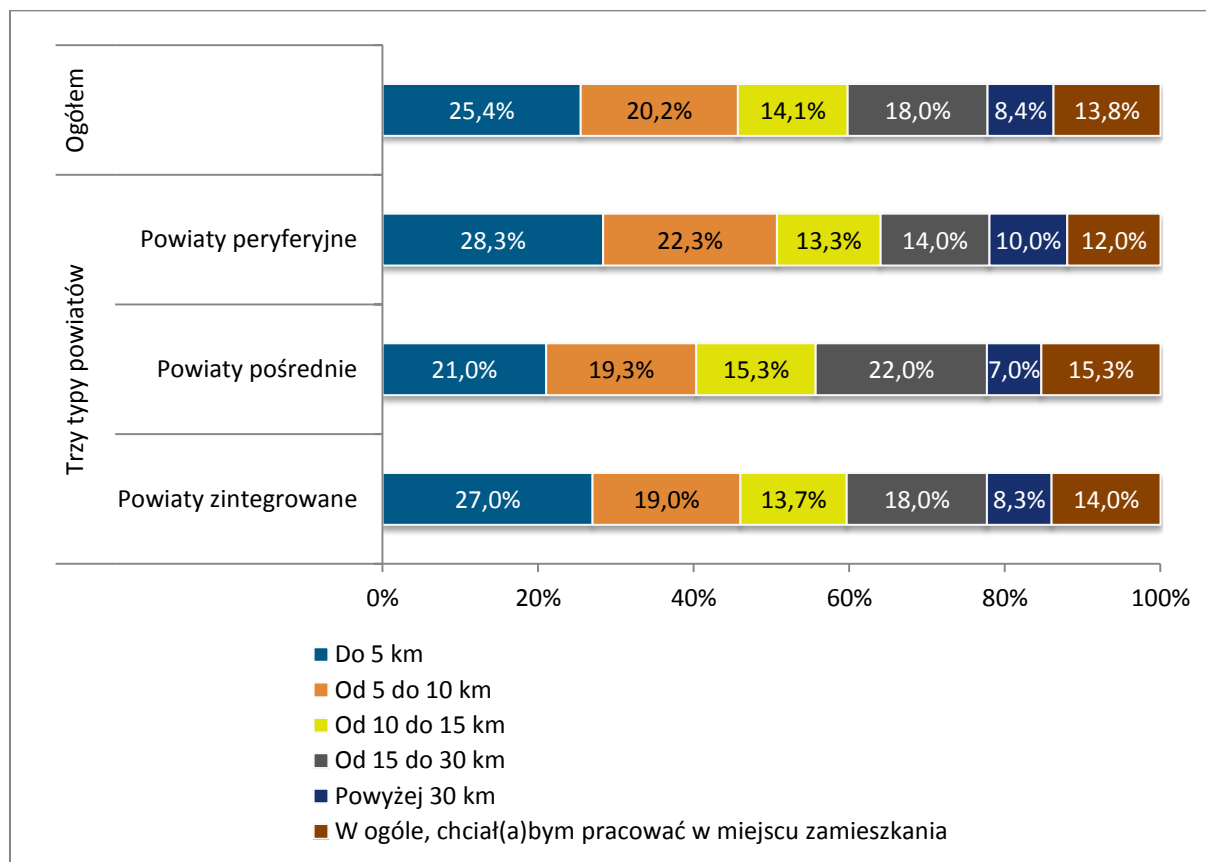
Wykres 52. Skłonność do przeprowadzenia się celem otrzymania dobrej pracy. N=900. Średnia odpowiedzi na skali 1-5

Źródło: Badanie własne

Badani poproszeni o określenie swojej skłonności do zmiany miejsca zamieszkania wynikającego z możliwości otrzymania dobrej pracy, mając możliwość udzielenia odpowiedzi na skali pięciostopniowej, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie nie”, a 5 „zdecydowanie tak”, odpowiadali najczęściej „raczej nie”. Badani najmniej skłonni byliby przeprowadzić się za pracą za granicę, nieco wyższe średnie ocen dotyczą przeprowadzki w inne rejony kraju lub województwa, a najwyższe przeprowadzki w ramach swojego powiatu lub swojej gminy. I w tych przypadkach jednak średnie ocen wynoszą poniżej 3, co oznacza, że większość mieszkańców terenów wiejskich Wielkopolski nie jest otwarta na zmienienie miejsca zamieszkania, nawet mając w perspektywie możliwość otrzymania dobrej oferty pracy. Najwyższe średnie odpowiedzi, wskazujące na najwyższą skłonność do przeprowadzki charakteryzują mieszkańców powiatów zintegrowanych (do innej miejscowości w gminie – 2,24, do innej miejscowości w powiecie – 2,44, do innej miejscowości w województwie – 2,39, za granicę – 2,26). Mieszkańcy powiatów pośrednich w większym stopniu niż mieszkańcy powiatów peryferyjnych są w stanie przeprowadzić się do innej miejscowości w obrębie gminy, powiatu i województwa, ci drudzy zaś są bardziej otwarci na przeprowadzki do innych miejscowości w Polsce i za granicę. Poszczególne średnie ocen z podziałem na typy powiatów przedstawiono na wykresie powyżej.

Wykres 53. Akceptowalna odległość od miejsca pracy do miejsca zamieszkania. N=900

Źródło: Badanie własne

Badani określali także optymalną dla nich odległość z miejsca zamieszkania do miejsca pracy. 13,8% chciałoby po prostu pracować w miejscu zamieszkania i nigdzie nie dojeżdżać, z czego takiej odpowiedzi udzieliło 15,3% osób z powiatów pośrednich, 14,0% z powiatów zintegrowanych i 12,0% z powiatów peryferyjnych. Ogółem co czwarta badana osoba chciałaby dojeżdżać do pracy do 5 kilometrów, z czego najwięcej z powiatów peryferyjnych i zintegrowanych. 20,2% chciałaby dojeżdżać od 5 do 10 km, 14,1% od 10 do 15 km, 18,0% od 15 do 30 km, a 8,4% powyżej 30 km, z czego najwięcej z powiatów peryferyjnych.

Mieszkańcy terenów wiejskich wielkopolski zostali zapytani o to, czy w ciągu ostatnich 5 lat znaleźli się w sytuacji, w której zrezygnowali z pracy ponieważ nie mieli możliwości dojazdu do niej. W rezultacie 85,3% odpowiedziało, że nie miało takiego problemu, 9,7% odpowiedziało, że raz przydarzyła im się taka sytuacja, reszta badanych odpowiedziała, że było to 2 (3,7% badanych), a nawet 3 lub więcej razy (1,3%). Odsetek osób, którym nigdy nie zdarzyła się sytuacja, iż musieli zrezygnować z proponowanej pracy z powodu braku możliwości dojazdu jest najniższy w powiatach zintegrowanych (85,3%), podczas gdy w powiatach pośrednich i peryferyjnych jest wyższy i kształtuje się na podobnym poziomie (odpowiednio – 93,3% i 92,3%).

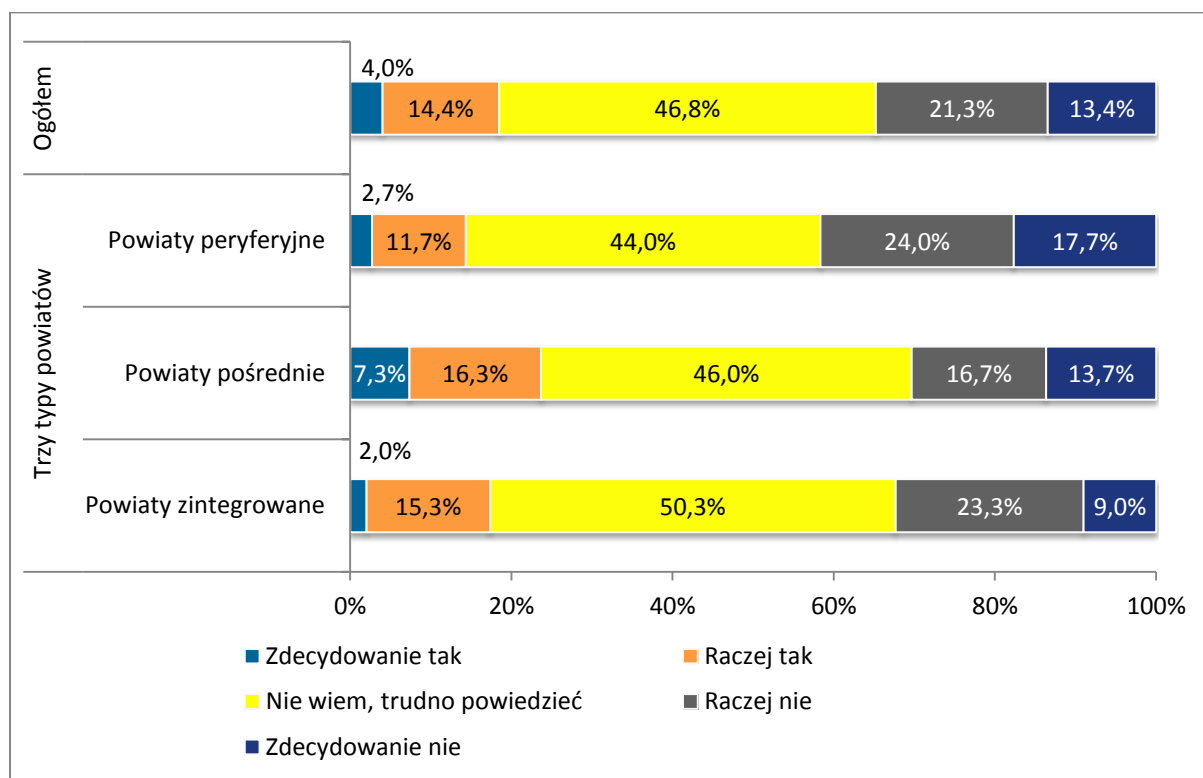
Mimo często pojawiających się w wypowiedziach przedstawicieli instytucji stwierdzeń, że mieszkańcy terenów wiejskich są praktyczni i gotowi na wiele wyrzeczeń, a więc i tych związanych ze zmianą miejsca zamieszkania, ich mobilność przestrzenna jest wciąż **niska**, choć w ostatnim czasie przedstawiciele instytucji biorących udział w badaniu zauważają jej **natężenie**. Zauważają oni, że

osoby, które najczęściej decydują się na migrację, to przede wszystkim osoby młode, które są też bardziej elastyczne, ponieważ ich decyzje nie są jeszcze ograniczone zobowiązaniami wobec rodziny. Przemieszczają się też, bo poszukują swojej ścieżki kariery zawodowej. Często mobilność w tej grupie wiekowej rozpoczyna się wraz z podjęciem edukacji (głównie w dużych miastach). Osoby te odnajdują się na tamtejszym rynku pracy i już na nim pozostają. Dużo **niższa jest natomiast mobilność osób starszych**, u których występuje silne przywiązanie do tradycji, do ojcowizny, do ziemi i gospodarstwa.

Przeszkodą na drodze przemieszczeń ludności wiejskiej najczęściej jest infrastruktura drogowa i komunikacyjna, choć należy podkreślić, że respondenci wymieniają ją w kontekście przemieszczeń lokalnych, głównie do pracy oddalonej znacznie od miejsca zamieszkania. Wtedy mówią: *problem jest z transportem publicznym, ponieważ transportu publicznego na naszym terenie prawie nie ma więc jeśli rolnik sam nie dotrze własnym środkiem transportu to jest bardzo duży problem.* (W2); *Transport publiczny jest troszkę ograniczony, łatwiej jest tutaj w pobliżu tych ośrodków miejskich, aglomeracyjnych. Gorzej z tymi miejscowościami oddalonymi (...)*(W5). Wszyscy są zgodni co do tego, że stan dróg jest dobry, a więc możliwości dojazdów do pracy są duże. Część osób wątpi, czy poprawa infrastruktury, głównie w kontekście zwiększenia częstotliwości i możliwości połączeń pomiędzy miejscowościami, mogłaby znacząco wpływać na spadek natężenia mobilności przestrzennej, ponieważ jej przyczyna leży głównie w **braku możliwości osiągnięcia dochodu**/wystarczającego dochodu w miejscu zamieszkania: *nie wiem, czy miałyby to przełożenie nawet zakładając zmiany. Ta infrastruktura wydaje mi się, że to jest drugorzędna sprawa* (W8). Inną ważną barierą jest **mentalność ludzi**, najczęściej zależna od wieku ludzi oraz ich przygotowania do wejścia na rynek pracy. Choć i tu obserwuje się zmiany, to następują one bardzo powoli: *Jest taka społeczna niechęć przenoszenia się. Osoby takie, które mają niskie kwalifikacje nie chcą się przenosić, bo nie będą mieli czego zaoferować pracodawcom* (W19). Barierą dla przemieszczeń transnarodowych może być dodatkowo nieznanomość języka obcego.

Trudno jest zaproponować działania, jakich oczekują mieszkańcy terenów wiejskich w zakresie mobilności przestrzennej. Jednym z nich jest dbałość o stan dróg, o ich przejezdność, zwłaszcza w okresie zimowym, oraz o ich bezpieczeństwo natomiast, podkreślają respondenci, działania te **powinny sięgać znacznie głębiej niż stan dróg**. Powinny sięgać, **do przyczyn mobilności**, a tu już rozwiązaniem jest poprawa lokalnych warunków pracy i wynagrodzenia *tak, by ludzie wiedzieli od razu, czy im się ta praca opłaca i czy jest sens dojeżdżać do tej pracy* (W2). Mieszkańcy wsi najbardziej życzyliby sobie, aby zakłady pracy powstały w ich okolicy i żeby nie musieli migrować w poszukiwaniu pracy: *najbardziej sprzyjałoby to w tworzeniu strefy gospodarczej, która ściąga gdzieś tam firmy bliżej samych mieszkańców. Jeżeli zakładamy, że jest dobra sieć dróg to da się stworzyć taką strefę w pobliżu dużego miasta czy mniejszej miejscowości – miałyby to rację bytu, pewnie łatwiej byłoby pracować ludziom poza rolnictwem jeżeli, że tak powiem ta praca przyszlaby do nich a nie jest związana się z przeniesieniem na stałe czy czasowo do innego ośrodka* (W8). Jeżeli ta zmiana nie nastąpi, ludzie będą się przemieszczać bez granic, aby osiągać coraz lepszą jakość warunków bytowych.

Wykres 54. Skłonność do podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia (na odległość). N=900

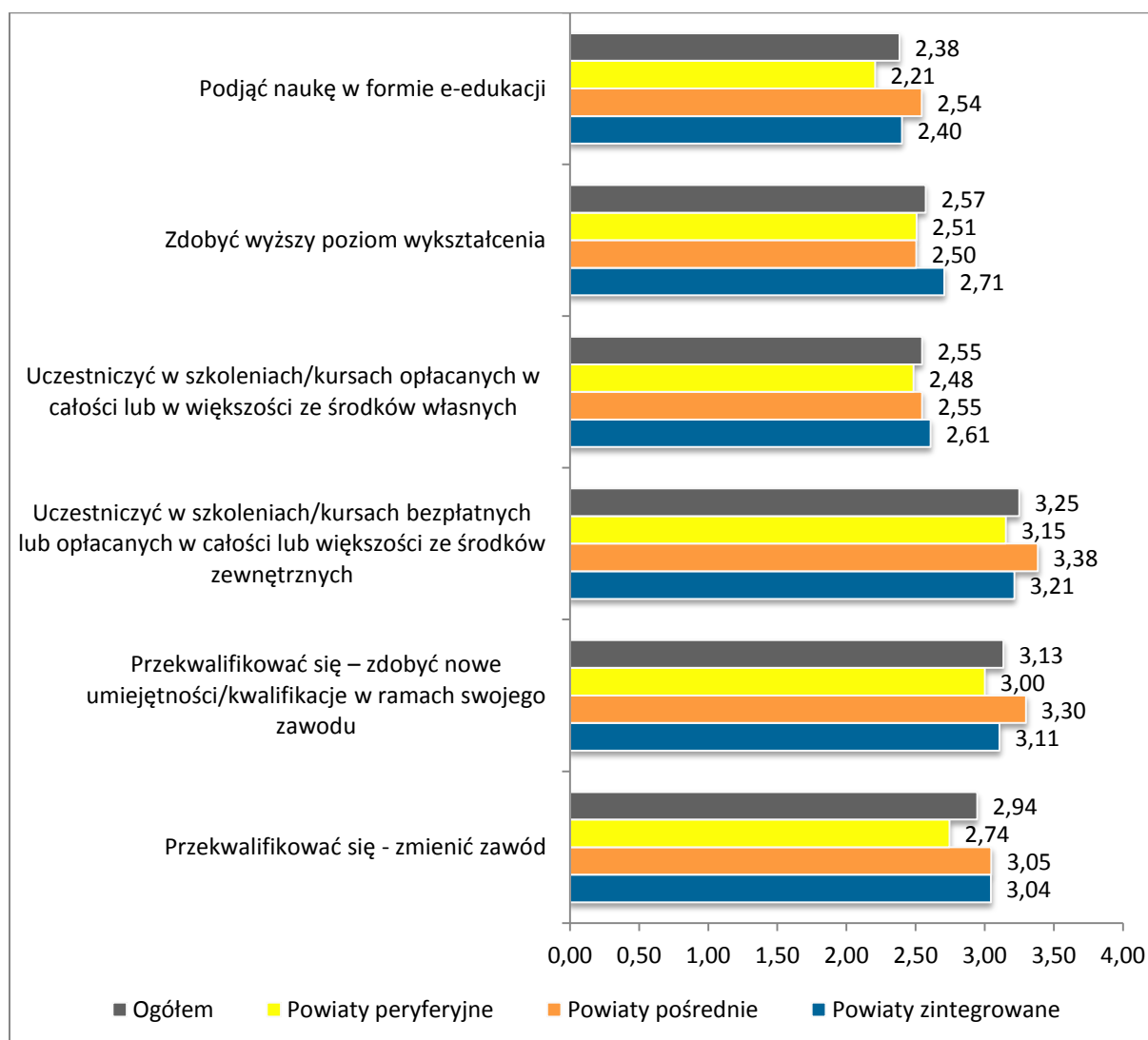
Źródło: Badanie własne

Analizując skłonność mieszkańców obszarów wiejskich Wielkopolski do podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia, stwierdza się, że ponad jedna trzecia z nich nie jest tym zainteresowana (w tym 21,3% raczej nie jest, a 13,4% zdecydowanie nie jest). Najbardziej sceptyczni do tego rodzaju pracy są mieszkańcy powiatów peryferyjnych, gdzie 41,7% udzieliło odpowiedzi przeczącej. Aż 46,8% wszystkich badanych nie umiało się określić, a tylko 18,4% osób wyraziło chęć podjęcia tego rodzaju pracy. Szczegółowe dane procentowe dotyczące poszczególnych typów powiatów przedstawiono na wykresie powyżej. Osoby, które wykluczają możliwość podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia argumentują to faktem, że taka forma odpowiednia jest głównie dla osób młodych, a także nie posiada ram godzinowych, co utrudnia funkcjonowanie w podziale praca/dom i wymaga konieczności samo dyscyplinowania się. Mankamentem jest również brak kontaktu z innymi osobami. Niektórzy z badanych odrzucający e-zatrudnienie nie mają również komputera ani Internetu, które umożliwiłyby tego rodzaju zatrudnienie. Pojawiały się także osoby twierdzące, że po prostu nie są zainteresowane taką formą lub nie mają do niej zaufania, te, które są zadowolone z obecnej pracy i nie chcą jej zmieniać, jak też te, które w ogóle nie są zainteresowane podjęciem jakiegokolwiek pracy.

Do możliwości wykorzystania na obszarach wiejskich **e-zatrudnienia** przedstawiciele instytucji również odnoszą się z dystansem. Zdecydowana większość uważa, że ta forma zatrudnienia, jak każda inna, jest jeszcze jedną z możliwości rynku pracy, inni sądzą, że jest szalenie korzystna dla niektórych grup społecznych: kobiet wychowujących dzieci i osób niepełnosprawnych. Wątpliwości dotyczące e-zatrudnienia wiążą się przede wszystkim z dostępem osób mieszkających na terenach wiejskich do Internetu, a także barier edukacyjnych i psychologicznych ewentualnych

przedsiębiorców. Ponadto respondenci wyrażają obawy, że rynek nie potrzebuje takich usług: *czy dużo może tego rodzaju firm i pracy powstać, to nie sędzę. Rynek jest dość nasycony i nie wiem, czy jest jakaś luka, jest dużo tych sklepów internetowych. Żeby nowe osoby mogły w to wejść, to nie sędzę.*(W21) Respondenci nie znają przykładów tak świadczonej pracy na ich terenie, mimo to sądzą, że warto przekonywać osoby do poszukiwania zatrudnienia w tym kierunku, ponieważ jest on przyszłościowy.

Wykres 55. Gotowość do zmiany i podwyższania kwalifikacji. N=900, średnia ocen na skali 1-5

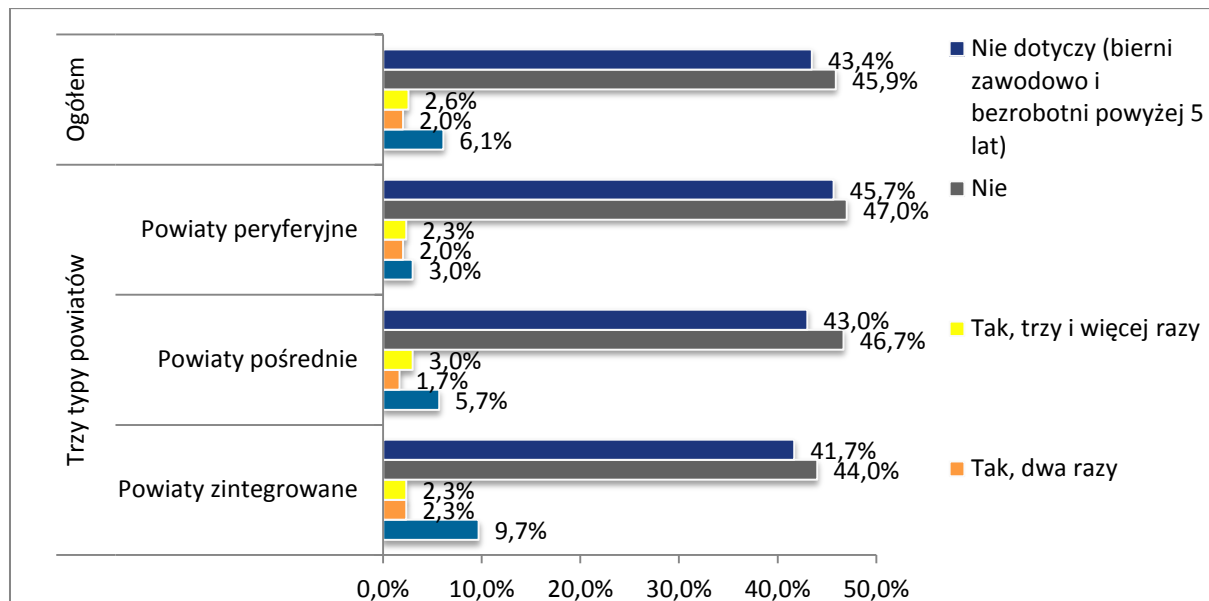
Źródło: Badanie własne

Kolejną kwestią, o jaką zapytano badanych była ich gotowość do zmiany lub podwyższania kwalifikacji, aby uzyskać pracę, zmienić ją na lepszą lub uzyskać wyższe zarobki. Ankietowani oceniali na skali od 1 do 5, na ile byliby skłonni poddać się poszczególnym działaniom dotyczącym zmiany i podwyższania kwalifikacji. Średnie ocen dla poszczególnych działań wahają się od 2,38 do 3,25, oznacza, iż skłonność mieszkańców terenów wiejskich województwa wielkopolskiego do zmiany lub podwyższania kwalifikacji waha się od niskiej do średniej. Badani w najwyższym stopniu wyrażali gotowość do uczestnictwa w kursach lub szkoleniach bezpłatnych (lub też opłacanych

w większości lub całości ze środków zewnętrznych). Średnia ocen w tym przypadku wynosiła 3,25 i była najwyższa w powiatach pośrednich – 3,38. Ankietowani znacznie mniej byli natomiast skłonni uczestniczyć w kursach i szkoleniach opłacanych ze środków własnych – średnia odpowiedzi wynosiła 2,55 i była najwyższa w powiatach zintegrowanych (2,61). Drugim, oprócz uczestnictwa w bezpłatnych kursach, działaniem, które uzyskało średnią powyżej 3 jest przekwalifikowanie się rozumiane jako zdobycie nowych kwalifikacji w ramach swojego zawodu (3,13), najczęściej wskazywane w powiatach pośrednich (3,30). Relatywnie wysoka średnia odpowiedzi dotyczyła także przekwalifikowania się w kontekście zmiany zawodu (2,94) i była porównywalna w powiatach zintegrowanych oraz pośrednich, lecz istotnie niższa w powiatach peryferyjnych (2,74). Zdobycie wyższego poziomu wykształcenia uzyskało średnią 2,57, najwyższą w powiatach zintegrowanych. Spośród wszystkich analizowanych działań, badani najmniej skłonni byłiby do podjęcia działań w formie e-edukacji. Średnia odpowiedzi w tym przypadku wynosiła 2,38 (co oznacza, że ankietowani raczej nie byłiby do tego skłonni) i najniższa jest w powiatach peryferyjnych (2,21). Szczegółowe dane dotyczące średnich ocen poszczególnych działań z podziałem na typy powiatów zostały przedstawione na przedstawionym wyżej wykresie.

Przekwalifikowanie postrzegane jest pozytywnie przez przedstawicieli instytucji biorących udział w badaniu jakościowym. Ich zdaniem zwiększa ono atrakcyjność osób poszukujących pracy i ich elastyczność na rynku. Zauważają oni jednak, że z samą czynnością wiąże się szereg niedogodności: *jeżeli szkolenia takie nie są darmowe czy przy pomocy urzędów pracy czy innych instytucji szkoleniowych, to trzeba ponieść koszty i zainwestować w to, żeby się przekształcić i osiągnąć tę wielozawodość* (W15), a na to nie każdy jest przygotowany finansowo czy też mentalnie. Najtrudniej jest z osobami starszymi, po 45 roku życia, które mają wykształcenie podstawowe i zawodowe. Wychodzą one z założenia, że raz nauczony zawód nie podlega zmianom i nie podejmują prób przekwalifikowania się. Część osób z terenów wiejskich kończy edukację na etapie gimnazjum czy szkoły podstawowej. Ważnym czynnikiem jest tu sama **chęć podjęcia pracy**. Respondenci, najczęściej pracownicy PUP, twierdzą, że najmniej chęci i motywacji wykazują mieszkańcy terenów wiejskich charakteryzujący się niskim wykształceniem: *30% mieszkańców wsi zarejestrowanych w UP to są osoby mające wykształcenie zawodowe* (W16). Jako możliwość zarobkowania osób z terenów wiejskich respondenci upatrują osób pracę u właścicieli „rezydencji”, którzy przeprowadzili się z miast na wieś i zatrudniają lokalną ludność do pracy w ogrodach czy do prac okołobudowlanych.

Wykres 56. Odsetek badanych, którzy w ciągu ostatnich pięciu lat zmienili miejsce pracy. N=900

Źródło: Badanie własne

Prawie połowa badanych (43,4%) w badaniu CATI, zapytanych o zmianę pracy w ciągu ostatnich 5 lat nie odpowiedziała na to pytanie, ponieważ są oni bierni zawodowo lub bezrobotni już od ponad 5 lat. Spośród pozostałej części badanych 45,9% nie zmieniło miejsca pracy. Wyniki w poszczególnych powiatach były zbliżone (peryferyjne 47,0%, pośrednie 46,7%, zintegrowane 44,0%). Odsetek ankietowanych, którzy w ostatnich pięciu latach zmienili pracę raz, to ogólnie 6,1%, w tym najwięcej z powiatów zintegrowanych 9,7%. Osób, które zmieniały pracę dwa razy lub trzy razy i więcej jest najmniej (odpowiednio 2,0% i 2,6%).

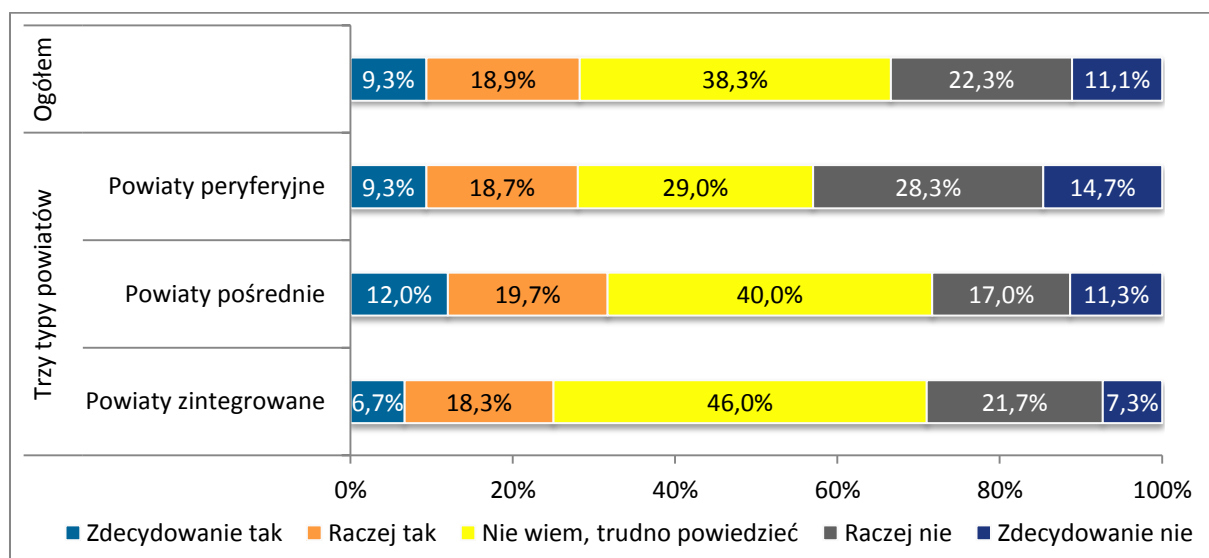
Przez przedstawicieli instytucji biorących udział w badaniu jakościowym mieszkańcy wsi są **postrzegani jako mobilni zawodowo**, jednak z zastrzeżeniem, że mobilność dotyczy **częście osób młodych**. *Młodzi częściej i chętniej się kształcą czy przekształcają. Starsi wychodzą z założenia, że w tym wieku nie warto się już uczyć i zmieniać, bo pracy i tak nie dostaną. Ale nie można mówić tego o wszystkich, bo są tacy, którzy się przekształcają.* (W18) W tym względzie mieszkańcy wsi nie odbiegają od mieszkańców miast, co więcej, widząc bierność zawodową swoich rodziców oraz trudności związane z odnalezieniem się na rynku pracy, tym chętniej podejmują działania w kierunku dopasowania swoich umiejętności i kwalifikacji. Osoby te dobrze już wiedzą, czego chciałoby się nauczyć i same dopytują w instytucjach o dostępne projekty i szkolenia. Czasem osoby te mają już zagwarantowaną pracę, potrzebują tylko szkolenia, aby przekwalifikować się na dane stanowisko.

W wypowiedziach zdecydowanej większości respondentów pojawiły się też głosy twierdzące, że ludność wiejska **nie wykazuje się mobilnością zawodową**, co wynika z faktu, że osoby przywiązane do wyuczonego zawodu niechętnie podejmują działania prowadzące do zmiany tego zawodu i tym samym zmiany swojego położenia: *Starają się znaleźć pracę w zawodzie wyuczonym. Jeśli trzeba podnieść kwalifikacje, to wiąże się to z pewnymi działaniami, a im się po prostu nie chce* (W17).

Wiele jest czynników działających **hamująco** na mobilność zawodową mieszkańców terenów wiejskich. Większość z nich leży po stronie samych osób, które nie podejmują żadnych czynności, ponieważ wątpią w ich skuteczność. Do głównych barier mobilności mieszkańców terenów wiejskich należą:

1. **niska płaca**, którą mogą otrzymać za swoją pracę demotywuje ich do podejmowania starań o tę pracę
2. **mentalność** i przywiązanie do znanych wzorów zachowań: *spora część mieszkańców nie chce się przenosić i zmieniać stylu życia czy przekwalifikowywać się* (W8)
3. **niezrozumienie** konieczności dostosowywania umiejętności do potrzeb rynku pracy
4. **niechęć do zmian**, to nie są tylko zmiany zawodowe ale jakiekolwiek zmiany w swoim życiu. (W15)
5. **tradycja rodzinna**: *że syn po ojcu przejmuje gospodarstwo, że dalej prowadzi działalność związaną z rolnictwem więc przede wszystkim sposób wychowania* (W1)
6. **brak determinacji** do kontynuowania nauki zwłaszcza, że szkolenie nie gwarantuje zdobycia pracy w nowym zawodzie
7. **brak wykształcenia** – osoby obawiają się, że wykształcenie jest podstawowym kryterium podczas poszukiwania pracy
8. **obowiązki wobec małych dzieci** w przypadku kobiet
9. **koszt szkolenia**, jeśli nie jest ono finansowane przez instytucję
10. **konieczność dojazdu do pracy poza miejscem zamieszkania**, która znacząco obniża wartość wynagrodzenia (...) *taniej mu wychodzi, że będzie grabił podwórko czy na tym swoim półtora hektara coś zasieje, zasadzi i jakoś będzie załata, a od czasu do czasu pójdzie do sąsiada przedsiębiorcy budowlanego i będzie podawał cegły czy wykonywał inną tego typu pracę* (W22)
11. **zła koniunktura gospodarcza**.

Wykres 57. Skłonność do założenia własnej działalności gospodarczej. N=900

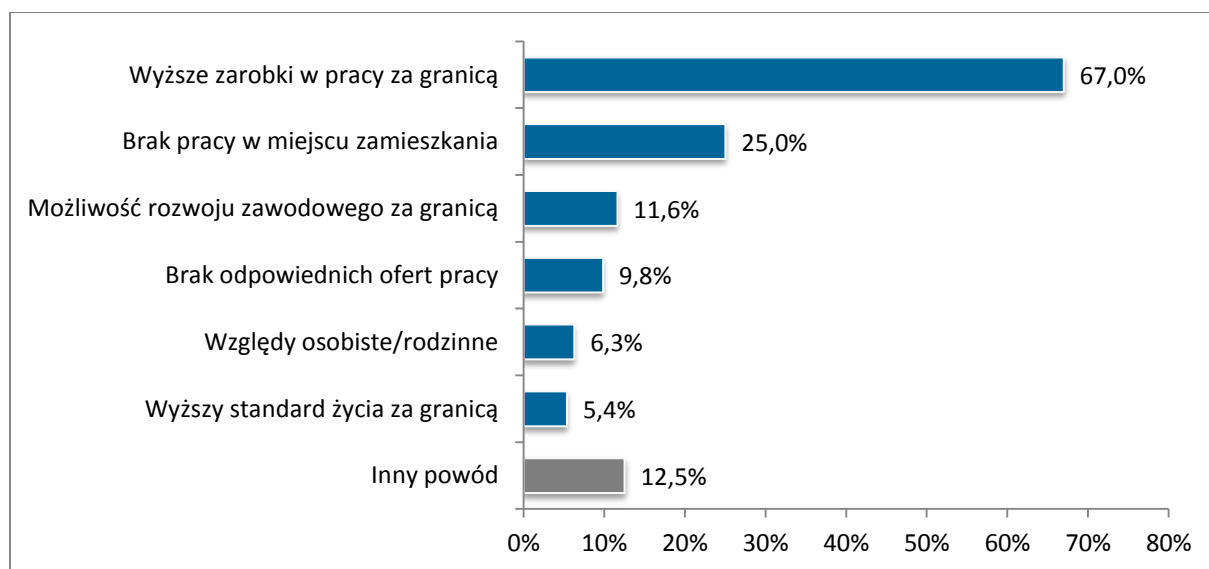

Źródło: Badanie własne

Uczestników badania CATI poproszono również o określenie, czy byliby skłonni do założenia własnej działalności gospodarczej. Jedna trzecia respondentów (33,4%) odpowiedziała przecząco, 38,3% nie umiało się określić, zaś pozostała część (28,2%) mogłaby się na taki krok zdecydować, w tym 9,3% zdecydowanie mogłoby. Największą skłonność do otwarcia własnej działalności prezentują mieszkańcy powiatów pośrednich; w powiatach peryferyjnych i zintegrowanych odsetek ten był niższy i jednocześnie porównywalny. Osoby, które wykluczają możliwość założenia własnej działalności gospodarczej argumentują to przede wszystkim trudnościami administracyjnymi, brakiem środków finansowych, brakiem pomysłu oraz zbyt dużym ryzykiem i odpowiedzialnością. Są również osoby, które nie widzą siebie w takiej roli i nie odpowiada im tego rodzaju praca. Niektórzy twierdzą także, że nie pozwala na to ich wiek, stan zdrowia lub konieczność opieki nad dziećmi.

Spośród wszystkich badanych mieszkańców terenów wiejskich Wielkopolski 12,4% przynajmniej raz w życiu pracowało za granicą, z czego w powiatach peryferyjnych największa grupa, bo aż 18,7%, podczas gdy w powiatach pośrednich 10,3%, a w powiatach zintegrowanych 8,3%. Zarówno częstotliwość, jak i długość tych wyjazdów była bardzo różna i wahała się od 2 tygodni do 15 lat. Większość przebywała jednak za granicą przez okres kilku miesięcy.

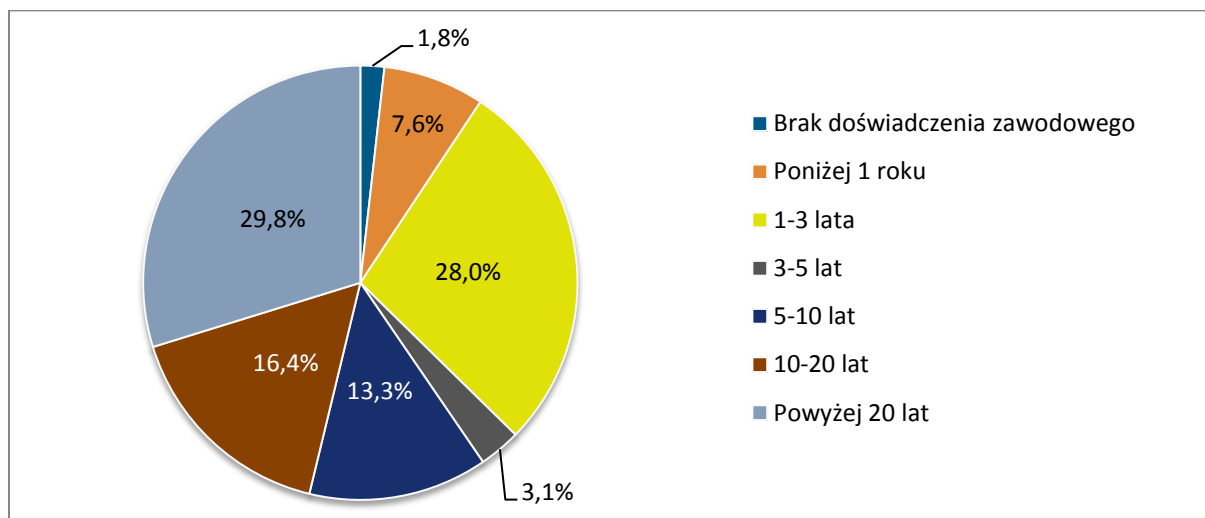
Wykres 58. Powody wyjazdów do pracy za granicę. N=112

Źródło: Badanie własne

Badanych, którzy zadeklarowali, że przynajmniej raz w życiu pracowali za granicą zapytano o powody takiej decyzji. Dwie trzecie (67,0%) osób wyjeżdżających w celach zarobkowych za granicę za powód podaje zarobki wyższe niż w Polsce. W mniejszym stopniu, jako powody wyjazdu, wskazywano: brak pracy w miejscu zamieszkania (25,0%); możliwość rozwoju zawodowego zagranicą (11,6%); brak odpowiednich ofert pracy (9,8%); względy osobiste lub zdrowotne (6,3%), a także wyższy standard życia za granicą (5,4%). Do innych powodów wyjazdów, które wskazało 12,5% badanych należała przede wszystkim delegacja z macierzystej firmy, a także bycie bardziej docenionym za granicą oraz specyfika pracy (np. kierowca TIR-a).

Wykres 59. Łączne doświadczenie zawodowe respondentów (w latach. N=900)

Źródło: Badanie własne

Zaledwie 1,8% badanych nie posiada żadnego doświadczenia zawodowego. Ponad jedna trzecia (35,6%) posiada natomiast mniej niż 3 lata doświadczenia. Okres pracy zawodowej wynoszący od 3 do 10 lat dotyczy 16,4% ankietowanych. Tak samo liczna grupa (16,4%) posiada od 10 do 20 lat doświadczenia zawodowego, na prawie jedna trzecia badanych (29,8%) powyżej 20 lat. Największy odsetek osób, którzy nigdy nie pracowali (4,7%), a jednocześnie najwięcej z ponad dwudziestoletnim stażem pracy (33,7%) dotyczy powiatów zintegrowanych.

Ostatnim elementem części dotyczącej rynku pracy było pytanie na temat oczekiwanych rodzajów wsparcia ze strony różnego rodzaju instytucji publicznych celem poprawy aktywności zawodowej i przedsiębiorczości na terenach wiejskich. Badani wskazywali w tym kontekście przede wszystkim na urzędy pracy oraz w drugiej kolejności na urzędy gmin. Sporadycznie pojawiały się także odwołania do takich instytucji, jak starostwa powiatowe, urzędy skarbowe, czy ZUS. Respondenci wskazywali ogólniki (np. mówiąc o konieczności „stworzenia większej liczby miejsc pracy”, „zajęcia się poważnymi sprawami” itp.). Znacznie rzadziej pojawiały się propozycje konkretnych rozwiązań, na przykład tego, że urzędy pracy powinny stawiać na wartościowe kursy, warsztaty i szkolenia, które będą realnie wdrażały ludzi do pracy w zawodach dostosowanych do rynku pracy, a także powinny wprowadzić bardziej innowacyjne metody pomocy bezrobotnym, jak chociażby konsultacje z psychologiem. W stronę urzędów gmin kierowane były natomiast takie postulaty, jak poprawa komunikacji publicznej, zwiększania liczby miejsc w przedszkolach, aby umożliwić podjęcie pracy osobom opiekującym się dziećmi. W przypadku urzędów skarbowych i ZUS mówiono o obniżkach składek na ubezpieczenie społeczne oraz obniżce podatków.

Warto podkreślić, że obliczu wskazanych barier, które ograniczają mobilność zawodową mieszkańców wsi zdecydowana większość reprezentowanych w badaniu instytucji prowadzi działania związane z ich niwelowaniem. Przybierają one formę:

1. określonych **programów** kierowanych do obszarów wiejskich
2. indywidualnych i grupowych **spotkań z doradcami**

3. **szkoleń:** z zakresu informacji na temat współczesnego rynku pracy oraz sposobów poruszania się po nim; szkoleń indywidualnych dla pracodawców; szkoleń w zakresie konkretnych kwalifikacji zawodowych
4. **informacji** o funkcjonowaniu instytucji (na stronie internetowej)
5. **kontakty bezpośredniego** z pośrednikiem
6. **współpracy z absolwentami** szkół
7. **zajęć** z osobami długotrwale bezrobotnymi.

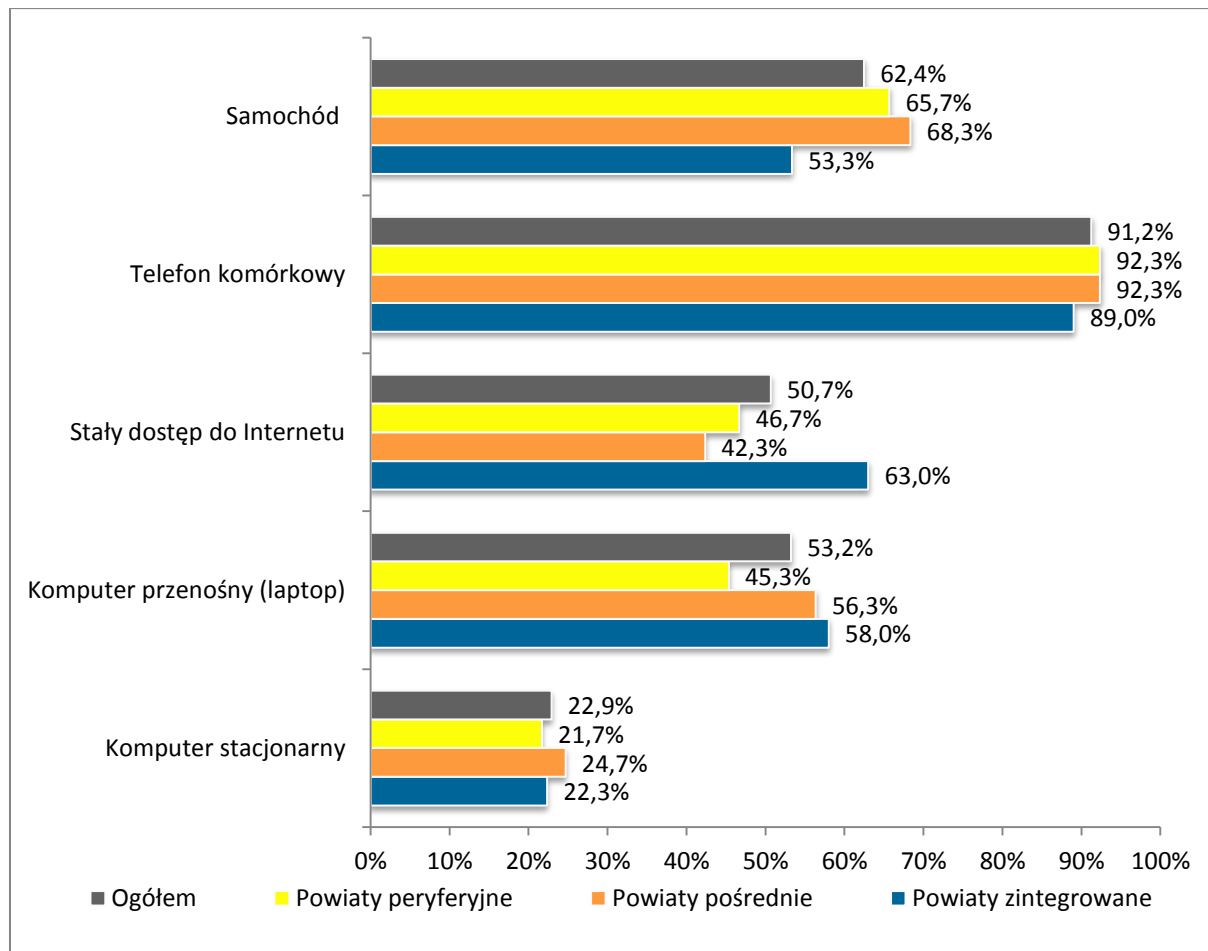
Jednym z wymiarów **efektywności podejmowanych działań** jest podniesiona świadomość potrzeby aktywizacji i mobilności zawodowej u tych osób. Inny, bardziej praktyczny wymiar tych działań nie jest zdaniem większości respondentów widoczny: *jak nawet przeszkolą się na operatorów wózków widłowych, bo to niby jest nagle potrzebne, czy w innych takich zawodach wydaje się prostych, ale wymagających jakiś tam dyplomów czy certyfikatów, no to też nie otwiera przed nimi świata* (W22); *Możemy ich wyposażyć w wiedzę związaną z poszukiwaniem pracy, możemy wyposażyć ich w dokumenty aplikacyjne, umiejętności sprzedania się na rozmowie kwalifikacyjnej, tylko druga sprawa jest znowu stanowisko pracodawcy czy ono chce osobę bez doświadczenia zawodowego.* (W12). Warto więc poprawić współpracę wszystkich zainteresowanych stron tak, aby cel szkolenia, czyli zatrudnienie według zdobytych kwalifikacji, był realnie możliwy do osiągnięcia. To zaś wymaga współpracy trzech stron: instytucji odpowiedzialnej za szkolenie (często jest to urząd pracy), osoby podejmującej szkolenie oraz pracodawcy.

Mobilność zawodowa i geograficzna mieszkańców terenów wiejskich determinowana jest głównie jedną potrzebą – znalezienia satysfakcjonującego zatrudnienia, również w wymiarze finansowym: *do zwiększonej mobilności zawodowej skłoniłyby ludzi lepsze warunki pracy, bo najniższa pensja nie opłaca się z dojazdem* (W20). Sytuację może poprawić bogata oferta rynku pracy, a także wspomniana sprawnie funkcjonująca współpraca wszystkich aktorów rynku pracy: pracodawców, potencjalnych pracowników oraz instytucji odpowiedzialnych za przygotowanie pracownika do warunków i potrzeb rynku pracy.

1.2.7. Analiza kapitału ludzkiego

Ostatnia część kwestionariusza skierowanego do mieszkańców terenów wiejskich województwa wielkopolskiego z wyłączeniem członków gospodarstw rolnych wiązała się z analizą kapitału ludzkiego. Pytano w niej ankietowanych o posiadane dobra materialne, o infrastrukturę techniczną i społeczną w powiecie zamieszkania, o sposoby spędzania czasu wolnego, a także o stan zdrowia badanych oraz ich przynależność do organizacji pozarządowych.

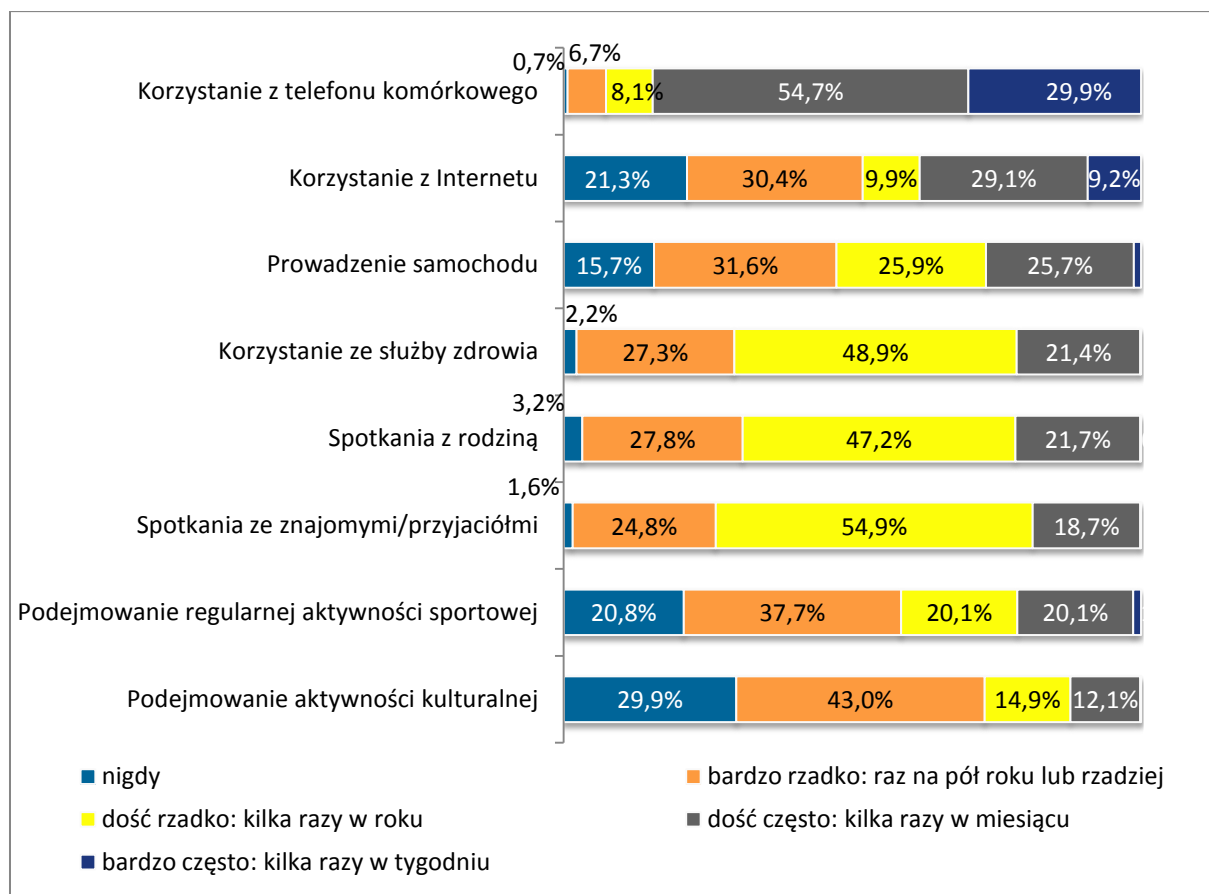
Wykres 60. Posiadanie poszczególnych dóbr w gospodarstwie domowym respondenta. N=900, pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Badanie własne

Pierwszą kwestią, o jaką zapytano badanych w module dotyczącym kapitału ludzkiego było posiadanie w ich gospodarstwach domowych poszczególnych dóbr związanych z technologią informacyjną i komunikacją. Najczęściej posiadanym dobrem jest telefon komórkowy, który posiada 91,2% badanych, a różnice między typami powiatów są niewielkie. Samochód jest w posiadaniu 62,4% gospodarstw domowych, najbardziej rozpowszechniony jest on w powiatach pośrednich, a najmniej w powiatach zintegrowanych. Komputer przenośny jest na wyposażeniu ponad połowy gospodarstw domowych (53,2%) i jest on znacznie bardziej popularny niż komputer stacjonarny, będący na wyposażeniu 22,9% gospodarstw domowych. Posiadanie jakiegokolwiek komputera jest najmniej powszechne w powiatach peryferyjnych. Laptop jest na tych terenach w posiadaniu 45,3%, a komputer stacjonarny 21,7% gospodarstw domowych mieszkańców niezwiązanych z rolnictwem. Największe różnice pomiędzy poszczególnymi typami powiatów można zauważyć jednak analizując odsetek gospodarstw posiadających stały dostęp do Internetu. W powiatach zintegrowanych może się nim poszczycić 63,0% gospodarstw domowych, podczas gdy w powiatach peryferyjnych 46,7%, a w pośrednich tylko 42,3%.

Wykres 61. Częstotliwość wykonywania poszczególnych czynności związanych z aktywnością społeczną, kulturalną i informacyjną. N=900, ocena na skali 1-5

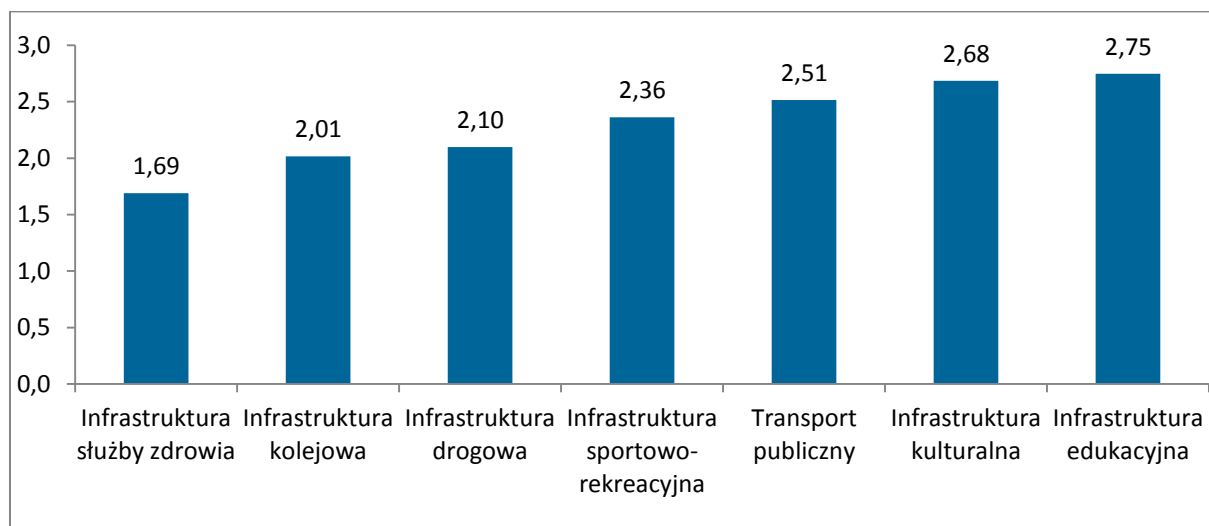

Źródło: Badanie własne

W dalszej kolejności badani deklarując częstotliwość wykonywania poszczególnych czynności, określali to na skali od 1 do 5, przy czym 1 oznaczało „nigdy”, 2 – „bardzo rzadko: raz na pół roku lub rzadziej”, 3 – „dość rzadko: kilka razy w roku”, 4 – „dość często: kilka razy w miesiącu”, 5 – „bardzo często: kilka razy w tygodniu”. Czynnością najczęściej wykonywaną z listy zaprezentowanej respondentom jest korzystanie z telefonu komórkowego. Średnia ocen wynosi $M=4,06$, co oznacza korzystanie „dość często” – kilka razy w miesiącu. 29,9% badanych korzysta jednak z tego urządzenia co najmniej kilka razy w tygodniu. Korzystanie z Internetu jest czynnością znacznie rzadszą (średnia wynosi $M=2,74$, co oznacza korzystanie „dość rzadkie”), jednak 9,2% respondentów korzysta z niego co najmniej kilka razy w tygodniu. Podobnie plasuje się średnia częstotliwość prowadzenia samochodu ($M=2,65$), jednak w tym przypadku zaledwie 1,2% badanych wskazuje na wykonywanie tej czynności bardzo często, a 15,7% - nigdy. W przypadku korzystania ze służby zdrowia średnia częstotliwość wynosi $M=2,90$, co również oznacza korzystanie „dość rzadkie” i w tym przypadku największa grupa – prawie połowa respondentów (48,9%) rzeczywiście korzysta z niej kilka razy w roku. Spotkania towarzyskie z rodziną bądź przyjaciółmi są wykonywane porównywalnie często (średnie wynoszą odpowiednio $M=2,88$ i $M=2,91$) – co najmniej kilka razy w miesiącu z rodziną spotyka się 21,8% badanych, a ze znajomymi 18,8%. Podejmowanie aktywności sportowej jest jednak rzadsze, a kulturalnej jeszcze rzadsze. Zaledwie 1,3% badanych uprawia

aktywność sportową minimum kilka razy w tygodniu, a 21,4% co najmniej kilka razy w miesiącu. Aktywność kulturalna podejmowana co najmniej kilka razy w miesiącu dotyczy natomiast zaledwie 12,2%, a kilka razy w roku – 27,1%.

Wykres 62. Ocena poszczególnych elementów infrastruktury w powiecie zamieszkania. N=900, średnia ocen na skali 1-5

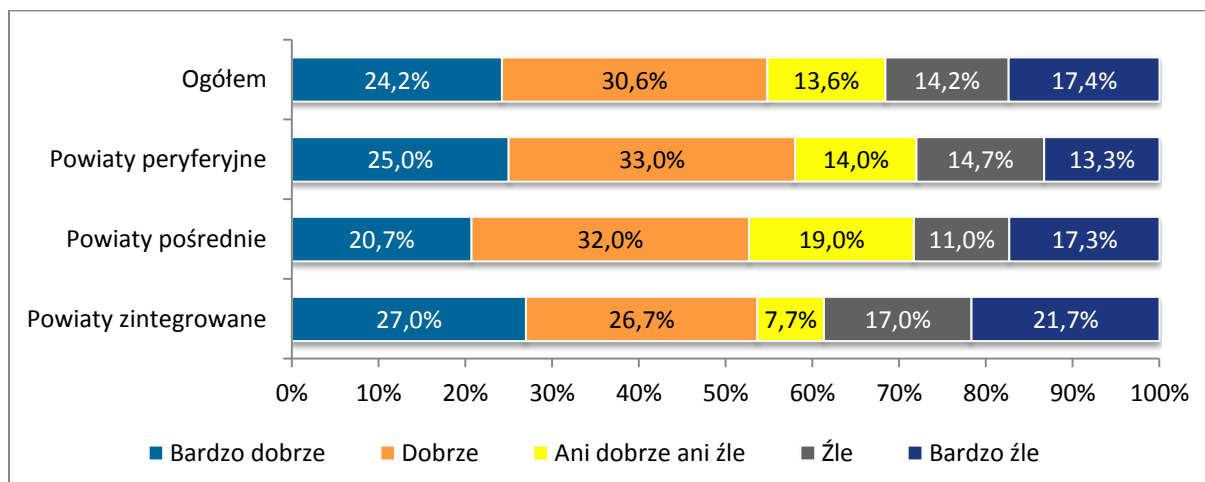

Źródło: Badanie własne

Ankietowani, oceniając poszczególne aspekty infrastruktury społecznej i technicznej w swoim powiecie, przyznali niskie noty każdemu ocenianemu aspektowi. W żadnym wypadku średnia na pięciostopniowej skali nie wyniosła więcej niż 3, co oznacza, że ocena każdego aspektu jest *bardziej negatywna niż pozytywna*. Badani najwyższe noty przyznali infrastrukturze edukacyjnej, choć i w tym przypadku średnia ocen wynosi zaledwie $M=2,75$ (najwyższa w powiatach zintegrowanych – 2,78). Drugie miejsce zajęła infrastruktura kulturalna ze średnią $M=2,68$ (najwyższą w powiatach peryferyjnych – 2,71), a trzecie transport publiczny (oferta, częstotliwość połączeń, kierunki połączeń itp.), który uzyskał średnią ocen $M=2,51$, najwyższą w powiatach zintegrowanych – 2,56. Pozostałe aspekty infrastruktury uzyskały oceny niższe niż 2,5 co oznacza *ocenę niską*. Infrastruktura sportowo-rekreacyjna osiągnęła średnią ocen na poziomie $M=2,36$ (różnice pomiędzy poszczególnymi typami powiatów nie były istotne statystycznie). W kontekście transportu infrastruktura drogowa uzyskała średnią ocen $M=2,10$, a kolejowa $M=2,01$. W obu przypadkach najwyższą w powiatach zintegrowanych (odpowiednio 2,15 i 2,07). Najniższy wskaźnik dotyczył infrastruktury służby zdrowia i wynosił zaledwie 1,69 na skali od 1 do 5. Ocena ta była porównywalna we wszystkich typach powiatów, a różnice pomiędzy średnimi ocen nie przekraczały 0,02.

Ankietowani mieszkańcy obszarów wiejskich Wielkopolski najczęściej spędzają czas wolny podczas spotkań towarzyskich – z rodziną (49,9%) lub ze znajomymi (41,7%). Jedna czwarta badanych czyta w tym czasie książki lub ogląda telewizję (odpowiednio 25,9% i 24,2%). Podobna grupa badanych deklaruje, że w czasie wolnym uprawia sport (23,1%). Niewielka grupa natomiast (1,3%) przekonuje, że nie posiada w ogóle czasu wolnego.

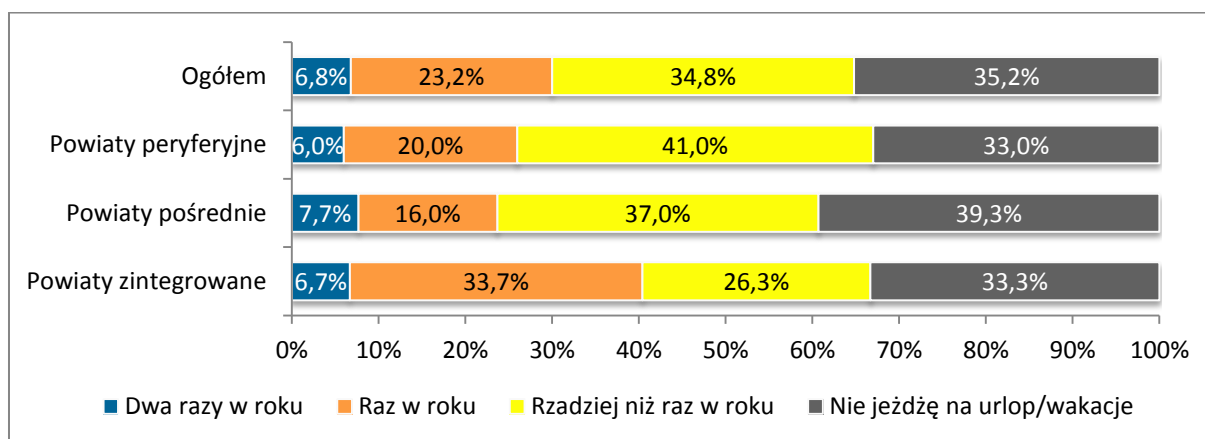
Wykres 63. Samoocena stanu zdrowia przez respondentów. N=900

Źródło: Badanie własne

Osoby badane generalnie dobrze oceniały swój stan zdrowia. 54,8% uznało, że ich stan zdrowia jest dobry lub bardzo dobry. Najwięcej takich osób było w powiatach peryferyjnych (58,0%). Z drugiej strony aż 17,4% respondentów deklarowało, że ich stan zdrowia jest bardzo zły. Wskazała tak ponad jedna piąta mieszkańców powiatów zintegrowanych (21,7%), 17,3% mieszkańców powiatów pośrednich i najmniej – 13,3% – mieszkańców powiatów peryferyjnych.

Wykres 64. Częstotliwość wyjazdów o charakterze wakacyjnym poza miejsce zamieszkania. N=900

Źródło: Badanie własne

Ponad jedna trzecia ankietowanych mieszkańców terenów wiejskich województwa wielkopolskiego w ogóle nie wyjeżdża na urlop/wakacje poza miejsce swojego zamieszkania. Największy odsetek osób, które nigdy w tym celu nie opuszczają swojego miejsca zamieszkania dotyczy powiatów pośrednich (39,3%). Kolejna grupa, stanowiąca nieco ponad jedną trzecią badanych (34,8%) wyjeżdża rzadziej niż raz w roku. 30% ankietowanych w celach wakacyjnych/urlopowych wyjeżdża natomiast co najmniej raz w roku (w tym 6,2% częściej). W tym względzie wyraźnie widoczna jest dysproporcja pomiędzy poszczególnymi typami powiatów. Najwięcej osób co najmniej

raz w roku wyjeżdża na urlop w powiatach zintegrowanych – 40,4%, natomiast w powiatach pośrednich odsetek ten wynosi zaledwie 23,7%, a w powiatach peryferyjnych – 26,0%.

Ostatnią kwestią dotyczącą kapitału ludzkiego, o jaką zapytano badanych było to, czy przynależą oni do organizacji pozarządowej, na przykład stowarzyszenia, fundacji, czy związku. Odpowiedź twierdzącą wskazało zaledwie 1,7% badanych. Wszyscy oni pochodzą z terenów powiatów pośrednich. Najczęściej wskazywaną organizacją, do jakiej należeli był Polski Czerwony Krzyż.

Kapitał ludzki i potencjał mieszkańców wsi oceniany został bardzo wysoko przez przedstawicieli instytucji biorących udział w badaniu jakościowym. Ludność ta, ich zdaniem, wychowana jest w poczuciu wspólnoty, które jest w niej wciąż bardzo silne. Chętnie podejmują wspólne inicjatywy, wspierają się i angażują, *to jest zauważalne, że angażują się chętnie w coś, co jest dla nich lokalne, wynika z zapotrzebowania na danym obszarze (W11); wieś jako taka w Polsce jest jeszcze skarbnicą takiej staroświeckiej w znaczeniu niepopsutego środowiska. Mam tu na myśli dostępność wszelkiego rodzaju złych nawyków np. narkotyki. Tutaj uważam, wieś jeszcze nie jest tak zepsuta jak inne środowiska i ten potencjał zdrowej tkanki ludzkiej na wsi jest dość duży (W4).* Mieszkańcy wsi są otwarci i życzliwi, nie są bardzo roszczeniowi, podejmują się każdej pracy, nie mają też wygórowanych wymagań. Możliwości kapitału ludzkiego też oceniane są bardzo wysoko ze względu na wskazane cechy, ale też ze względu na równy dostęp do edukacji dla osób z terenów miejskich

i wiejskich, co podkreślają respondenci. Na plus mieszkańcom wsi poczytuje się to, że ich działania skierowane są na rozwój i innowacyjność w gospodarstwach rolnych oraz rozwój działalności pozarolniczej. Coraz częściej obserwuje się aktywność rolników w każdym wieku – nie tylko tych młodszych, którzy dotąd często się angażowali. Respondenci podkreślają, że warto dołożyć starań aby potencjał tych osób był wykorzystywany.

W celu zwiększenia **kapitału ludzkiego** mieszkańców wsi należy podjąć działania zapobiegające ich marginalizacji poprzez:

1. poprawę infrastruktury elektronicznej: jeszcze lepszy dostęp do Internetu, Internet bezprzewodowy
2. kontynuowanie działań edukacyjnych z naciskiem na edukację szkolną młodzieży
3. stworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości: możliwości dla rozwoju małych firm, *przyciąganie nowych inwestorów na tereny wiejskie, żeby ta gmina się rozwijała, ulgi w podatkach, żeby każdy, kto przyjdzie, widział po na przykład wybudowaniu mieszkania na danym terenie czy otworzeniu jakiejś działalności przez jakiś czas ma tą ulgę, żeby się rozwijać i żeby dobrze się osiedlić (W15).*

Duży wpływ na budowanie i umacnianie kapitału ludzkiego ma promowanie i wspieranie oddolnych inicjatyw lokalnych mieszkańców, które mobilizują ludność do wspólnego działania, a także dają poczucie sprawczości oraz decyzyjności na ich terenie. Na kapitał ludzki korzystnie wpływa też spójność podejmowanych działań, tak aby osoby mogły korzystać z ich różnych form w wielu dziedzinach życia, *żeby ludzie z terenów wiejskich nie czuli się, że są gorsi, żeby w te tereny inwestować, żeby te tereny wyglądały, żeby drogi, boiska dla młodzieży żeby mieli gdzie spędzać czas*

(...) (W15). Dostarczanie tych elementów i czuwanie nad ich spójnością jest rolą instytucji publicznych.

Siła kapitału ludzkiego mieszkańców wsi w opiniach przedstawicieli instytucji polega na jego: młodości (młodzi ludzie szybciej i łatwiej dostosowują się do innych warunków), odporności, harcie ducha, poczuciu wspólnoty i wzroście poczucia własnej wartości.

Słabe strony kapitału ludzkiego to: braki edukacyjne, braki w kwalifikacjach, niemoc, stagnacja, brak chęci do zmiany, przyzwyczajenie do swojej sytuacji, ubóstwo.

Do elementów, które dodatkowo osłabiają siłę kapitału ludzkiego należy brak zainteresowania życiem na wsi i brak zaangażowania w działalność na rzecz lokalnej społeczności, brak myślenie perspektywicznego i zakorzenienie w tradycji. Dużą rolę tu odegrają organizacje pozarządowe, np. Lokalne Grupy Działania, aby przezwyciężać negatywne strony i wzmacniać te pozytywne.

Instytucje reprezentowane w badaniu (m.in. oddziały ARiMR, powiatowe urzędy pracy) realizują następujące działania związane z rozwojem kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich:

1. kursy
2. szkolenia, również te skierowane na zdobywanie pozarolniczych kwalifikacji (krawieckie, usługi kosmetyczne, drobny handel, mechanika samochodowa, usługi fotograficzne)
3. staże
4. konkursy (np. bezpieczna zagroda)
5. wsparcie dla innowacji w rolnictwie
6. dofinansowania na otwarcie własnej działalności
7. wsparcie przy założeniu i prowadzeniu własnej działalności
8. roczne spotkania połączone z podsumowaniem działań
9. szkolenia dla lokalnych liderów Lokalnych Grup Działania
10. wydarzenia promujące Lokalne Grupy Działania
11. wydarzenia promujące region (festyny i imprezy dla lokalnej społeczności).

Działania te przynoszą widoczne efekty, zwłaszcza u osób młodych. Dużą zmianą jest ogólny wzrost aktywności mieszkańców: częściej wychodzą z domu, coraz chętniej uczestniczą w szkoleniach, dopytują o nie, biorą udział w projektach, poznają możliwości i ograniczenia rynku pracy.

1.3. Podsumowanie i wnioski

W badaniu mieszkańców obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, nie będących członkami gospodarstw domowych rolników, uczestniczyło 900 osób, po 300 z każdego z trzech omówionych w rozdziale metodologicznym typów powiatów. Analiza zebranych danych pozwala na wyciągnięcie wniosków dotyczących poszczególnych obszarów tematycznych.

Charakterystyka osób pracujących

Zdecydowana większość (87,4%) niezwiązanych z rolnictwem mieszkańców terenów wiejskich, które pracują zawodowo pracuje wyłącznie w jednym miejscu. Największy odsetek osób pracujących w więcej niż jednym miejscu dotyczy powiatów pośrednich. Ponad dwie trzecie osób pracuje w sektorze prywatnym, głównie w mikro i małych przedsiębiorstwach. Podejmowanie pracy w

sektorze prywatnym jest bardziej powszechne w powiatach zintegrowanych niż w pośrednich, czy peryferyjnych. Większość osób pracujących to pracownicy fizyczni; liczebność tej grupy koreluje z odległością od centrów, ponieważ jest ich najwięcej w powiatach zintegrowanych (67%), najmniej zaś w powiatach peryferyjnych (54%).

Dzięki temu, że ponad 92% pracowników zamieszkujących tereny wiejskie posiada umowę o pracę (w tym ponad połowa na czas nieokreślony) mają oni gwarancję stabilizacji finansowej. Umowa o dzieło i umowa zlecenie dotyczy 7% pracowników, głównie w powiatach pośrednich.

Osoby zatrudnione zazwyczaj pracują w tej samej miejscowości lub innej miejscowości w tej samej gminie. Poza swoją gminę do pracy najczęściej wyjeżdżają mieszkańcy powiatów peryferyjnych, a najrzadziej zintegrowanych, co oznacza, że w powiatach zintegrowanych dostępna jest największa liczba ofert pracy.

Mieszkańcy terenów wiejskich zazwyczaj docierają do pracy drogowym transportem publicznym lub, w drugiej kolejności, samochodem prywatnym. Ponad jedna trzecia (37,1%) badanych dojeżdża do pracy codziennie (w tygodniu roboczym), jedna piąta robi to przez cały tydzień, włączając weekend, a jedna czwarta kilka razy w tygodniu.

Charakterystyka osób bezrobotnych

Bezrobotni mieszkańcy terenów wiejskich są w znacznej mierze osobami długotrwale bezrobotnymi – jedna trzecia jest zarejestrowana w urzędzie pracy stale od ponad 24 miesięcy. Najwięcej takich osób zamieszkuje powiaty pośrednie, co oznacza największe trudności w wyjściu ze stanu długotrwałego bezrobocia na tych terenach. Prawo do zasiłku posiada jedna trzecia bezrobotnych (35,3%), najwięcej w powiatach pośrednich – 53%.

Mniej niż trzy czwarte osób zarejestrowanych w urzędach pracy aktywnie poszukuje pracy (73%). Zauważa się korelację pomiędzy odległością od centrów, a aktywnością poszukiwania pracy, bowiem najwyższy odsetek osób aktywnie poszukujących pracy dotyczy powiatów zintegrowanych, a najniższy peryferyjnych. Osoby te głównie poszukują pracy, czytając ogłoszenia w urzędzie pracy, a także samodzielnie rozsyłając swoje CV do firm. Osoby zarejestrowane w urzędach pracy, które nie poszukują pracy, najczęściej twierdzą, że oferty pracy nie spełniają ich oczekiwań finansowych, a czasami również wspominają o braku możliwości podjęcia pracy lub braku zainteresowania pracą.

Osoby bezrobotne najczęściej korzystały z usług urzędów pracy w postaci szkoleń, pośrednictwa pracy i doradztwa zawodowego. Jedna trzecia badanych (33%) pozytywnie ocenia urzędy pracy, podczas gdy 23,5% - negatywnie. Najwyższe oceny zanotowano w powiatach peryferyjnych, a najniższe w zintegrowanych.

Charakterystyka osób biernych zawodowo

Bierni zawodowo mieszkańcy terenów wiejskich najczęściej nie podejmują pracy, z powodu braku, ich zdaniem, atrakcyjnych ofert pracy, a w drugiej kolejności, ponieważ zajmują się prowadzeniem gospodarstwa domowego. Często wskazywano też na brak potrzeby podjęcia pracy i zasiłek chorobowy. Ponad połowa tej grupy pozostaje bierna zawodowo od 5 lat lub dłużej.

Mniej niż połowa (49%) osób biernych zawodowo deklaruje chęć podjęcia pracy zarobkowej, najwięcej w powiatach zintegrowanych, co oznacza, że pozaekonomiczne czynniki pozostawania bez pracy (np. choroba lub prowadzenie domu) w tym typie powiatów mają najmniejsze znaczenie.

Charakterystyka gospodarstw domowych mieszkańców terenów wiejskich

Gospodarstwa domowe niezwiązanych z rolnictwem mieszkańców wsi składają się zazwyczaj z dwóch, trzech lub czterech osób. Średnia liczba osób w gospodarstwie domowym na terenach wiejskich w województwie wielkopolskim wynosi 3,6. Najniższa jest w powiatach zintegrowanych (3,35). Gospodarstwa te zazwyczaj są dwupokoleniowe składające się z rodziców i dzieci, rzadziej dziadków, co może świadczyć o zaniku tradycji rodzin wielopokoleniowych także na terenach wiejskich.

Wśród badanych mieszkańców terenów wiejskich dominuje wykształcenie zasadnicze zawodowe (29,1%), a w drugiej kolejności wyższe licencyjne (18,9). Członkowie ich gospodarstw domowych również najczęściej posiadają wykształcenie zasadnicze zawodowe. Porównanie zawodów wykonywanych i wyuczonych osób badanych i członków ich gospodarstw domowych wykazało, że zawody te nie pokrywają się ze sobą, a osoby te pracują w zawodach nie wymagających takich kwalifikacji, jakie osiągnęły w toku edukacji. Wskazuje to wyraźnie na niedopasowanie rodzaju uzyskanego wykształcenia do faktycznie wykonywanej pracy, w związku z czym zachodzi konieczność lepszego dopasowania struktury wykształcenia w stosunku do potrzeb gospodarki prowadzonej na obszarach wiejskich, aby z jednej strony nie marnować wysiłków włożonych w proces edukacji i potencjału edukacyjnego, z drugiej zaś zapewnić przedsiębiorstwom działającym na wsi pracowników o odpowiednich i pożądanym kwalifikacjach.

Najczęściej wskazywanym źródłem utrzymania jest praca zawodowa respondenta lub innego członka gospodarstwa domowego, a w istotnej części przypadków także emerytura lub renta. Najwięcej badanych deklaruje łączny dochód gospodarstwa domowego na poziomie do 2000 złotych, a tylko 2% powyżej 6000 złotych.

Przeprowadzanie się ze względu na pracę jest zjawiskiem rzadko spotykanym wśród ludności wiejskiej. Członkowie gospodarstw domowych respondentów sporadycznie decydowali się wyprowadzić do innej miejscowości w Polsce (0,8%-1,7% w zależności od odległości od miejsca zamieszkania); częściej natomiast wyjeżdżali za granicę (12%), co wiąże się najprawdopodobniej z największą opłacalnością ekonomiczną tego rodzaju wyjazdów.

Kwestie dotyczące edukacji

Mieszkańcy terenów wiejskich województwa wielkopolskiego wykazują niewielką skłonność do doksztalcania się i podnoszenia kwalifikacji – zaledwie 15% z nich podejmowało w ciągu ostatnich 5 lat działania związane doksztalceniem oraz podnoszeniem swoich umiejętności i kwalifikacji, najwięcej w powiatach peryferyjnych. Działaniami tymi były najczęściej kursy i szkolenia zawodowe oraz studia wyższe. Również nieliczna grupa badanych (15%) planuje podjęcie działań związanych z doksztalceniem w ciągu najbliższych 3 lat – wszystkim podjęcie kursów i szkoleń zawodowych, a także nauki języka obcego. Największy odsetek osób planujących podwyższanie kwalifikacji zamieszkuje powiaty peryferyjne, a najmniejszy – zintegrowane. Brak chęci podejmowania działań

podnoszących kwalifikacje powodowany jest najczęściej brakiem uświadomienia potrzeby podejmowania takich działań, a w dalszej kolejności także brakiem czasu i możliwości finansowych.

Mieszkańcy obszarów wiejskich wybranych powiatów województwa wielkopolskiego generalnie dobrze ocenili dostęp do przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych. W każdym przypadku najniższe oceny padały w powiatach zintegrowanych, co może wiązać się zarówno z niższym stanem infrastruktury edukacyjnej bliżej dużych ośrodków miejskich, jak też z większymi wymaganiami mieszkańców tych terenów.. Zdecydowanie najslabiej oceniono natomiast dostęp do żłobków (w tym przypadku najwyżej w powiatach zintegrowanych), co świadczy o tym, że ta potrzeba mieszkańców jest w dużym stopniu niezaspokojona, szczególnie na terenach bardziej oddalonych od dużych ośrodków miejskich.

Kwestie dotyczące rynku pracy

Rynek pracy województwa wielkopolskiego oceniony został lepiej niż ogólnie rynek pracy w kraju, choć w obu przypadkach była to zaledwie ocena *średnia*. Mieszkańcy obszarów wiejskich znacznie niższe noty wystawiali jednak rynkowi pracy w swoim powiecie, a tym bardziej w gminie zamieszkania i były to już oceny *niskie*. Podobnie kształtuje się ocena możliwości znalezienia pracy. Jest ona taka sama w skali województwa i w skali kraju (ocena średnia.), lecz znacznie niższa w skali powiatu, a tym bardziej gminy (ocena niska). Wiązać się to może z faktem, że problemy rynku pracy najbliższego otoczenia (gmina, powiat) są badanym znacznie bardziej znane niż problemy całego województwa, czy kraju.

Badani generalnie nie są skłonni przeprowadzać się celem otrzymania lepszej pracy, a najmniej w przypadku wyjazdu za granicę (średnia ocen 2,14 na 5-stopniowej skali). Najwyższa skłonność do mobilności dotyczy mieszkańców powiatów zintegrowanych, a najniższa mieszkańców powiatów peryferyjnych, co może świadczyć o większym przywiązaniu do tradycji i większym zakorzenieniu w najbliższym otoczeniu w przypadku powiatów w większym stopniu oddalonych od centrów. Dla 39% badanych optymalna odległość od miejsca zamieszkania do miejsca pracy jest nie dłuższa niż 5 km. Pozostali mogliby dojeżdżać dalej, w tym 8% ponad 30 kilometrów.

Mimo że z powodu braku możliwości dojazdów 15% badanych musiało odrzucić ofertę pracy w innej niż swoja miejscowości, tylko 18% badanych jest zainteresowanych pracą w formie e-zatrudnienia (na odległość). Najbardziej sceptyczni są mieszkańcy powiatów peryferyjnych, co jest związane z niższym stopniem przyswojenia sobie nowoczesnych technologii przez mieszkańców powiatów bardziej oddalonych od dużych ośrodków miejskich.

Skłonność mieszkańców terenów wiejskich województwa wielkopolskiego do zmiany lub podwyższania kwalifikacji waha się od niskiej do średniej. Badani w najwyższym stopniu wyrażali gotowość do uczestnictwa w bezpłatnych kursach lub szkoleniach, a także zdobycia nowych kwalifikacji w ramach swojego zawodu. Co dziesiąty badany w ciągu ostatnich 5 lat zmieniał pracę, najwięcej w powiatach zintegrowanych (14,3%), najmniej w powiatach peryferyjnych (7,3%). Skłonność do założenia własnej działalności gospodarczej deklaruje 28% badanych, najwięcej w powiatach pośrednich.

Spośród wszystkich badanych mieszkańców terenów wiejskich Wielkopolski 12,4% przynajmniej raz w życiu pracowało za granicą, z czego w powiatach peryferyjnych największa grupa,

bo aż 18,7%, podczas gdy w powiatach pośrednich 10,3%, a w powiatach zintegrowanych 8,3%. Jako że decyzja o wyjeździe za granicę w związku z podjęciem pracy zarobkowej wiąże się z wyższymi zarobkami za granicą oraz brakiem pracy w miejscu zamieszkania, można dostrzec, że największe trudności w zdobyciu satysfakcjonującej pracy dotyczą powiatów peryferyjnych, a najmniejsze zintegrowanych, co świadczy o korelacji pomiędzy odległością od centrów, a szerokością oferty rynku pracy.

Jako instytucje, od których oczekuje się poprawy aktywności zawodowej i przedsiębiorczości na terenach wiejskich, badani wskazują przede wszystkim urzędy pracy i urzędy gmin, mówiąc najczęściej o konieczności stworzenia większej liczby miejsc pracy.

Analiza kapitału ludzkiego

Gospodarstwa domowe mieszkańców terenów wiejskich we wszystkich typach powiatów są dobrze wyposażone nowoczesne urządzenia elektroniczne i techniczne. W dziewięciu na dziesięć gospodarstw domowych znajduje się telefon komórkowy (najmniej powszechny w powiatach peryferyjnych), w 62% gospodarstw domowych jest samochód (najrzadziej w powiatach zintegrowanych). Mniejsza popularność dotyczy posiadania komputera stacjonarnego/przenośnego oraz stałego dostępu do Internetu, który jest obecny tylko w nieco ponad połowie gospodarstw domowych. Często, tj. co najmniej kilka razy w miesiącu z telefonu komórkowego korzysta 83% badanych, choć z Internetu już tylko 38%. Istotne jest zatem zidentyfikowanie przyczyn takiego stanu rzeczy (czy wynika to z braku umiejętności, czy z przekonania o nieprzydatności komputera i Internetu) oraz przeciwdziałanie im, a w konsekwencji zwiększenie poziomu korzystania z Internetu wśród ludności wiejskiej.

Niepokojąco niski odsetek mieszkańców terenów wiejskich województwa wielkopolskiego podejmuje aktywność sportową lub kulturalną. Co najmniej raz w miesiącu aktywność sportową podejmuje zaledwie 21% badanych, a kulturalną 12%. Może to wynikać z niewystarczającej oferty sportowej i kulturalnej na terenach wiejskich, z braku czasu, a także, co najbardziej prawdopodobne, braku wyrobionego nawyku aktywnego i kulturalnego spędzania czasu wolnego, ponieważ, zgodnie z deklaracjami, czas wolny najczęściej spędzany jest podczas spotkań towarzyskich – z rodziną lub ze znajomymi, a także czytając książki i oglądając telewizję. Mniej niż co czwarty badany deklaruje, że w czasie wolnym uprawia sport (23,1%). Wyjazdy o charakterze wakacyjnym/urlopowym dotyczą ograniczonego grona mieszkańców wsi – ponad jedna trzecia z nich w ogóle nie wyjeżdża w trakcie urlopu poza miejsce swojego zamieszkania.

Oceniając poszczególne aspekty infrastruktury społecznej i technicznej w swoim powiecie, badani przyznali niskie noty każdemu ocenianemu aspektowi – ocena każdego z nich jest bardziej negatywna niż pozytywna. Najwyższe noty uzyskała infrastruktura edukacyjna (2,75) i kulturalna (2,68), a najniższe infrastruktura kolejowa (2,01) i infrastruktura służby zdrowia – 1,69 na skali od 1 do 5. Ocena ta była porównywalna we wszystkich typach powiatów. Mieszkańcy terenów wiejskich generalnie dobrze oceniali swój stan zdrowia. 54,8% uznało, że ich stan zdrowia jest dobry lub bardzo dobry (najwięcej takich osób było w powiatach peryferyjnych), choć z drugiej strony aż 17,4% respondentów deklarowało, że ich stan zdrowia jest bardzo zły.

2. Badanie CATI wśród mieszkańców obszarów wiejskich będących kierownikami gospodarstw rolnych

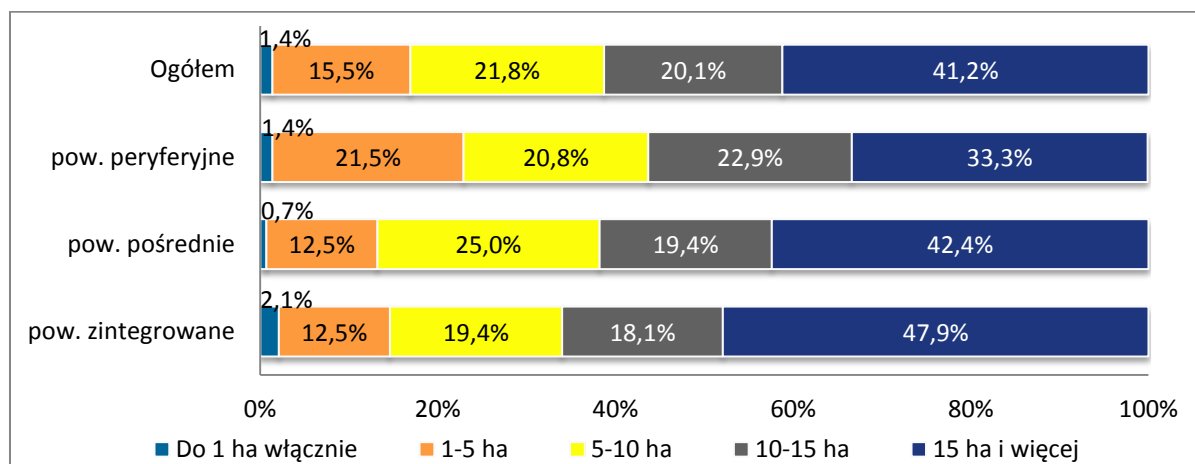
2.1. Opis wyników badania

2.1.1. Charakterystyka gospodarstwa rolnego

Pierwszy moduł kwestionariusza poświęcony był charakterystyce gospodarstwa rolnego: jego powierzchni, typu, okresu prowadzenia przez obecnego kierownika, otrzymywania dopłat unijnych oraz oczekiwanej pomocy w ramach środków UE.

Na podstawie przedstawionych w metodologii założeń można powtórzyć, iż w próbie występował równoliczny (n=144) udział kierowników gospodarstw rolnych z wybranych typów powiatów województwa wielkopolskiego: zintegrowanych, pośrednich i peryferyjnych, jak również równoliczny (n=144) udział małych, średnich i dużych gospodarstw rolnych (wielkość gospodarstwa mierzona wartością produkcji: do 60 tys. zł, od 61 do 220 tys. zł, powyżej 220 zł rocznie).

Wykres 65. Powierzchnia gospodarstw rolnych w ha faktycznych. N=432

Źródło: Badanie własne

W badanej populacji najliczniejszą grupę stanowili kierownicy dużych gospodarstw rolnych, tj. o powierzchni 15 i więcej ha (41,2%). Co piąty respondent (20,1%) był kierownikiem gospodarstwa o powierzchni 10-15 ha, 21,8% badanych posiadało areal 5-10 ha, a 15,5% - między 1 a 5 ha. Jedynie 1,4% próby stanowiły osoby posiadające gospodarstwa rolne o powierzchni nieprzekraczającej 1 ha.

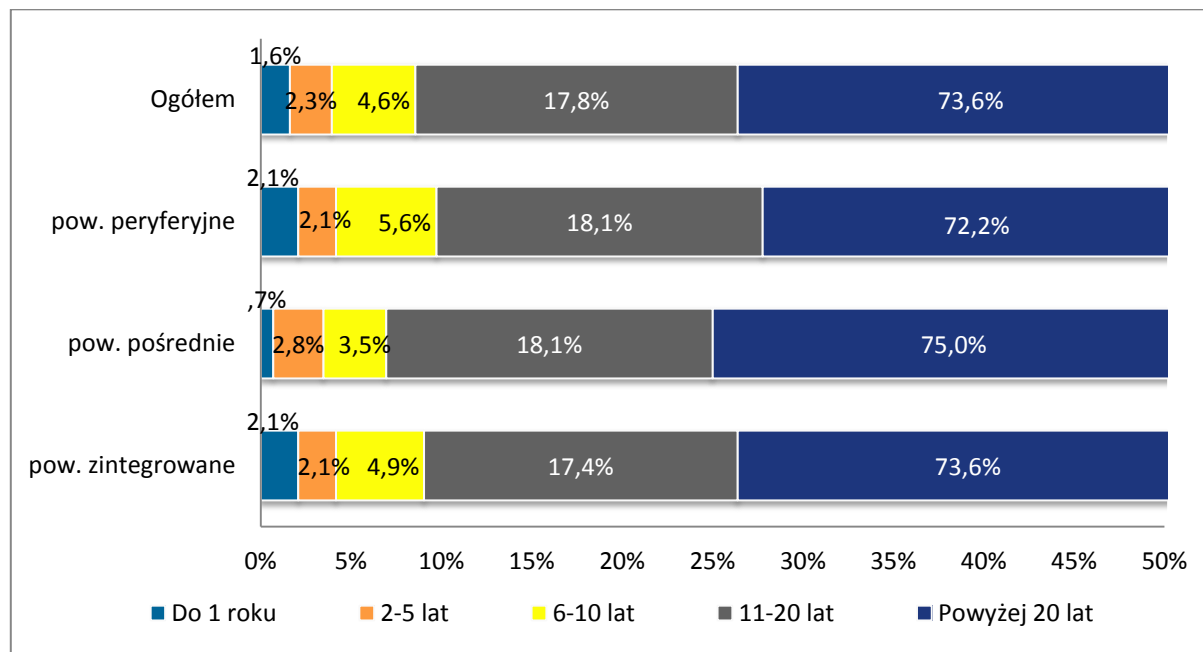
Najwięcej dużych powierzchniowo gospodarstw rolnych występuje na terenie powiatów zintegrowanych – niemal połowa (47,9%) badanych kierowników gospodarstw rolnych z tych obszarów deklarowała, że ich gospodarstwo rolne zajmuje powierzchnię 15 i więcej ha faktycznych. W przypadku powiatów peryferyjnych sytuacja taka występowała jedynie w co trzecim badanym gospodarstwie rolnym (33,3%), a obszar aż 22,9% gospodarstw na tych terenach nie przekraczał 5 ha.

Niemal co trzecie badane gospodarstwo rolne specjalizuje się w uprawach polowych (32,2%). Drugie, pod względem częstotliwości występowania, są gospodarstwa mieszane (zajmujące się różnymi uprawami i hodowlą różnych zwierząt), które stanowiły 26,9% próby, a następnie

gospodarstwa rolne specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi (16,7%). Zdecydowanie rzadziej występują gospodarstwa rolne specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi (7,2%), gospodarstwa rolne mieszane – różne rodzaje upraw (6,9%) oraz mieszane z różnymi zwierzętami (6,5%). Najrzadziej występują gospodarstwa rolne specjalizujące się w uprawach ogrodniczych (3,7%).

Analiza występowania typów gospodarstw rolnych w zależności od typu powiatu nie ujawniła istotnych różnic – w większości przypadków różnica w odsetku wskazań nie przekraczała 3%, czyli poziomu błędu statystycznego. Można jedynie zauważyć, iż gospodarstwa rolne specjalizujące się w uprawach polowych występują częściej na obszarze powiatów zintegrowanych i peryferyjnych (po 34%) niż pośrednich (28,5%). Z kolei na terenie powiatów pośrednich częściej zdarzają się gospodarstwa rolne mieszane, zarówno zajmujące się różnymi uprawami (9,7% wobec 3,5% w przypadku powiatów zintegrowanych), jak i hodowlą różnych zwierząt (8,3% wobec 4,2% w przypadku powiatów peryferyjnych).

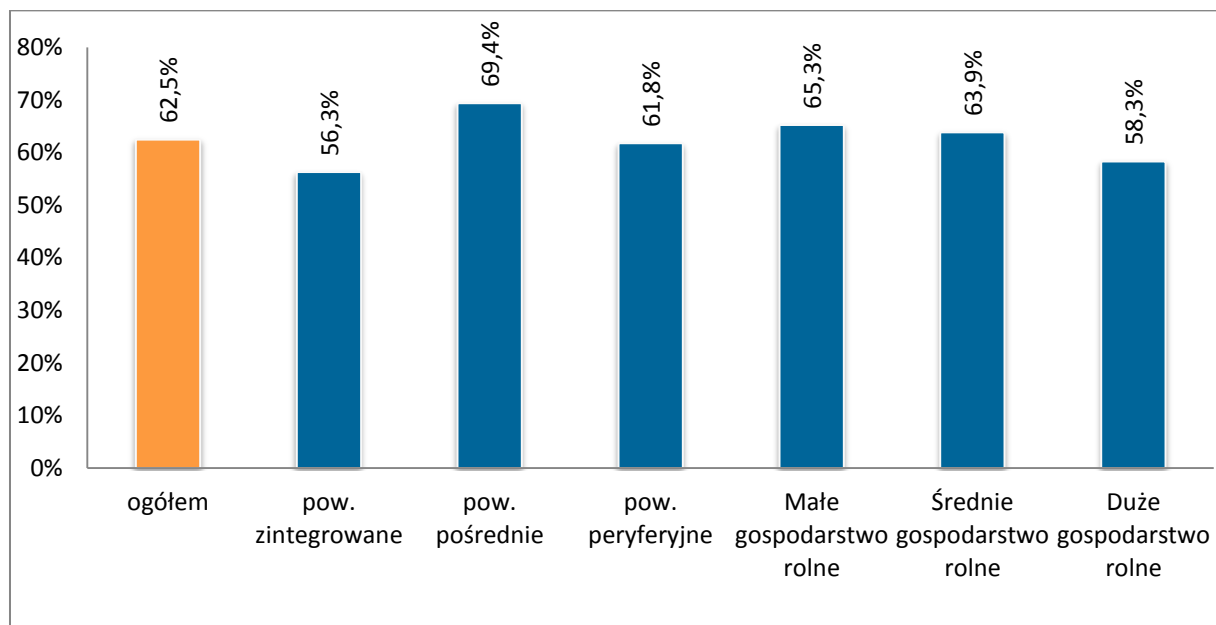
Wykres 66. Okres prowadzenia gospodarstwa rolnego (w latach). N=432

Źródło: Badanie własne

Na podstawie odpowiedzi respondentów można wnioskować, iż prowadzenie gospodarstwa rolnego jest zajęciem, które większość osób wykonuje od wielu lat. Okres prowadzenia gospodarstwa rolnego przez ponad 73% ich obecnych kierowników wynosi bowiem więcej niż 20 lat. Występowanie tego zjawiska jest niezależnie od typu powiatu i w niemal równym stopniu dotyczy wszystkich obszarów: peryferyjnych (72,2%), pośrednich (75%) oraz zintegrowanych (73,6%). Dla kolejnych ok. 18% respondentów okres sprawowania funkcji kierownika gospodarstwa domowego jest nieco krótszy, tj. od 11 do 20 lat. Z kolei odsetek wskazań na prowadzenie gospodarstwa rolnego przez okres mniej niż 5 lat wynosi jedynie 3,9%.

Wykres 67. Otrzymywanie dopłat unijnych. N=432

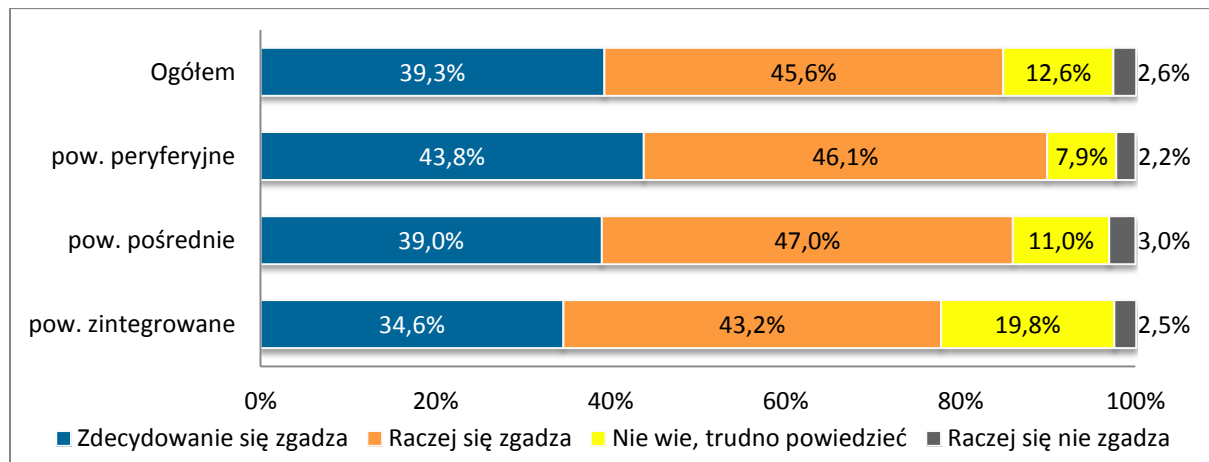
Źródło: Badanie własne

Zgodnie z deklaracjami ankietowanych, na terenie wybranych powiatów województwa wielkopolskiego dopłaty unijne otrzymuje 62,5% gospodarstw rolnych. Najczęściej deklarację otrzymywania dotacji unijnych składali kierownicy gospodarstw rolnych z powiatów pośrednich (69,4%), rzadziej peryferyjnych (61,8%) oraz zintegrowanych (56,3%). Otrzymywanie wsparcia unijnego zależy także od wielkości gospodarstwa rolnego, mierzonego zarówno wartością produkcji, jak i jego powierzchnią. Dopłaty unijne otrzymywały najczęściej małe gospodarstwa rolne, o wartości produkcji nieprzekraczającej 60 tys. zł rocznie (65,3%) oraz o powierzchni 1-5 ha faktycznych (70,1%). W przypadku gospodarstw rolnych, których wartość produkcji przekracza 220 tys. zł rocznie oraz zajmujących powierzchnię 15 i więcej ha, odsetki te kształtowały się na poziomie 58,3% oraz 61,2%.

Średnia wysokość otrzymywanych dopłat w gospodarstwach rolnych na terenie wybranych powiatów Wielkopolski wynosi 13 538,52 zł. Ich wysokość jest zależna od wartości produkcji gospodarstwa rolnego – im wyższa wartość, tym wyższe otrzymywane dopłaty. W związku z tym małe gospodarstwa rolne mogły liczyć na dopłatę unijną w wysokości przeciętnie 9 431,38 zł, średnie – 11 348,37 zł, zaś duże gospodarstwa rolne otrzymywały 20 533,33 zł.

Różnice w wysokości otrzymywanych dopłat unijnych nie były tak znaczne, jeśli weźmie się pod uwagę typ powiatu. Najwyższe wsparcie było kierowane do gospodarstw rolnych z powiatów pośrednich – 14 704 zł (czyli tam, gdzie najwięcej gospodarstw w ogóle otrzymywało dopłaty), nieco niższa była przeciętna wysokość dopłaty unijnej dla gospodarstw rolnych znajdujących na terenie powiatów zintegrowanych – 14 476,54 zł. Najniższe dopłaty otrzymywały gospodarstwa rolne z powiatów peryferyjnych – 11 375,28 zł.

Wykres 68. Przekonanie o konieczności otrzymywania przez mieszkańców obszarów wiejskich pomocy w ramach środków unijnych. N=432

Źródło: Badanie własne

Przekonanie wśród kierowników gospodarstw rolnych o konieczności otrzymywania przez mieszkańców obszarów wiejskich pomocy w ramach środków unijnych, choć w każdej kategorii kształtowało się na bardzo wysokim poziomie (średnio 84,9%), najmocniejsze było w przypadku gospodarstw rolnych o małej wartości produkcji (90,4%) oraz znajdujących na terenie powiatów peryferyjnych województwa wielkopolskiego (89,4%). Dla porównania można wskazać, iż wśród kierowników dużych gospodarstw rolnych 83,4% uważało, iż obszary wiejskie powinny otrzymywać pomoc w ramach środków unijnych, zaś wśród kierowników z gospodarstw rolnych z powiatów zintegrowanych odsetek ten spadał do poziomu 77,8%.

Kierownicy gospodarstw rolnych, przekonani o konieczności otrzymywania przez obszary wiejskie wsparcia w ramach środków unijnych, swoje argumenty koncentrowali głównie wokół kwestii związanych z możliwością rozwoju gospodarstw rolnych i rolnictwa (24%) czy ułatwienia/pomocy w prowadzeniu gospodarstwa rolnego (15,3%). Inni ankietowani podkreślali możliwość zakupu ze środków unijnych sprzętu, maszyn, paliwa, nawozów, oprysków, itd. (12,7%), a także zwracali uwagę na wysokie koszty produkcji rolnej, które czynią ją mało lub w ogóle nieopłacalną (11,8%). Część kierowników gospodarstw rolnych przyznawała ponadto, iż w rolnictwie każda pomoc (w tym finansowa) jest potrzebna i przydatna (9,6%), bowiem obecnie nie jest możliwe utrzymanie rolnictwa bez dotacji (7,4%). Inne wskazania pojawiały się znacznie rzadziej, dotyczyły kwestii związanych z koniecznością wspierania małych gospodarstw, na małych wsiach, umożliwienia lepszego startu rolnikom, wyrównania dotacji rolników polskich i innych krajów UE, udzielania wsparcia tym rolnikom, którzy prowadzą produkcję i kupują maszyny, czy też przekonania, że rolnictwo jest ważne w życiu, a pomoc państwa rolnikom się po prostu należy.

Warto zwrócić uwagę, iż odosobnione okazały się głosy mówiące o braku konieczności wspierania obszarów wiejskich środkami unijnymi – jedynie 2,6% badanych kierowników wielkopolskich gospodarstw rolnych uważało, iż jest to działanie niepotrzebne. Swoje opinie argumentowali przekonaniem o „rozleniwianiu” rolników oraz konieczności samodzielnego radzenia sobie, brakiem wiary w przeznaczenie otrzymywanych środków na rolnictwo, a także odwoływali się

do dobrego funkcjonowania rolnictwa w czasach, gdy dopłaty nie istniały. Jak wspomniano, były to jednak sporadyczne opinie.

Tabela 22. Formy oczekiwanej pomocy w ramach środków unijnych. N=270

Odpowiedź	Odsetek	Liczba wskazań
nie wiem/trudno powiedzieć	27,4%	74
wsparcie finansowe, dopłaty, dofinansowania (<i>ogólna, niesprecyzowana pomoc finansowa</i>)	27%	73
dopłaty do zakupu sprzętu i maszyn, paliwa	11,1%	30
wsparcie rozwoju gospodarstw, rozwój rolnictwa	7,4%	20
zakup nasion, ziaren, zbóż (na uprawy)	6,3%	17
rozbudowa/unowocześnienie gospodarstwa rolnego, modernizacja budynków	4,4%	12
łatwiejszy dostęp do środków, mniej formalności	4,1%	11
żadnej	4,1%	11
wsparcie określonych upraw: warzyw pod szkłem lub folią, roślin ozdobnych	2,6%	7
zakup nawozów, środków chemicznych	2,6%	7
dofinansowanie do zakupu ziemi	1,9%	5
wsparcie produkcji rolnej	1,5%	4
zwiększenie dopłat obszarowych, z równym podziałem	1,5%	4
stabilizacja cen produktów, godne ceny	1,5%	4
wyrównanie dofinansowań do innych krajów UE	1,5%	4
usługi sąsiadów	1,5%	4
programy unijne dla rolników	1,1%	3
każdej	1,1%	3
„dopłata się należy”	0,7%	2

Źródło: Badanie własne

Ostatnie pytanie pierwszego modułu kwestionariusza miało pomóc w identyfikacji form pomocy oczekiwanej w ramach środków unijnych. Najbardziej pożądanym kierunkiem wsparcia okazała się różnego rodzaju pomoc finansowa. Kierownicy gospodarstw rolnych oczekiwali ogólnie rozumianej pomocy finansowej, większego dofinansowania i wyższych dopłat (27%), ale także pomocy finansowej związanej z zakupem paliwa, maszyn i sprzętu (11,1%), zakupem nasion i zbóż (6,3%), nawozów i środków ochrony roślin (2,6%) czy dofinansowania do zakupu ziemi (1,9%) lub zwiększenia dopłat obszarowych (1,5%). Oczekiwania części ankietowanych można określić jako wsparcie gospodarstw rolnych i rolnictwa, a także ich rozwoju (7,4%), modernizacji i unowocześniania (4,4%) czy wsparcia produkcji rolnej (1,5%). Niektórzy respondenci chcieliby mieć łatwiejszy dostęp do środków unijnych (4,1%) lub oczekiwaliby wyrównania dopłat otrzymywanych przez rolników polskich i z innych krajów UE (1,5%). Z kolei nieliczni badani deklarowali, że nie potrzebują żadnej pomocy, jeszcze rzadziej wyrażali przekonanie, że zamiast dopłat oczekiwaliby godnych cen swoich produktów.

Również respondenci biorący udział w badaniu jakościowym upatrują zależności pomiędzy środkami finansowymi przeznaczanymi na działania wspierające rozwój rynku pracy (np. szkolenia, dofinansowania, pomoc w pozyskaniu środków unijnych na rozwój własnej działalności) a rozwojem rynku pracy terenów wiejskich. W ich opinii obszary wiejskie województwa rozwijają się dobrze od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Badani sugerują, że wtedy właśnie pojawiły się nowe możliwości pozyskania unijnych środków na realizację ich działalności, z których to możliwości wciąż mogą skorzystać. Korzystne zmiany widać od razu (na podwórzach gospodarzy, w ich gospodarstwach).

W opinii respondentów ich środki finansowe determinują również sytuację demograficzną rynku pracy na terenach wiejskich województwa. Okazuje się, że nie ma problemów z zatrudnieniem tam, gdzie nastąpiło wsparcie finansowe (np. w postaci środków unijnych): *W naszym powiecie nie ma problemu, jako tako problemu demograficznego na wsi. Parę lat temu był. Poprzez działania restrukturyzacyjne, poprzez dofinansowania młodych rolników, ta sytuacja poprawiła się (W4).* Wszędzie tam, gdzie wystąpiło podobne wsparcie gospodarstwa rolne nie są likwidowane: *W naszym powiecie w przeciągu 10 lat ubyło 1% gospodarstw - jest to niezauważalna skala. Proces ten co prawda istnieje, ale to jest niewielki ubytek (W4).* Podejmowane działania, głównie finansowe, które mają na celu zatrzymanie odpływu młodych osób oraz wspieranie rozwoju rolnictwa, w opinii respondentów odnoszą pozytywny skutek, który będzie wyraźnie widoczny w dłuższej perspektywie czasowej.

Podzielone są natomiast zdania uczestników na temat zasadności pomocy w postaci programów aktywizujących kierowanych do mieszkańców obszarów wiejskich, zwłaszcza w zakresie szkoleń i kursów. Więcej opinii jest po stronie takiego wsparcia, ponieważ, generalnie każda forma szkolenia, poszerzenia wiedzy jest lepsza niż jej brak: *jeśli będą takie programy aktywizacyjne, to rolnicy będą mieć większą wiedzę na ten temat, no i w tym momencie też ta przedsiębiorczość będzie się rozwijać na terenach wiejskich (W1).* Są jednak głosy przeciwne, oparte na innych obserwacjach: *te programy niewiele dają. Przedsiębiorczości nikt z marszu się nie nauczy, poza tym te pewne postawy na tych obszarach są już zakorzenione i tutaj musi być bardziej praca u podstaw (W7).* Nie znaczy to, że należy pozostawić osoby bez wsparcia, ale że trzeba zaproponować rozsądną alternatywę w postaci np. edukacji kierunkowej, specjalistycznych kwalifikacji. Ponadto nie warto dublować innych programów, np. tych skierowanych na promocję przedsiębiorczości, bo wtedy *pieniądze są po prostu marnotrawione (W4).* Bardzo ostrożnie należy też adresować wszelkie szkolenia, spotkania, konferencje, ponieważ, *jeśli takiego rodzaju treści trafiają do ludzi, którzy mentalnie tkwią w przeszłości i którzy nie mają w sobie tych zdolności do działań przedsiębiorczych i są bierni, to te słowa i tak niczego nie zmienią (W22).*

W zdecydowanej większości instytucji, które reprezentowali respondenci **podejmowane są działania na rzecz aktywizacji zawodowej** mieszkańców terenów wiejskich, w szczególności rolników. Działania te przybierają najczęściej formę pomocy finansowej:

1. premia dla młodego rolnika
2. pomoc (finansowa) dla osób na rozwinięcie lub prowadzenie na terenach wiejskich działalności rolniczej nie związanej z rolnictwem
3. programy pomocowe związane ze różnicowaniem działalności rolniczej

4. dofinansowanie agroturystyki
5. program tworzenie mikroprzedsiębiorstw – dofinansowanie jest uzależnione od ilości zatrudnionych osób
6. wsparcie z środków budżetu państwa, funduszy pracy, z EFS

a także:

1. szkoleń i kursów
2. działań informacyjnych (poprzez stronę internetową)
3. targów pracy
4. prac interwencyjnych
5. konferencji tematycznych
6. współpracy ze szkołami zawodowymi
7. staży zawodowych dla osoby z terenów wiejskich
8. bezpłatnego doradztwa za pośrednictwem Lokalnych Grup Działania.

Ważną formą działania jest też praca **doradcy zawodowego**. Szkolenia, staże i kursy oceniane są generalnie jako **skuteczna** forma aktywizacji osób pracujących w rolnictwie. Podobnie jest w przypadku wsparcia finansowego, które jest dla rolnika, zwłaszcza młodego, bardzo ważne, ponieważ, daje mu poczucie bezpieczeństwa i możliwość korzystania z narzędzi potrzebnych do rozpoczęcia działalności. Część respondentów podkreśla stanowczo, że aby te działania przyniosły pożądany skutek powinny być przede wszystkim **realne**, czyli dopasowane do potrzeb i możliwości osób z nich korzystających oraz odbywać się pod warunkiem, że osoby same potrzebują i poszukują takiej pomocy: *Nie może być tak, że ludzie przychodzą i podpisują listę obecności. Mówię tutaj o kursach przygotowawczych. Zanim coś się rozpocznie, jakąś pracę, to trzeba rozeznąć całe środowisko. To rozeznanie musi być dopasowane do lokalnych potrzeb. Każde środowisko ma własne* (W4). Duży nacisk należy położyć na **praktyczny wymiar organizowanych działań**, tak aby osoby po ukończeniu były przygotowane do podjęcia aktywności zawodowej.

Działania prowadzone przez poszczególne instytucje mają charakter **stały**, choć często ta stałość podyktowana jest specyfiką działalności. Instytucje dbają o pozostawanie w stałym kontakcie ze swoim podopiecznymi, wsłuchują się w zgłaszane potrzeby i analizują je na bieżąco: *Cały czas. Na bieżąco mamy kontakt z naszymi rolnikami (3000). Są oni naszymi gośćmi. Organizujemy szkolenia, spotkania informacyjne, aby uświadomić im, co będzie oraz uczulić ich na pewne rzeczy, które są wykonywane w gospodarstwie, a wymagają poprawy* (W5).

Ważnym aktorem wśród instytucji pomocowych na obszarach wiejskich są **Lokalne Grupy Działania**¹⁰³, za pośrednictwem których oferowane są działania stałe i adresowane do konkretnych grup, odpowiadające na ich konkretne potrzeby. Cieszą się one popularnością wśród ludności wiejskiej, a także skutecznie aktywizują społecznie grupy trudne jak np. osoby starsze oraz długotrwale bezrobotne.

Respondenci podkreślają, że wśród mieszkańców wsi są grupy, które mają szczególnie problem ze znalezieniem pracy i dla nich konieczne są konkretne działania. Grupy te to: kobiety, osoby młode, osoby 50+, osoby zainteresowane działalnością pozarolniczą, osoby długotrwale bezrobotne, byli pracownicy PGR-ów, osoby bez kwalifikacji. Respondenci podkreślają, że każda

¹⁰³ W województwie wielkopolskim jest ich 31.

grupa powinna mieć (i często ma) specjalny, dostosowany do swoich potrzeb program aktywizacji, w przeciwnym razie, gdy program zaplanowany jest dla grupy ogólnej, nie jest on skuteczny.

Większości respondentów trudno jest stwierdzić, jakich rozwiązań związanych z aktywizacją zawodową oczekują sami zainteresowani. Na podstawie obserwacji obecnego zainteresowania sądzą, że są to formy bardzo podobne do już istniejących, a więc wszelkiego rodzaju szkolenia podnoszące kwalifikacje oraz z pewnością różne formy wsparcia finansowego. Rolnicy na pewno życzyliby sobie poczucia bezpieczeństwa w nieprzewidzianych sytuacjach: *jak jest źle to umorzenia podatków, jak jest klęska to jakiejś pomocy, tanich kredytów tego właśnie oczekują* (W22). Takie wsparcie zapewniłoby im zachowanie status quo, bez konieczności przekwalifikowania się, której zwłaszcza osoby starsze bardzo się obawiają. Są też i takie osoby, które nie mają oczekiwań związanych z ich własną aktywizacją lecz raczej działaniami ogólnymi, dzięki którym utworzy się dla nich rynek pracy: *Mieszkańcy wsi nie za bardzo oczekują jakichś form aktywizacji. Oni oczekują żeby na ich terenie powstawały miejsca pracy albo żebyśmy umożliwili im dojazd do miejsca pracy. Dla nich to tego rodzaju działania są najważniejsze* (W17).

Respondenci są zgodni, że programy aktywizujące ludność wiejską na terenie województwa wielkopolskiego są dobrze dostępne i potencjalni odbiorcy raczej chętnie z nich korzystają.

Większość instytucji oczekuje, że programy przewidziane do realizacji na lata 2014-2020 będą kontynuować dotychczasowe działania; życzyłyby sobie, aby większe środki były przeznaczone na:

1. **inwestycje**: wodociągi, kanalizacja, energia odnawialna
2. **modernizację dróg**
3. działalności **agroturystyczne**
4. **tworzenie mikroprzedsiębiorstw**
5. **infrastrukturę wsi**
6. *zwiększenie tej koperty wojewódzkiej¹⁰⁴ na działanie przede wszystkim jeśli chodzi o zasoby ludzkie np. usługi świadczone na rzecz rolników czyli na przebranżowienie się* (W6)
7. **zakup sprzętu**
8. **wsparcie dla małych gospodarstw rolnych.**

Instrumenty wsparcia jakie powinny być zastosowane to między innymi: bony szkoleniowe, bony stażowe, aktywizacja osób do trzydziestego roku życia, dotacje i niskooprocentowane pożyczki, prace interwencyjne, roboty publiczne. Należy kontynuować wsparcie edukacyjne, choć pojawiła się uwaga, że środki przeznaczane na szkolenia lepiej będą wykorzystane, jeśli zostaną przekazane, *pod odpowiednim nadzorem do tych osób, które zakładają czy rozwijają przedsiębiorstwa* (W4), ponieważ wsparcie pracodawcy przekłada się na zwiększenie zatrudnienia: *zawsze pomocne będzie obniżenie kosztów utrzymania pracownika, im pracodawcy będą lepiej działać, tym lepiej będą zatrudniać tych pracowników* (W20). Często też przedstawiciele instytucji życzyliby sobie aby była brana pod uwagę efektywność działań prowadzonych przez te instytucje.

¹⁰⁴ Środki mające na celu ułatwienie startu młodym rolnikom, dzielone w ramach specjalnych kopert wojewódzkich a nie w ramach konkursów krajowych

2.1.2. Charakterystyka gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych

Drugi moduł kwestionariusza poświęcony był charakterystyce gospodarstw domowych kierowników gospodarstw rolnych – ich liczebności, struktury, migracji z gospodarstw domowych na obszarach wiejskich, a także źródeł i wysokości osiąganego dochodu.

Przeciętne gospodarstwo domowe rolników na obszarach wiejskich w wybranych powiatach województwa wielkopolskiego składa się z 4,12 osób. Najliczniejsze gospodarstwa domowe znajdują się w powiatach pośrednich (przeciętnie 4,27 osób) oraz w średnich gospodarstwach rolnych (przeciętnie 4,35 osób). Z kolei najmniej liczne są gospodarstwa domowe na terenie powiatów peryferyjnych (średnio 3,93 osoby) oraz duże gospodarstwa rolne (średnio 3,99 osób).

Tabela 23. Liczba członków gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych. N=432

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
1 osoba	8,6%	11,1%	5,6%	9,0%
2 osoby	13,0%	13,9%	9,7%	15,3%
3-5 osób	58,6%	55,6%	59,0%	61,1%
6 i więcej osób	19,9%	19,4%	25,7%	14,6%

Źródło: Badanie własne

Jednoosobowe gospodarstwa domowe rolników na obszarach wiejskich Wielkopolski stanowią 8,6% gospodarstw – najwięcej na terenie powiatów zintegrowanych (11,1%), najmniej – na obszarze powiatów pośrednich (5,6%). Co piąte gospodarstwo rolne w Wielkopolsce liczy 6 i więcej osób, przy czym jest to zależne od miejsca zamieszkania: w powiatach peryferyjnych co siódme gospodarstwo rolne składa się z minimum 6 osób (14,6%), podczas gdy w powiatach pośrednich – co czwarte (25,7%), a powiatach zintegrowanych – co piąte (19,4%).

Tabela 24. Stopień pokrewieństwa w gospodarstwach domowych kierowników gospodarstw rolnych. N=432

Stopień pokrewieństwa	Odsetek wszystkich członków gospodarstw domowych	Odsetek gospodarstw domowych
syn	25,3%	64,4%
córka	19,9%	50,7%
żona	16,0%	40,7%
mąż	14,3%	36,3%
matka	4,1%	10,4%
ojciec	4,1%	10,4%
brat	3,3%	8,3%
synowa	2,1%	5,3%
teść	2,1%	5,3%
teściowa	1,6%	4,2%
wnuk/wnuczka	1,6%	4,2%
inne członkowie rodziny	5,6%	14,4%

Źródło: Badanie własne

Gospodarstwa rolne tworzone są przez osoby o różnym stopniu pokrewieństwa. Oprócz kierownika gospodarstwa rolnego najczęściej w ich skład wchodzi osoby z najbliższej rodziny: syn (w niemal dwóch trzecich gospodarstw; 64,4%), córka (w połowie gospodarstw, 50,7%), żona (40,7%) oraz mąż (36,3%). Rzadziej są to rodzice respondenta czy też jego/jej małżonka/małżonki lub też rodzeństwo. Przedstawiciele płci męskiej stanowią 51,6% członków gospodarstw domowych w rolnictwie, kobiety zaś – 46,2%¹⁰⁵.

Niemal połowa badanych kierowników gospodarstw rolnych legitymuje się wykształceniem zasadniczym zawodowym (47,5%). Drugim, pod względem częstotliwości występowania, rodzajem wykształcenia okazało się średnie zawodowe (22,2%), a trzecim – średnie ogólnokształcące (12,5%). Sporadyczne były wskazania na posiadanie wykształcenia gimnazjalnego i niższego (5,1%), wyższego magisterskiego (2,8%), policealnego/ pomaturalnego (2,1%), wyższego licencyjnego (1,9%) czy wyższego inżynierskiego (1,2%).

Na podstawie przeprowadzonego badania można stwierdzić, iż wyjazdy za pracę nie są powszechne w gospodarstwach domowych rolników z wybranych powiatów województwa wielkopolskiego. W ciągu ostatnich 5 lat z żadnego z badanych gospodarstw nikt nie wyjechał ani nie wyprowadził się ze względu na pracę do innej miejscowości w gminie czy powiecie. Nieliczni kierownicy gospodarstw rolnych deklarowali, że członkowie ich gospodarstw domowych w związku z życiem zawodowym wyjechali do innej miejscowości w Polsce (0,7% gospodarstw; łącznie 3 osoby), częściej zdarzały się wyjazdy do innej miejscowości w województwie (3,9% gospodarstw; łącznie 23 osoby), najpopularniejsze były zaś wyjazdy za granicę (6,5% gospodarstw; łącznie 32 osoby).

Tabela 25. Źródła utrzymania gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych. N=432

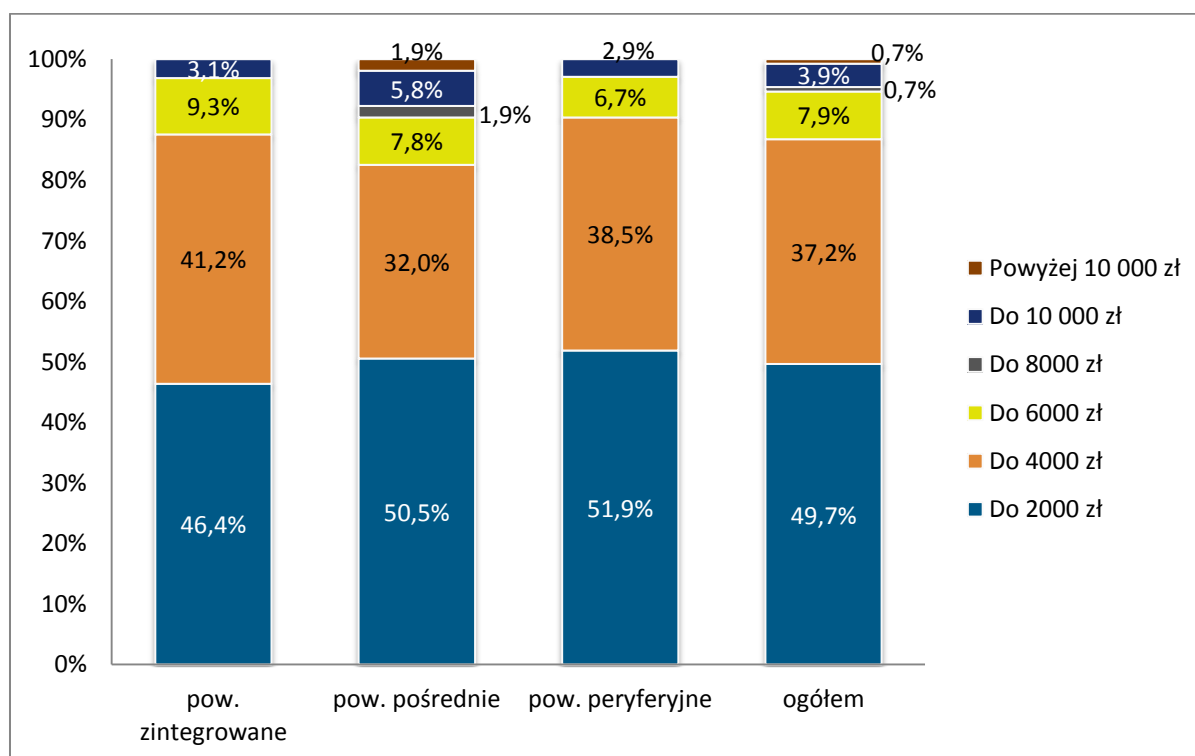
	Dotyczące gospodarstwa domowego	Najważniejsze dla gospodarstwa domowego
dochód z prowadzonego gospodarstwa rolnego	94,2%	78,5%
własna praca zarobkowa poza rolnictwem	7,9%	4,4%
praca zarobkowa innego członka gospodarstwa rolnego	17,4%	6,3%
oszczędności	0%	0%
zasilki z pomocy społecznej	0,9%	0%
zasilki z urzędu pracy	0%	0%
emerytura	16,7%	4,6%
renta	8,6%	0,9%
dopłaty unijne	14,6%	0%
wynajem/dzierżawa	0,7%	0%

Źródło: Badanie własne

¹⁰⁵ Odsetki te nie sumują się do 100%, ponieważ w pozostałych przypadkach respondenci odmówili udzielenia odpowiedzi na pytanie o stopień pokrewieństwa, co uniemożliwiło identyfikację płci członków gospodarstwa domowego.

Najważniejszym źródłem dochodu badanych gospodarstw domowych pozostaje dochód z prowadzonego gospodarstwa rolnego. Natomiast do pozostałych źródeł utrzymania należą: praca zarobkowa innego członka gospodarstwa rolnego (17,4% – jest to drugie pod względem ważności źródło dochodu gospodarstw domowych), emerytura (16,7% – trzecie pod względem ważności źródło dochodu gospodarstw domowych), dopłaty unijne (choć dotyczą co siódmego gospodarstwa – 14,6% – nikt nie wskazał go jako najważniejszego źródła dochodu), a także renta (8,6%), własna praca zarobkowa poza rolnictwem (7,9%) oraz w niewielkim stopniu zasiłki z pomocy społecznej (0,9%) czy wynajem i dzierżawa (0,7%).

Wykres 69. Łączny miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych. N=304

Źródło: Badanie własne

Łączny miesięczny dochód netto niemal połowy gospodarstw domowych rolników (49,7%) nie przekracza 2000 zł, a kolejnych 37,2% nie jest wyższy niż 4000 zł. Dochody netto gospodarstwa domowego przewyższające 4000 zł miesięcznie dotyczą jedynie 13,2% gospodarstw rolnych.

Niezależnie od typu powiatu osiągnąć w gospodarstwie domowym rolnika miesięczny dochód nie przekracza przeważnie 2000 zł (od 46,4% w powiatach zintegrowanych do 51,9% w powiatach peryferyjnych) lub 4000 zł (41,2% w powiatach zintegrowanych i 32% w powiatach pośrednich). Dochody wyższe niż 4000 zł miesięcznie stosunkowo najczęściej deklarowali kierownicy gospodarstw rolnych z powiatów pośrednich (17,4%), najrzadziej zaś – z powiatów peryferyjnych (9,6%).

Na wysokość dochodów gospodarstw domowych istotnie wpływa wartość produkcji gospodarstwa rolnego – w gospodarstwach małych i średnich odsetek wskazań na miesięczny dochód nieprzekraczający 4000 zł wynosi ok. 90%, podczas gdy w gospodarstwach dużych kształtuje się na

poziomie 78,4%. Warto tym samym zauważyć, iż dochód powyżej 4000 zł netto osiąga jedynie co dziesiąte gospodarstwo rolne małe i średnie, a w dużych gospodarstwach rolnych jest to 21,6%.

2.1.3. Zatrudnienie

Trzeci moduł kwestionariusza badania z kierownikami gospodarstw rolnych poświęcony był kwestiom zatrudnienia: m.in. sytuacji zawodowej kierownika i członków gospodarstwa rolnego, wyuczonego i wykonywanego zawodu, łączenia pracy w rolnictwie z inną pracą zarobkową, zatrudniania w gospodarstwie osób spoza rodziny, pracy za granicą czy skłonności zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu podjęcia innej pracy lub przeprowadzenia się w inne miejsce. Podjęto także zagadnienia związane z możliwością pracy w formie e-zatrudnienia.

Tabela 26. Zawód wyuczony i wykonywany przez kierowników gospodarstw rolnych. N=432

Zawód wyuczony	Liczba wskazań	Zawód wykonywany	Liczba wskazań
Rolnik	159	Rolnik	407
Ekonomista	32	Kierownik sklepu	4
Krawiec/krawcowa	31	Leśnik	4
Bez zawodu, ogólne	29	Ogrodnik	4
Ślusarz	20	Renta	4
Sprzedawca	16	Stolarz	4
Mechanik ślusarz	11	Gospodyni domowa	3
Kucharz	11	Masarz	3
Tokarz	10	Mechanik	3
Mechanik	10	Pracownik produkcji	2
Technik spożywczy	8		
Leśnik	8		
Stolarz	7		
Ogrodnik	7		
Fryzjer	6		
Pedagog	5		
Elektryk	5		
Tkacz	4		
Technik ogrodnik	4		
Technik ceramik	4		
Strażak	4		
Rzeźnik	4		
Hydraulik	4		
Frezer	4		
Administracyjno-ekonomiczne	4		
Inne	36		

Źródło: Badanie własne

Kierownicy gospodarstw rolnych w trakcie swojej edukacji zdobywali różne zawody. Stosunkowo najczęściej deklarowano posiadanie wyuczonego zawodu rolnika (ponad jedna trzecia respondentów – 36,8%), rzadziej pojawiały się wskazania na ekonomistę (7,4%), krawca/krawcową (7,2%), ślusarza (4,6%), sprzedawcę (3,7%), mechanika ślusarza (2,5%), kucharza (2,5%), tokarza (2,3%), mechanika (2,3%) i inne. Z kolei wśród zawodów wykonywanych zdecydowanie dominowało rolnictwo (94,2%). Pojedynczy respondenci wskazywali na wykonywanie innych zawodów, co zapewne wynika z łączenia pracy w rolnictwie z pracą zawodową poza rolnictwem. Wszystkie wskazania respondentów prezentuje powyższa tabela.

Co oczywiste, kierownicy gospodarstw rolnych swoje życie zawodowe koncentrują niemal wyłącznie wokół pracy w gospodarstwie, przy czym dla 87,7% z nich praca na roli jest wyłącznym zajęciem. Pozostali łączą pracę w gospodarce z emeryturą (4,4%), biernością zawodową (3,9%), pracą zawodową poza rolnictwem (3,2%) czy posiadaniem przedsiębiorstwa (3,2%).

Tabela 27. Zawód wyuczony i wykonywany przez członków gospodarstw domowych na obszarach wiejskich

Zawód wyuczony	Liczba wskazań	Zawód wykonywany	Liczba wskazań
Rolnik	36,6%	Rolnik	63,2%
Brak	6,9%	Brak	8,0%
Rolnik - średnie techniczne	6,9%	Sprzedawca/ekspedient	3,7%
Mechanik	4,2%	Pracownik fizyczny	3,1%
Stolarz	3,4%	Uczeń	2,2%
Ślusarz/ślusarz mechanik	2,8%	Kierowca	1,5%
Krawiec/krawcowa	2,2%	Rencista/rencistka	1,4%
Ekonomia	2,1%	Stolarz	1,4%
Murarz	1,6%	Pracownik produkcji	1,2%
Tokarz	1,5%	Emeryt	1,0%
Technik żywienia	1,3%	Nie wiem	1,0%
Sprzedawca	1,3%	Ogrodnik	1,0%
Bez zawodu	1,2%	Tokarz	1,0%
Informatyk	1,2%	Inne	10,2%
Kosmetyczka	1,2%		
Rolnik - magisterskie, inżynierskie	1,2%		
Mechanik samochodowy	1,2%		
Nie wiem	1,2%		
Elektryk	1,0%		
Hydraulik	1,0%		
Ogrodnik/technik ogrodnik	1,0%		
Inne	18,6%		

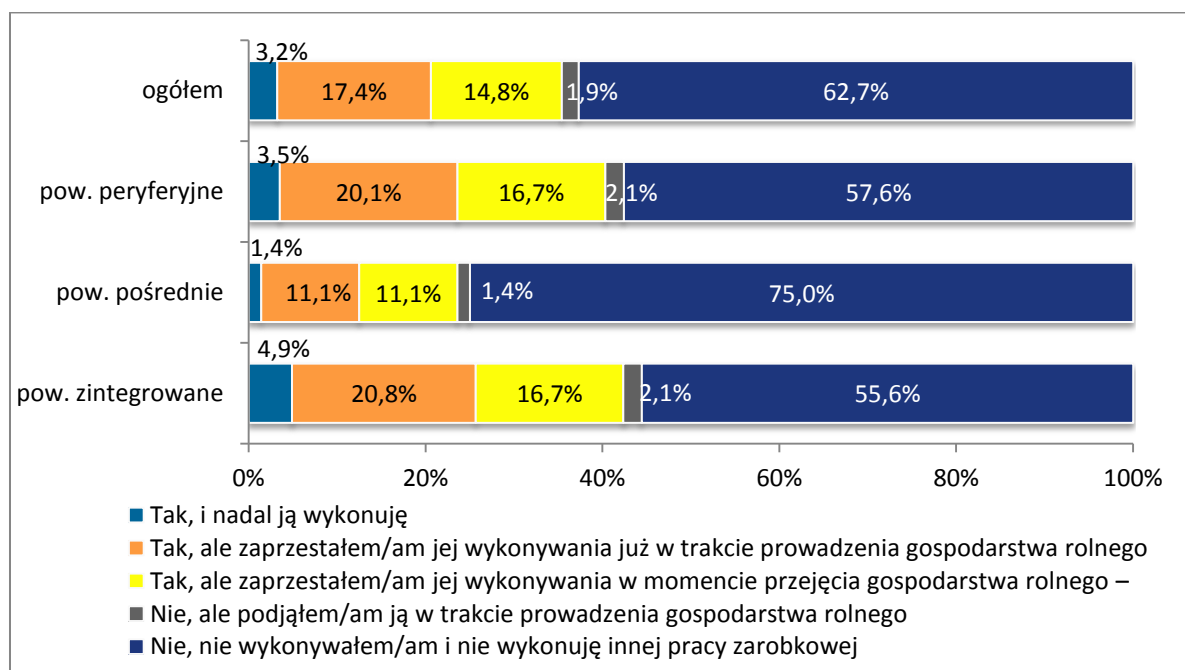
Źródło: Badanie własne

W przypadku członków gospodarstw domowych kierowników gospodarstw rolnych wyuczony zawód rolnika posiada łącznie 44,7% osób, w tym 6,9% legitymuje się wykształceniem

średnim rolniczym, a 1,2% wyższym rolniczym (w pozostałych przypadkach określone było ono jako „rolnik” czy „rolnicze”, co uniemożliwiało określenie poziomu wykształcenia). Z kolei obecnie zawód rolnika wykonuje 63,2% członków badanych gospodarstw domowych. Wskazuje to wyraźnie, iż znaczna część członków gospodarstw rolnych wykonuje pracę niezwiązaną z uzyskanym wykształceniem, niezgodną z posiadanymi umiejętnościami i kwalifikacjami.

Na pracę w gospodarstwie rolnym członkowie gospodarstwa domowego poświęcają przeciętnie 53,1 h w tygodniu. W zależności od lokalizacji gospodarstwa rolnego czas ten jest krótszy (51,1 h w powiatach pośrednich) lub dłuższy (54,0 h w powiatach zintegrowanych i 54,2 h w powiatach peryferyjnych). Nakład pracy członków gospodarstwa domowego wzrastał ponadto wraz z wielkością gospodarstwa rolnego – w małych gospodarstwach rolnych na pracę w gospodarstwie przeznaczano średnio 43,2 h tygodniowo. W średnich gospodarstwach rolnych było to o 12 godzin więcej (55,0 h), a w dużych – ok. 17 godzin więcej (59,8 h).

Wykres 70. Wykonywanie pracy zarobkowej przed przejściem gospodarstwa rolnego. N=432

Źródło: Badanie własne

Niemal dwie trzecie (62,7%) kierowników gospodarstw rolnych w wybranych powiatach województwa wielkopolskiego obecnie nie wykonuje i nigdy wcześniej nie wykonywało innej pracy zarobkowej. Najwięcej takich osób występuje wśród kierowników gospodarstw rolnych w powiatach pośrednich – aż 75%. W przypadku powiatów peryferyjnych i zintegrowanych odsetki te kształtują się na znacznie niższym poziomie.

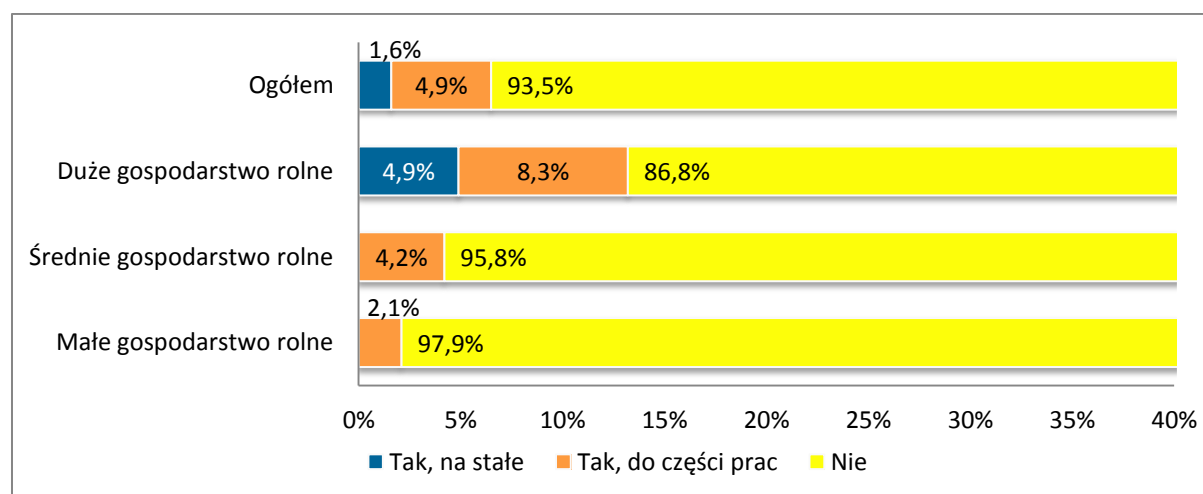
Okazuje się ponadto, iż wielkość gospodarstwa rolnego wpływa na decyzje związane z wykonywaniem innej pracy przez kierowników gospodarstw rolnych. Łączenie pracy w rolnictwie i innej pracy zarobkowej przed przejściem gospodarstwa i obecne kontynuowanie takiego stanu deklarowali stosunkowo najczęściej respondenci mający małe gospodarstwa rolne (6,2%, podczas gdy w przypadku dużych gospodarstw rolnych było to jedynie 0,7%); również oni najczęściej zaprzestali

wykonywania pracy zarobkowej już w trakcie prowadzenia gospodarstwa rolnego (31,2%; w pozostałych typach gospodarstw – 10,4%). Z kolei odsetek osób, które zarówno przed przejściem gospodarstwa rolnego, jak i w trakcie jego prowadzenia nie wykonywały żadnej innej pracy zarobkowej, wzrastał wraz z wielkością gospodarstwa rolnego – w przypadku małych gospodarstw jest to 47,9%, podczas gdy dla dużych gospodarstw rolnych rośnie on aż do 74,3%.

Niemal połowa (48,9%) kierowników gospodarstw rolnych, którzy zaprzestali wykonywania innej pracy zarobkowej, zrezygnowała z powodu braku możliwości pogodzenia jej z pracą w gospodarstwie rolnym. Kolejne 23% badanych wskazało na chęć zajmowania się wyłącznie gospodarstwem, a jedynie 7,2% przyznało, że dochody osiągane z pracy w rolnictwie umożliwiły rezygnację z pracy zarobkowej w innych miejscach. Dla pozostałych 18% badanych rezygnacja z pracy zarobkowej wynikała z konieczności przejścia gospodarstwa rolnego po krewnych.

Z kolei łączenie (kiedyś lub obecnie) pracy zarobkowej z pracą w gospodarstwie rolnym wynika w znacznej mierze z niewystarczających dochodów otrzymywanych z gospodarstwa rolnego (59,1%). Przyczyny inne niż wskazane w kafeerii odpowiedzi (m.in. niechęć rezygnacji z pracy zarobkowej czy pomoc członków rodziny w prowadzeniu gospodarstwa rolnego) dotyczyły 27,3% badanych, zaś 13,6% kierowników chciało po prostu pracować w wyuczonym zawodzie.

Wykres 71. Zatrudnianie w gospodarstwie rolnym osób spoza rodziny. N=432

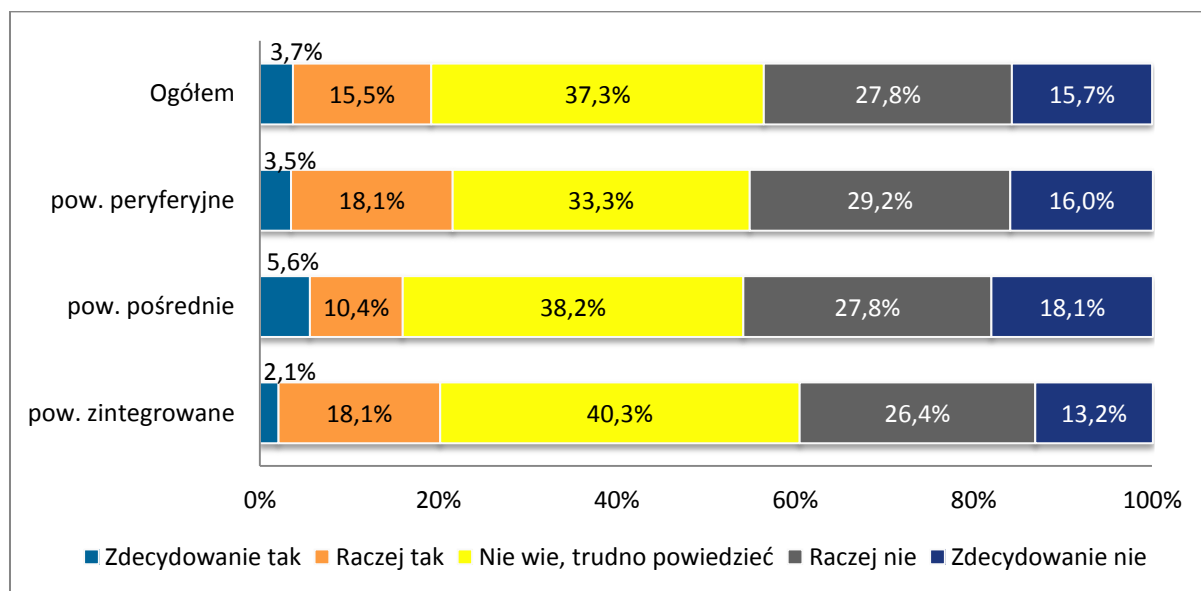

Źródło: Badanie własne

W zdecydowanej większości (93,5%) gospodarstw rolnych w wybranych powiatach województwa wielkopolskiego nie zatrudnia się osób spoza rodziny. Odsetek ten maleje wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa rolnego – im większe gospodarstwo, tym częściej pojawiały się wskazania na zatrudnianie osób spoza rodziny: zarówno na stałe, jak i do niektórych prac. W małych gospodarstwach rolnych jedynie 2,1% kierowników przyznało, że do niektórych prac w gospodarstwie rolnym zatrudnia osoby spoza rodziny, w przypadku dużych gospodarstw rolnych odsetek ten wynosi 8,3%. Stali pracownicy spoza rodziny zatrudniani są jedynie w gospodarstwach dużych o wartości produkcji przekraczającej 220 tys. zł rocznie (4,9%). Średnia liczba osób zatrudnionych do niektórych prac w gospodarstwach rolnych wynosi 4,55 osób, natomiast na stałe w gospodarstwach rolnych

zatrudnionych jest przeciętnie 18,33 osób¹⁰⁶. Pracownicy spoza rodziny zatrudniani są w gospodarstwach rolnych głównie do prac sezonowych, podczas żniw, wykoppek, sianokosów czy też do prac w szkółce roślin.

Wykres 72. Chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu podjęcia pracy zarobkowej. N=432

Źródło: Badanie własne

Spośród ankietowanych kierowników gospodarstw rolnych 43,5% nie zaprzestałoby prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu podjęcia pracy zarobkowej, nawet gdyby mieli taką możliwość. Z kolei chęć rezygnacji z prowadzenia gospodarstwa rolnego na rzecz podjęcia pracy zarobkowej deklaruje niemal co piąty kierownik (19,2%), częściej z powiatów peryferyjnych (21,6%) i zintegrowanych (20,2%) niż pośrednich (16%). Należy zwrócić uwagę na bardzo wysoki odsetek wskazań indyferentnych – „nie wiem/trudno powiedzieć” to odpowiedź 37,3% badanych.

Analiza odpowiedzi na pytanie dotyczące chęci rezygnacji z prowadzenia gospodarstwa rolnego na rzecz podjęcia pracy zawodowej w zależności od wielkości gospodarstwa rolnego wskazuje na dwa zjawiska. Przed wszystkim: kierownicy małych i średnich gospodarstw rolnych dwukrotnie częściej (22,9%) niż kierownicy dużych gospodarstw (11,8%) wyrażali chęć rezygnacji z prowadzenia gospodarki na rzecz podjęcia pracy zarobkowej poza rolnictwem, co może wskazywać na niższy poziom satysfakcji z wykonywanej pracy. Jednocześnie jednak wśród kierowników dużych gospodarstw rolnych najwyższy był odsetek odpowiedzi indyferentnych (43,1%).

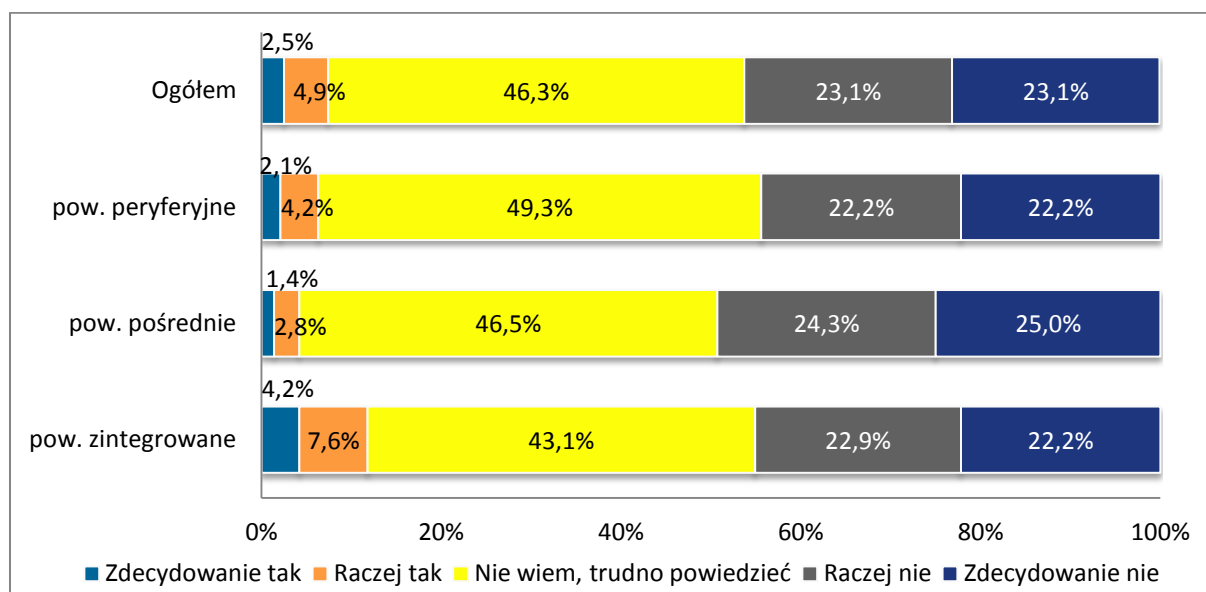
Respondenci, którzy deklarowali wolę podjęcia pracy zarobkowej zamiast prowadzenia gospodarstwa rolnego, najczęściej kierowali się po prostu chęcią uzyskania wyższych zarobków i stałych dochodów (47%). Rzadziej ankietowani swoją decyzję uzależniali od jakości oferty pracy (14,5%), podkreślali nieadekwatność nakładów pracy w rolnictwie w stosunku do uzyskiwanych

¹⁰⁶ Średnie liczby osób zatrudnianych na stałe i do niektórych prac wyliczone zostały dla tych gospodarstw rolnych, w których zatrudnia się osoby spoza rodziny oraz wskazano wartość liczbową zatrudnianych (w przypadku zatrudnienia stałego n=7, zaś w przypadku zatrudnienia sezonowego n=22).

dochodów (12%), nieopłacalność produkcji rolnej (8,4%) czy trudność w utrzymaniu się z samego rolnictwa (6%). Nieliczni respondenci chcieliby przepisać gospodarkę dzieciom (4,8%), podjąć pracę (4,8%) czy wskazywali na brak czasu wolnego (2,4%) jako potencjalną przyczynę rezygnacji z prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Z kolei znaczna część tych kierowników gospodarstw rolnych, którzy nawet mając taką możliwość, nie zrezygnowaliby z pracy w rolnictwie na rzecz pracy zarobkowej, czuje po prostu przywiązanie do pracy na roli – wykonują ją często od dzieciństwa, lubią to, co robią (czasem wręcz kochają) i w ogóle nie biorą pod uwagę możliwości zmiany (40,4%). Zdecydowanie rzadziej powodem braku rezygnacji z gospodarki na rzecz pracy zarobkowej były ograniczenia wiekowe i zdrowotne (13,3%), zadowolenie z dochodów osiąganych z pracy w rolnictwie (8%), trudności ze znalezieniem innej pracy w okolicy (6,4%), kultywowanie tradycji rodzinnej przekazywania gospodarki z pokolenia na pokolenie (4,8%) czy chęć wypracowania renty (4,3%). Inne przyczyny, jakie wskazywali ankietowani, dotyczyły m.in.: konieczności opieki nad osobami zależnymi w gospodarstwie, braku możliwości podjęcia pracy, poczynionych inwestycji w gospodarce, niechęci do pracy „na kogoś” czy posiadania wypracowanej emerytury.

Wykres 73. Chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu przeniesienia się w inne miejsce. N=432

Źródło: Badanie własne

Również niemal połowa kierowników gospodarstw rolnych (46,2%) nie zaprzestałaby prowadzenia gospodarstwa rolnego także w celu przeniesienia się w inne miejsce. Stosunkowo najbardziej mobilni (najwyższy odsetek wskazań na chęć przeprowadzenia się) okazali się kierownicy średnich gospodarstw rolnych (13,2%) oraz z powiatów zintegrowanych (11,8%), z kolei najmniej mobilni – kierownicy z powiatów pośrednich (4,2%) oraz dużych gospodarstw rolnych (1,4%).

Kierownicy gospodarstw rolnych, którzy mogliby zaprzestać pracy na roli w celu przeprowadzenia się w inne miejsce, najczęściej kierowali się chęcią podjęcia pracy (25,8%) oraz niskimi dochodami osiąganymi w rolnictwie (22,6%). Rzadziej argumenty dotyczyły przejęcia

gospodarstwa przez dzieci (12,9%), narzekań na brak życia rodzinnego (9,7%), łatwiejszego życia poza rolnictwem czy braku konieczności wykonywania pracy (po 6,5%).

Niechęć do przeprowadzenia się w inne miejsce wynika ponownie w głównej mierze z przywiązania do obecnego miejsca zamieszkania (które często jest domem rodzinnym), do pracy w gospodarstwie i przyzwyczajenia do takiego stylu życia, co sprawia, że znaczna część respondentów w ogóle nie bierze pod uwagę możliwości przeprowadzenia się ani nie odczuwa takiej potrzeby (63%). Zdecydowanie rzadziej jako powód braku chęci wyprowadzki wskazywane były poczynione inwestycje i posiadanie rozwojowego gospodarstwa rolnego (11%), przywiązanie do tradycji rodzinnych pracy na roli (7,5%) czy ograniczenia wiekowe (6,5%). Nieliczni ankietowani wskazywali ponadto m.in. na nieopłacalność życia w mieście i ograniczenia finansowe związane z przeprowadzką, świadczenie pomocy w prowadzeniu działalności gospodarczej przez innego członka rodziny, chęć wypracowania renty, brak możliwości wyprowadzki, trudności ze znalezieniem pracy w nowym miejscu czy konieczność opieki nad osobą zależną.

Kolejne pytania z modułu poświęconego zatrudnieniu dotyczyły doświadczeń związanych z pracą za granicą. Na podstawie odpowiedzi kierowników gospodarstw rolnych można powiedzieć, iż w 7,2% badanych gospodarstwach domowych rolników znajdowały się osoby obecnie lub kiedyś pracujące za granicą. W zdecydowanej większości za granicą pracowała/pracuje jedna osoba z każdego gospodarstwa rolnego, jedynie w co czwartym z nich zidentyfikowano po dwie osoby pracujące poza granicami naszego kraju. Zagraniczne wyjazdy do pracy najczęściej zdarzały się w gospodarstwach leżących na terenie powiatów peryferyjnych i o średniej wartości produkcji (po 11,1%), najrzadziej zaś dotyczyły dużych gospodarstw rolnych (2,1%) oraz położonych w powiatach pośrednich (4,2%). W powiatach zintegrowanych dotyczyło to 6,2% gospodarstw.

Stopień pokrewieństwa członków gospodarstwa domowego pracujących za granicą z respondentem (tj. kierownikiem gospodarstwa rolnego) był zróżnicowany: najczęściej był to syn (28%) oraz mąż (26%), a także brat (18%), żona (10%), córka (10%) lub zięć (10%). Zagraniczne wyjazdy zarobkowe najczęściej mają charakter regularny (45%), rzadziej sporadyczny (32%) lub cykliczny (13%) oraz „*jak jest praca*” (10%). Kierunkami wyjazdów zarobkowych najczęściej są Niemcy (44%) oraz ogólnie rozumiany „*Zachód*” (44%), a także Wielka Brytania (30%) czy Holandia (15%). Przyczyną zdecydowanej większości wyjazdów zagranicznych jest możliwość uzyskania wyższych zarobków w pracy za granicą (77%), zdecydowanie rzadziej podyktowane jest to brakiem pracy miejscu zamieszkania (13%) czy chęcią podjęcia zatrudnienia („*za pracą*” – 10%).

Ponad połowa ankietowanych kierowników gospodarstw rolnych (58,5%) nie wykazała chęci podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia. Jedynie co dziesiąty z nich (10,2%) byłby skłonny pracować w takiej formie, a odsetek ten kształtował się na podobnym poziomie niezależnie od typu powiatu czy wielkości gospodarstwa rolnego.

Niechęć do podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia wynika z różnych czynników. Najważniejszym wydaje się po prostu wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym (20,6%), co sprawia, że respondenci nie są zainteresowani żadną inną pracą (19,4%), nie odczuwają potrzeby jej podjęcia (17,9%), nie mają na to czasu (13,5%) ani możliwości (4,8%). Częściowo barierami okazały się także ograniczenia wiekowe (15,9%) oraz brak umiejętności obsługi komputera (13,1%), w niewielkim zaś stopniu opieka nad osobami zależnymi.

Tabela 28. Gotowość do zmiany i podwyższania kwalifikacji, skala: <1;5>¹⁰⁷

	Przekwalifikować się - zmienić zawód	Przekwalifikować się – zdobyć nowe umiejętności /kwalifikacje w ramach swojego zawodu	Uczestniczyć w szkoleniach /kursach bezpłatnych lub opłacanych w całości lub większości ze środków zewnętrznych	Uczestniczyć w szkoleniach/kursach opłacanych w całości lub w większości ze środków własnych	Zdobycь wyższy poziom wykształcenia	Podjąć naukę w formie e-edukacji
ogółem	2,12	2,38	2,55	1,81	1,82	1,53
pow. zintegrowane	2,2	2,46	2,64	1,88	1,83	1,58
pow. pośrednie	2,08	2,34	2,45	1,76	1,81	1,5
pow. peryferyjne	2,06	2,33	2,57	1,78	1,83	1,5
małe gospodarstwo rolne	2,19	2,39	2,6	1,72	1,68	1,37
średnie gospodarstwo rolne	1,96	2,28	2,43	1,77	1,74	1,53
duże gospodarstwo rolne	2,21	2,46	2,62	1,94	2,04	1,68

Źródło: Badanie własne

Kierownicy gospodarstw rolnych wybranych powiatów województwa wielkopolskiego nie wykazywali się znaczną gotowością do zmiany i podwyższania kwalifikacji. Oceny skłonności do podjęcia określonych zachowań, formułowane na pięciopunktowej skali, gdzie 1 oznaczało *zdecydowanie nie*, zaś 5 *zdecydowanie tak*, kształtowały się znacznie poniżej wartości 3 pkt. Kierownicy gospodarstw rolnych nie są zainteresowani podjęciem nauki w formie e-edukacji ($m=1,53$), uczestnictwem w szkoleniach i kursach opłacanych samodzielnie ($m=1,81$) czy zdobyciem wyższego wykształcenia ($m=1,82$). Niewielkie było także zainteresowanie zdobyciem nowego zawodu ($m=2,12$), nowych umiejętności i kwalifikacji w ramach swojego zawodu ($m=2,38$) czy udziałem w szkoleniach i kursach opłacanych ze środków zewnętrznych ($m=2,55$).

Różnice między odpowiedziami respondentów z poszczególnych typów powiatów oraz różnych wielkości gospodarstw rolnych nie były znaczne. Można jednak zauważyć, iż najwyższą gotowością do zmiany i podwyższania kwalifikacji wykazywali się kierownicy dużych gospodarstw rolnych oraz tych leżących na terenie powiatów zintegrowanych, co może świadczyć o wyższej świadomości tej części kierowników gospodarstw rolnych w zakresie konieczności stałego dokształcania się i roli działań edukacyjnych dla efektywnego i prawidłowego prowadzenia gospodarstw rolnych.

Na gotowość do zmiany i podwyższania kwalifikacji wpływa chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego. Kierownicy gospodarstw rolnych, którzy chcieliby podjąć pracę zarobkową, częściej niż osoby deklarujące brak takich zamierzeń skłonni byliby podjąć działania dokształcające i podnoszące ich umiejętności i kwalifikacje. W przypadku respondentów w sposób zdecydowany wyrażających chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu podjęcia pracy zarobkowej

¹⁰⁷ Analizę średnich ocen przeprowadzono wyłącznie dla odpowiedzi ważnych – wyłączono z niej odpowiedzi „nie wiem”, stąd liczebność próby w każdym przypadku okazała się inna (odpowiednio: $n=422$, $n=418$, $n=418$, $n=413$, $n=416$, $n=407$).

średnie były szczególnie wysokie w przypadku udziału w szkoleniach i kursach opłacanych ze środków zewnętrznych ($m=4,69$), zdobycia nowego zawodu ($m=4,63$) oraz nowych umiejętności i kwalifikacji w ramach swojego zawodu ($m=4,31$).

Jak można było przypuszczać, kierownicy gospodarstw rolnych, którzy w okresie ostatnich 5 lat podejmowali działania związane z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji, zdecydowanie częściej niż osoby niepodejmujące takich działań nadal wykazywali się gotowością do zmiany i podwyższania kwalifikacji. Chętniej zdobyliby nowy zawód (średnia 2,61), przekwalifikowaliby się i zdobyli nowe umiejętności i kwalifikacje w ramach swojego zawodu ($m=2,91$), uczestniczyliby w szkoleniach i kursach opłacanych ze środków zewnętrznych ($m=3,39$) oraz zdobyliby wyższy poziom wykształcenia ($m=2,27$). Obie grupy respondentów równie niechętnie odnosiły się do nauki w formie e-edukacji ($m=1,53$), porównywalna była również niechęć uczestnictwa w szkoleniach i kursach opłacanych ze środków własnych ($m=1,98$ oraz $m=1,78$).

Podobna zależność dotyczyła odpowiedzi respondentów odnośnie planów edukacyjnych na najbliższe 3 lata. Ci, którzy deklarowali chęć podjęcia działań związanych z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji, znacznie częściej wyrażali wolę zdobycia nowego zawodu (średnia 2,67), uzyskania nowych umiejętności i kwalifikacji w ramach swojego zawodu ($m=3,42$), uczestnictwa w szkoleniach i kursach finansowanych ze środków zewnętrznych ($m=3,86$) oraz własnych ($m=2,11$), a także zdobycia wyższego poziomu wykształcenia ($m=2,61$) i nauki w formie e-edukacji ($m=1,67$).

Ważnym aspektem pracy zawodowej rolników i członków ich rodzin jest wskazana przez respondentów w badaniu jakościowym **wielozawodowość**. Postrzegana jest ona przez badane osoby jako atut na rynku pracy, lecz jest ich zdaniem rzadką cechą u rolników. *Wielozawodowość rolników to zjawisko, które w dalszym ciągu istnieje, lecz zanika. Dziedziczenie zawodu w dalszym ciągu jest przekazywane na dzieci bądź dziecko. Zawsze gospodarstwo pozostaje w rodzinie jako kontynuacja.* (W24) Respondenci zauważają jednocześnie, że dzieci wybierają dalsze kształcenie i nie chcą kontynuować tradycji rodzinnych, mimo, że pozostają na wsi. Są miejscowości (np. Kępno), w których rolnicy musieli podjąć doksztalcenie i zmienić zawód, ponieważ *mają szansę przetrwać tak naprawdę tylko rolnicy ci, którzy mają gospodarstwo o powierzchni, która zaczyna się od 60, 80 do 100 hektarów* (W15). Uzupełnienie kwalifikacji (kursy operatorów CNC, wózki widłowe czy kierowcy z kategorią C, D, E) było jedynym sposobem na późniejsze podjęcie pracy. Natomiast respondenci zauważają wyraźne tendencje związane z rozwojem terenów wiejskich: spada liczba małych gospodarstw, które są od rolników wykupywane i rośnie liczba gospodarstw dużych. Tym samym rolnicy posiadający duże gospodarstwo nie muszą podejmować dodatkowych prac poza rolnictwem, ponieważ są w stanie utrzymać się z rolnictwa. Innym skutkiem zanikania małych gospodarstw dla rynku pracy jest zwiększanie się liczby ludności bezrolnej, która musi poszukiwać pracy poza rolnictwem, często nie mając doświadczenia czy wykształcenia pożądanego na rynku pracy.

2.1.4. Przekazywanie tradycji rolniczych

Kolejny moduł badania poświęcony był kwestiom związanym z przekazywaniem tradycji rolniczych w gospodarstwach domowych.

Na podstawie deklaracji kierowników gospodarstw rolnych można powiedzieć, iż zdecydowana większość z nich (81%) wywodzi się z rodzin o tradycjach rolniczych. Odsetek ten najwyższy był wśród respondentów z powiatów pośrednich (85,4%) oraz z dużych gospodarstw rolnych (86,8%). Deklaracje o wywodzeniu się z rodzin o tradycjach rolniczych stosunkowo najrzadziej (choć nadal bardzo często) występowały wśród respondentów pochodzących z powiatów zintegrowanych (77,1%) oraz średnich gospodarstw rolnych (76,4%).

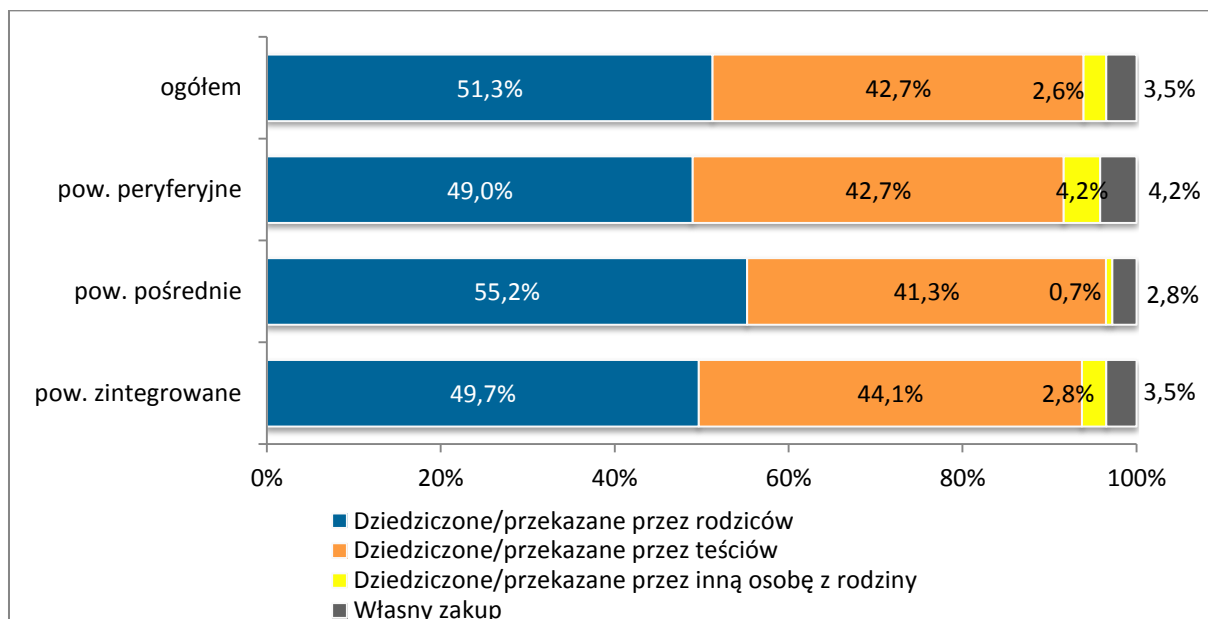
Tabela 29. Prowadzenie lub praca w gospodarstwie rolnym przez członków rodziny respondenta. N=432, pytanie wielokrotnego wyboru

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. Peryferyjne
Ojciec	74,8%	72,2%	77,8%	74,3%
Matka	66,9%	65,3%	67,4%	68,1%
Współmałżonek/partner/ka	66,7%	62,5%	69,4%	68,1%
Rodzice ojca	55,6%	54,2%	59,7%	52,8%
Rodzice matki	48,4%	46,5%	53,5%	45,1%
Syn/synowie	14,6%	13,2%	17,4%	13,2%
Córka/córki	7,4%	8,3%	5,6%	8,3%

Źródło: Badanie własne

Analiza odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące doświadczeń z pracą na roli członków najbliższej rodziny potwierdza wcześniejsze deklaracje odnośnie wywodzenia się z rodziny o tradycjach rolniczych. Pracę w gospodarstwie rolnym najczęściej wykonywali rodzice respondenta: ojciec (74,8%) oraz matka (66,9%), a także współmałżonek/partner (66,7%). Najrzadziej w gospodarstwie rolnym pracowały dzieci ankietowanych: synowie (14,6%) i córki (7,4%). Okazuje się również, iż doświadczenia z pracą w gospodarstwie rolnym (niezależnie od stopnia pokrewieństwa) częściej mieli przedstawiciele płci męskiej (ojcowie, syn/synowie) niż żeńskiej (matka, córka/córki).

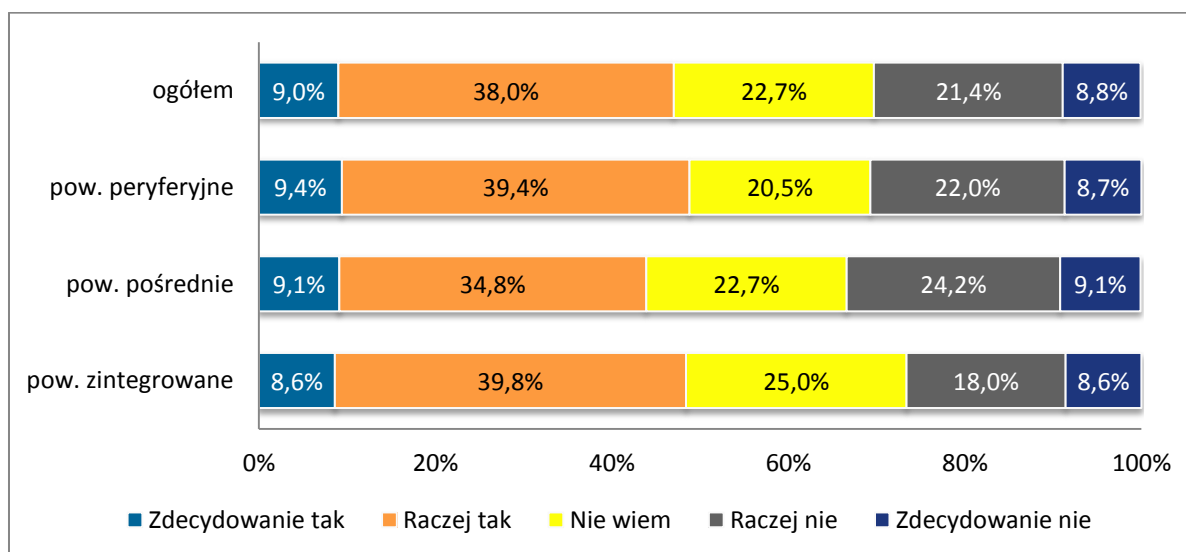
Wykres 74. Sposób uzyskania gospodarstwa rolnego. N=432

Źródło: Badanie własne

Zdecydowana większość kierowników swoje gospodarstwa rolne uzyskała w drodze dziedziczenia czy przekazania przez rodziców (51,3%) lub teściów (42,7%). Zjawisko to jest niezależne od typu powiatu czy wielkości gospodarstwa rolnego i potwierdza przywiązanie do tradycji rolniczych w rodzinach. Warto dodać, iż własny zakup to bardzo rzadko występujący sposób uzyskania gospodarstwa rolnego – jedynie 3,5% respondentów zakupiło prowadzone przez siebie gospodarstwo rolne.

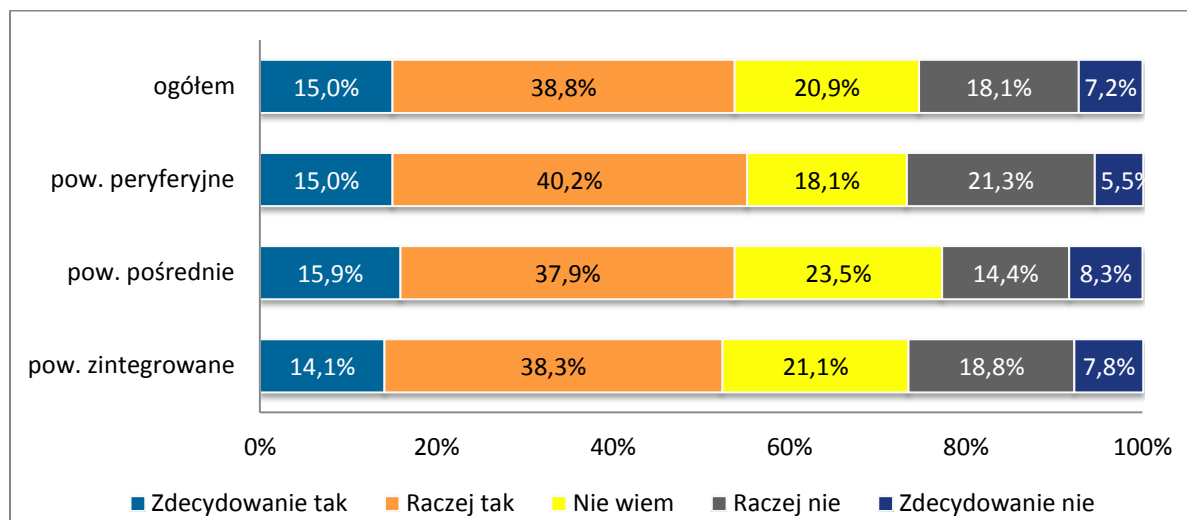
Wykres 75. Chęć związania dzieci z pracą w rolnictwie przez respondentów. N=432

Źródło: Badanie własne

Jedynie 47% kierowników gospodarstw rolnych chce, aby ich dzieci pracowały w rolnictwie. Opinię taką nieco rzadziej wyrażali respondenci z powiatów pośrednich (43,9%) niż zintegrowanych (48,4%) czy peryferyjnych (48,8%), a także z gospodarstw małych (45,9%) czy dużych (44,2%) niż średnich (50,7%).

Wykres 76. Przejęcie przez dzieci prowadzenia gospodarstwa rolnego. N=432

Źródło: Badanie własne

Nieco ponad połowa respondentów (53,8%) wyraziła pragnienie, aby dzieci przejęły po nich prowadzenie gospodarstwa rolnego. Wysokość tego odsetka kształtowała się na podobnym poziomie, niezależnie od typu powiatu (52,8% dla powiatów zintegrowanych, 55,2% dla powiatów peryferyjnych) czy wielkości gospodarstwa rolnego (52,2% dla małych gospodarstw, 55,1% dla średnich gospodarstw rolnych). Jest to wynik o tyle interesujący, że odsetek ten jest wyższy niż odsetek badanych, którzy chcieliby, aby ich dzieci pracowały w rolnictwie (tj. 47%). Świadczy to o istnieniu niewątpliwie silnych skłonności związanych z przekazywaniem ziemi z pokolenia na pokolenie – tradycja przejmowania gospodarki „z ojca na syna” jest nadal żywa.

Średnio co czwarty kierownik gospodarstwa rolnego (25,3%) nie chce, aby dzieci przejęły po nim prowadzenie gospodarstwa rolnego, przy czym najczęściej opinie takie wyrażali kierownicy dużych gospodarstw (29%).

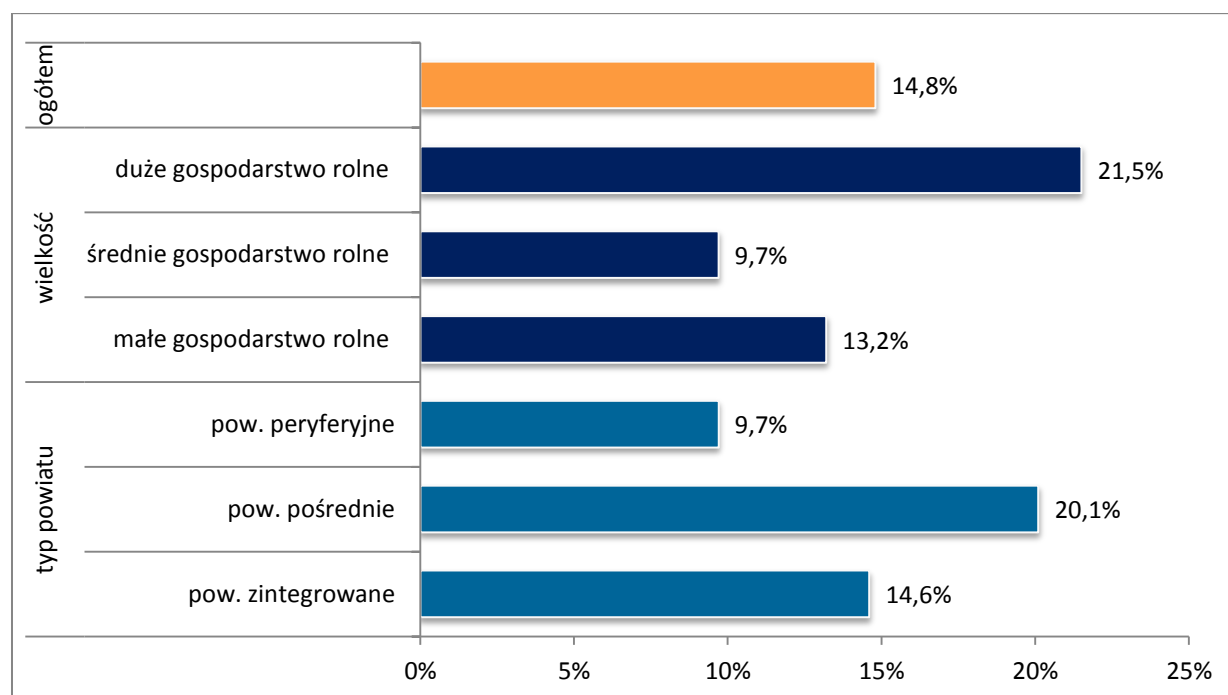
Uczestnicy badania jakościowego zauważają, że obecnie część młodych osób jednak niechętnie pozostaje na wsi; osoby takie **obawiają się dziedziczenia gospodarstwa**. Składa się na to wiele czynników: młode osoby, wychowane współcześnie, przyzwyczajone są do szybkiego oglądania efektów swojej pracy, na przykład w postaci comiesięcznej, pewnej wypłaty zamiast uzależnionej od wielu czynników (np. warunki atmosferyczne, nieurodzaj, katastrofy) jednorazowej wypłaty z pracy w gospodarstwie rolnym. Ponadto rodzice motywują dzieci do zdobywania wyższego wykształcenia, zwłaszcza, że sami znają trudności związane z pracą w rolnictwie. Najważniejszym czynnikiem decydującym o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego są **środki finansowe**, które pozwalają na rozwój i unowocześnianie gospodarstwa, co podnosi ich rentowność i atrakcyjność tej ścieżki zawodowej dla młodych osób. Często środki pochodzą z dofinansowań unijnych: z rent strukturalnych, z programów pomocowych w ramach programów rozwoju obszarów wiejskich dla osób przejmujących

gospodarstwa po rodzicach. Jest np. premia na start 100 000 zł dla takiego młodego rolnika. To jest zauważalna duża zachęta, żeby to gospodarstwo przejąć. Jeżeli jest już produkcja, na większym czy mniejszym poziomie, to ta sukcesja następuje (W8). Są tereny, na których ilość gospodarstw bez następcy jest niewielka. Jednocześnie niektórzy respondenci zauważają, że kontynuacja tradycji rodzinnej może być alternatywą dla braku pracy poza rolnictwem: *Tej pracy nie ma tyle, aby każdy mógł ją mieć i to gospodarstwo jest poważną alternatywą* (W4).

2.1.5. Edukacja

W następnym module kwestionariusza poruszane były kwestie związane z podnoszeniem kwalifikacji i edukacją.

Wykres 77. Podejmowanie działań związanych z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji. N=432

Źródło: Badanie własne

W okresie ostatnich pięciu lat jedynie co siódmy (14,8%) badany kierownik gospodarstwa rolnego podejmował działania związane z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji. Najczęściej działania w tym zakresie realizowane były przez respondentów z dużych gospodarstw rolnych oraz zlokalizowanych na terenie powiatów pośrednich. Z kolei najmniejsza aktywność edukacyjna dotyczyła kierowników średnich gospodarstw rolnych oraz osób mieszkających w powiatach peryferyjnych.

Tabela 30. Rodzaj podejmowanych działań edukacyjnych. N=64

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
szkolenia zawodowe	48,9%	52,4%	48,3%	42,9%
kursy zawodowe	14,1%	19%	3,4%	28,6%
nauka w szkole policealnej/pomaturalnej	3%	0%	6,9%	0%
studia wyższe	17,2%	19%	17,2%	14,3%

Źródło: Badanie własne

Respondenci podejmujący w okresie ostatnich 5 lat działania edukacyjne realizowali je głównie poprzez uczestnictwo w szkoleniach zawodowych (48,9%). 17,2% kierowników gospodarstw rolnych podjęło studia wyższe, a co siódmy – uczestniczył w kursach zawodowych. Kursy zawodowe szczególnie dużą popularnością cieszyły się wśród badanych mieszkających na obszarze powiatów peryferyjnych. Nieliczni respondenci kontynuowali naukę w szkole policealnej czy pomaturalnej, natomiast żaden z kierowników gospodarstw rolnych nie podejmował działań związanych z nauką języka obcego, nauką w szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej czy studiami podyplomowymi.

Tematyka szkoleń zawodowych realizowanych przez kierowników gospodarstw rolnych najczęściej określana była jako „rolnicza” lub „dla rolników” (17 wskazań). Często uczestniczyli także w szkoleniach dotyczących środków ochrony roślin (10 wskazań), rzadziej pojawiały się odpowiedzi dotyczące kursów ratowniczych czy chemizacji odpadów (po 4 wskazania), kursów pierwszej pomocy (3 wskazania) oraz innych szkoleń: spawacza, obsługi wózków widłowych, elektromontera czy różnych (po 2 wskazania). Pojedynczy badani uczestniczyli w szkoleniach z obsługi komputera oraz montera rusztowań. Szkolenia zawodowe rolników realizowane były przede wszystkim ze środków gmin (30 wskazań), zdecydowanie rzadziej ze środków własnych kierowników gospodarstw rolnych (7 wskazań), a przyczyną ich podjęcia był głównie obowiązek (11 wskazań), chęć nabycia nowych umiejętności i kwalifikacji w celu łatwiejszego znalezienia pracy (10 wskazań), wymóg unijny czy chęć zdobycia wiedzy (po 8 wskazań).

Kursy zawodowe realizowane przez kierowników gospodarstw rolnych obejmowały głównie następującą tematykę: monter rusztowań (3 wskazania), komputerowy i informatyczny (3 wskazania), marketing – w tym ekologiczny, sprzedaż internetowa oraz wózki widłowe. Realizowane były przeważnie z wykorzystaniem dofinansowanie zewnętrznego (6 wskazań, z czego połowa to dofinansowanie UE), zdecydowanie rzadziej finansowane były ze środków własnych respondentów (3 wskazania). Najczęstszą przyczyną uczestniczenia w określonych kursach zawodowych była chęć zdobycia nowego zawodu/pracy i zwiększenie swoich szans na znalezienie pracy.

Respondenci, którzy w okresie ostatnich 5 lat realizowali studia wyższe (np. marketing i zarządzanie, prawo, stosunki międzynarodowe, europeistyka, mechatronika), finansowali je przeważnie ze swoich własnych środków (11 wskazań), w niewielkim stopniu korzystali ze stypendiów socjalnych. Podjęcie studiów wyższych podyktowane było głównie chęcią uzyskania lepszego wykształcenia (8 wskazań), rzadziej dobrej pracy czy podniesienia kwalifikacji.

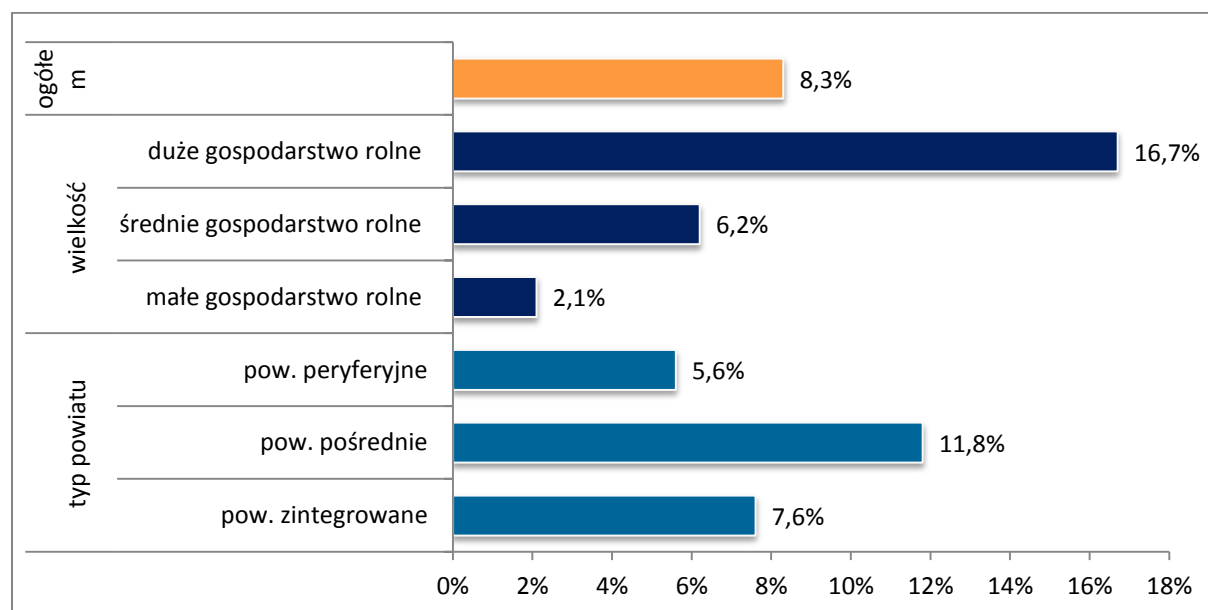
Tabela 31. Przyczyny niepodjęcia działań edukacyjnych. N=368, pytanie wielokrotnego wyboru

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
Nie mam czasu	34,0%	32,5%	37,4%	32,3%
Uważam, że w mojej obecnej sytuacji nie mam takiej potrzeby	65,5%	68,3%	59,1%	68,5%
Nie wiem, jakie kwalifikacje mogłyby mi pomóc na rynku pracy	14,4%	14,6%	14,8%	13,8%
Nie znalazłem oferty edukacyjnej odpowiadającej moim potrzebom	12,0%	14,6%	13,0%	8,5%
Nie mam możliwości finansowych	18,8%	24,4%	10,4%	20,8%
Nie mam możliwości dojazdu do szkoły/instytucji szkoleniowej/na studia	4,1%	4,9%	4,3%	3,1%
Nie chcę się uczyć	11,1%	9,8%	14,8%	9,2%
Brak oferty edukacyjnej odpowiadającej potrzebom	0,8%	0,8%	1,7%	0,0%

Źródło: Badanie własne

Główną przyczyną braku aktywności edukacyjnej kierowników gospodarstw rolnych jest przekonanie o braku potrzeby podejmowania takich działań (65,5%). Jedna trzecia ankietowanych (34%) nie dysponuje czasem, który można przeznaczyć na naukę, niemal co piąty (18,8%) nie ma możliwości finansowych, aby się uczyć (zwłaszcza w powiatach zintegrowanych i peryferyjnych), co siódmy badany (14,4%) nie wie, jakie kwalifikacje mogłyby mu pomóc na rynku pracy, a co dziesiąty w ogóle nie chce się uczyć.

Wykres 78. Chęć podjęcia działań związanych z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji w najbliższych 3 latach. N=432

Źródło: Badanie własne

Niewielu kierowników gospodarstw rolnych chciałoby podjąć działania związane z doszkalcaniem i podnoszeniem kwalifikacji w perspektywie najbliższych 3 lat. Plany w tym zakresie ma jedynie 8,3% badanych (w powiatach pośrednich najwięcej – 11,8%). Na skłonność do podjęcia aktywności edukacyjnej istotny wpływ ma wielkość gospodarstwa rolnego – im wyższa wartość produkcji, tym wyższy odsetek osób deklarujących chęć doszkalcenia czy podnoszenia umiejętności i kwalifikacji. Skłonność do podejmowania działań z edukacją najwyższa jest w tych grupach, gdzie najczęściej deklarowano wcześniejszą aktywność w tym zakresie.

Tabela 32. Planowane działania edukacyjne w perspektywie najbliższych 3 lat. N=36

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
szkolenia zawodowe	41,7%	36,4%	41,2%	50%
kursy zawodowe	27,8%	27,3%	29,4%	25%
studia wyższe	22,2%	27,3%	23,5%	12,5%

Źródło: Badanie własne

Działania edukacyjne, jakie ankietowani planują podjąć w najbliższych 3 latach, obejmują głównie szkolenia zawodowe (2/5 badanych), rzadziej kursy zawodowe i studia wyższe. W zakresie szkoleń zawodowych kierownicy gospodarstw rolnych planowali udział w szkoleniach związanych z rolnictwem (4 wskazania), prowadzeniem oprysków (2 wskazania), obsługą maszyn rolniczych (2 wskazania) czy nowinkami w rolnictwie (1 wskazanie), ale także szkoleniach obligatoryjnych i dotyczących przepisów unijnych (2 wskazania). Niektórzy ankietowani (2 wskazania) tematykę szkoleń uzależniali od zapotrzebowania lub też w ogóle nie potrafili jej określić.

W zakresie kursów zawodowych respondenci chcieliby uczestniczyć w kursach informatycznych i komputerowych (3 wskazania), uzyskać prawo jazdy na samochody ciężarowe, nauczyć się obsługi wózków widłowych, zdobyć wiedzę z zakresu genetyki lub też zostać elektrykiem czy spawaczem monterem (pojedyncze wskazania). W przypadku studiów respondenci preferowali kierunki: *rolnicze, biologiczne*, a także administrację oraz zarządzanie.

Tabela 33. Ocena dostępu do placówek edukacyjnych w powiecie, skala: <1;5>¹⁰⁸

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
żłobki	2,38	2,33	2,33	2,48
przedszkola	2,86	2,75	2,99	2,83
szkoły podstawowe	3,24	3,2	3,3	3,23
gimnazja	3,28	3,15	3,41	3,27
szkoły ponadgimnazjalne	3,34	3,32	3,55	3,15

Źródło: Badanie własne

¹⁰⁸ Analizę średnich ocen przeprowadzono wyłącznie dla odpowiedzi ważnych – wyłączono z niej odpowiedzi „nie wiem” oraz „brak oferty”, stąd liczebność próby w każdym przypadku okazała się inna (odpowiednio: n=274, n=392, n=417, n=413, n=410, n=410). Brak oferty poszczególnych placówek edukacyjnych dotyczył głównie żłobków (29,4%), nieliczne były wskazania na braku oferty przedszkolnej (2,3%), szkoły podstawowej (0,7%), gimnazjalnej (2,5%) czy ponadgimnazjalnej (2,5%).

Średnie oceny dostępu do placówek edukacyjnych w powiecie zamieszkania respondenta nie kształtowały się na wysokim poziomie – w żadnym przypadku nie osiągnięto ocen *dobrych* (tj. 4 pkt). Najślabiej oceniono dostęp do żłobków ($m=2,38$) oraz przedszkoli ($m=2,86$), najlepiej – szkół ponadgimnazjalnych ($m=3,34$). Najwyższe oceny dostępu do większości placówek edukacyjnych sformułowali respondenci prowadzący gospodarstwa rolne na obszarze powiatów pośrednich – jedynie w przypadku żłobków ustępowali oni ocenom wystawionym przez ankietowanych z powiatów peryferyjnych.

2.2.6. Kapitał ludzki

Ostatni moduł kwestionariusza poruszał problematykę szczególnie istotną dla rozwoju obszarów wiejskich – kwestie związane z kapitałem ludzkim. Podejmowano w nim zagadnienia dotyczące m.in. wyposażenia gospodarstw domowych, infrastruktury społeczno-technicznej, sposobów spędzania wolnego czasu czy stanu zdrowia.

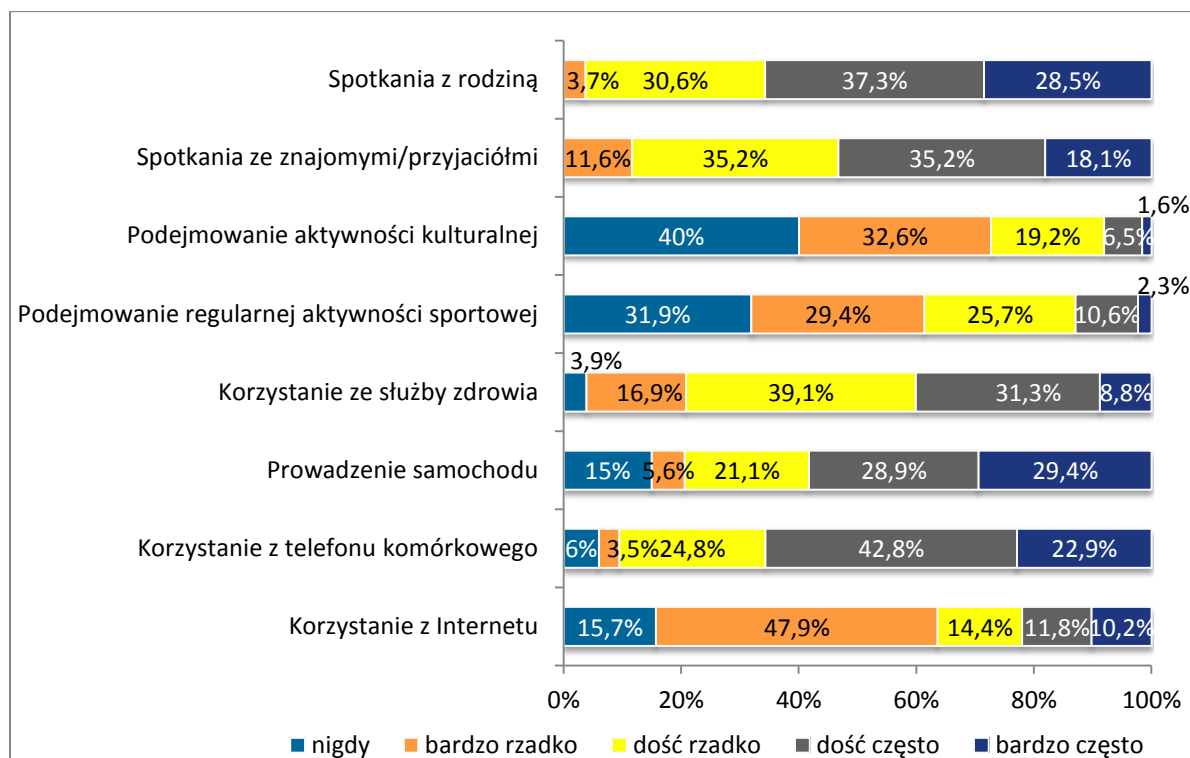
Tabela 34. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników w poszczególne dobra. N=432, pytanie wielokrotnego wyboru

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
komputer stacjonarny	80,1%	81,9%	70,8%	87,5%
komputer przenośny (laptop)	70,1%	72,9%	68,8%	68,8%
stały dostęp do Internetu	91,9%	91,0%	90,4%	94,4%
telefon komórkowy	95,4%	93,1%	96,5%	96,5%
samochód	93,3%	92,4%	94,4%	93,1%

Źródło: Badanie własne

Gospodarstwa domowe kierowników gospodarstw rolnych województwa wielkopolskiego są dobrze wyposażone w nowoczesne urządzenia elektroniczne i techniczne. Ponad 90% z nich posiada telefon komórkowy, samochód, ale również stały dostęp do Internetu. Osiem na dziesięć gospodarstw domowych rolników dysponuje komputerem stacjonarnym, a siedem na dziesięć – komputerem przenośnym. Różnice w wyposażeniu gospodarstw domowych z poszczególnych typów powiatów nie są znaczne, co może wskazywać na niezależność między obszarem zamieszkania a dostępem do nowoczesnych technologii. Jedyna znaczna różnica między typami powiatów dotyczy posiadania komputera stacjonarnego – dysponuje nim 70,8% gospodarstw domowych z powiatów pośrednich, podczas gdy w przypadkach powiatów zintegrowanych odsetek ten wynosi 81,9%, zaś peryferyjnych – 87,5%.

Wykres 79. Częstotliwość wykonywania określonych czynności związanych z aktywnością społeczną, kulturalną i informacyjną. N=432

Źródło: Badanie własne

Do najczęściej podejmowanych przez kierowników gospodarstw rolnych aktywności należą: prowadzenie samochodu, spotkania z rodziną, korzystanie z telefonu komórkowego oraz spotkania z przyjaciółmi. Na podstawie odpowiedzi respondentów można zauważyć również niepokojące sygnały: aż 40% kierowników gospodarstw rolnych nigdy nie podejmuje aktywności kulturalnej, a 31,9% w ogóle nie jest aktywnych sportowo. Okazuje się również, że pomimo powszechnej obecności w gospodarstwach domowych komputerów oraz stałego dostępu do Internetu, kierownicy gospodarstw rolnych korzystają z nich w nikłym stopniu. Tylko co dziesiąty czyni to bardzo często, niewiele więcej – dość często (11,8%). Tymczasem niemal połowa badanych swoją częstotliwość korzystania z Internetu określiła jako „bardzo rzadko”, a 15,7% z Internetu nie korzysta w ogóle.

Tabela 35. Sposób spędzania wolnego czasu. N=432, pytanie wielokrotnego wyboru

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
z rodziną	83,1%	83,3%	85,4%	80,6%
ze znajomymi	40,3%	37,5%	45,1%	38,2%
książki	26,9%	27,1%	26,4%	27,1%
telewizja	50,2%	50%	50%	50,7%
uprawianie sportu	7,9%	7,6%	6,9%	9,0%
brak czasu wolnego	7,9%	9,7%	5,6%	8,3%
inne	1,4%	2,1%	0,7%	1,4%

Źródło: Badanie własne

Z badania CATI wynika, że najpopularniejszym sposobem spędzania wolnego czasu przez kierowników gospodarstw domowych na obszarach wiejskich jest przebywanie z rodziną – deklaruje tak 83,1% badanych. Połowa respondentów (niezależnie do powiatu zamieszkania) w czasie wolnym ogląda telewizję, a 40% spotyka się ze znajomymi. Szczególną aktywnością w zakresie kontaktów ze znajomymi wykazali się mieszkańcy powiatów pośrednich. Książki w czasie wolnym czyta 26,9% ankietowanych, a jedynie 7,9% uprawia sport. Tyle samo osób deklaruje, że w ogóle nie dysponuje czasem wolnym – najczęściej są to respondenci z powiatów zintegrowanych.

Tabela 36. Ocena elementów infrastruktury na terenie swojego miejsca zamieszkania, skala <1;5>¹⁰⁹

	Ogółem	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
Infrastruktura edukacyjna	3,19	3,15	3,29	3,13
Infrastruktura kulturalna	2,98	3,00	3,01	2,93
Infrastruktura sportowo-rekreacyjna	3,01	3,03	3,05	2,96
Infrastruktura służby zdrowia	3,03	3,03	3,04	3,02
Infrastruktura drogowa	2,95	3,05	2,85	2,93
Infrastruktura kolejowa	2,25	2,32	2,22	2,2
Transport publiczny	3,04	3,04	3,01	3,07

Źródło: Badanie własne

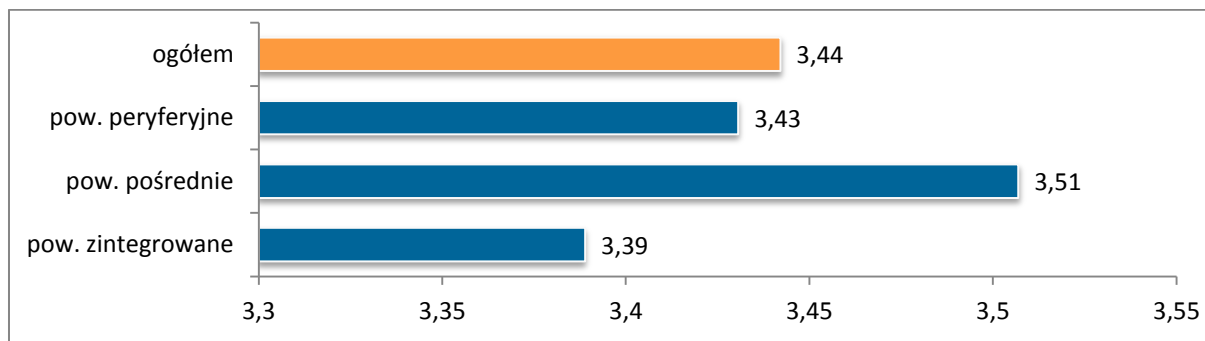
Respondenci nie ocenili zbyt pozytywnie poszczególnych elementów infrastruktury społecznej i technicznej na terenie swojego miejsca zamieszkania – średnie ocen (na skali od 1 *zdecydowanie źle* do 5 *zdecydowanie dobrze*) w większości elementów kształtowały się na poziomie ok. 3 pkt, co oznacza, że były one raczej *przeciętne* niż *dobre*. Stosunkowo najlepiej oceniono infrastrukturę edukacyjną (m=3,19), najslabiej zaś – infrastrukturę kolejową (m=2,25). Choć różnice między różnymi typami powiatów nie były znaczne, najniższe oceny niemal wszystkich elementów infrastruktury społecznej i technicznej sformułowali respondenci z powiatów peryferyjnych.

Warto przytoczyć tu opinię uczestników badania jakościowego, zgodnie z którą **infrastruktura drogowa** na obszarach wiejskich ma istotne znaczenie dla możliwości mieszkańców wsi w zakresie pozyskiwania zatrudnienia, aktywizacji zawodowej, mobilności, ale **nie stanowi bariery dla tych możliwości**. Stan dróg określili jako dobry, a w niektórych miejscowościach nawet bardzo dobry. Mniej korzystnie wypada jakość komunikacji i transportu kolejowego. W wypowiedziach respondentów powszechna jest taka opinia: *jeśli ktoś chce dojechać do pracy to infrastruktura transportowa, drogowa czy kolejowa jest. Kolejowa w troszeczkę mniejszym stopniu. Transport publiczny jest słaby, ale w tych czasach każdy ma samochód i mobilność dotarcia do zakładu pracy jest wystarczająca* (W1). Rozwiązanie często stosowane to wspólny, składkowy transport jednym samochodem. Warto natomiast wzbogacić infrastrukturę drogową o ścieżki rowerowe, bo *jeśli te ścieżki rowerowe byłyby powszechne na terenie naszego powiatu, to część osób*

¹⁰⁹ Analizę średnich ocen przeprowadzono wyłącznie dla odpowiedzi ważnych – wyłączono z niej odpowiedzi „nie wiem”, stąd liczebność próby w każdym przypadku okazała się inna (odpowiednio: n=414, n=388, n=401, n=420, n=419, n=415, n=411).

w okresie letnim mogłaby dojeżdżać rowerem, co by też było korzystne dla ich sytuacji finansowej, ale też dla środowiska (W15).

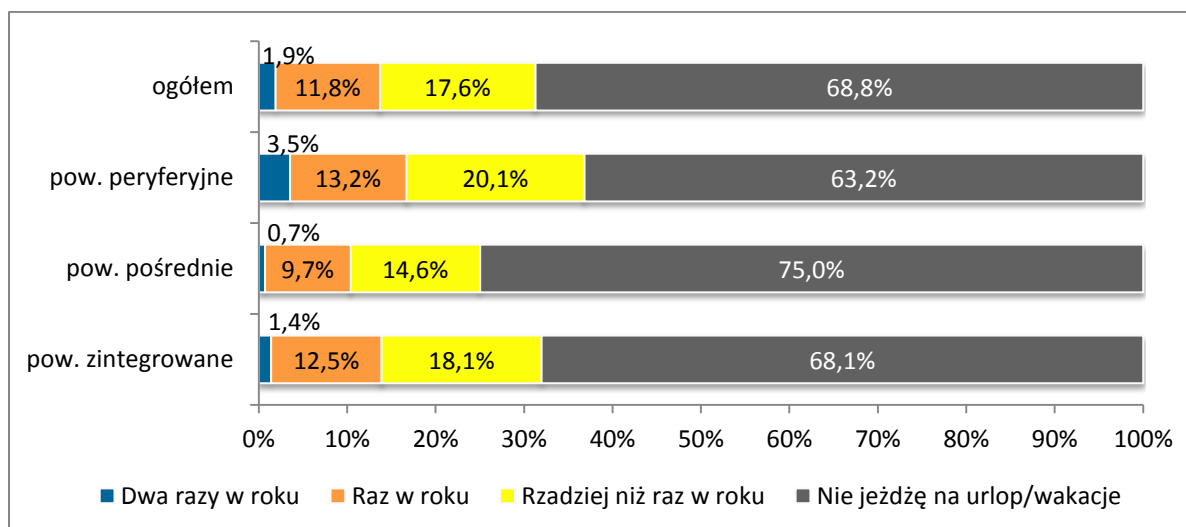
Wykres 80. Samoocena stanu zdrowia, skala <1;5>. N=432

Źródło: Badanie własne

Średnie ocen własnego stanu zdrowia dokonane przez kierowników gospodarstw rolnych z obszarów wiejskich na pięciopunktowej skali (gdzie 1 oznacza *bardzo źle* a 5 *bardzo dobrze*) kształtowały się na poziomie 3,44 pkt, co oznacza, że były one *raczej dobre*. Stosunkowo najlepiej stan swojego zdrowia oceniali respondenci mieszkający w powiatach pośrednich (m=3,51) oraz kierownicy z małych gospodarstw rolnych (m=3,51), najgorzej zaś – respondenci z powiatów zintegrowanych (m=3,39) i kierownicy średnich gospodarstw rolnych (m=3,35).

Wykres 81. Częstotliwość wyjazdów o charakterze urlopowym/wakacyjnym. N=432

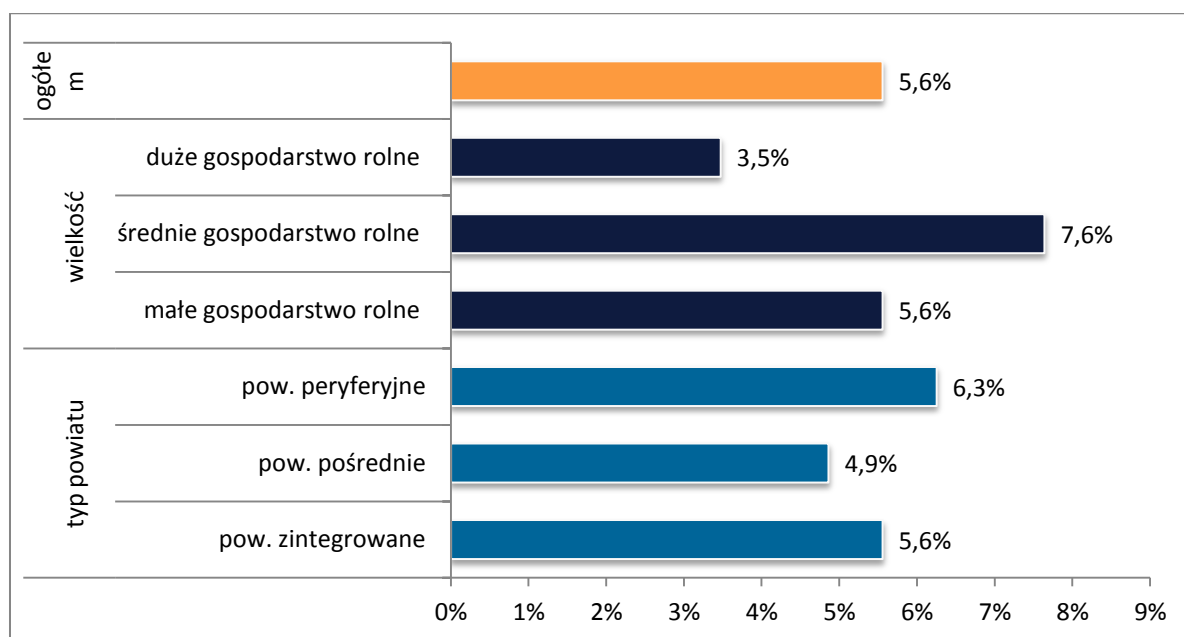

Źródło: Badanie własne

Kierownicy gospodarstw rolnych z wybranych powiatów województwa wielkopolskiego bardzo rzadko wyjeżdżają poza miejsce swojego zamieszkania – aż 68,8% z nich w ogóle nie jeździ na urlop czy wakacje. W zależności od miejsca zamieszkania, odsetek ten wahał się od 63,2% (powiaty peryferyjne) do 75% (powiaty pośrednie). Okazuje się ponadto, iż z częstotliwością raz w roku na wakacje wyjeżdża jedynie od 9,7% respondentów z powiatów pośrednich do 13,2% badanych z powiatów peryferyjnych.

Wyraźna różnica częstotliwości wyjazdów wakacyjnych występuje w zależności od wielkości produkcji gospodarstwa rolnego: raz w roku na urlop czy wakacje wybiera się 18,1% kierowników dużych gospodarstw, podczas gdy w przypadku małych i średnich gospodarstw jest to ok. 9%. Brak urlopu czy wakacji deklarowało 61,8% ankietowanych prowadzących duże gospodarstwa rolne, w gospodarstwach małych i średnich odsetek ten był o ok. dziesięć punktów procentowych wyższy (ponad 70%).

Wykres 82. Przynależność do organizacji pozarządowej. N=432

Źródło: Badanie własne

Do jakiegokolwiek organizacji pozarządowej należy jedynie 5,6% kierowników gospodarstw rolnych z terenu województwa wielkopolskiego. Najrzadziej aktywnością w tym zakresie wykazywali się respondenci z dużych gospodarstw rolnych i mieszkający w powiatach pośrednich, najczęściej zaś – ze średnich gospodarstw rolnych i zamieszkali na terenie powiatów peryferyjnych.

Kierownicy gospodarstw domowych na terenach wiejskich Wielkopolski należą przede wszystkim do *kół gospodyń wiejskich* i *ochotniczych straży pożarnych*, nieliczni respondenci są członkami *lokalnych stowarzyszeń*.

2.2. Podsumowanie i wnioski

W badaniu kierowników gospodarstw rolnych na terenie wybranych powiatów województwa wielkopolskiego uczestniczyło 432 respondentów. Uzyskane w jego toku dane pozwalają sformułować m.in. następujące wnioski.

Przeprowadzone badanie pozwala zaobserwować istniejącą zależność między położeniem geograficznym a wielkością gospodarstwa rolnego. Najwięcej dużych powierzchniowo gospodarstw rolnych znajduje się na terenie powiatów zintegrowanych (ponad połowa zajmuje powierzchnię 15 ha

i więcej). Z kolei na terenie powiatów peryferyjnych rolnictwo jest bardziej rozdrobnione niż na terenie powiatów pośrednich, a zwłaszcza zintegrowanych. Cechuje się ono większą liczbą mniejszych gospodarstw (do 5 ha faktycznych) przy jednoczesnym znacznie mniejszym udziale dużych gospodarstw rolnych. Uzyskane dane pozwalają stwierdzić, iż na terenach powiatów zintegrowanych proces konsolidacji gospodarstw rolnych jest bardziej zaawansowany.

Najczęściej wsparciem ze strony Unii Europejskiej cieszą się gospodarstwa rolne zlokalizowane na terenie powiatów pośrednich, do nich również kierowane są najwyższe dopłaty bezpośrednie. Sam fakt otrzymywania dopłat unijnych zależy jest również od wielkości gospodarstwa rolnego, mierzonego zarówno wartością produkcji, jak i jego powierzchnią. O ile jednak dotacje najczęściej otrzymują gospodarstwa rolne o wartości produkcji nieprzekraczającej 60 tys. zł rocznie (czyli małe) oraz o powierzchni 1-5 ha faktycznych, to wysokość otrzymywanych dopłat jest w ich przypadku najniższa. W związku z tym przeciętnie małe gospodarstwo rolne (których najwięcej jest na terenie powiatów pośrednich) mogło liczyć na dopłatę unijną ponad dwukrotnie niższą niż duże gospodarstwo rolne (których najwięcej jest na terenie powiatów zintegrowanych). Jednocześnie osoby, które otrzymywały najniższe dopłaty bezpośrednie, czyli kierownicy małych gospodarstw rolnych oraz rolnicy mieszkający na terenie powiatów peryferyjnych, w największym stopniu były przekonane o konieczności otrzymywania przez obszary wiejskie pomocy w ramach środków unijnych. Dla rolników prowadzących gospodarstwa rolne o niskiej wartości produkcji na oddalonych od centrów peryferiach dopłaty unijne stały się koniecznością, aby przetrwać i utrzymać gospodarstwo. O typowo finansowych potrzebach rolników świadczą odpowiedzi dotyczące form oczekiwanej pomocy w ramach środków unijnych – większość z nich obejmowała ogólnie rozumianą pomoc finansową dla gospodarstwa rolnego, a także dopłaty do zakupu sprzętu, maszyn, paliwa, nasion, zbóż, nawozów i środków chemicznych czy dotacji dla określonej produkcji rolnej. Warto podkreślić ponadto, że rolnicy nie traktują dopłat unijnych jako źródła utrzymania – nikt nie określił ich jako najważniejszego źródła dochodu gospodarstwa domowego. Pozwala to przypuszczać, że dopłaty unijne spełniają swoją rolę jako wsparcie dla gospodarstw rolnych, nie zaś jako pomoc finansowa dla gospodarstw domowych rolników.

Przeciętne gospodarstwo domowe rolników liczy 4,12 osoby. Najliczniejsze są gospodarstwa domowe na terenie powiatów pośrednich, gdzie średnio składają się one z 4,27 osób, a co czwarte liczy minimum 6 członków. Gospodarstwa domowe rolników, podobnie, jak te należące do opisaney w poprzednim rozdziale ludności nierolniczej, to najczęściej rodziny dwupokoleniowe, składające się z rodziców i dzieci. Zdecydowanie rzadziej ich członkami są dziadkowie czy inne osoby. Z jednej strony może być to efekt zaniku tradycji rodzin wielopokoleniowych także na terenach wiejskich, z drugiej jednak należy wziąć pod uwagę fakt, że większość respondentów stanowiły osoby sprawujące funkcje kierowników gospodarstw rolnych od co najmniej 20 lat, co sprawia, że w znacznej części mogą istnieć przyczyny zewnętrzne uniemożliwiające tworzenie rodzin wielopokoleniowych (np. śmierć rodziców).

Gospodarstwa domowe w gospodarstwach rolnych częściej składają się z przedstawicieli płci męskiej. Jest to poniekąd efekt obserwowanego wyższego poziomu migracji z obszarów wiejskich do miast kobiet niż mężczyzn. Kobiety/córki częściej opuszczają gospodarstwa domowe i wybierają życie ośrodkach miejskich, gospodarstwa rolne częściej z kolei są przekazywane synom, którzy

częściej na terenach wiejskich zakładają własne rodziny: w związku z tym w gospodarstwach domowych rolników częściej można spotkać syna/synów niż córkę/córki, ale także synową niż zięcia. Jest to jednak zjawisko charakterystyczne dla obszarów wiejskich na terenie całego województwa wielkopolskiego oraz kraju.

Członkowie gospodarstw domowych są osobami lepiej wykształconymi niż kierownicy gospodarstw rolnych – niemal co dziesiąty z nich posiada wykształcenie wyższe. Informacje te w zestawieniu z danymi dotyczącymi struktury gospodarstw domowych (najczęściej są to dzieci kierowników – synowie i córki) pozwalają stwierdzić, że również na obszarach wiejskich przywiązuje się coraz większą wagę do osiąganego poziomu wykształcenia, a o ile utrzyma się tradycja przekazywania gospodarstwa rolnego dzieciom, przyszli kierownicy gospodarstw rolnych będą osobami lepiej wykształconymi niż ma to miejsce obecnie. Jednocześnie jednak trzeba podkreślić, że wśród członków gospodarstw domowych częściej pojawia się wskazanie na wykonywanie zawodu rolnika niż posiadanie wyuczonego zawodu w tym kierunku. Wyłania się w związku z tym wniosek podobny, jak w przypadku ludności nierolniczej, wskazujący na niedopasowanie rodzaju uzyskanego wykształcenia do faktycznie wykonywanej pracy – znaczna część członków gospodarstw domowych rolników wykonuje pracę niezwiązaną z posiadanym wykształceniem oraz niezgodną z posiadanymi umiejętnościami i kwalifikacjami.

Podobnie, jak w przypadku ludności nierolniczej, przeprowadzone badanie nie pozwala określić wyjazdów za pracę jako szczególnie powszechnych wśród członków gospodarstw domowych rolników zamieszkujących na terenach województwa wielkopolskiego. W związku z życiem zawodowym sporadycznie decydowali się oni na wyprowadzkę do innej miejscowości w Polsce czy innej miejscowości w województwie. Stosunkowo najpopularniejsze, jako zapewne najbardziej opłacalne, okazały się wyjazdy zagraniczne. Choć w żadnym z poszczególnych typów powiatów wyjazdy te nie były masowe, najczęściej miały miejsce na terenach powiatów peryferyjnych, gdzie dominują niewielkie gospodarstwa rolne o małej wartości produkcji.

Gospodarstwa domowe rolników utrzymują się głównie z dochodu uzyskiwanego z prowadzonego gospodarstwa rolnego – jest to zarówno najczęściej dotyczące, jak i najważniejsze źródło utrzymania gospodarstw domowych. Choć zjawisko to dotyczy gospodarstw rolników ze wszystkich typów powiatów, najczęściej występuje w powiatach pośrednich, gdzie wszyscy respondenci dochód z prowadzonego gospodarstwa rolnego uznali za najważniejsze źródło utrzymania. Gospodarstwa domowe rolników z powiatów peryferyjnych i zintegrowanych wyraźnie częściej utrzymują się (oprócz dochodu z gospodarstwa rolnego) również z pracy zarobkowej: własnej oraz innego członka gospodarstwa domowego. Strategie takich działań wydają się jednak odmienne – mieszkańcy powiatów zintegrowanych, z racji swojego położenia, mają większą możliwość i łatwość znalezienia pracy w ośrodkach miejskich, zaś mieszkańcy powiatów peryferyjnych poszukują alternatywnego dla niskodochodowego rolnictwa źródła utrzymania. Wysokość miesięcznego dochodu netto gospodarstwa domowego tłumaczy zaś w pewnym stopniu niewielką aktywność pozarolniczą członków gospodarstw rolnych z powiatów pośrednich. Najczęściej spośród pozostałych osiągają one dochód przekraczający 4000 zł miesięcznie, co w połączeniu z faktem, że głównym źródłem utrzymania rodzin z powiatów pośrednich jest praca w rolnictwie, może sprawiać, że

członkowie tych gospodarstw domowych są zadowoleni z osiąganego poziomu dochodu przy jednoczesnym braku zainteresowania podejmowaniem pracy zarobkowej poza rolnictwem.

Powyższą opinię potwierdzają dane odnośnie chęci zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego. Większość kierowników gospodarstw rolnych nie wyrażała zainteresowania podjęciem pracy zarobkowej ani przeniesienia się w inne miejsce czy wykonywania pracy w formie e-zatrudnienia. Na zaprzestanie prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu podjęcia pracy zarobkowej lub przeniesienia się w inne miejsce najrzadziej zgadzali się rolnicy z powiatów peryferyjnych, co może wskazywać na ich najwyższy poziom zadowolenia z wykonywanej pracy w rolnictwie.

Barierą dla podejmowania pracy poza rolnictwem przez rolników z powiatów pośrednich może być również stosunkowo najwyższe przywiązanie do tradycji rolniczych – na tych terenach najczęściej pojawiały się deklaracje związane z pochodzeniem z rodziny o tradycjach rolniczych, a także wskazania na wykonywanie pracy w rolnictwie przez większość członków rodzin (rodziców, dziadków) respondentów. Jednocześnie rolnicy z powiatów pośrednich zdecydowanie najrzadziej posiadali doświadczenia związane z wykonywaniem kiedykolwiek innej pracy zarobkowej – odsetek osób, które nie wykonują i nigdy nie wykonywały pracy zarobkowej poza rolnictwem jest w ich przypadku o kilkanaście punktów procentowych wyższy niż wśród kierowników gospodarstw rolnych z powiatów peryferyjnych czy zintegrowanych. Brak jakichkolwiek doświadczeń z pracą zarobkową poza rolnictwem jest również skorelowany z wielkością gospodarstwa rolnego – im większe gospodarstwo rolne, tym więcej rolników, którzy nigdy nie wykonywali innej pracy zarobkowej. Brak takich działań wynika zapewne w znacznej mierze z większych nakładów pracy koniecznych w dużych gospodarstwach rolnych – tygodniowo czas pracy członków rodziny w dużych gospodarstwach rolnych był ok. 17 godzin dłuższy niż w małych gospodarstwach.

Większość gospodarstw rolnych na terenach wybranych powiatów województwa wielkopolskiego opiera się na pracy członków tworzącego je gospodarstwa domowego. Rzadkością jest zatrudnianie osób spoza rodziny. Dotyczy to głównie prac sezonowych (żniwa, wykopki, sianokosy), kiedy działania w gospodarstwie rolnym wymagają znacznej intensyfikacji, a zasoby rodzinne okazują się niewystarczające. Osoby spoza rodziny zatrudniane są wyraźnie częściej w dużych gospodarstwach rolnych – wynika to najprawdopodobniej z wyższych nakładów pracy przy stosunkowo najmniej licznych gospodarstwach domowych.

Kierownicy gospodarstw rolnych nie wykazywali się znaczną gotowością do zmiany i podwyższania kwalifikacji: nikt nie było zainteresowanie nauką w formie e-edukacji, uczestnictwem w szkoleniach i kursach, zdobyciem wyższego wykształcenia, nowego zawodu czy nowych umiejętności i kwalifikacji. Stosunkowo najwyższą gotowością do zmiany i podwyższania kwalifikacji wykazywali się kierownicy dużych gospodarstw rolnych oraz – w przeciwieństwie do ludności nierolniczej mieszkającej na wsi – tych leżących na terenie powiatów zintegrowanych. Osoby te najczęściej wyrażały chęć podjęcia określonych działań (w tych kategoriach uzyskano najwyższe średnie), co może świadczyć o wyższej świadomości tej części kierowników gospodarstw rolnych w zakresie konieczności stałego dokształcania się i roli działań edukacyjnych dla efektywnego i prawidłowego prowadzenia gospodarstwa rolnego. Na gotowość do zmiany i podwyższania kwalifikacji wpływa chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego, ale także posiadanie doświadczeń edukacyjnych w ostatnich 5 latach oraz planów w tym zakresie na najbliższe 3 lata.

Z jednej strony pozwala to zauważyć myślenie „zdroworozsądkowe” – ci, którzy chcieliby zaprzestać prowadzenia gospodarstwa rolnego, zdają sobie sprawę z konieczności nabycia nowych umiejętności i kwalifikacji, z drugiej zaś wskazuje, że posiadanie w niedalekiej przeszłości doświadczeń związanych z doksztalcaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji, przyczynia się do większej gotowości do dalszego kształcenia. Istotne jest zatem skłonienie rolników do podjęcia pierwszych działań edukacyjnych – zwiększa to bowiem w sposób znaczny prawdopodobieństwo ponownego wystąpienia gotowości do doksztalcania. Potwierdza to przypadek rolników z powiatów pośrednich – najczęściej w ostatnich 5 latach podejmowali działania związane z kształceniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji i także najczęściej wyrażali takie plany na najbliższe 3 lata.

Z kolei o istniejącym nadal znaczeniu tradycji w rodzinach rolników wyraźnie świadczą informacje odnośnie sposobu uzyskania gospodarstwa rolnego – niemal wszystkie zostały przejęte/odziedziczone po rodzicach lub teściach. Na ten sposób przejmowania gospodarstwa rolnego nie ma wpływu ani położenie geograficzne gospodarstw w poszczególnych typach powiatów ani wielkość produkcji. Marginalnym sposobem uzyskania gospodarstwa rolnego okazał się własny zakup, co wynika zapewne z dwóch uzupełniających się faktów: wysokość osiąganego dochodu niewielu kierownikom pozwala na powiększanie areалу czy inwestycje w gospodarstwie (zbyt wysoki koszt takich działań w stosunku do niskiego dochodu), a ponadto z uwagi na już ponoszone wysokie nakłady pracy nieznaczna część kierowników gospodarstw rolnych jest w stanie rozszerzać jeszcze zakres swojej działalności.

O ile w przypadku obecnych rolników przejęcie gospodarstwa po rodzicach/teściach wydawało się czymś naturalnym, trudno przewidywać, jaka sytuacja wystąpi w młodszym pokoleniu. Opinie samych kierowników gospodarstw rolnych odnośnie chęci związania dzieci z pracą w rolnictwie czy przejęcia przez nie prowadzenia gospodarstwa rolnego są zróżnicowane. O ile ogólnie częściej wyrażano chęć niż niechęć do takich działań, to wciąż wysoki pozostał odsetek odpowiedzi indyferentnych (niezależnie od typu powiatu). Może to wskazywać na współwystępowanie w rolnictwie przywiązania do tradycji (czyli chęci przekazywania gospodarstwa rolnego dzieciom) z bardziej nowoczesnymi poglądami. Niewątpliwie jednak o wciąż dużym znaczeniu tego pierwszego elementu świadczy fakt, że częściej niż chęć związania dzieci z pracą w rolnictwie, respondenci wyrażali pragnienie przejęcia gospodarstwa rolnego przez swoje potomstwo.

Gospodarstwa domowe kierowników gospodarstw rolnych, podobnie jak opisanej w poprzednim rozdziale ludności nierolniczej są dobrze wyposażone w sprzęt techniczny. Większość z nich posiada telefon komórkowy i samochód, a także stały dostęp do Internetu oraz komputer (przenośny i/lub stacjonarny). O ile jednak korzystanie z samochodu i telefonu komórkowego jest powszechne, sytuacja taka nie dotyczy komputera i Internetu: choć są one dostępne w gospodarstwach domowych, rolnicy używają ich rzadko, rzadziej niż zamieszkująca tereny wiejskie ludność nierolnicza. Niepokojące są także dane dotyczące podejmowania aktywności kulturalnej oraz sportowej – nikły odsetek kierowników gospodarstw rolnych wykonuje je regularnie. Może to wynikać z dwóch głównych przyczyn: niewystarczającej oferty kulturalno-sportowej na obszarach wiejskich (choć oceny tych elementów infrastruktury na terenie miejsca zamieszkania są *przeciętne*) oraz braku czasu na tego typu aktywności (choć niewielki odsetek respondentów deklarował *brak*

czasu wolnego). Wydaje się zatem, że jest to kwestia zmiany sposobu spędzania czasu i propagowania aktywnych sposobów rekreacji zamiast biernych (np. oglądania telewizji) oraz zmiany postrzegania pracy fizycznej jako równoważnej uprawianiu sportu. Co ciekawe, mimo niewielkiego poziomu aktywności sportowej oraz rzadkich wyjazdów o charakterze urlopowym i wakacyjnym (większość respondentów w ogóle nie jeździ na urlop ani wakacje) rolnicy dość dobrze oceniają swój stan zdrowia, a ze służby zdrowia korzystają raczej rzadko.

Przynależność do organizacji pozarządowych na terenach wiejskich wybranych powiatów nie jest powszechna – wręcz przeciwnie można określić ją jako sporadyczną. Niezależnie od typu powiatu rolnicy bardzo rzadko należą do jakiegokolwiek NGO, jeśli już to w większości koncentrują się wokół organizacji tradycyjnych: kół gospodyń wiejskich oraz ochotniczych straży pożarnych.

3. Badanie CATI wśród przedsiębiorców prowadzących swoją działalność na obszarach wiejskich

3.1. Charakterystyka grupy badanej

W badaniu ilościowym wśród wielkopolskich przedsiębiorców działających na terenach wiejskich udział wzięły łącznie 402 podmioty – zarówno z sektora prywatnego, jak i publicznego.

Dobór podmiotów do badania ilościowego z uwzględnieniem powiatów, w których zlokalizowana jest ich główna siedziba, oparty był na zasadzie równoliczności. Na tle pozostałych jednostek terytorialnych wyróżniony został tylko powiat poznański – ze względu na największe zagęszczenie przedsiębiorstw i instytucji objętych badaniem na tym obszarze, pobrano z niego blisko 10% próby badawczej (w pozostałych powiatach było to po ok. 8% próby).

Próba została zrealizowana równomiernie we wszystkich typach powiatów: 34% wywiadów pochodzi z powiatów zintegrowanych, zaś z pośrednich i peryferyjnych – po 33% wszystkich badanych przypadków.

W próbie badawczej na równi (ok. 33%) uwzględnione zostały mikroprzedsiębiorstwa (zatrudniające do 9 osób), przedsiębiorstwa małe (od 10 do 49 pracowników) oraz średnie i większe (liczące do 249 osób zatrudnionych). Ze względu na specyfikę populacji badanej, duże przedsiębiorstwa, zatrudniające 250 i więcej osób, stanowiły niespełna 1% próby badawczej.

Tabela 37. Rozkład próby badawczej według sekcji PKD. N=402

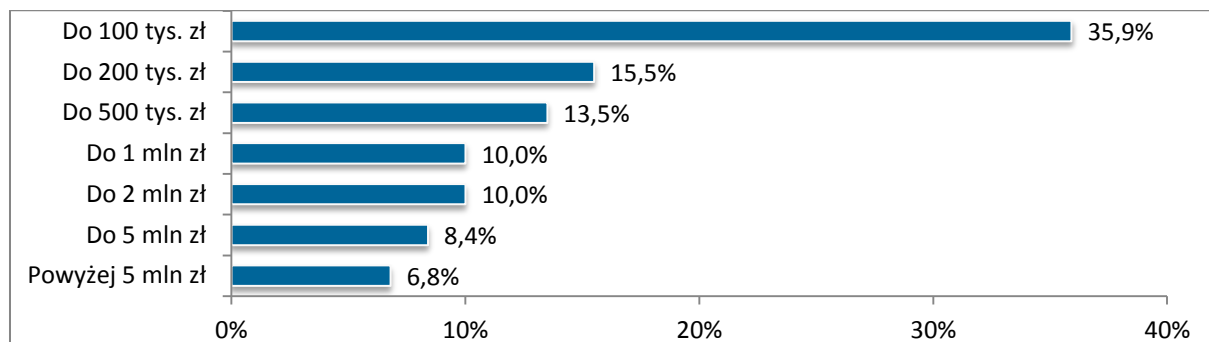
Sekcja PKD	Udział w próbie badawczej
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	9,0%
Przetwórstwo przemysłowe	9,0%
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	0,2%
Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	0,5%
Budownictwo	15,2%
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	10,7%
Transport i gospodarka magazynowa	3,2%
Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	1,2%
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	0,2%
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	1,5%
Edukacja	6,7%
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	1,5%
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	1,0%
Pozostała działalność usługowa	39,6%
Organizacje i zespoły eksterytorialne	0,5%

Źródło: badanie własne

Zdecydowana większość badanych podmiotów (blisko 40%) zajmuje się działalnością usługową (sekcja S klasyfikacji PKD 2007). Nieco ponad 15% uczestniczących w badaniu firm działa

w obszarze budownictwa, a 11% – w handlu hurtowym i detalicznym. Średnio co dziesiąty badany podmiot jako główny obszar swojej działalności wskazuje przetwórstwo przemysłowe lub rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo czy rybactwo. Dobór próby badawczej nie był kwotowany na poziomie obszaru działalności badanych podmiotów; losowość doboru jest przyczyną różnic pomiędzy rozkładem uzyskanym z próby badawczej a analogicznymi danymi wynikającymi z analizy operatu budowanego na podstawie REGON.

Wykres 83. Szacunkowe obroty w 2013 roku. N=251

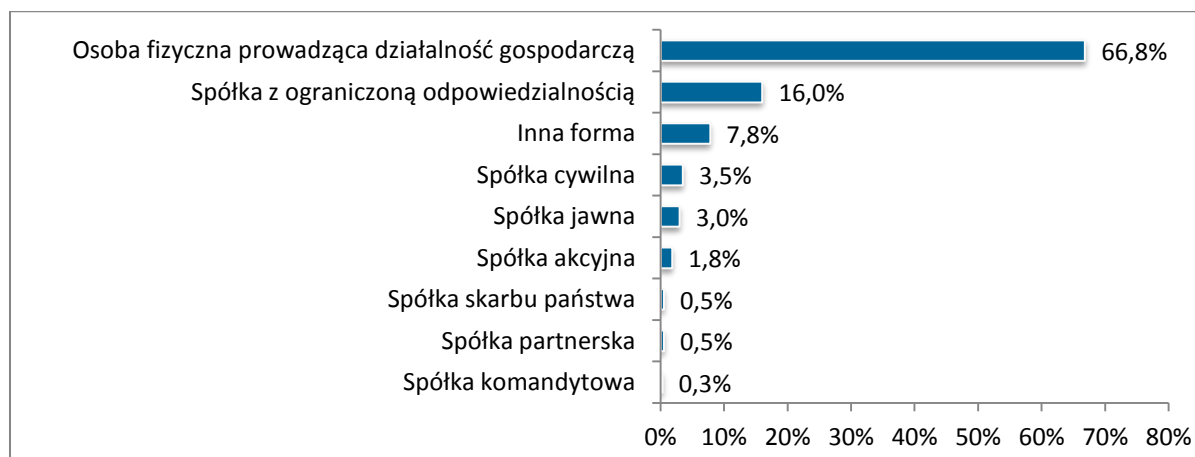

Źródło: badanie własne

W badanej zbiorowości blisko dwie trzecie (62%) podmiotów odmówiło odpowiedzi na pytanie dotyczące szacowanych obrotów w 2013 roku. W pozostałym gronie (dane prezentowane na powyższym wykresie) dominowały przedsiębiorstwa, których obroty nie przekroczyły w omawianym okresie 100.000 złotych. Powyżej miliona złotych obrotów deklaruje łącznie jedna czwarta badanych przedsiębiorstw, a niespełna 7% wskazuje, że wyniosły one więcej niż 5 milionów złotych.

Zdecydowaną większość, bo blisko 82% badanych podmiotów, stanowią przedsiębiorstwa prywatne. Stosunkowo licznie reprezentowane były także firmy państwowe (15% badanych podmiotów). Podmioty spółdzielcze stanowiły 3,2% próby, a komunalne najmniej – 0,2%.

Wykres 84. Forma organizacyjno-prawna badanych przedsiębiorstw. N=400

Źródło: badanie własne

Zgodnie z określoną strukturą własności badanych podmiotów (dominujący kapitał prywatny), najczęściej występującą w próbie badawczej formą organizacyjno-prawną okazała się działalność

gospodarcza prowadzona przez osoby fizyczne (66,8% wszystkich badanych podmiotów). Kolejne 16% stanowiły spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Wśród *innych form* organizacyjnych (7,8% wskazań) wymieniane były natomiast jednostki samorządu terytorialnego, instytucje nauki i kultury, jednostki edukacyjno-oświatowe, spółdzielnie gminne oraz organizacje trzeciego sektora.

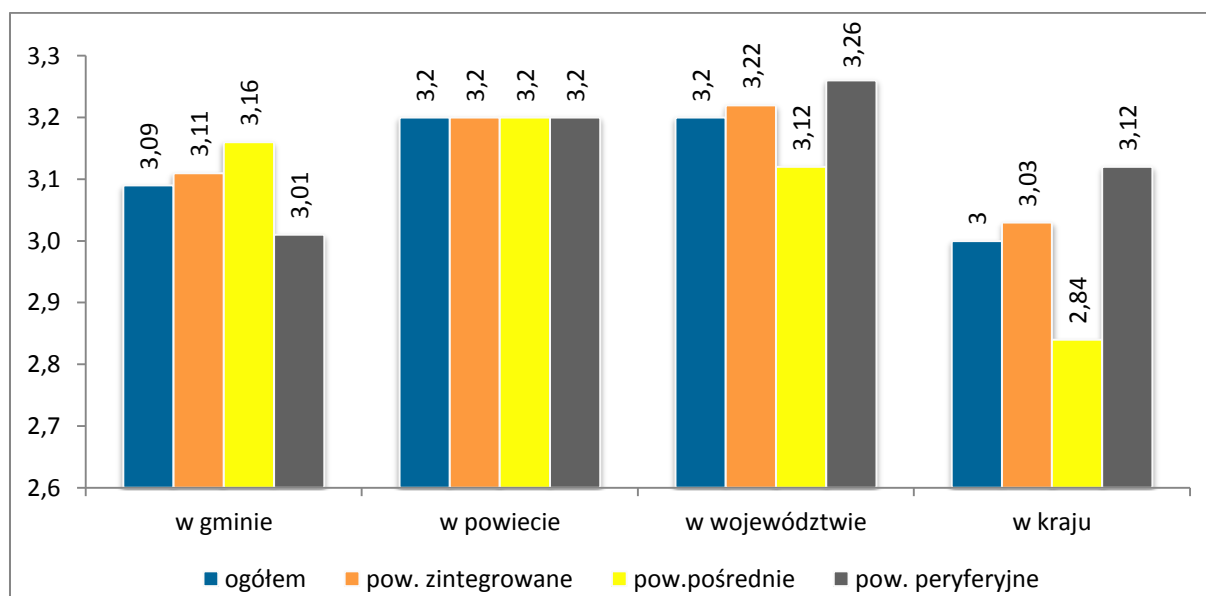
Zdecydowaną większość, bo blisko 82% badanych podmiotów, stanowią przedsiębiorstwa prywatne. Stosunkowo licznie reprezentowane były także firmy państwowe (15% badanych podmiotów). Podmioty spółdzielcze stanowiły 3,2% próby, a komunalne najmniej – 0,2%.

3.2. Opis wyników badania

3.2.1. Ocena sytuacji gospodarczej

Pierwszy moduł kwestionariusza badawczego dedykowanego wielkopolskim pracodawcom działającym na terenach wiejskich dotyczył ogólnej oceny sytuacji gospodarczej. Poruszone zostały także kwestie specyficznych warunków związanych z działalnością poszczególnych podmiotów.

Wykres 85. Ogólna ocena sytuacji gospodarczej, skala: <1;5>. N=402

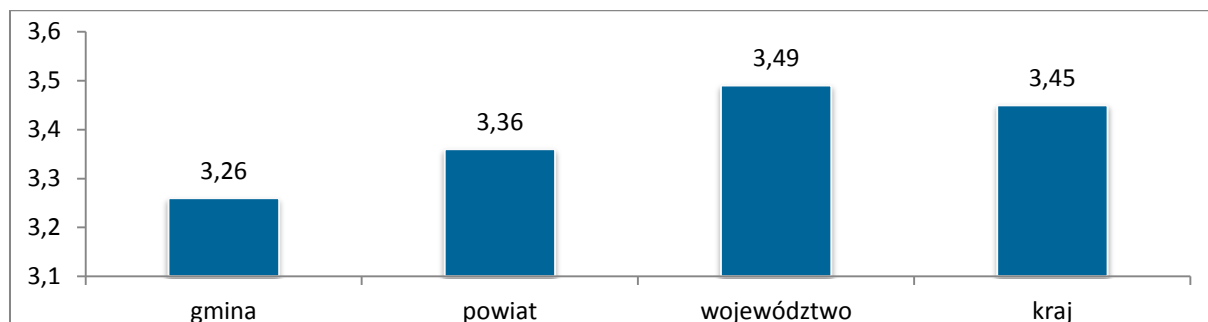

Źródło: badanie własne

W pierwszej kolejności badani proszeni byli o ocenę w pięciostopniowej skali (gdzie 1 oznaczało ocenę zdecydowanie złą, zaś pięć – zdecydowanie dobrą) ogólnej sytuacji gospodarczej na czterech poziomach terytorialnych – swojej gminy, powiatu, województwa wielkopolskiego oraz kraju. We wszystkich omawianych przypadkach średnia ocen przewyższała nieco przeciętną (za wyjątkiem ogólnej sytuacji w kraju, gdzie wyniosła ona dokładnie 3 punktu), jednak nie zbliżała się do dobrej ($m=4$). W opinii badanych, najlepiej sytuację gospodarczą można ocenić na poziomie województwa wielkopolskiego oraz jego poszczególnych powiatów, nieco gorzej zaś w poszczególnych gminach. Typ powiatu w niewielkim stopniu różnicuje opinie badanych na temat

ogólnej sytuacji gospodarczej. Szczególnie wyraźnie spójność opinii rysuje się na poziomie powiatowym, gdzie we wszystkich analizowanych typach uzyskano identyczną średnią ocenę ($m=3,20$). Co istotne, na poziomie ponadlokalnym (wojewódzkim i krajowym) sytuacja najlepiej oceniana jest przez pracodawców działających w powiatach peryferyjnych, zaś najgorzej – w pośrednich. Ci ostatni natomiast lepiej niż pozostali oceniają ogólną sytuację gospodarczą w gminach.

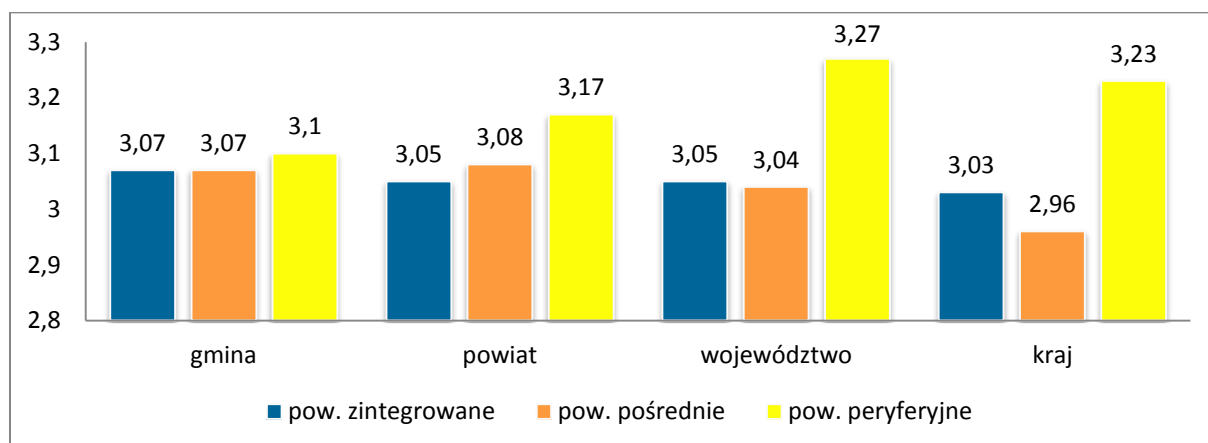
Wykres 86. Ocena warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, skala: <1;5>. N=402

Źródło: badanie własne

Również w przypadku ocen badanych związanych z ogólnymi warunkami do prowadzenia działalności gospodarczej, noty na wszystkich poziomach analizy nieznacznie przewyższają ocenę przeciętną ($m>3$). Najlepiej oceniają badani poziom wojewódzki ($m=3,49$); relatywnie wysokie noty dotyczyły również poziomu całego kraju ($m=3,45$). Najniższą średnią ocen uzyskano natomiast na poziomie poszczególnych gmin ($m=3,26$).

Wykres 87. Ocena warunków prowadzenia działalności gospodarczej a typ powiatu, skala: <1;5>, N=402

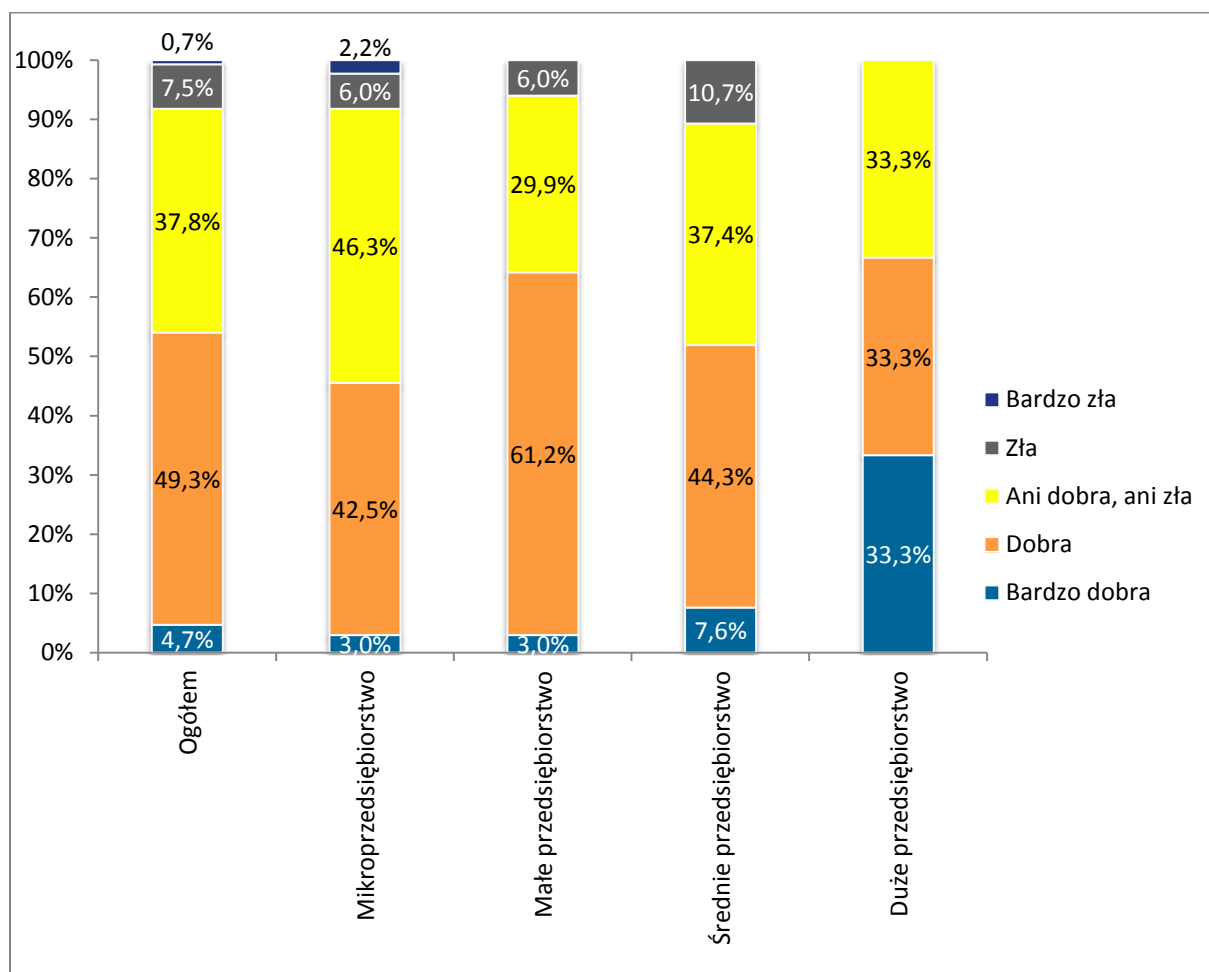

Źródło: badanie własne

Najlepiej warunki do prowadzenia działalności gospodarczej – na wszystkich poziomach analizy – oceniają przedstawiciele powiatów o charakterze peryferyjnym. Wyróżniają się one na tle pozostałych na poziomie ocen ponadlokalnych: wojewódzkich i ogólnokrajowych (średnia ocen jest tu wyższa o ponad 0,2 punktu niż w pozostałych firmach). Najmniej zróżnicowane oceny dotyczą warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na poziomie poszczególnych gmin. Analiza ocen

w ujęciu powiatowym wskazuje natomiast, że wraz z rosnącym oddaleniem od ośrodków miejskich poprawia się również przeciętna ocena pracodawców warunków do prowadzenia działalności gospodarczej – pracodawcy działający na terenie powiatów zintegrowanych oceniają ją znacznie gorzej od tych z powiatów peryferyjnych. Jest to prawdopodobnie efektem większego zagęszczenia przedsiębiorstw na terenach powiatów zintegrowanych, a przez to – działania respondentów w warunkach większej konkurencji. Rywalizowanie o konsumentów jest trudniejsze, rosną zatem oczekiwania wobec władz różnych poziomów w zakresie możliwego wsparcia dla przedsiębiorców. Tezę tę potwierdza rosnąca dysproporcja średnich ocen w poszczególnych typach powiatów wraz ze zwiększającą się ogólnością poziomu odniesienia. Dodatkowo warto zwrócić uwagę, że na szczeblu krajowym najgorzej warunki do prowadzenia działalności gospodarczej oceniają przedsiębiorcy z powiatów pośrednich – już zmuszeni do konkurencji z biznesem w miastach, ale odcięci jeszcze od skoncentrowanej tam siły nabywczej (rynków zbytu).

Wykres 88. Ogólna ocena sytuacji przedsiębiorstwa. N=402

Źródło: badanie własne

Jedno na dwadzieścia wielkopolskich przedsiębiorstw znajduje się, zdaniem swoich przedstawicieli, w bardzo dobrej sytuacji ekonomicznej; częstość wskazań tej odpowiedzi rośnie jednak wraz ze wzrostem wielkości przedsiębiorstwa, wyrażanej liczbą zatrudnionych pracowników.

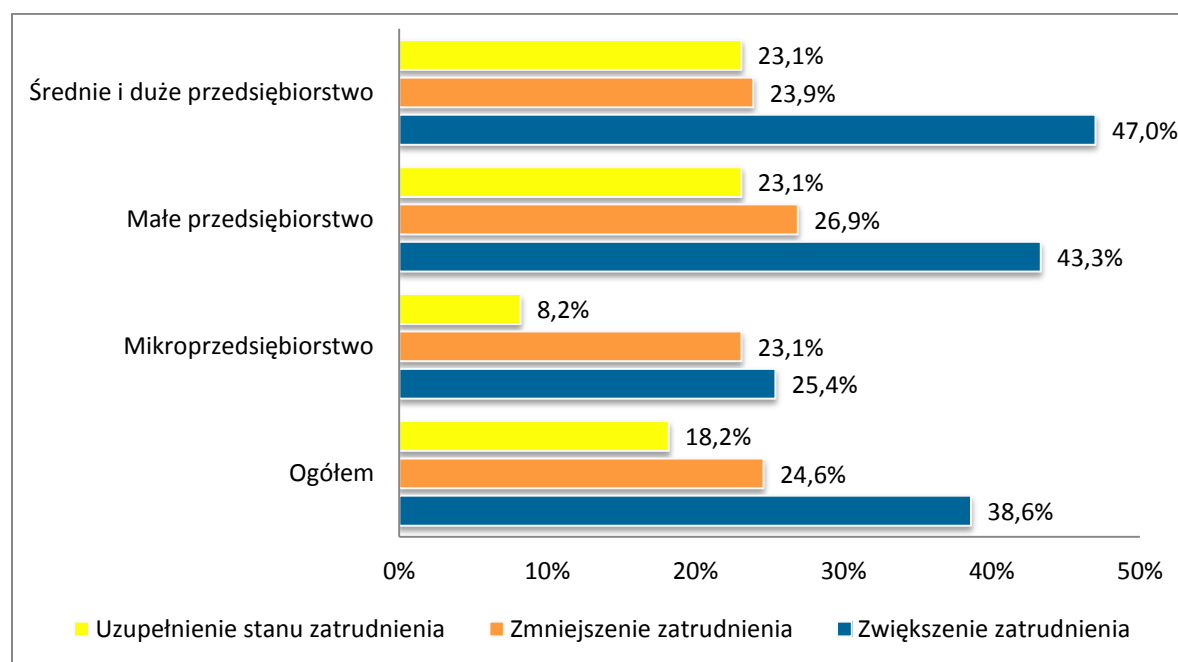
Blisko połowa przedsiębiorstw jest w sytuacji dobrej; wśród małych przedsiębiorstw częstość wskazań tej odpowiedzi sięga niemal dwóch trzecich wszystkich analizowanych przypadków. Sytuację ekonomiczną swoich podmiotów negatywnie ocenia niespełna 8% badanych, przy czym oceny *bardzo złe* pojawiają się jedynie wśród mikroprzedsiębiorców.

Na potrzeby analizy w rozbiciu na poszczególne typy powiatów, ocena ogólnej sytuacji pracodawców została ujęta w formie syntetycznego wskaźnika opartego na średniej not w każdej kategorii. Wartość wskaźnika zawiera się w zakresie od 1 (ocena bardzo zła) do 5 (ocena bardzo dobra). We wszystkich typach powiatów średnie oceny uplasowały się nieco powyżej przeciętnej i były porównywalne: od $m=3,48$ w powiatach peryferyjnych do $m=3,53$ w powiatach pośrednich.

3.2.2. Kwestie zatrudnienia

Kolejny blok pytań związany był bezpośrednio z kwestiami dotyczącymi zatrudnienia pracowników w badanych przedsiębiorstwach. Omówione zostały zarówno kwestie związane z zarządzaniem kadrą, jak i odczuwanymi deficytami w kwalifikacjach kadr.

Wykres 89. Zmiany stanu zatrudnienia w ostatnich pięciu latach. N=402

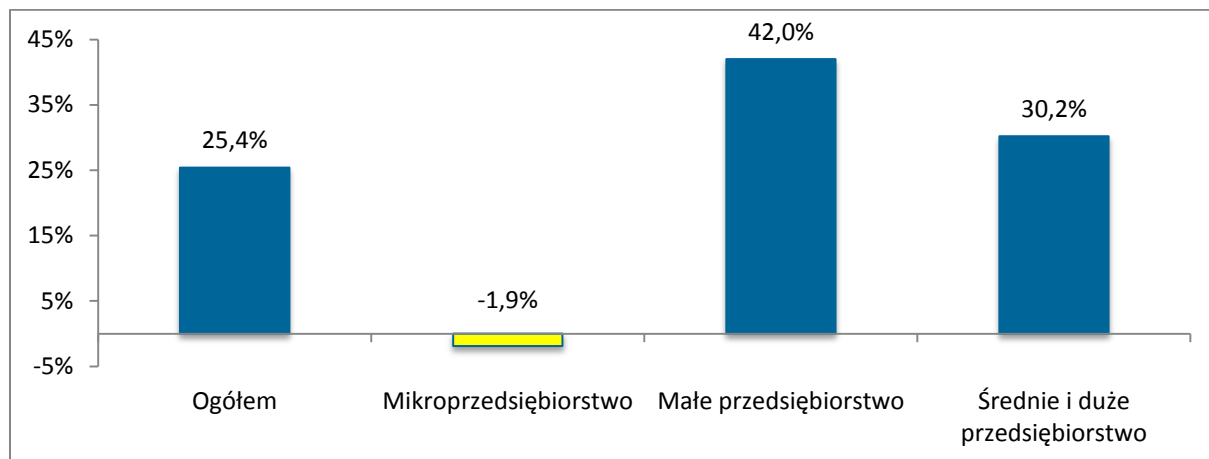

Źródło: badanie własne

39% wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji publicznych działających na obszarach wiejskich w ostatnich pięciu latach zwiększyła liczbę zatrudnianych osób; częstość wskazań tej odpowiedzi rosła wraz ze wzrostem liczby pracowników przedsiębiorstwa ogółem (od 25% w mikroprzedsiębiorstwach do 47% w największych podmiotach). Co czwarta badana jednostka przyznaje jednak, że w omawianym okresie zwalniała pracowników; w tym wypadku nie rysują się wyraźne różnice częstości wskazań w poszczególnych typach podmiotów. Niespełna jedna

piąta badanych podmiotów przyznaje również, że w ostatnich pięciu latach uzupełniała zatrudnienie, tj. przyjmowała nowych pracowników w miejsce innych, którzy z pracy odeszli.

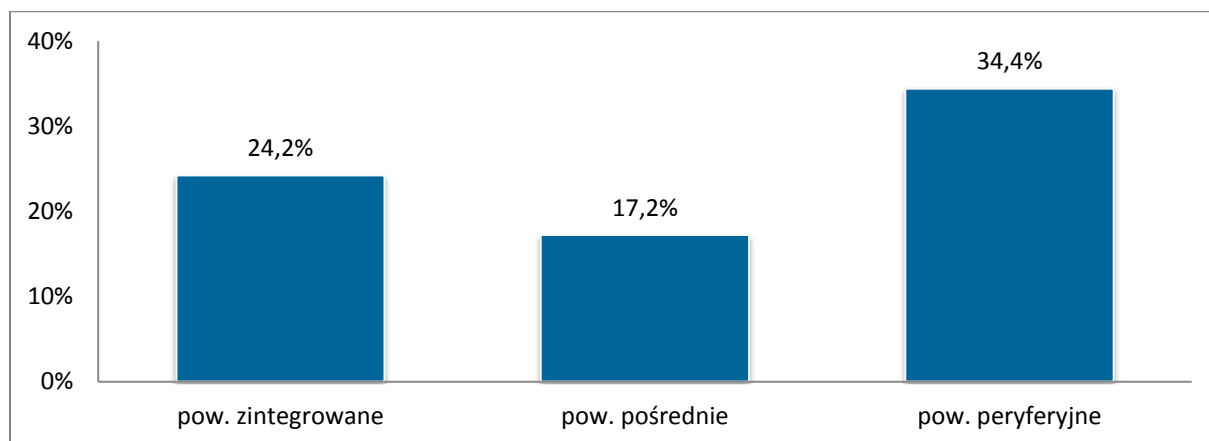
Wykres 90. Ogólna zmiana liczby pracowników w ostatnich pięciu latach. N=185

Źródło: badanie własne

Badani proszeni byli o określenie ogólnej zmiany liczby pracowników w chwili badania w stosunku do 2009 roku. Jedynie w przypadku mikroprzedsiębiorstw większa liczba respondentów wskazała na spadek liczby zatrudnionych (50,9% wskazań) niż na jej wzrost (49,1%), jednak różnica ta jest niewielka. Przeciwnie przedstawia się natomiast sytuacja w firmach małych, gdzie 71% reprezentantów deklaruje wzrost zatrudnienia w swoich przedsiębiorstwach, a tylko 29% – spadek.

Wykres 91. Ogólna zmiana liczby pracowników w ostatnich pięciu latach a typ powiatu. N=185

Źródło: badanie własne

Najczęstszy wzrost liczby pracowników odnotowano w powiatach peryferyjnych, gdzie niespełna jedna trzecia pracodawców (33%) deklarowała spadek, a aż 67% – wzrost liczby zatrudnianych osób. W powiatach pośrednich, gdzie omawiana sytuacja przedstawia się najgorzej, zmniejszenie liczby zatrudnianych pracowników zadeklarowało już 41% badanych.

Tabela 38. Zmiany liczby pracowników w ostatnich pięciu latach

Wielkość przedsiębiorstwa		Minimum	Maksimum	Średnia	Wskaźnik zatrudnienia
Mikroprzedsiębiorstwo	Wzrost – 24 wskazania	1	6	2,71	+65,06
	Spadek – 25 wskazań	1	7	2,32	-58,0
Małe przedsiębiorstwo	Wzrost – 49 wskazań	1	20	4,31	+211,19
	Spadek – 19 wskazań	1	20	4,16	-79,04
Średnie i duże przedsiębiorstwo	Wzrost – 41 wskazań	1	70	11,07	+453,87
	Spadek – 22 wskazania	1	50	7,64	-168,08

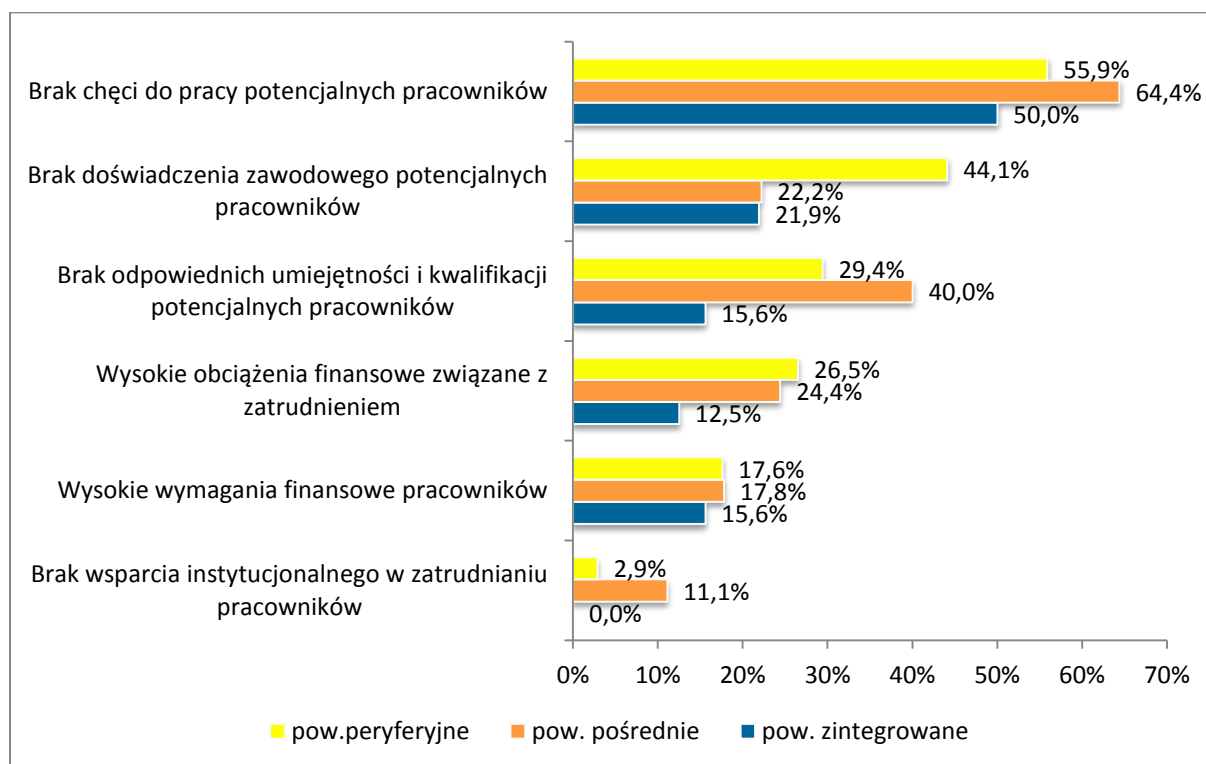
Źródło: badanie własne

W zależności od wielkości badanej instytucji, różniły się średnie liczebności zatrudnianych oraz zwalnianych w ostatnim pięcioleciu pracowników. Mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające pracowników przyjęły w tym czasie średnio 2,71 nowej osoby, małe firmy – 4,31 osoby, zaś średnie i duże instytucje – aż 11,07 pracowników. Również deklarowany spadek liczby zatrudnionych uzależniony był od wielkości przedsiębiorstwa: w mikroprzedsiębiorstwach zatrudnienie spadło średnio o 2,32 osoby, w małych podmiotach – o 4,16 pracownika, natomiast w większych firmach spadek zatrudnienia wyniósł 7,64 osoby. W tej perspektywie warto zatem przygotować swego rodzaju „bilans zatrudnienia” w poszczególnych typach podmiotów – syntetyczny wskaźnik (iloczyn) uwzględniający liczbę instytucji, w których zaobserwowano spadek/wzrost zatrudnienia oraz jego średnią wartość. Analizując różnicę pomiędzy wskaźnikiem wzrostu zatrudnienia oraz wskaźnikiem spadku zatrudnienia otrzymujemy jednoznaczny wniosek: we wszystkich typach przedsiębiorstw ogólna wartość zatrudnienia w ostatnich pięciu latach zwiększyła się.

W gronie pracodawców, którzy na przestrzeni ostatnich pięciu lat zatrudniali pracowników, ponad jedna trzecia (37%) przyznaje, że doświadczyło trudności w procesie rekrutacji. Najczęściej odczuwali je mikroprzedsiębiorcy (44% odpowiedzi twierdzących), najrzadziej zaś przedstawiciele małych firm (29,1%).

Doświadczane trudności w rekrutacji były również zależne od typu powiatu, w którym działa dany podmiot. Najczęściej deklarowali je pracodawcy z powiatów pośrednich (44% odpowiedzi twierdzących). W pozostałych częściach województwa wskaźnik był o blisko dziesięć punktów procentowych niższy – 34% w powiatach peryferyjnych i 32% w powiatach zintegrowanych.

Wykres 92. Główne przyczyny trudności w rekrutacji a typ powiatu. N=111¹¹⁰

Źródło: badanie własne

Najczęściej wskazywaną przyczyną trudności w rekrutacji nowych pracowników okazuje się być – zdaniem pracodawców – brak chęci do pracy potencjalnych pracowników (59% wskazań). Niespełna jedna trzecia badanych (po 30%) wskazuje także na brak doświadczenia zawodowego oraz umiejętności i kwalifikacji zawodowych potencjalnych pracowników.

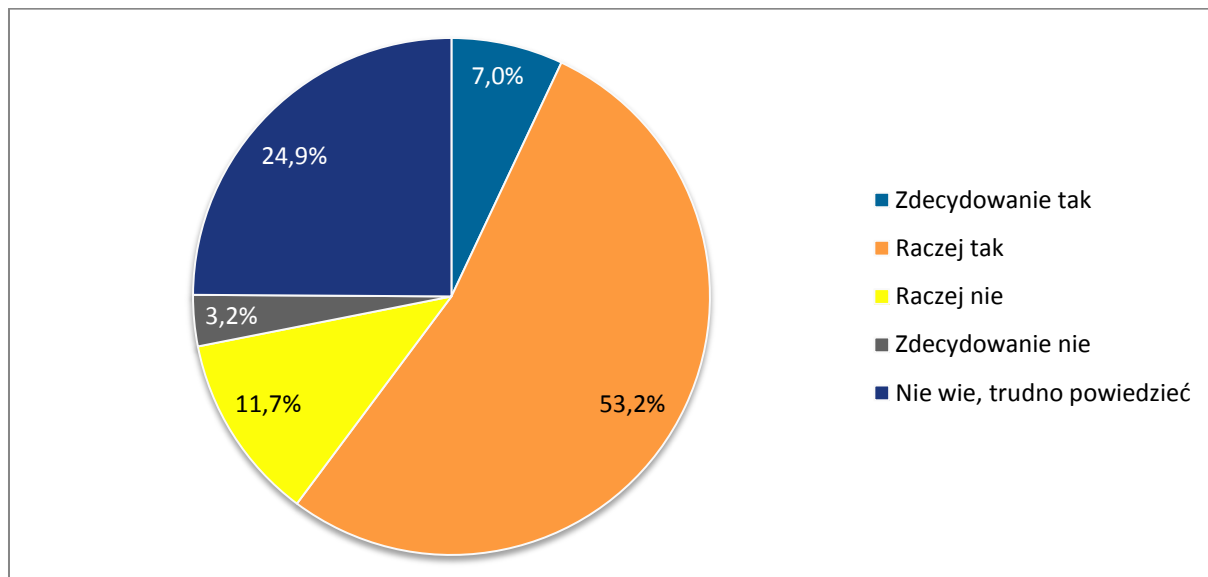
Pracodawcy reprezentujące instytucje, których siedziby mieszczą się na terenie powiatów pośrednich – najczęściej deklarujący trudności w rekrutacji pracowników – znacznie częściej niż pozostali skarżą się na *brak chęci do pracy potencjalnych pracowników* oraz na ich *brak odpowiednich umiejętności i kwalifikacji* zawodowych. Niewystarczające doświadczenie zawodowe dostępnych na rynku pracy kadr – tak istotne dla pracodawców z powiatów peryferyjnych – wśród badanych z powiatów pośrednich umieszczane jest dopiero na czwartej pozycji listy przyczyn trudności w zatrudnianiu nowych osób. W tych powiatach badani najczęściej skarżyli się na brak wsparcia instytucjonalnego w zatrudnianiu pracowników.

Na pytanie o umiejętności i kwalifikacje, których brakuje potencjalnym pracownikom, badani w pierwszej kolejności wskazują na umiejętności i kwalifikacje zawodowe, wyniesione z odpowiednich szkół (10 wskazań) oraz praktyczne umiejętności zawodowe, wynikające z doświadczenia na danym stanowisku pracy (9 wskazań). Respondenci zwracają także uwagę na niedostatki samodzielności potencjalnych pracowników (6 wskazań), trudności z ich odpowiedzialnością i rzetelnością (4 wskazania), niewystarczające kompetencje interpersonalne (3 wskazania), nieumiejętność organizacji czasu pracy i działania pod presją czasu czy braki

¹¹⁰ Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

w specjalistycznych kursach i uprawnieniach (po 2 wskazania). Pojawiły się także głosy dotyczące niewystarczającej dyspozycyjności potencjalnych pracowników oraz niedostatecznej liczby kandydatów do pracy z wykształceniem średnim.

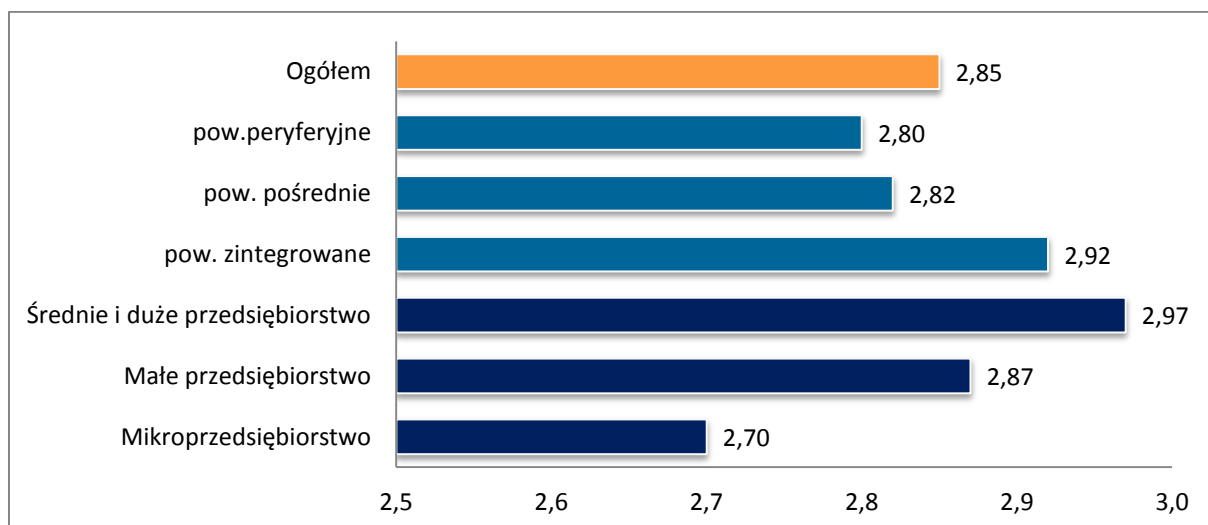
Wykres 93. Dopasowanie zasobów kadrowych do potrzeb lokalnego rynku pracy. N=402

Źródło: badanie własne

Blisko jedna czwarta respondentów nie potrafiła określić, na ile kwalifikacje i kompetencje kadr dostępnych na lokalnym rynku pracy są dostosowane do potrzeb pracodawców. W pozostałym gronie zdecydowana większość badanych (53%) uważa, że są one *raczej* spójne. Ogółem odpowiedzi twierdzących w omawianej kwestii udzieliło niespełna dwie trzecie (60%) wszystkich uczestników badania.

Wykres 94. Dopasowanie zasobów kadrowych do potrzeb lokalnego rynku pracy, skala: <1;4>. N=302

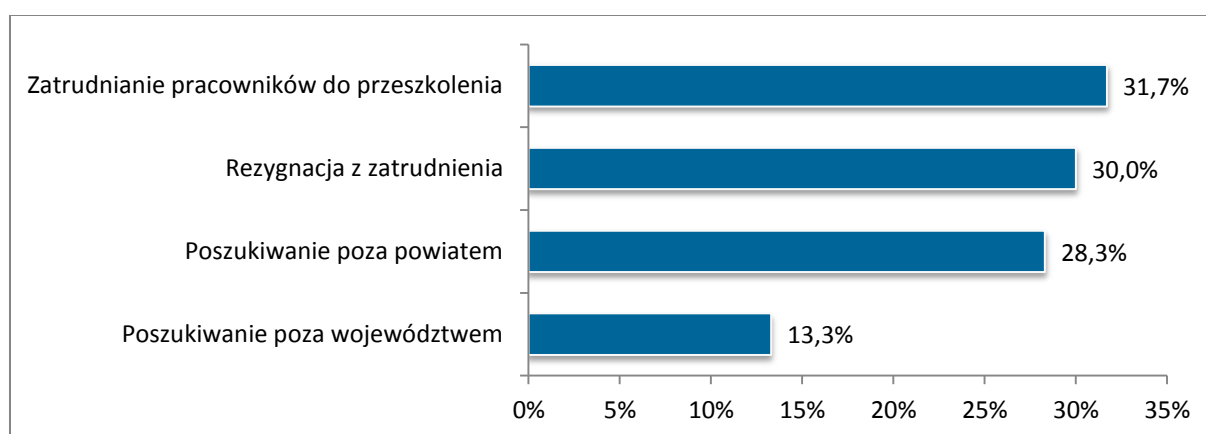
Źródło: badanie własne

Na potrzeby analizy porównawczej w różnych typach badanych przedsiębiorstwach, skonstruowany został sumaryczny wskaźnik, charakteryzujący opinie respondentów nt. dopasowania zasobów kadrowych dostępnych na lokalnym rynku pracy do potrzeb przedsiębiorców. Wskaźnik zbudowany został jako średnia arytmetyczna wszystkich wskazań i przyjmować może wartości z zakresu od 1 (kadry zdecydowanie niedopasowane) do 4 (kadry zupełnie dopasowane). We wszystkich analizowanych grupach przeciętne oceny zbliżają się do *dobrego* dostosowania lokalnych kadr do potrzeb rynku pracy. Wartość wskaźnika rośnie liniowo wraz ze zwiększającą się liczbą zatrudnionych w badanych podmiotach pracowników – od $m=2,7$ w mikroprzedsiębiorstwach do $m=2,97$ w największych instytucjach. Istnieje również naturalna zależność liniowa pomiędzy oceną dopasowania kadr do potrzeb a typem powiatu – w ośrodkach o charakterze peryferyjnym jest ona znacznie niższa, niż w powiatach zintegrowanych.

Proszeni o wskazanie, jakich pracowników brakuje na lokalnym rynku pracy, badani odpowiadają zazwyczaj na bardzo wysokim poziomie ogólności, deklarując, że potrzebne są im osoby „z doświadczeniem” (niezależnie od branży). Powszechne są opinie o braku pracowników „wykwalifikowanych”, z odpowiednimi umiejętnościami i wiedzą zawodową. Dość często wskazywane są konkretne cechy osobowe, których potencjalnym pracownikom brakuje – przede wszystkim chęci do pracy, odpowiedzialności, sumienności i uczciwości.

Wśród wymienianych konkretnych profesji, badani wskazywali na zawody rzemieślnicze związane z branżą budowlaną (tynkarze, murarze), przemysłem (ślusarze, tokarze) oraz przedstawicieli handlowych i sprzedawców. Brak jest również pracowników fizycznych – zarówno wykwalifikowanych, jak i do prac prostych.

Wykres 95. Rozwiązania stosowane w przypadku trudności w rekrutacji na lokalnym rynku pracy. N=60¹¹¹

Źródło: badanie własne

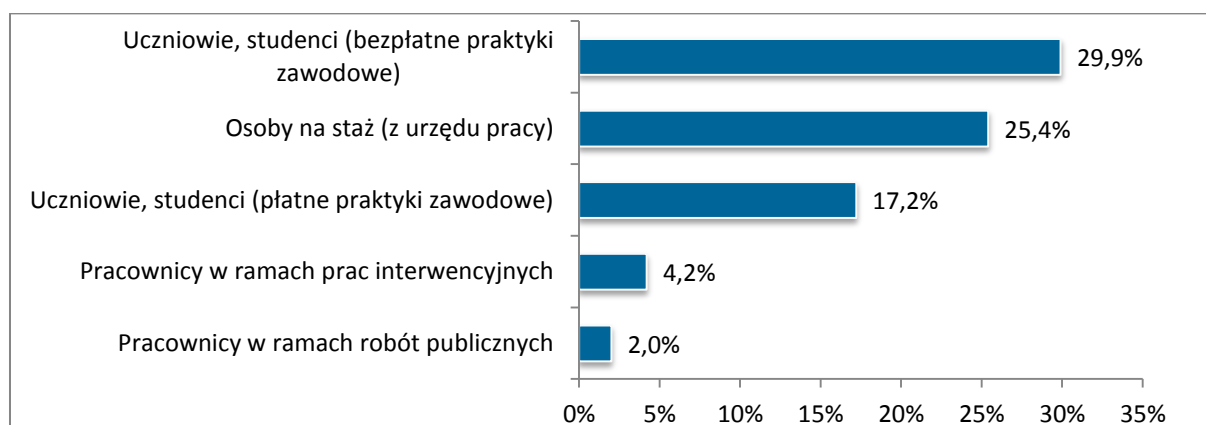
Na pytanie o rozwiązania stosowane w sytuacji, gdy na lokalnym rynku pracy brakuje kadr o potrzebnych im umiejętnościach i kwalifikacjach, badani pracodawcy deklarują najczęściej, że decydują się na zatrudnianie osób wymagających dodatkowego przeszkolenia przed podjęciem obowiązków zawodowych (32% wskazań). Niewiele mniej liczna grupa (30%) przyznaje jednak, że

¹¹¹ Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

rezygnuje z zatrudnienia poszukiwanej osoby. Najrzadziej badani przedsiębiorcy decydują się na poszukiwanie odpowiednich pracowników poza województwem wielkopolskim; decyduje się na to zaledwie 13% respondentów.

W opinii przedstawicieli instytucji biorących udział w badaniu jakościowym **tworzenie nowych miejsc pracy** na obszarach wiejskich uzależnione jest od rodzaju i skali działalności, jaką prowadzi pracodawca oraz od zapotrzebowania na jego usługi i towary: *Jeżeli on sam nie jest w stanie tej działalności rozwijać – nie ma rynku zbytu, to nie zatrudnia pracowników* (W18). Na wsi przeważają firmy usługowe, zatrudniające fachowców w danej dziedzinie oraz firmy rodzinne, które nie poszukują pracowników zewnętrznych, ponieważ zatrudniają rodzinę. Dodawano też, że, że nie jest łatwo znaleźć pracownika wykwalifikowanego i z doświadczeniem pracy na danym stanowisku: *W kwestiach specjalistycznych zawodów mamy sporo ludzi po średnich szkołach, ale niekoniecznie w branży, w której jest potrzeba wykwalifikowanej kadry. Jeśli chodzi o pracowników ogólniewykształconych, to nie ma problemu* (W8). Jeżeli na terenach wiejskich pojawia się nowy zakład pracy, to nie zawsze staje się on miejscem zatrudnienia dla ich mieszkańców, bo jeśli oferuje wyspecjalizowane miejsca pracy, to ten zakład musi mieć świadomość odwrotnej sytuacji – *będą do niego dojeżdżali ludzie z Poznania* (W19). Rozwiązaniem, z którego chętnie korzystają pracodawcy, jest staż, ponieważ pracodawca może sprawdzić i dostosować umiejętności przyszłego pracownika do swoich potrzeb. Niewątpliwym atutem zatrudnienia na obszarach wiejskich wskazywanym przez przedstawicieli instytucji są niższe koszty pracy. *Cena godziny pracy powiedzmy w Poznaniu wynosi 100, a tu możemy mieć za 80 pracownika tak samo przygotowanego do zawodu* (W23).

Wykres 96. Stosowanie subsydiowanych form zatrudnienia i praktyk. N=402¹¹²

Źródło: badanie własne

Niemal jedna trzecia badanych deklaruje, że ich przedsiębiorstwo w okresie minionych pięciu lat przyjmowało uczniów i studentów na bezpłatne praktyki zawodowe; praktyki płatne organizowała znacznie mniej liczna grupa badanych podmiotów (17%). Jeden na czterech badanych wskazuje również, że w przedsiębiorstwie przyjmowano pracowników skierowanych przez urzędy pracy na staże zawodowe. Różnicowanie w poszczególnych typach powiatów stosowania subsydiowanego zatrudnienia i praktyk obserwowane jest w odniesieniu do studentów i uczniów – przyjmowani są na

¹¹² Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

bezpłatne praktyki zawodowe w aż 38% firm działających na terenach wiejskich powiatów pośrednich, natomiast w powiatach zintegrowanych odsetek ten spada do 21%. Podobnie duże zróżnicowanie dotyczy osób kierowanych przez Powiatowe Urzędy Pracy na staże – zatrudnia je co trzeci podmiot (33%) działający na terenie powiatów peryferyjnych i niespełna 16% z powiatów zintegrowanych. Pracodawcy z powiatów pośrednich okazują się być najbardziej aktywni w korzystaniu z subsydiowanego zatrudnienia (średnia wskazań odpowiedzi twierdzących dla każdej z analizowanych grup to $m=0,95$). Dla porównania wśród powiatów peryferyjnych odsetek ten wynosi $m=0,83$, zaś w zintegrowanych – tylko $m=0,5$.

Tabela 39. Stosowanie alternatywnych form zatrudnienia. N=402¹¹³

	Ogółem	Mikroprzedsiębiorstwo	Małe przedsiębiorstwo	Średnie i duże przedsiębiorstwo
Umowa zlecenie	28,1%	21,6%	27,6%	35,1%
Umowa o dzieło	42,3%	54,5%	31,3%	41,0%
Umowa na okres próbny	43,3%	31,3%	47,8%	50,7%
Umowa na czas określony	75,4%	68,7%	77,6%	79,9%
Zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy	25,9%	19,4%	26,9%	31,3%
Zatrudnienie w elastycznych godzinach pracy	16,9%	16,4%	11,9%	22,4%
Współpraca z osobami samozatrudnionymi	0,7%	1,5%	0,0%	0,7%

Źródło: badanie własne

Stosowanie alternatywnych form zatrudnienia jest popularne we wszystkich typach badanych podmiotów. Najczęściej wskazywane jest zatrudnianie pracowników w oparciu o umowę na czas określony; rozwiązanie to stosuje trzy czwarte badanych organizacji, a jego popularność rośnie wraz z wielkością przedsiębiorstwa. Dużą popularnością cieszą się również umowy na okres próbny (stosuje je ponad połowa średnich i dużych przedsiębiorstw) oraz umowy o dzieło (szczególnie popularne w najmniejszych firmach).

Tabela 40. Stosowanie alternatywnych form zatrudnienia a typ powiatu. N=402¹¹⁴

	Pow. zintegrowane	Pow. pośrednie	Pow. peryferyjne
Umowa zlecenie	23,2%	35,6%	25,8%
Umowa o dzieło	38,4%	39,4%	49,2%
Umowa na okres próbny	39,1%	50,0%	40,9%
Umowa na czas określony	74,6%	77,3%	74,2%
Zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy	17,4%	33,3%	27,3%
Zatrudnienie w elastycznych godzinach pracy	19,6%	18,2%	12,9%

Źródło: badanie własne

¹¹³ Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

¹¹⁴ Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

W poszczególnych typach badanych powiatów różna jest częstotliwość stosowania przez pracodawców alternatywnych form zatrudnienia. Szczególnie zauważalnym trendem jest wysoka aktywność w tym obszarze przedsiębiorstw i instytucji działających na terenach powiatów pośrednich: częściej niż inne stosują one umowy zlecenia, umowy na okres próbny, na czas określony oraz zatrudnienie w niepełnym wymiarze godzin. Umowy o dzieło najpopularniejsze są w powiatach peryferyjnych, zaś zatrudnienie w elastycznych godzinach pracy – na terenie powiatów zintegrowanych.

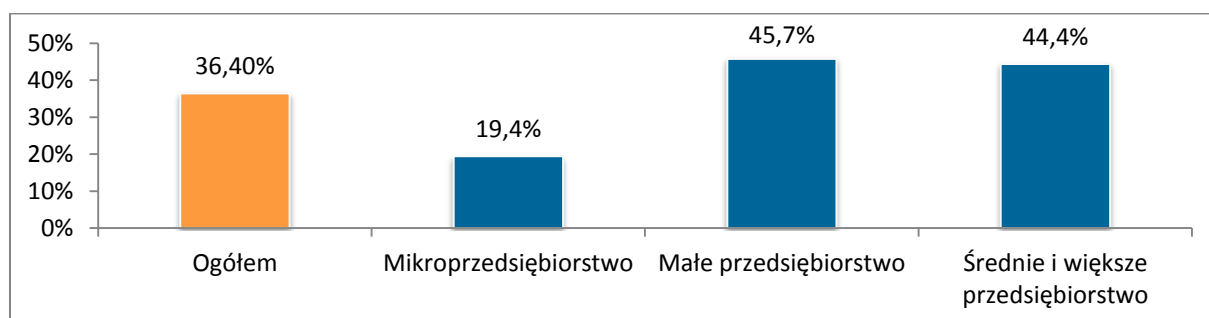
Wykres 97. Przyczyny stosowania alternatywnych form zatrudnienia. N=396¹¹⁵

Źródło: badanie własne

Co trzeci badany pracodawca przyznaje, że alternatywne formy zatrudnienia są w jego firmie stosowane ze względu na chęć minimalizacji kosztów zatrudnienia pracowników. Niemal równie popularna okazuje się chęć ułatwienia pracownikom godzenia życia zawodowego i prywatnego. Niewiele mniej liczna grupa badanych jest zdania, że dzięki stosowaniu AFZ ma możliwość zdobycia nowych pracowników, a co czwarty deklaruje, że dzięki tym formom współpracy może uniknąć zwalniania zatrudnionych osób.

Wykres 98. Organizowanie lub finansowanie szkoleń dla pracowników. N=402

Źródło: badanie własne

¹¹⁵ Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

Nieco ponad jedna trzecia badanych instytucji organizuje lub finansuje szkolenia mające podnosić umiejętności i kwalifikacje swoich pracowników. Częstość tych działań jest zbliżona w małych oraz średnich i dużych przedsiębiorstwach, natomiast średnią zaniżają mikroprzedsiębiorstwa, gdzie odpowiedź twierdząca padała tylko w jednym na pięć badanych przypadków. Organizowanie szkoleń dla pracowników najpopularniejsze okazało się być wśród pracodawców działających na terenie powiatów pośrednich – odpowiedzi twierdzącej udzieliło blisko 45% tych respondentów. W powiatach peryferyjnych deklaracje takie zebrano w 36%, zaś w powiatach zintegrowanych – 29% przypadków.

Wśród organizowanych szkoleń dominowały kursy związane z wykonywaniem konkretnych obowiązków na stanowisku pracy oraz uprawnień dodatkowych. Pełną listę wskazań prezentuje poniższa tabela.

Tabela 41. Organizowane szkolenia i kursy dla pracowników – ogółem

BHP	49	praca na wysokościach	3
zwiększanie kompetencji (ogółem)	36	przewóz materiałów niebezpiecznych (ADR)	3
uprawniające do obsługi specjalistycznego sprzętu	21	budowlane	2
księgowość	16	elektromonter	2
handlowe, techniki sprzedaży	15	nowe materiały i technologie	2
pedagogiczne (dla nauczycieli)	11	umiejętności miękkie	2
kadry, płace	5	uprawnienia elektryczne	2
spawalnicze	5	Inne (dekarstwo, ochrona środowiska, ochrona danych osobowych, ortopedia, pierwsza pomoc, weterynaryjne, stolarka, postępowanie administracyjne, system HACCP, systemy nawadniania, zamówienia publiczne, prawo jazdy kat. C, postępowanie administracyjne)	19
szkolenia dodatkowe dla kierowców (przepisy itp.)	5		
dające dodatkowe uprawnienia	4		
szkolenia produktowe	4		

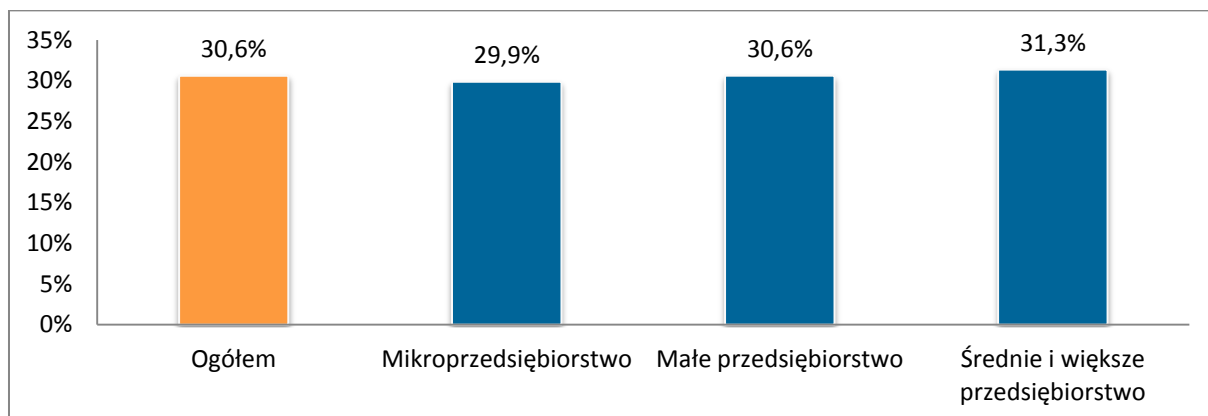
Źródło: badanie własne

Pytanie o planowane szkolenia sprawiło respondentom pewne trudności – odpowiedzi na pytanie o ich charakter były bardzo ogólne („kursy”, „doszkalanie”) bądź badani wprost deklarowali, że nie potrafią jeszcze wskazać konkretnych planowanych szkoleń.

3.2.3. Perspektywy rozwoju

Trzeci blok wywiadu związany był z perspektywami rozwoju wielkopolskich przedsiębiorstw. Badani proszeni byli o opisanie swoich planów inwestycyjnych. Omówione zostały także pożądane przez przedsiębiorców możliwe formy wsparcia ze strony państwa dla zwiększania zatrudnienia na obszarach wiejskich.

Wykres 99. Planowanie inwestycji w latach 2014-2016. N=402

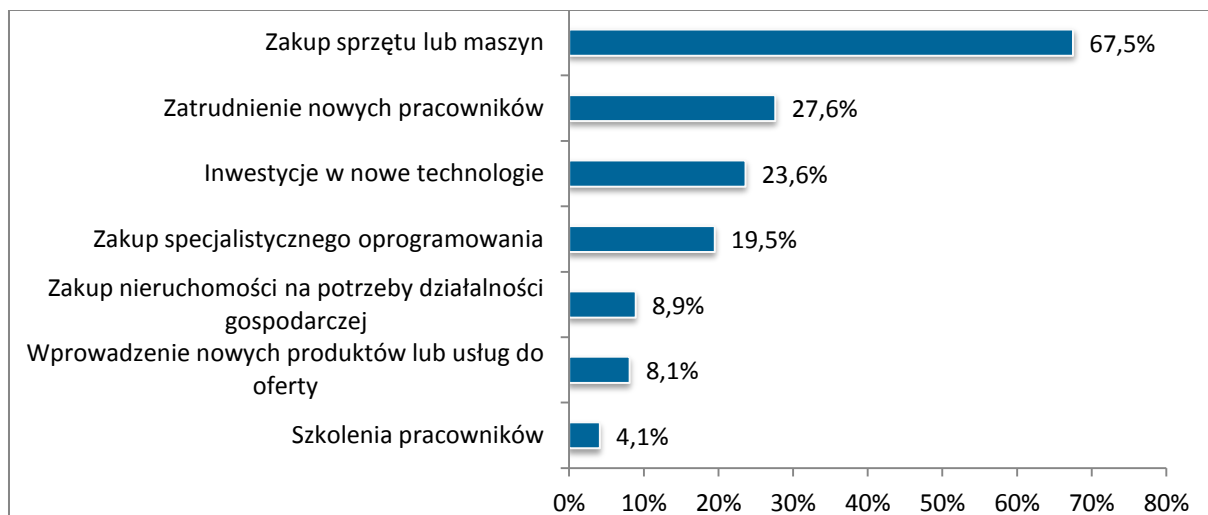

Źródło: badanie własne

Niespełna jedna trzecia wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji działających na terenach wiejskich planuje w nadchodzących dwóch latach inwestycje technologiczne, sprzętowe lub kadrowe. Istnieje dodatnia korelacja pomiędzy deklarowanym posiadaniem planów inwestycyjnych a wielkością przedsiębiorstwa, jednak niespełna dwupunktowa różnica w częstości wskazań odpowiedzi twierdzących pomiędzy mikro- a średnimi i dużymi przedsiębiorstwami nie stanowi wartości istotnej statystycznie.

Analiza planów inwestycyjnych badanych podmiotów ze względu na typ powiatu, w jakim prowadzą one działalność, wskazuje na znaczącą różnicę pomiędzy powiatami zintegrowanymi a pozostałym obszarem województwa. O ile na terenie powiatów pośrednich inwestycje są planowane w blisko 36% badanych podmiotów, zaś na terenie powiatów peryferyjnych w 33% przypadków, o tyle dla powiatów zintegrowanych odsetek ten spada do niespełna 24%.

Wykres 100. Rodzaj planowanych inwestycji. N=123¹¹⁶

Źródło: badanie własne

¹¹⁶ Badani mogli wskazać dowolną liczbę odpowiedzi (wszystkie pasujące).

W gronie podmiotów, które planują w najbliższych dwóch latach inwestycje, zdecydowana większość zamierza zakupić nowy sprzęt lub maszyny. Blisko jedna trzecia uczestniczących w badaniu przedsiębiorstw planuje zatrudnić w omawianym okresie nowych pracowników, zaś co czwarta firma ma w tej perspektywie czasowej inwestycje w nowe technologie.

Tabela 42. Planowane zwiększenie zatrudnienia w latach 2014-2016 a wielkość podmiotu. N=34

Wielkość instytucji	Minimum	Maksimum	Średnia
Mikroprzedsiębiorstwo	1	5	2,58
Małe przedsiębiorstwo	1	10	3,25
Średnie i większe przedsiębiorstwo	1	6	2,90
Ogółem	1	10	2,91

Źródło: badanie własne

Podmioty planujące w najbliższych dwóch latach zwiększenie zatrudnienia szacują, że średnio liczba pracowników wzrośnie o 2,91 osoby. Najwyższą wartość wskaźnik osiągnął w firmach małych – średnia planowanego zatrudnienia to 3,25 osoby.

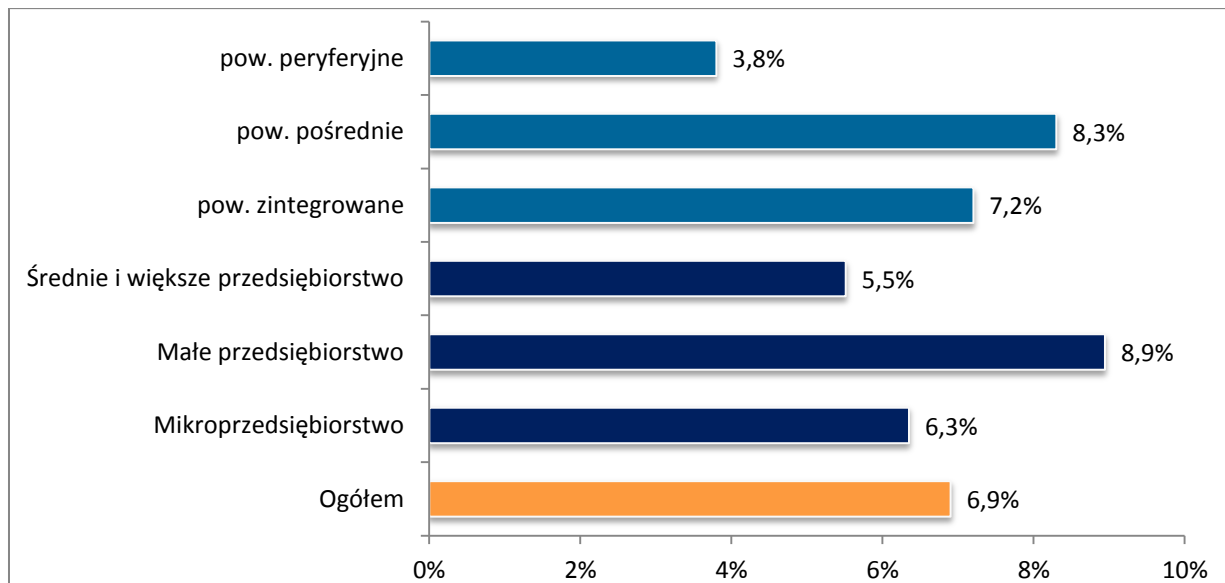
Tabela 43. Planowane zwiększenie zatrudnienia w latach 2014-2016 a typ powiatu. N=34

Typ powiatu	Minimum	Maksimum	Średnia
Powiaty zintegrowane	1	5	1,87
Powiaty pośrednie	1	10	3,18
Powiaty peryferyjne	2	6	3,33

Źródło: badanie własne

Największy planowany wzrost zatrudnienia (średnio 3,33 osoby w każdym podmiocie, który planuje zwiększyć liczbę pracowników) odnotowany został wśród pracodawców działających na terenie powiatów peryferyjnych; porównywalny dotyczy również powiatów pośrednich. Na niekorzyść wyróżniają się natomiast powiaty zintegrowane, gdzie planowany wzrost liczby zatrudnionych osiągnie w najbliższych dwóch latach średnio 1,87 osoby.

Wykres 101. Doświadczanie specyficznych trudności ze względu na działanie na obszarach wiejskich. N=402

Źródło: badanie własne

Niespełna 7% badanych instytucji deklaruje, że prowadzenie działalności gospodarczej na terenach wiejskich przysparza im specyficznych trudności, które nie dotyczą innych podmiotów. Najwyższą wartość wskaźnik osiągnął wśród przedsiębiorstw zatrudniających od 10 do 49 osób. Co nieco zaskakujące, najrzadziej doświadczania specyficznych trudności w prowadzonej działalności, wynikającej z działania na terenach wiejskich, doświadczają reprezentanci podmiotów z powiatów peryferyjnych. Na terenie powiatów pośrednich trudności te dotyczą dwukrotnie więcej pracodawców.

Wśród specyficznych trudności, które ich dotyczą, badani wymieniają:

- Zawiloci przepisów i biurokrację (6 wskazań),
- Trudności w dostępie do wykwalifikowanych pracowników (5),
- Mały rynek zbytu na towary, usługi (3),
- Większe koszty prowadzenia działalności, w tym – transportu (3),
- Monopolizację lokalnych rynków przez podmioty z lokalnymi powiązaniami (2),
- Trudności w dostępie do specjalistycznych usług i surowców (2),
- Złą infrastrukturę (2),
- „Ceny produktów promocyjnych w niektórych rejonach wiejskich” (1),
- Brak dopłat unijnych i subwencji (1),
- Trudności finansowe (1).

Ogromny chaos informacyjny wywołuje analiza odpowiedzi na pytania o rodzaje wsparcia, jakiego wielkopolscy przedsiębiorcy oczekują od władz państwowych i regionalnych. Badani myślą rozwiązania legislacyjne i fiskalne z konkretnym wsparciem. Oczekują mniejszych podatków, niższych składek ZUS, wsparcia finansowego, poprawy infrastruktury oraz szkoleń (bez sprecyzowanej tematyki). Nie bardzo potrafią wskazać podmioty, które miałyby te potrzeby realizować – wskazywane są urzędy skarbowe, ZUS, Unia Europejska, Państwowa Inspekcja Pracy,

urzędy pracy, starostwa powiatowe, urzędy gminy (również w pytaniu dotyczącym rozwiązań legislacyjnych i fiskalnych) lub po prostu „administracja publiczna” lub „urzędy” ogółem.

Rynek pracy na obszarach wiejskich jest, zdaniem respondentów uczestniczących w badaniu jakościowym, zdeterminowany ogólną sytuacją gospodarczą kraju. Obecnie największym problemem gospodarki jest kryzys, który skutkuje spadkiem cen nieruchomości - *odbija się to również na rolnikach (W23)* i brakiem zatrudnienia, *bo jak ludzie tracą pracę to nie budują, nie remontują się padają usługodawcy, którzy wykonują te usługi i kółko się zamyka (W15)*. Znaczący wpływ na rynek pracy terenów wiejskich mają wahania cen euro oraz eksport - *załamał się rynek wieprzowiny i ludzie zaczęli tracić pracę w przetwórstwie (W4)*. Respondenci podsumowują, że ta trudna sytuacja w największym stopniu dotyka *tych najsłabszych, a najsłabsi na wsi mieszkają (W5)*.

Respondenci sądzą, że sytuację na rynku pracy terenów wiejskich mogą usprawnić propozycje działań wspierających przedsiębiorczość od strony legislacyjnej i fiskalnej. Proponują oni następujące działania:

1. **partnerstwo publiczno-prywatne**, aby poprawić komunikację (W7);
2. **wsparcie finansowe przedsiębiorców**, aby tworzyli nowe miejsca pracy;
3. **wsparcie instytucjonalne przedsiębiorców**: *jak firma się rozwija i zatrudnia nowych pracowników gdy pracownik jest z danej gminy, żeby gmina brała to też pod uwagę, żeby dla tych osób te podatki były niższe, więc oni mogliby bardziej się rozwijać, a w sposób pośredni te środki wrócą do gminy (W15)*;
4. **ograniczenie biurokracji**: *wielu przedsiębiorców się tym zniechęca. To powoduje, że niekiedy mniej przedsiębiorcy zamykają firmy, bo ogrom dokumentów ich przerasta (W5)*;
5. **ułatwienia w stosowaniu przepisów**, które usprawnią prowadzenie działalności gospodarczej;
6. **elastyczne przepisy prawa pracy**: *jeżeli pracodawcom czy przedsiębiorcom stworzy się odpowiednie przepisy, które pozwolą im w bardziej przystępny sposób zatrudniać nowych pracowników, to wtedy automatycznie poprawi się sytuacja tych osób, które będą się starać o tę pracę (W13)*;
7. **obniżenie składek ZUS** i około pochodnych wokół zatrudnienia;
8. **okresowe zwolnienie** z płatności składki ZUS;
9. **zniżki podatkowe**, które zachęcałyby do inwestowania na tych terenach. *Zachęty ze strony gmin, którzy zwabialiby przedsiębiorców. Może też ulgi dla działających już (W17)*;
10. **poprawa funkcjonowania** urzędów skarbowych;
11. **ujednolicenie interpretacji przepisów podatkowych**: *ludzie ogólnie się obawiają samego systemu podatkowego. Często są interpretacje na niekorzyść podatnika (W8)*;
12. **uproszczenie systemu podatkowego**;
13. wprowadzenie **niskooprocentowanych pożyczek** i kontroli ich wydatkowania.

Instytucje i podmioty, które oprócz reprezentowanych w badaniu powinny wspierać mieszkańców obszarów wiejskich to firmy i instytucje, które pracują na rzecz rolnictwa np. Powiatowy Inspektor Sanitarny, ośrodki pomocy społecznej, organizacje pozarządowe. Rolą tych instytucji jest doradztwo, informacja, aktywizacja, przeciwdziałanie marginalizacji społecznej, wsparcie, w tym wsparcie finansowe oraz współpraca pomiędzy sobą tak, aby podejmowane działania

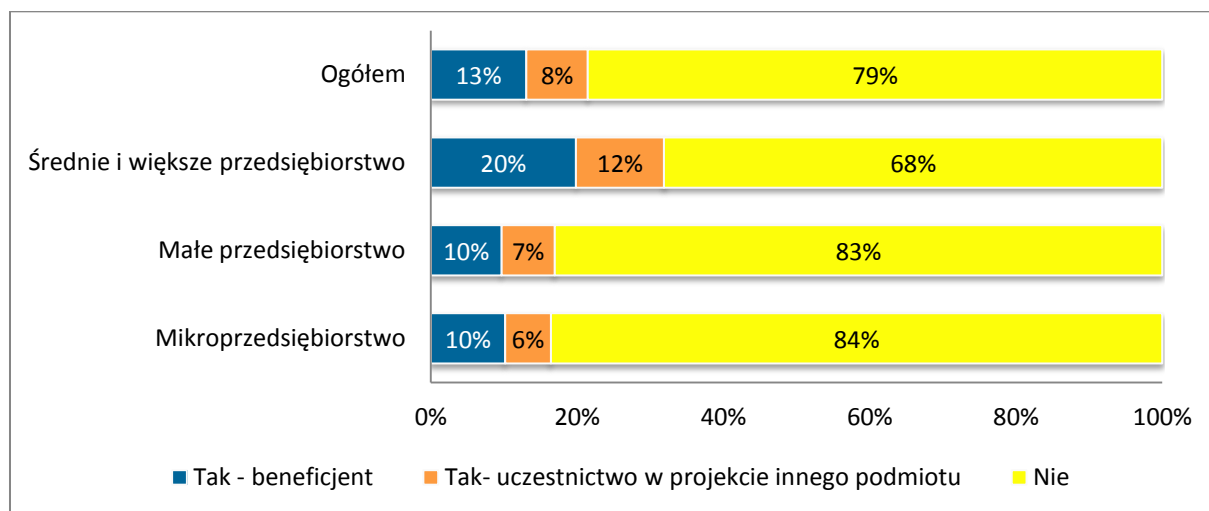
były spójne i miały na celu poprawę jakości życia mieszkańców terenów, na których działają, *żeby nie było tak, że jakiś fragment drogi później się ta droga kończy, bo gmina ma w planie za 7 lat wybudowanie innego fragmentu drogi* (W15).

Reprezentowane w badaniu instytucje podejmują wszelkie możliwe działania służące mobilizacji aktywności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich. Są to głównie: dotacje, aktywne formy zatrudnienia, wspieranie samozatrudnienia, doposażenia istniejących miejsc pracy, zatrudnienie w ramach prac interwencyjnych, wspieranie przedsiębiorców w tworzeniu miejsc pracy, realizowanie lokalnych programów, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej rynku pracy. Działania te uważane są przez respondentów za efektywne, ponieważ **osoby podejmują pracę: zarabiają jakieś środki na życie i w jakiś sposób te gospodarstwa rodzinne się rozwijają** (W18); *75% firm, które powstały przy naszej inicjatywie, czyli z naszych środków pozyskanych utrzymały się na naszym rynku więc jest to skuteczne działanie* (W15). Obserwowana jest też zmiana mentalność mieszkańców terenów wiejskich, która jest ważnym fundamentem dalszych innowacji.

3.2.4. Środki Unii Europejskiej

Ostatni blok pytań skierowanych do przedsiębiorców koncentrował się wokół zagadnień związanych z wykorzystywaniem środków unijnych. Badani pytani byli o doświadczenia i plany związane z korzystaniem z funduszy unijnych.

Wykres 102. Wykorzystanie środków Unii Europejskiej w latach 2007-2013. N=402

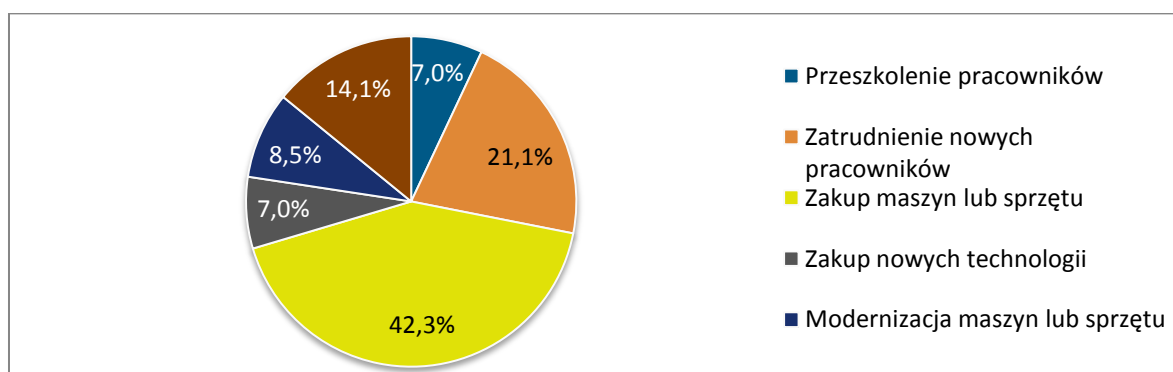
Źródło: badanie własne

Jedno na pięć wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji publicznych w latach 2007-2013 skorzystało ze wsparcia oferowanego przez środki pochodzące z Unii Europejskiej. 13% podmiotów samodzielnie realizowało dofinansowane projekty, zaś 8% uczestniczyło w projektach realizowanych przez inne podmioty. Statystyki istotnie zawiżają średnie i duże instytucje, wśród których co piąta (20%) sama realizowała projekt, zaś jedna na osiem (12%) uczestniczyła w działaniach innego podmiotu. Wśród małych oraz mikroprzedsiębiorstw wskaźniki te były dwukrotnie niższe.

Podmioty działające na terenie powiatów określonych jako peryferyjne zdecydowanie odstają od pozostałych badanych instytucji ze względu na częstość wykorzystywania środków unijnych jako beneficjent. O ile w powiatach zintegrowanych i pośrednich około 17% badanych deklaroowało, że realizowało projekt współfinansowany przez UE, o tyle na terenie powiatów peryferyjnych odsetek ten wyniósł zaledwie 4,7%. Natomiast wraz z oddaleniem powiatu od ośrodków miejskich rośnie częstość korzystania ze środków unijnych za pośrednictwem projektów realizowanych przez inne podmioty – od niespełna 7% w powiatach zintegrowanych do ponad 10% w powiatach peryferyjnych. Mimo wszystko to w tych ostatnich przedsiębiorstwach i instytucjach odnotowano najwyższy odsetek (85%) jednostek, które nie korzystają ze wsparcia unijnego.

Spośród 72 podmiotów wykorzystujących środki unijne, 16 nie potrafiło wskazać, z jakiego programu były one czerpane. Program Operacyjny Kapitał Ludzki wymieniły 2 instytucje, zaś PO Innowacyjna Gospodarka – 3 podmioty. Z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (w różnych wariantach nazwy) – również 3. Jedna instytucja wykorzystwała środki RPO Województwa Wielkopolskiego. Pięcioro respondentów wskazało na środki przekazywane przez urzędy pracy, zaś pozostali w zarysie charakteryzowali, jakie działania zostały dofinansowane. Wskazania respondentów związane z wykorzystywanymi środkami unijnymi pozwalają zatem na postawienie wniosku, iż znacznie istotniejsze od sposobu pozyskiwania dofinansowania środków finansowych były dla nich konkretne zadania, które udało się z ich wykorzystaniem zrealizować. Z drugiej strony nasuwa się również przypuszczenie, że wiedza wielkopolskich przedsiębiorców o funduszach unijnych jest niewielka, co może istotnie obniżać poziom ich wykorzystywania.

Wykres 103. Cele, na które przeznaczone zostały środki UE. N=71

Źródło: badanie własne

Zdecydowana większość badanych instytucji fundusze pochodzące ze wsparcia UE przeznaczyła na zakup maszyn i sprzętu. Co piąty podmiot zatrudnił dzięki nim nowych pracowników. Trzykrotnie mniej badanych środki unijne przeznaczyło na szkolenie zatrudnionych już osób bądź zakup nowych technologii. Wielkość instytucji nie korelowała w istotny statystycznie sposób z celami, na jakie przeznaczała ona uzyskane dofinansowanie. Wykorzystanie środków unijnych na zakup maszyn i sprzętu było głównym celem przeznaczenia tych funduszy w powiatach zintegrowanych (36% odpowiedzi) oraz pośrednich (aż 58%). W powiatach peryferyjnych najczęściej wskazywanym przez badanych sposobem wykorzystania uzyskanych środków było zatrudnianie nowych pracowników (38%).

Respondenci, którzy ze środków unijnych finansowali szkolenia, koncentrowali się na umiejętnościach zawodowych pracowników i podnoszeniu ich specjalistycznych kwalifikacji. Wśród maszyn i sprzętu nabywanego dzięki funduszom Unii Europejskiej wymieniane były maszyny przemysłowe (na przykład do obróbki drewna), taśmociągi lub ogólnie „niezbędne wyposażenie firmy”. Szkoły i przedszkola kupowały za te środki tablice multimedialne, komputery oraz materiały dydaktyczne. Wyposażano także sale przedszkolne i place zabaw oraz – w jednym wypadku – wybudowano boisko szkolne. Środki wydatkowane na modernizację przeznaczano na remont użytkowanych budynków gospodarczych oraz magazynów. Wśród innych celów, na które wydatkowane były omawiane fundusze, wymieniane było przede wszystkim rozpoczęcie działalności gospodarczej. W dwóch przypadkach badani wskazywali na rozwój przedsiębiorstwa na nowych rynkach. Również w dwóch sytuacjach wśród innych celów wymieniane było prowadzenie finansowanych ze wsparcia unijnego zajęć kulturalno-oświatowych.

Wykres 104. Poziom zgody z twierdzeniami dotyczącymi środków UE, skala: <1;5>. N=402

Źródło: badanie własne

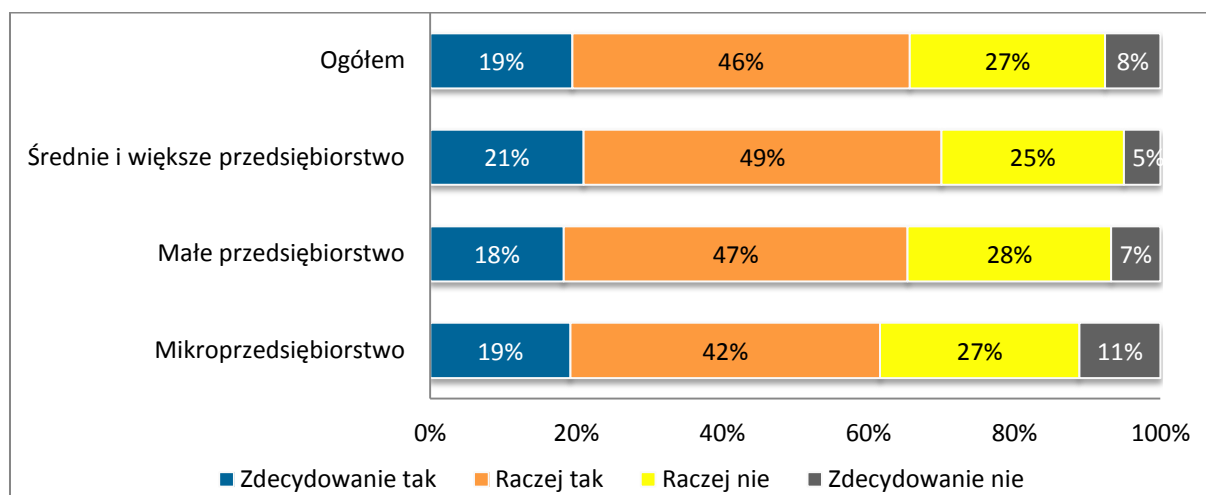
Badani proszeni byli także o odniesienie się – w pięciopunktowej skali, gdzie 1 oznaczało *zdecydowanie się nie zgadzam* zaś 5 *zdecydowanie się zgadzam* – do kilku twierdzeń związanych z wykorzystywaniem środków Unii Europejskiej w przedsiębiorstwach.

Badani raczej skłaniają się ku twierdzeniu, że *należy wspierać rozwój przedsiębiorczości przez dofinansowywanie zakładania działalności gospodarczych* ($m=3,68$). Z opinią tą zgadza się 60% respondentów. Z drugiej strony obserwuje się wysoki poziom zgody ($m=3,51$) z twierdzeniem opozycyjnym: *Lepiej jest dofinansować istniejące firmy niż tworzyć nowe*; zdanie to zyskało poparcie blisko 55% uczestników badania. Jednocześnie około 40% wielkopolskich przedsiębiorców skłania się ku opinii, że *firmy zakładane dzięki dofinansowaniu działają tylko w trakcie jego trwania, a później kończą działalność*.

Najwyższą zgodność z opiniami respondentów ($m=3,7$) uzyskało twierdzenie *Warto korzystać ze wsparcia w ramach środków unijnych*, z którym zgadza się blisko 58% respondentów (w tym co czwarty *zdecydowanie się zgadza*). Jednocześnie badani zwracają uwagę na trudny dostęp do tych

funduszy – zaledwie 26% respondentów zgadza się z opinią, że *firmy takie jak nasza mają łatwy dostęp do środków unijnych*.

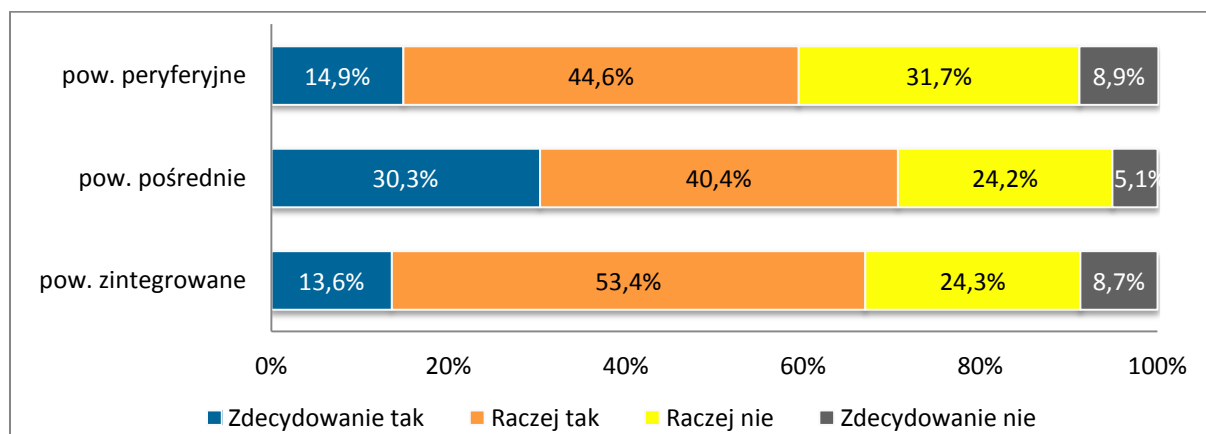
Wykres 105. Zainteresowanie wsparciem ze środków UE w perspektywie finansowej 2014-2020. N=303

Źródło: badanie własne

Zdecydowana większość (65%) badanych przedsiębiorstw jest zainteresowana sięgnięciem w najbliższych latach po wsparcie ze środków Unii Europejskiej w perspektywie finansowej 2014-2020. Poziom zainteresowania środkami unijnymi w nowej perspektywie finansowej rośnie wraz z wielkością przedsiębiorstwa, od 61% odpowiedzi twierdzących w najmniejszych firmach do 70% w średnich i dużych instytucjach.

Wykres 106. Zainteresowanie wsparciem ze środków UE w perspektywie finansowej 2014-2020 a typ powiatu. N=303

Źródło: badanie własne

Największe zainteresowanie sięganiem po środki unijne w perspektywie finansowej 2014-2020 odnotowano wśród podmiotów działających na terenie powiatów pośrednich – aż 71% z nich zamierza sięgnąć po te fundusze. Najmniejsze zainteresowanie nową perspektywą finansową widoczne jest natomiast w powiatach peryferyjnych.

Na pytania o swoje oczekiwania związane z nową perspektywą finansową 2014-2020, badani wskazywali na trzy główne postulaty:

1. Uproszczenie procedur i formalności związanych z uzyskiwaniem wsparcia
2. Ustalenie przejrzystych, równych dla wszystkich (bądź preferencyjnych dla małych podmiotów) warunków przyznawania dotacji
3. Zwiększenie stopnia finansowania inwestycji oraz zwiększenie dostępnej puli środków

Uzyskane fundusze unijne przeznaczane będą w badanych przedsiębiorstwach przede wszystkim na rozwój firm poprzez zakup nowoczesnego sprzętu i maszyn oraz tworzenie nowych stanowisk pracy. Podmioty publiczne chcą je wykorzystywać na doposażenie (głównie w sprzęt komputerowy) oraz remont posiadanych budynków.

Zdecydowana większość instytucji reprezentowanych w badaniu jakościowym prowadziła działania na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich w ramach unijnej perspektywy finansowej 2007-2013. Obejmowały one:

1. wsparcie produkcji rolnej;
2. działania inwestycyjne;
3. działania mające na celu stworzenie miejsc pracy;
4. tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw;
5. działania wspierające zatrudnienie w istniejących przedsiębiorstwach;
6. działania wspierające działalności świadczące usługi na rzecz obszarów wiejskich;
7. działania na rzecz grup producentów rolnych (wspieranie zrzeszania się).

Cieszyły się one **dużym zainteresowaniem**, przy każdym naborze było więcej chętnych niż pieniędzy dostępnych dla danego działania (W2). Respondenci są też zgodni, co do ich **wysokiej skuteczności**. Podkreślają, że skuteczność ich polegała również na samej aktywizacji osób, które wypadły z rynku pracy: *na ten rok pozwalają osobie wyjść np. często ktoś, że tak powiem zasiedział się w domu i pojawiła się możliwość założenia firmy i już jest rok do przodu, już zdobywają dodatkowe kwalifikacje i wzmacniają swoje kompetencje i te mocne strony* (W12).

Innym aspektem prowadzonych działań, zwłaszcza tych związanych ze wsparciem finansowym, jest wyraźnie zauważalna **sezonowość** powstałych w ten sposób firm. Z badań prowadzonych przez niektóre reprezentowane instytucje wynika, że po roku prowadzenia działalności na rynku pozostaje między 60% a 75% nowopowstałych, współfinansowanych przez te instytucje firm. Część firm kończy działalność po upływie dwóch lat. Nie jest intencją przedsiębiorców, aby tak szybko zakończyć działalność jednak taką decyzję wymuszają na nich warunki zewnętrzne. Utrzymanie firmy przez rok jest wymogiem programów, z których korzystają, natomiast cezurę dwóch lata wyznaczają składki ZUS, które w tym okresie są dużo niższe. Po tym okresie przedsiębiorcy nie są w stanie utrzymać siebie i sprostać wymaganiom ZUS. Respondenci są zgodni, że takich likwidacji nie da się uniknąć oraz że nie należy dopatrywać się *tendencji tylko w tym kierunku, żeby wziąć pieniądze i potrzymać tą firmę tyle, ile to obowiązuje, a później ją rozwiązać* (W1); Owszem, takie przypadki się zdarzają, ale wierzę jednak, że te działalności rozpoczęte funkcjonują znacznie dłużej niż tylko przez ten wymagany okres (W3). Generalnie **skuteczność** tego typu programów pomocowych jest oceniana wysoko.

Większość instytucji oczekuje, że programy przewidziane do realizacji na lata 2014-2020 będą kontynuować dotychczasowe działania; życzyłyby sobie, aby większe środki były przeznaczone na:

1. **inwestycje:** wodociągi, kanalizacja, energia odnawialna;
2. **modernizację dróg;**
3. działalności **agroturystyczne;**
4. tworzenie **mikroprzedsiębiorstw;**
5. **infrastrukturę wsi**, *by rolnik, który mieszka na wsi był podłączony np. do oczyszczalni ścieków i gazociągów, bo tego jeszcze u większości rolników brakuje (W2);*
6. *zwiększenie tej koperty wojewódzkiej¹¹⁷ na działanie przede wszystkim jeśli chodzi o zasoby ludzkie np. usługi świadczone na rzecz rolników czyli nie przebranżowienie się (W6);*
7. zakup **sprzętu;**
8. wsparcie dla **małych gospodarstwa rolnych.**

Instrumenty wsparcia jakie powinny być zastosowane to, między innymi: bony szkoleniowe, bony stażowe, aktywizacja osób do trzydziestego roku życia, dotacje i niskooprocentowane pożyczki, prace interwencyjne, roboty publiczne. Należy kontynuować wsparcie edukacyjne, choć pojawiła się uwaga, że środki przeznaczone na szkolenia lepiej będą wykorzystane, jeśli zostaną przekazane, *pod odpowiednim nadzorem do tych osób, które zakładają czy rozwijają przedsiębiorstwa (W4)*, ponieważ wsparcie pracodawcy przekłada się na zwiększenie zatrudnienia: *zawsze pomocne będzie obniżenie kosztów utrzymania pracownika, im pracodawcy będą lepiej działać, tym lepiej będą zatrudniać tych pracowników (W20)* Często też przedstawiciele instytucji życzyliby sobie aby była brana pod uwagę efektywność działań prowadzonych przez te instytucje.

3.3. Podsumowanie i wnioski

Sytuacja gospodarcza

Badani przedsiębiorcy dużo lepiej oceniają sytuację gospodarczą w powiecie i gminie, niż panującą sytuację w kraju. Najgorzej sytuacja gospodarcza w kraju została oceniona przez osoby z powiatów pośrednich (średnia 2,84), a najlepiej z powiatów peryferyjnych (średnia 3,12). Jest to zapewne wynik relatywnie najmniejszego obciążenia tych przedsiębiorców wymogami konkurencji na rynku – w powiatach peryferyjnych, ze względu na niewielką liczbę rywalizujących ze sobą firm, łatwiej jest utrzymać pozycję rynkową.

Przedsiębiorcy wskazali, że najlepsze warunki do prowadzenia działalności gospodarczej istnieją w województwie i kraju, dalej w powiecie i w gminie. Trudno jednak wnioskować, czy jest to obiektywna ocena stanu rzeczy, czy wynik niewystarczającej wiedzy o rynkach ponadlokalnych, na których działa tylko część uczestników badania. Biorąc pod uwagę poziom powiatów, to zdaniem badanych powiatami, w których panuje najlepsza sytuacja gospodarcza są powiat kępiński i poznański, a powiatami, w których najlepiej prowadzi się działalność gospodarczą są: kaliski i kępiński. Potwierdza to tezę o wpływie poziomu konkurencji na ocenę łatwości prowadzenia

¹¹⁷ Środki mające na celu ułatwienie startu młodym rolnikom, dzielone w ramach specjalnych kopert wojewódzkich a nie w ramach konkursów krajowych

działalności gospodarczej – w powiecie poznańskim badani intuicyjnie widzą wiele możliwości rozwoju dla biznesu (dobra sytuacja gospodarcza), ale jednocześnie mają świadomość, że nie jest łatwo prowadzić tam rentowną działalność.

Jedno na dwadzieścia wielkopolskich przedsiębiorstw znajduje się, zdaniem swoich przedstawicieli, w bardzo dobrej sytuacji ekonomicznej. Prawie połowa (49%) przedsiębiorstw jest w sytuacji dobrej. Sytuację ekonomiczną swoich podmiotów negatywnie ocenia niespełna 8% badanych, przy czym oceny bardzo złe pojawiają się jedynie wśród mikroprzedsiębiorców.

Kwestie zatrudnienia

Ponad jedna trzecia (39%) wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji publicznych w ostatnich pięciu latach zwiększyła liczbę zatrudnianych osób; częstość wskazań tej odpowiedzi rosła wraz ze wzrostem liczby pracowników przedsiębiorstwa ogółem (od 25% w mikroprzedsiębiorstwach do 47% w największych podmiotach). Badani wykazali również ogólne zmiany liczby pracowników w tym czasie i tylko mikroprzedsiębiorstwa wykazały spadek liczby zatrudnionych, pozostałe zanotowały wzrost. Najczęstszy wzrost liczby pracowników odnotowano w powiatach peryferyjnych, a najmniejszy w pośrednich. Sumaryczny wskaźnik zatrudnienia, zbudowany na bazie średnich wartości wzrostu/spadku liczby zatrudnionych wskazuje jednak, że w ostatnim pięcioleciu ogólnie wszystkie typy przedsiębiorstw w regionie zwiększyły liczbę zatrudnionych pracowników.

Wśród pracodawców, którzy w ciągu ostatnich pięciu lat zatrudniali pracowników, ponad jedna trzecia (37%) przyznaje, że doświadczyła trudności w procesie rekrutacji. Najczęściej odczuwali je mikroprzedsiębiorcy (44% odpowiedzi twierdzących), najrzadziej zaś – przedstawiciele małych firm. Najczęściej wskazywaną przyczyną tych trudności są: brak chęci do pracy potencjalnych pracowników (59% wskazań); brak doświadczenia zawodowego oraz umiejętności i kwalifikacji zawodowych potencjalnych pracowników (po 30%).

Blisko jedna czwarta przedsiębiorców nie potrafiła określić, na ile kwalifikacje i kompetencje kadr dostępnych na lokalnym rynku pracy są dostosowane do potrzeb pracodawców. Pozostała część w większości (70,9%) uważa, że są one raczej spójne.

W sytuacji, gdy na lokalnym rynku pracy brakuje kadr o potrzebnych pracodawcom umiejętnościach i kwalifikacjach, badani pracodawcy deklarują najczęściej, że decydują się na zatrudnianie osób wymagających dodatkowego przeszkolenia przed podjęciem obowiązków zawodowych (32% wskazań) lub rezygnuje z zatrudnienia poszukiwanej osoby (30%).

Badani wskazują, że ich przedsiębiorstwa najczęściej zatrudniają uczniów i studentów (29,9%) z osób posiadających specjalny status na rynku pracy, z tej grupy osób, najrzadziej zatrudniają pracowników w ramach robót publicznych (2,0%). Całość analizy trudności związanych z zatrudnieniem, których doświadczają wielkopolscy pracodawcy z terenów wiejskich, wpisuje się zatem w trendy ogólnopolskie. W niemal wszystkich sektorach gospodarki pracodawcy podkreślają bowiem, że brak jest na rynku pracy kadr z wykształceniem kierunkowym, umiejętnościami praktycznymi i podstawowym choćby doświadczeniem zawodowym. Rozwiązaniem pozostaje zatem dla pracodawców przyjmowanie do pracy uczniów i studentów w ramach programów stażowych – zyskują wówczas możliwość odpowiedniego przygotowania kadr dla swojego przedsiębiorstwa czy instytucji.

Najczęściej stosowaną przez przedsiębiorców alternatywną formą zatrudnienia jest umowa na czas określony (75,4%), najbardziej popularna wśród średnich i większych przedsiębiorstw, najrzadziej zaś współpraca z osobami samozatrudnionymi (0,7%). Przedsiębiorstwa w powiatach pośrednich częściej niż inne stosują umowy zlecenia, umowy na okres próbny, na czas określony oraz zatrudnienie w niepełnym wymiarze godzin. Umowy o dzieło najpopularniejsze są w powiatach peryferyjnych, zaś zatrudnienie w elastycznych godzinach pracy – na terenie powiatów zintegrowanych. Najczęściej wymienianymi powodami stosowania takich form zatrudnienia są: minimalizacji kosztów zatrudnienia pracowników, chęć ułatwienia pracownikom godzenia życia zawodowego i prywatnego, oraz możliwość zdobycia nowych pracowników. Stosowane AFZ mają niewątpliwie związek z charakterystyką działalności prowadzonej w powiatach różnego typu: o ile w dużych miastach (powiaty zintegrowane) istnieje większe zapotrzebowanie na pracowników o specjalistycznych kwalifikacjach, którzy często mogą swoje obowiązki wykonywać zdalnie, o tyle w powiatach peryferyjnych pracownicy często potrzebni są do prac sezonowych czy okazyjnych pojedynczych zleceń, co uzasadnia stosowanie umów o dzieło.

Nieco ponad jedna trzecia (36%) badanych instytucji organizuje lub finansuje szkolenia mające podnosić umiejętności i kwalifikacje swoich pracowników. Szkolenie organizowane są niemalże w równym stopniu w małych, a także w średnich i większych przedsiębiorstwach, w mniejszym stopniu w mikroprzedsiębiorstwach. Wśród organizowanych szkoleń dominowały kursy związane z wykonywaniem konkretnych obowiązków na stanowisku pracy oraz uprawnień dodatkowych. Pokrywa się to z danymi dotyczącymi trudności w wyszukiwaniu na rynku pracy odpowiednich z perspektywy pracodawcy pracowników – niedostatki kwalifikacji kadr są oni zmuszeni uzupełniać we własnym zakresie. Jest to jednak, w perspektywie wysokiej popularności szkoleń, rozwiązanie korzystne i powszechnie akceptowane.

Perspektywy rozwoju

Niespełna jedna trzecia (31%) wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji działających na terenach wiejskich planuje w nadchodzących dwóch latach inwestycje technologiczne, sprzętowe lub kadrowe. Na terenie powiatów peryferyjnych inwestycje są planowane w blisko 33% badanych podmiotów, zaś na terenie powiatów pośrednich w 36% przypadków, o tyle dla powiatów zintegrowanych odsetek ten spada do niespełna 24%.

Zdecydowana większość podmiotów planujących inwestycje (68%) zamierza zakupić nowy sprzęt lub maszyny. Blisko 28% planuje zatrudnić nowych pracowników, zaś co czwarta firma (24%) ma w tej perspektywie czasowej inwestycje w nowe technologie. Podmioty planujące w najbliższych dwóch latach zwiększenie zatrudnienia szacują, że średnio liczba pracowników wzrośnie o 2,91 osoby (najwięcej w powiatach peryferyjnych, najmniej w zintegrowanych). Uprawniony zatem wydaje się być wniosek, iż to właśnie przedsiębiorstwa powstające i działające w powiatach peryferyjnych mają w najbliższych latach największy potencjał inwestycyjny; związane jest to prawdopodobnie z wyższą dostępnością (rozumianą również przez wiedzę na ten temat) możliwości współfinansowania tych działań ze środków publicznych.

Niespełna 7% badanych instytucji deklaruje, że prowadzenie działalności gospodarczej na terenach wiejskich przysparza im specyficznych trudności, które nie dotyczą innych podmiotów.

Porównywalny odsetek wskazał tak w powiatach zintegrowanych i pośrednich (odpowiednio 7% i 8%), niższy natomiast w powiatach peryferyjnych (4%).

Środki Unii Europejskiej

Jedno na pięć wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji publicznych (21%) w latach 2007-2013 skorzystało ze wsparcia oferowanego przez środki pochodzące z Unii Europejskiej. W gronie tym 13% podmiotów samodzielnie realizowało dofinansowane projekty, zaś 8% uczestniczyło w projektach realizowanych przez inne podmioty. O ile w powiatach zintegrowanych i pośrednich około 17% badanych deklaroowało, że realizowało projekt współfinansowany przez UE jako beneficjent, o tyle na terenie powiatów peryferyjnych odsetek ten wyniósł zaledwie 4,7%.

Zdecydowana większość (42%) badanych instytucji fundusze pochodzące ze wsparcia UE przeznaczyła na zakup maszyn i sprzętu, a co piąty podmiot (21%) zatrudnił dzięki nim nowych pracowników. Wykorzystanie środków unijnych na zakup maszyn i sprzętu było głównym celem przeznaczenia tych funduszy w powiatach zintegrowanych (36% odpowiedzi) oraz pośrednich (aż 58%). W powiatach peryferyjnych najczęściej wskazywanym przez badanych sposobem wykorzystania uzyskanych środków było zatrudnianie nowych pracowników (38% wskazań).

Zdecydowana większość (65%) badanych przedsiębiorstw jest zainteresowana sięgnięciem w najbliższych latach po wsparcie ze środków Unii Europejskiej. Poziom zainteresowania rośnie wraz z wielkością przedsiębiorstwa, od 61% odpowiedzi twierdzących w najmniejszych firmach do 70% w średnich i dużych instytucjach. Największe zainteresowanie sięganiem po środki unijne odnotowano na terenie powiatów pośrednich (71%), a najmniejsze w powiatach peryferyjnych (60%).

Z opinią, że „Należy wspierać rozwój przedsiębiorczości przez dofinansowywanie zakładania działalności gospodarczych” zgadza się 60% respondentów. Wysoki stopień zgody (55%) dotyczy jednak też twierdzenia przeciwnego – „Lepiej jest dofinansować istniejące firmy niż tworzyć nowe”. Jednocześnie około 40% wielkopolskich przedsiębiorców skłania się ku opinii, że „firmy zakładane dzięki dofinansowaniu działają tylko w trakcie jego trwania, a później kończą działalność”.

Badani uważają, że warto korzystać ze wsparcia w ramach środków unijnych, jednak zwracają uwagę na trudny dostęp do tych funduszy – zaledwie 26% respondentów zgadza się z opinią, że „firmy takie jak nasza mają łatwy dostęp do środków unijnych”.

Wnioski dodatkowe

Zamykając część badania dotyczącą wielkopolskich przedsiębiorców działających na terenach wiejskich warto przytoczyć perspektywę uczestników badania jakościowego na tę problematykę. Przedstawiciele instytucji uważają mieszkańców terenów wiejskich za **przedsiębiorczych i aktywnych**: *Polak mieszkający na wsi jest osobą przedsiębiorczą i potrafi zrobić coś z niczego. I tak było i jest nadal.* (W4). Objawia się to wyraźnymi dążeniami do powiększenia gospodarstwa i powiększenia wydajności produkcji w przypadku osób związanych z rolnictwem: *starają się, korzystają z działań, które są przez naszą instytucję realizowane, na przykład modernizacji gospodarstwa rolnego, kupują maszyny, remontują chlewy, więc uważam, że przede wszystkim w tym kierunku ta przedsiębiorczość się objawia* (W1). Od momentu wejścia do Unii Europejskiej bezrolni

mieszkańcy wsi przełamali początkowy sceptycyzm i coraz chętniej decydują się na prowadzenie działalności gospodarczej, zwłaszcza, że mogą liczyć na wsparcie finansowe ze środków unijnych. Ale są też miejsca, w których mieszkańcy podchodzą sceptycznie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej, ponieważ najbardziej obawiają się obciążeń finansowych z tym związanych, formalności i biurokracji podczas zakładania i prowadzenia działalności lub po prostu nie mają środków do zainwestowania. Często problem stanowi brak rynku zbytu na dane usługi na lokalnym rynku, co w połączeniu z dużymi odległościami utrudnia pozyskania klienta i rozwój działalności.

Większość respondentów twierdzi, że **powinny być prowadzone specjalne programy** mające na celu wsparcie i rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich, ponieważ dzięki nim wzrasta szansa na podniesienie poziomu kwalifikacji przedsiębiorców oraz wiedzy na temat możliwości współczesnego rynku pracy. Niektórzy dodają, że dobrze byłoby, gdyby oprócz programów poprawić stan infrastruktury drogowej i informacyjnej (poprzez dostęp do Internetu), ponieważ to zdecydowanie usprawni działania przedsiębiorców.

Wspomniane programy, jak również odpowiedzialność za rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich powinny leżeć **w gestii instytucji publicznych** takich jak: powiatowe urzędy pracy, agencje, instytucje doradcze, izby rolnicze, urzędy gmin, samorządy lokalne oraz instytucje, które obsługują tereny wiejskie np. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Działania wspierające przedsiębiorczość powinny przyjąć formę edukacyjną oraz finansową, a także mieć na względzie różnicowanie działalności nierolniczej i tworzenie mikroprzedsiębiorstw. Wszelka pomoc powinna mieć też charakter stały, a nie dorywczy, okazjonalny.

Zmiany zachodzące w rolnictwie nie pozostają bez wpływu na rynek pracy. W pierwszej kolejności respondenci akcentują zmiany, które uznają za negatywne. Nowoczesne rolnictwo nie generuje nowych miejsc pracy. Zdecydowana większość zauważa, że mechanizacja rolnictwa wprawdzie uwolniła rolnika od wielu ciężkich prac, które do tej pory wykonywał sam lub z pomocą domowników czy sąsiadów, jednak tym samym przyczyniła się do uwolnienia nadwyżek siły roboczej z gospodarstw: *jest coraz więcej maszyn, które mogą zastąpić kilka osób i przez to też wiele osób nie może znaleźć zatrudnienia.* (W3) Pozytywną stroną zmian, o których mowa, jest fakt, że domownicy zaangażowani dotąd w prace gospodarskie, mogą ten czas wykorzystać na podjęcie własnej pracy i tym samym powiększyć dochód gospodarstwa.

4. Wnioski z badania jakościowego

W oparciu o przeprowadzone badanie jakościowe z przedstawicielami instytucji wydających środki publiczne na tworzenie miejsc pracy bądź stwarzanie lepszych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na poziomie regionalnym i lokalnym można wyciągnąć następujące wnioski:

1. **Zmiany demograficzne:** spadek liczby mieszkańców, zmieniający się model rodziny (mniej dzieci), starzenie się ludności, odpływ ludności młodej i napływ ludności miejskiej to ważne determinanty rynku pracy na obszarach wiejskich.
2. **Rynek pracy na terenach wiejskich** określany jest jako mały, z niewielką ilością zarejestrowanych podmiotów gospodarczych; najczęściej obserwowaną tendencją jest świadczenie pracy poza miejscem zamieszkania; przekwalifikowanie, mimo, że postrzegane pozytywnie, wciąż rzadko występuje u mieszkańców terenów wiejskich.
3. **Bezrobocie na terenach wiejskich** województwa jest wynikiem między innymi: mechanizacji pracy w rolnictwie połączonej z niechęcią do zdobywania nowych kwalifikacji, niechęci do podejmowania pracy niskopłatnej, z dala od miejsca zamieszkania a także dziedziczenia skłonności do niepodjęcia aktywności zawodowej.
4. **Mobilność przestrzenna mieszkańców terenów wiejskich jest wciąż niska**, choć w ostatnim czasie zauważalne jest jej natężenie, zwłaszcza u osób młodych; niższa jest natomiast mobilność osób starszych, u których występuje silne przywiązanie do tradycji, do ziemi i gospodarstwa.
5. **Mieszkańcy terenów wiejskich są uznawani za przedsiębiorczych i aktywnych**, co objawia się ich wyraźnymi dążeniami do rozwijania gospodarstw i wysoką partycypacją w programach oferujących wsparcie finansowe; mimo to wciąż są miejsca, w których mieszkańcy podchodzą sceptycznie do podejmowania takich działań.
6. **Młodzi mieszkańcy wsi są postrzegani jako mobilni zawodowo** i nie odbiegają w tej kwestii od mieszkańców miast.
7. **Kapitał ludzki mieszkańców wsi oceniany jest bardzo wysoko.** Ludność ta wychowana jest w poczuciu wspólnoty, które jest w niej wciąż bardzo silne; chętnie podejmuje wspólne inicjatywy, wspiera się wzajemnie i podejmują działania skierowane na rozwój i innowacyjność w gospodarstwach rolnych oraz rozwój działalności pozarolniczej.
8. **Infrastruktura drogowa** na obszarach wiejskich ma ważne znaczenie dla możliwości mieszkańców wsi w zakresie pozyskiwania zatrudnienia, aktywizacji zawodowej i mobilności, ale **nie stanowi bariery dla tych możliwości**. Stan dróg określany jest jako dobry, a w niektórych miejscowościach jako bardzo dobry; mniej korzystnie wypada jakość komunikacji i transportu kolejowego.
9. **W zdecydowanej większości instytucji podejmowane są działania na rzecz aktywizacji zawodowej** mieszkańców terenów wiejskich. Programy te cieszą się dużym zainteresowaniem ludności i oceniane są jako celowe i skuteczne, jednak warto aby różne formy edukacji były kierowane z myślą o wykształceniu specjalistycznych kwalifikacji, na które jest aktualnie zapotrzebowanie na rynku pracy. Duży nacisk należy położyć na **praktyczny wymiar**

organizowanych działań, tak aby osoby po ich ukończeniu były przygotowane do podjęcia aktywności zawodowej.

Z wypowiedzi przedstawicieli instytucji biorących udział w badaniu wynika, że województwo Wielkopolskie plasuje się na czołowej pozycji w kraju ze względu na największy w Polsce udział młodych rolników prowadzących gospodarstwa, najniższą stopę bezrobocia, dużą aktywność zawodową mieszkańców i ogólny rozwój terenów wiejskich. Warto jednak zauważyć, że rozwój technologiczny, zmieniające się wymagania ale też nowe możliwości rynku pracy powodują u mieszkańców wsi konieczność podejmowania decyzji, których do tej pory nie musieli podejmować ani oni sami ani ich ojcowie, zwłaszcza w tak dużej skali. Wymusza to ustanawianie na nowo swojego miejsca w znanym środowisku i jest odzwierciedleniem zmian jakie zachodzą w tożsamości obszarów wiejskich.

ANALIZY KOŃCOWE

Wnioski końcowe

1. Region jest zróżnicowany demograficznie w podziale na grupy powiatów: najwyższy przyrost naturalny jest w powiatach zintegrowanych, najniższy w powiatach peryferyjnych; podobnie kształtuje się natężenie migracji na terenie województwa.
2. Gospodarstwa mieszkańców terenów wiejskich oraz kierowników gospodarstw rolnych różnią się od siebie. Średnia liczba osób w gospodarstwie domowym na terenach wiejskich w województwie wielkopolskim wynosi 3,6 osoby. Najniższa jest w powiatach zintegrowanych. Przeciętne gospodarstwo domowe kierowników gospodarstw rolnych województwa wielkopolskiego składa się z 4,12 osób. Najliczniejsze gospodarstwa domowe rolników znajdują się w powiatach pośrednich (przeciętnie 4,27 osób).
3. Najczęściej wskazywanym źródłem utrzymania mieszkańców gospodarstw domowych jest praca zawodowa ich członków, a w istotnej części przypadków także emerytura lub renta. Osoby te często pracują w zawodach nie wymagających takich kwalifikacji, jakie osiągnęły w toku edukacji. Najważniejszym źródłem dochodu gospodarstw domowych rolników pozostaje dochód z prowadzonego gospodarstwa rolnego.
4. Tereny wiejskie województwa są zróżnicowane pod względem struktury zatrudnienia, możliwości pracy w innych niż rolnictwo działach, ale też samego rolnictwa. Gminy leżące w pobliżu ważnych aglomeracji przybierają cechy obszarów wielofunkcyjnych, gdzie występują różne rodzaje aktywności gospodarczej zaś gminy, które zostały uznane za peryferyjne charakteryzują się niższym stopniem uprzemysłowienia i oferują swoim mieszkańcom mniejsze możliwości zarobkowe poza sektorem rolnictwa. Badani, oceniając rynek pracy na poszczególnych obszarach, lepiej ocenili rynek pracy województwa wielkopolskiego, niż ogólnie rynek pracy w kraju. Niższe noty dotyczyły jednak lokalnych rynków pracy.
5. Mieszkańcy obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego rzadko podejmują działania związane doksztalcaniem oraz podnoszeniem swoich umiejętności i kwalifikacji. Najczęściej robią to mieszkańcy powiatów peryferyjnych. Równie rzadko aktywność edukacyjną podejmują kierownicy gospodarstw rolnych, z których połowa legitymuje się wykształceniem zasadniczym zawodowym, tłumacząc to brakiem potrzeby lub czasu. Przejawiają za to gotowość do uczestnictwa w bezpłatnych kursach lub szkoleniach.
6. Bezrobocie w województwie wielkopolskim utrzymuje się na poziomie niższym niż w kraju; częściej bezrobotne są kobiety. Najwyższy odsetek osób bezrobotnych poszukujących pracy (73%) dotyczy powiatów zintegrowanych, a najniższy peryferyjnych. Osoby bezrobotne najczęściej korzystały z usług urzędów pracy w postaci szkoleń, pośrednictwa pracy i doradztwa zawodowego. Praca urzędów została oceniona najwyżej w powiatach peryferyjnych, a najniższe w zintegrowanych.
7. Przychody uzyskiwane z rolnictwa są tylko dla niewielkiego procenta ludności wiejskiej przychodami głównymi. Większa część pracujących na roli lub członków ich rodzin, pracuje

poza gospodarstwem rolnym. Z badania CATI wynika, że zdecydowana większość bezrolnych mieszkańców terenów wiejskich pracuje wyłącznie w jednym miejscu, najczęściej w sektorze prywatnym, głównie w mikro i małych przedsiębiorstwach i najczęściej w charakterze pracowników fizycznych. Osoby zatrudnione zazwyczaj pracują w tej samej miejscowości lub innej miejscowości w tej samej gminie. Poza swoją gminę do pracy najczęściej wyjeżdżają mieszkańcy powiatów peryferyjnych, a najrzadziej zintegrowanych.

8. Ze względu na duże miasta oraz powiaty zaliczone do grupy powiatów zintegrowanych województwo wielkopolskie jest atrakcyjnym miejscem do przyjazdu i pracy dla mieszkańców innych województw; wykazuje ono dodatnie saldo migracji międzywojewódzkiej zwłaszcza w powiatach zintegrowanych.
9. Mieszkańcy terenów wiejskich niechętnie podejmują migrację (w tym zagraniczną) celem otrzymania lepszej pracy. Najwyższa skłonność do mobilności dotyczy mieszkańców powiatów zintegrowanych, a najniższa mieszkańców powiatów peryferyjnych. Wyjazdy za pracę, zwłaszcza za granicę, nie są też powszechne w rodzinach rolniczych. Jeżeli już mają one miejsce to najczęściej dzieje się to w gospodarstwach leżących na terenie powiatów peryferyjnych i o średniej wartości produkcji, najrzadziej zaś dotyczą dużych gospodarstw rolnych oraz położonych w powiatach pośrednich.
10. Istnieje duże zróżnicowanie przestrzenne w poziomie infrastruktury społecznej i technicznej pomiędzy powiatami województwa. Dysproporcje rzutują na poziom życia mieszkańców, ich dostęp do podstawowych dóbr i możliwości zaspokajania swoich potrzeb, w tym takich jak podnoszenie poziomu zawodowego, zmiana zawodu czy rozwój przedsiębiorczości.
11. Ankietowani mieszkańcy obszarów wiejskich Wielkopolski, bez względu na powiat zamieszkania i posiadanie gospodarstwa rolnego, najczęściej spędzają czas wolny podczas spotkań towarzyskich – z rodziną lub ze znajomymi, co czwarty spędzą czas wolny czytając książki i oglądając telewizję.
12. Kierownicy gospodarstwa rolnych bardzo rzadko też wyjeżdżają poza miejsce swojego zamieszkania a zdecydowana większość (68,8%) w ogóle nie jeździ na urlop czy wakacje. Ponad jedna trzecia mieszkańców terenów wiejskich w ogóle nie wyjeżdża na urlop/wakacje poza miejsce swojego zamieszkania - największy odsetek deklarujących tak osób dotyczy powiatów pośrednich. Najwięcej osób, które co najmniej raz w roku wyjeżdżają na urlop jest w powiatach zintegrowanych, najmniej w powiatach peryferyjnych.
13. Wielkopolska wieś charakteryzuje się wyższym poziomem przedsiębiorczości niż podobne obszary w kraju (jest on najwyższy w powiatach zaliczanych do grupy drugiej). Dominująca dla wszystkich grup powiatów jest działalność handlowa a następnie budownictwo i przetwórstwo przemysłowe. Badani przedsiębiorcy dużo lepiej oceniają sytuację gospodarczą w powiecie i gminie, niż sytuację w kraju.
14. Niespełna jedna trzecia wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji działających na terenach wiejskich planuje w nadchodzących dwóch latach inwestycje technologiczne, sprzętowe lub kadrowe. Najwięcej takich inwestycji planowanych jest na terenie powiatów pośrednich, następnie powiatów peryferyjnych a najmniej dla powiatów zintegrowanych.

15. Na terenie obszarów wiejskich województwa realizowanych było kilka różnych programów operacyjnych. Najważniejsze z nich to Regionalny Program Operacyjny, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i wchodzące w jego skład Działanie Leader, Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Z dedykowanemu rozwojowi obszarów wiejskich PROW najwięcej środków trafiło do powiatów grupy 3. Z badania CATI wynika, że jedno na pięć wielkopolskich przedsiębiorstw i instytucji publicznych w latach 2007-2013 skorzystało ze wsparcia oferowanego przez środki pochodzące z Unii Europejskiej. Najwięcej podmiotów skorzystało w powiatach zintegrowanych i pośrednich (około 17%), najmniej peryferyjnych (zaledwie 4,7%). Zdecydowana większość (65%) badanych przedsiębiorstw jest zainteresowana sięgnięciem w najbliższych latach po wsparcie ze środków Unii Europejskiej.
16. Wśród większości kierowników gospodarstw rolnych (84,9%) panuje przekonanie o konieczności otrzymywania przez obszary wiejskie pomocy w ramach środków unijnych, ponieważ wspierają one rozwój gospodarstw rolnych i rolnictwa, ułatwiają i pomagają w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Z badania CATI wynika, że dopłaty unijne otrzymuje 62,5% gospodarstw rolnych. Najczęściej otrzymują je gospodarstwa rolne o niskiej wartości produkcji (65,3%), małej powierzchni 1-5 ha (70,1%) oraz położone na terenie powiatów pośrednich (69,4%).
17. W sytuacji, gdy na lokalnym rynku pracy brakuje kadr o potrzebnych pracodawcom umiejętnościach i kwalifikacjach, badani pracodawcy deklarują najczęściej, że decydują się na zatrudnianie osób wymagających dodatkowego przeszkolenia przed podjęciem obowiązków zawodowych, lub rezygnują z zatrudnienia poszukiwanej osoby.

Analiza SWOT

Analiza SWOT wskazuje, że województwo wielkopolskie ma przewagę silnych stron nad słabymi i szans nad zagrożeniami. Mocne strony, takie jak: silna i zróżnicowana gospodarka, dynamiczne i aktywne społeczeństwo i przedsiębiorcy a także dodatni przyrost naturalny, dodatnie saldo migracji wewnętrznych, wzrost poziomu wykształcenia, mobilność zawodową ludności wiejskiej oraz aktywność zawodową w różnych dziedzinach dają możliwość wykorzystania szans stojących przed województwem. Szanse daje coraz lepsza integracja gospodarcza i społeczna z UE i poprawa konkurencyjności gospodarki na skutek wymiany gospodarczej poprawy innowacyjności i rozwoju kooperacji.

PRACA, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ, KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY
– OBSZARY WIEJSKIE WIELKOPOLSKI

SILNE STRONY:	SŁABE STRONY
✓ Duża liczba studiujących ✓ Dobra baza edukacyjna i akademicka ✓ Duża, aktywność zawodowa ekonomiczna i społeczna mieszkańców ✓ Stosunkowo szybki wzrost liczby ludności, w tym w wieku produkcyjnym w najbliższych latach ✓ Atrakcyjność osiedleńcza głównych miast i wsi w ich pobliżu ✓ Napływ ludności z innych województw ✓ Wysoki poziom przedsiębiorczości ✓ Duża liczba firm z zakresu działalności usługowej ✓ Wysoki poziom przedsiębiorczości mieszkańców obszarów wiejskich ✓ Dynamiczny rozwój branży rolniczej i agroturystycznej ✓ Wysoki poziom rozwoju rolnictwa ✓ Doświadczenie rolników w efektywnym wykorzystywaniu wsparcia unijnego (grupy producenckie, rozwój działalności pozarolniczej, modernizacja gospodarstw) ✓ Wysoki poziom aktywności społecznej ✓ Poziom rozwoju gospodarki ✓ Zróżnicowanie i dynamizm gospodarki ✓ Rozwinięte i sprawne instytucje rynku pracy ✓ Dobry poziom rozwoju infrastruktury transportowej ✓ Migracje do województwa w tym na tereny wiejskie, atrakcyjność terenów wiejskich jako miejsce zamieszkania dla ludności bezrolnej	✓ Zróżnicowanie sytuacji w poszczególnych gminach i powiatach ✓ Ograniczona współpraca i spójność na poziomie władz samorządowych, jak i samych społeczeństw ✓ Zróżnicowany poziom bezrobocia na obszarze województwa ✓ Przyzwyczajenie do bezrobocia i jego „dziedziczenie” w rodzinach długotrwale pozostających bez pracy ✓ Stosunkowo niewielki procent osób z wykształceniem wyższym; wykształcenie wyższe nieadekwatne do potrzeb rynku pracy ✓ Brak kadr o potrzebnych dla biznesu kwalifikacjach i umiejętnościach ✓ Niewystarczająca i niedostosowana do potrzeb przedsiębiorstw oferta edukacyjna ✓ Niewielkie wykorzystanie wsparcia pochodzącego z UE przez przedsiębiorstwa ✓ Niekorzystne procesy demograficzne – starzenie się społeczeństwa, migracje, mały przyrost naturalny. Zagrożenie wyludnianiem się powiatów peryferyjnych ✓ Defeminizacja powiatów peryferyjnych ✓ Ekonomiczne bariery dostępu do edukacji ✓ Niedostatki w infrastrukturze technicznej i społecznej rzutujące na rozwój przedsiębiorczości ✓ Niedostateczny rozwój sieci internetowej i niski poziom korzystania z Internetu w celach edukacyjnych i zawodowych ✓ Niekorzystna pozycja na rynku pracy kobiet i absolwentów ✓ Niska mobilność zawodowa, niechęć do przekwalifikowania się i podwyższania kwalifikacji ✓ Niska mobilność przestrzenna

PRACA, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ, KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY – OBSZARY WIEJSKIE WIELKOPOLSKI	
SZANSE	ZAGROŻENIA
✓ Programy i plany strategiczne w zakresie rozwoju wsi, kapitału ludzkiego i spójności ✓ Środki pochodzące z UE ✓ Zintegrowane programy rozwoju obszarów funkcjonalnych ✓ Programy wsparcia obszarów problemowych w postaci pakietów dostosowanych do specyfiki obszarów ✓ Specjalizacja produkcji rolnej, w tym rolnictwo ekologiczne ✓ Mobilność i dynamizm ludzi młodych ✓ Plany w zakresie inwestycji i rozwoju przedsiębiorstw, szczególnie na obszarach peryferyjnych ✓ Rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich ✓ Rozwój sektora MSP i samozatrudnienia	✓ Narastanie nierównowagi gospodarczej i społecznej, pogłębianie się różnic terytorialnych wewnątrz województwa (brak spójności) ✓ Dominująca rola centrum województwa (aglomeracji poznańskiej) ✓ Dalsze wyludnianie się terenów peryferyjnych ✓ Koncentracja na rozwoju i dofinansowywaniu rolnictwa, przy ograniczeniu działań na rzecz obszarów wiejskich ✓ Skupienie się tylko na problemie innowacyjności z pominięciem problematyki społecznej ✓ Pogorszenie się sytuacji gospodarczej w kraju i nierównowag budżetowej ✓ Zbyt wolny powrót UE na drogę szybkiego rozwoju ✓ Stagnacja w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy

Najslabszą stroną rynku pracy na obszarach wiejskich jest poziom wykształcenia i aktywności zawodowej kobiet, a także migracja kobiet prowadząca do spadku liczby kobiet przypadających na 1 mężczyznę na tych obszarach. Słabą stroną jest widoczny praktycznie w każdym analizowanym elemencie podział na odstające powiaty peryferyjne i resztę województwa. Podział tej, jeżeli się pogłębi stanowić może poważne zagrożenia dla spójności województwa.

Największą bolączką województw wielkopolskiego pozostaje zróżnicowane terytorialne. Powiaty peryferyjne powinny stać się beneficjentem dobrze przemyślanej polityki społecznej. Jej celem powinno być powstrzymanie negatywnych tendencji, jakie występują w tych powiatach i obszarach wiejskich wchodzących w ich skład. Szansę rozwoju należy też upatrywać w kolejnej perspektywie finansowej korzystania ze środków UE, którą władze tych powiatów i gmin powinny wykorzystać na dokonanie inwestycji podnoszących atrakcyjność tych obszarów i wykorzystanie lokalnych potencjałów. Szansą tych obszarów, wobec braku motoru napędzającego jakim jest bliskość aglomeracji, jest rozwój wielofunkcyjny. Nie wydaje się również, aby celowe było adresowanie w tych powiatach programów tylko do obszarów wiejskich, z pominięciem miast, gdzie przecież znajduje się infrastruktura społeczna niezbędna do rozwoju i lokalne rynki zbytu.

Rekomendacje

L.p.	Zdiagnozowany problem	Opis problemu	Rekomendacje	Odbiorcy
1	Niski stopień wykorzystania Internetu w życiu, w pracy i w poszukiwaniu pracy Niechęć do podejmowania e-zatrudnienia	Występują duże różnice pomiędzy poszczególnymi typami powiatów w odsetku gospodarstw domowych posiadających stały dostęp do Internetu. W powiatach zintegrowanych posiada go 63,0% gospodarstw domowych, podczas gdy w powiatach peryferyjnych 46,7%, a w pośrednich tylko 42,3%. Ponad jedna trzecia mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego nie jest zainteresowana podjęciem pracy w formie e-zatrudnienia. Najbardziej sceptyczni są mieszkańcy powiatów peryferyjnych, w których prawie 42% nie jest zainteresowana tego typu zatrudnieniem. Prawie 59% ankietowanych kierowników gospodarstw rolnych nie wykazała chęci podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia.	Organizacja kursów i szkoleń informatycznych dla osób dorosłych	Instytucje edukacyjne, organizacje samorządowe
			Rozwój infrastruktury i podniesienie dostępności do Internetu	Samorząd gminny, powiatowy, województwa
			Stworzenie na wsiach punktów z dostępem do Internetu i komputera	Samorząd gminny, powiatowy
			Informatyzacja szkół	Instytucje edukacyjne, władze samorządowe
			Upowszechnianie informacji o działalności instytucji także poprzez Internet	Instytucje edukacyjne, rynku pracy, związane z rozwojem obszarów wiejskich
2	Wysoki stopień bierności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich, związany z opieką nad członkami rodziny	Wśród wskazywanych przez badanych przyczyn braku poszukiwania pracy znalazły się takie czynniki, jak opieka nad dziećmi lub osobami starszymi. Jako przyczynę bierności zawodowej widzi to prawie 17% badanych. Prowadzenie gospodarstwa domowego jest postrzegane przez prawie 38% badanych, jako przyczyna bierności zawodowej.	Rozwój sieci żłobków/zwiększenie liczby miejsc w żłobkach	Władze samorządowe
			Upowszechnienie edukacji przedszkolnej (przedszkola, punkty przedszkolne, miejsca w placówkach)	
			Organizacja transportu dzieci do szkół	
			Wsparcie dla rodzin zajmujących się osobami zależnymi (seniorzy, osoby niepełnosprawne)	Władze krajowe i samorządowe wszystkich szczebli, NGO, ośrodki pomocy spo-

				łącznej
3	Niechęć mieszkańców do podejmowania działań związanych z edukacją i przekwalifikowaniem Brak pracowników o wymaganych kwalifikacjach na rynku pracy Braki wykwalifikowanej kadry w rolnictwie, jako przeszkoda w jego modernizacji Brak elity intelektualnej (o wykształceniu odpowiadającym obszarom wiejskim)	Prawie 32% badanych, którzy zadeklarowali, że nie podejmują żadnych działań w celu dokształcania lub podnoszenia kwalifikacji najczęściej wskazywali, że w ich obecnej sytuacji nie ma potrzeby podejmowania takich działań. Prawie 5,5% stwierdziła, że nie chce się uczyć. Ponad 30% badanych pracodawców podkreśla, że brak jest na rynku pracy pracowników posiadających określone wykształcenie, wiedzę, kwalifikacje i doświadczenie zawodowe. Aspekt ten najczęściej podkreślali przedsiębiorcy prowadzący działalność gospodarczą w powiatach peryferyjnych. Ponad połowa prowadzących gospodarstwo rolne posiada jedynie wykształcenie zasadnicze zawodowe. Wykształceniem wyższym wykazać się może jedynie 5,4% prowadzących gospodarstwa. Na obszarach wiejskich, szczególnie w powiatach przejściowych i peryferyjnych brakuje ludzi w wykształceniu i inicjatywą, którzy mogą stanowić motor rozwoju gospodarczego i społecznego tych obszarów.	Promowanie idei kształcenia ustawicznego wśród mieszkańców obszarów wiejskich	Władze krajowe i samorządowe, instytucje edukacyjne, PUP-y
			Promowanie szkoleń wśród przedsiębiorców z obszarów wiejskich	
			Dofinansowywanie szkoleń pracowników np. w ramach Funduszu Szkoleniowego czy projektów unijnych	PUP-y, instytucje realizujące projekty unijne,
			Organizacja kursów z zakresu prowadzenia gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich (blisko miejsca zamieszkania).	ODR, ARiMR, instytucje edukacyjne i szkoleniowe, szkoły rolnicze
			Promocja e-edukacji	NGO, instytucje edukacyjne, instytucje realizujące projekty unijne, ODR
			Ułatwienia w podnoszeniu kwalifikacji skierowane do osób bezrobotnych	Samorząd lokalny, PUP-y
4	Niższa konkurencyjność przedsiębiorstw w stosunku do obszarów wiejskich	Badani przedsiębiorcy dużo lepiej oceniają sytuację gospodarczą w powiecie i gminie, niż panującą sytuację w kraju. Najgorzej sytuacja gospodarcza w kraju została oceniona przez osoby z powiatów pośrednich (średnia 2,84), a najlepiej z powiatów	Podejmowanie działań zachęcających osoby wykształcone do pozostawania mieszkańcami obszarów wiejskich	Samorząd gminny i powiatowy
			Funkcjonowanie ośrodków wspierających przedsiębiorców (przyszłych i już funkcjonujących) oraz szkolenia dla przedsiębiorców	Samorząd terytorialny (wszystkie szczeble), ODR, związki przedsiębiorców
			Nacisk na naukę przedsiębiorczości	Instytucje edukacyjne, wła-

	Problemy z rozwojem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	peryferyjnych (średnia 3,12). Jest to wynik relatywnie najmniejszego obciążenia tych przedsiębiorców wymogami konkurencji na rynku – w powiatach peryferyjnych, ze względu na niewielką liczbę rywalizujących ze sobą firm, łatwiej jest utrzymać pozycję rynkową.	w szkołach Poszukiwanie ponad lokalnych rynków zbytu Sieciowanie – współpraca podmiotów lokalnych w ramach branży w celu wyjścia poza lokalne rynki zbytu Nacisk na przygotowanie biznes planu i analiz rynku w przyznawaniu dotacji/preferencyjnych pożyczek na założenie własnej działalności Uwzględnienie w programach na rzecz rozwoju przedsiębiorczości specyfiki wiejskich rynków Tworzenie grup producenckich w celu podniesienia konkurencyjności lokalnych producentów rolnych	dze samorządowe Przedsiębiorcy Przedsiębiorcy PUP-y, instytucje realizujące projekty unijne PARP, MPiPS, urzędy pracy, fundusze pożyczkowe ARiMR, ODR
5	Niskie wykorzystanie funduszy unijnych w przedsiębiorstwach	W powiatach zintegrowanych i pośrednich około 17% badanych deklaroowało, że realizowało projekt współfinansowany przez UE, o tyle na terenie powiatów peryferyjnych odsetek ten wyniósł zaledwie 4,7%.	Wszechstronna promocja możliwości wykorzystania wsparcia ze środków unijnych, w tym tworzenie punktów informacji, promocja w Internecie, upowszechnianie i promowanie dobrych praktyk oraz efektywnych sposobów wykorzystania środków UE Ułatwienia w formalnościach, czytelne procedury	Instytucje realizujące programy unijne (centralne i pośredniczące) Instytucje realizujące programy unijne
6	Niska mobilność geograficzna mieszkańców	W badaniach stwierdzono, że mieszkańców obszarów wiejskich cechuje niska mobilność geograficzna. Większa mobilność cechuje ludzi młodych, chęć do zmiany miejsca pracy i miejsca zamieszka-	Wspieranie rozwoju wielofunkcyjnego obszarów peryferyjnych, co sprzyjać ma tworzeniu miejsc pracy na terenie powiatu/gminy	Władze samorządowe, władze krajowe, Instytucje realizujące programy unijne (centralne i pośredniczące)

		nia zależy od wieku osób i jest niewielka dla ludzi po 50-tym roku życia. Większą mobilnością charakteryzują się też osoby z wyższym wykształceniem, i spada ona wraz z obniżaniem się poziomu wykształcenia	Działania na rzecz przełamania postaw biernych wśród osób bezrobotnych Inwestycje w transport publiczny, obniżenie kosztów przejazdów, dbałość o infrastrukturę (głównie w obszarach gdzie ludność jest mobilna przestrzennie)	PUP, GCI, OPS, NGO, Władze samorządowe i terytorialne Władze samorządowe, władze krajowe
7	Zmiany demograficzne – depopulacja, defeminizacja i starzenie się ludności	W latach 2005-2013 liczba ludności Wielkopolski zwiększyła się o 2,8%, przy czym w powiatach zaliczonych do grupy powiatów zintegrowanych zwiększyła się aż o 11,2%, głównie w wyniku procesów migracyjnych i wysokiego przyrostu naturalnego (który w 2013 r. stanowił 57% przyrostu naturalnego ogółem). Drastycznie zmalał udział powiatów peryferyjnych w przyroście naturalnym w województwie z 29% w 2007 r. do zaledwie 16% w 2013 r., natomiast udział powiatów należących do grupy pośredniej utrzymuje się na poziomie ok. 35-37%. Powiaty peryferyjne zagrożone są depopulacją ze względu na migracje ludności, zgłasza młodych oraz kobiet. Prowadzi to do zmniejszenia się liczby kobiet przypadających na liczbę mężczyzn. Choć struktura społeczeństwa wiejskiego jest młodsza niż miejskiego (wyższy przyrost naturalny), problem stanowić będzie także wzrost liczby osób starszych (związane z wydłużeniem życia).	Podnoszenie atrakcyjności obszarów wiejskich, jako miejsc zamieszkania, pod względem infrastruktury, komunikacji, edukacji, opieki nad dziećmi, etc., jako konkurencyjnych dla obszarów miejskich Wspieranie rozwoju wielofunkcyjnego obszarów peryferyjnych Poprawa dostępności do usług społecznych, w tym opiekuńczo-medycznych.	Władze samorządowe, władze krajowe, Instytucje realizujące programy unijne (centralne i pośredniczące)
8	Problemy osób mło-	Wśród mieszkańców wsi są grupy ludności, które	Działania na rzecz dostosowania pro-	Organy założycielskie szkół,

	dych na rynku pracy	mają szczególne problemy ze znalezieniem pracy. Są to w szczególności ludzie młodzi i osoby po pięćdziesiątym roku życia.	gramów i kierunków nauczania do potrzeb rynku pracy, w tym współpraca szkół i organów założycielskich, przedsiębiorców i instytucji rynku pracy.	władze samorządowe, organizacje pracodawców, instytucje rynku pracy
			Promocja kształcenia zawodowego i nabywania specjalistycznych umiejętności zawodowych.	Instytucje edukacyjne i szkoleniowe,
			Upowszechnienie doradztwa zawodowego i informacji zawodowej już na poziomie szkoły gimnazjalnej	Organy założycielskie szkół, placówki edukacyjne
			Działania na rzecz aktywizacji osób młodych, w tym: staże, szkolenia, bony aktywizacyjne, etc.	PUP-y, MPiPS
9	Przygotowanie młodych rolników do przejęcia gospodarstw rolnych	Na terenach wiejskich, wśród osób prowadzących gospodarstwo rolne przeważa opinia o potrzebie lepszego kształcenia swoich następców. Młodych przejmujących obecnie gospodarstwa rolne cechuje lepszy poziom wykształcenia i przeświadczenie o potrzebie dalszej edukacji. W wielu gospodarstwach, zwłaszcza małych, pojawia się problem braku następcy, związany z małą atrakcyjnością zatrudnienia w rolnictwie i ograniczonymi możliwościami rozwoju małych gospodarstw.	Dostęp do edukacji w szkołach ponadgimnazjalnych o profilu rolniczym, kursy i szkolenia	Organy założycielskie szkół, placówki edukacyjne
			Wsparcie dla młodych rolników (finansowe, doradcze, etc.)	MRiRW, ARiMR, ODR, IR
			Stworzenie systemu zachęt na rzecz przekazywania gospodarstw rolnych nowym pokoleniom rolników	MRiRW, ARiMR, ODR, IR
10	Brak miejsc pracy na obszarach oddalonych od aglomeracji Niezagospodarowane zasoby pracy na ob-	Obszary peryferyjne ze względu na niższy poziom rozwoju a w szczególności poziom przedsiębiorczości i uprzemysłowienia nie oferują atrakcyjnych miejsc pracy. Często nie oferują jej w ogóle. Jednocześnie tereny te zamieszkuje ludność, która nie ma możliwości pełnego zaspokojenia swoich	Rozwój transportu publicznego	Władze samorządowe, władze krajowe
			Stworzenie warunków dla inwestorów	
			Wspieranie powstawania nowych miejsc pracy, zwłaszcza w sektorze prywatnym, w tym zatrudnienie subsydiowane czy ulgi	PUP-y, MPiPS

	szarach wiejskich	potrzeb bytowych z pracy na roli. Praca w rodzinnym gospodarstwie rolnym stanowi alternatywę przed bezrobociem.	Aktywne pozyskiwanie ofert pracy przez PUP i współpraca z przedsiębiorcami	PUP-y
			Wspieranie lokalnych przedsiębiorców,	Władze samorządowe, organizacje pracodawców, NGO
			Promocja postaw przedsiębiorczych	
			Rozwój mikroprzedsiębiorczości – dotacje i pożyczki na rozpoczęcie działalności, inkubatory przedsiębiorczości, wsparcie na etapie przygotowywania i rozpoczynania biznesu	Władze samorządowe, organizacje pracodawców, Instytucje realizujące programy unijne (centralne i pośredniczące), PUP-y
			Rozwój agroturystyki oraz usług na rzecz rolnictwa	Władze samorządowe, ODR, IR
			Ukierunkowanie pomocy ze środków unijnych na dywersyfikację źródeł dochodów i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy (ograniczenie wsparcia rolników)	Władze krajowe, MRiRW
11	Wielozawodowość rodzin rolniczych	Ważnym aspektem pracy zawodowej rolników i członków ich rodzin jest wielozawodowość. Wykształcenie rolnicze deklaruje około 45% prowadzących gospodarstwo rolne. Łączenie pracy w rolnictwie i innej pracy zarobkowej deklarowali najczęściej prowadzący małe gospodarstwa rolne (6,2%), podczas gdy w przypadku dużych gospodarstw rolnych było to jedynie 0,7%). Łączenie pracy zarobkowej z pracą w gospodarstwie rolnym wynika w znacznej mierze z niewystarczających dochodów otrzymywanych z gospodarstwa rolnego.	Poradnictwo zawodowe dostępne do rolników zainteresowanych przekwalifikowaniem	ARiMR, ODR
	Dywersyfikacja źródeł dochodów, jako konieczność utrzymania rodziny		Działania na rzecz ułatwienia godzenia ról zawodowych i rodzinnych	Władze krajowe, władze samorządowe
			Działania na rzecz dywersyfikacji produkcji rolnej i możliwości uzyskania dochodów z innych źródeł.	
12	Bierna postawy i ne-	Ponad połowa osób biernych zawodowo w woje-	Realizacja/wspieranie projektów i ini-	LGD, ARiMR, samorząd

	gatywna mentalność części mieszkańców Postawy roszczeniowe i mała skłonność do zmian	wództwie pozostaje bez pracy, od co najmniej pięciu lat, a ponad jedna czwarta od 2 do 5 lat. Prawie 5% badanych nie pamięta, od jakiego czasu jest bierna zawodowo. Najwięcej osób długotrwale biernych zawodowo jest w powiatach zintegrowanych oraz peryferyjnych. Osoby, które nie były zainteresowane podjęciem pracy zarobkowej uzasadniały to: złym stanem zdrowia; bliskością wieku emerytalnego, dużą ilość pracy w gospodarstwie domowym, brak chęci pracy, brakiem odpowiednich ofert pracy, itp. Bierności towarzyszy często postawa roszczeniowa tej części ludności rozumiana jako „mi się należy”. Respondenci wywiadów pogłębionych wskazywali na brak motywacji i chęci do zmian jako problem w pracy z mieszkańcami wsi.	cjatyw lokalnych mających na celu aktywizację społeczną i kulturalną mieszkańców wsi, uwzględniających osoby w różnym wieku	terytorialny (gminy, powiaty), NGO
			Działania promocyjne dot. postaw prospołecznych, prozdrowotnych etc.	Poziom centralny (krajowy) i regionalny, ośrodki pomocy społecznej
			Promocja działań, liderów i organizacji lokalnych.	LGD, samorząd gminny, sołectwa, NGO
			Kształcenie wiejskich elit- zachęcanie osób młodych i wykształconych – grupy napędzającej zmiany - do pozostawiania na wsi.	
			Uczenie przedsiębiorczości osób młodych	Placówki edukacyjne, organy założycielskie szkół, NGO
13	Zróznicowany rozwój gmin i powiatów	W dokumentach strategicznych dotyczących województwa wskazuje się na jego zróżnicowanie ze względu na poziom rozwoju gospodarczego. Jednym z podziałów jest podział na Aglomerację Poznania i resztę. Szczególnie zmarginalizowane są północne i południowe peryferie, województwa, leżące w dużej odległości od centrum rozwoju. Charakteryzują się one między innymi stagnacją i ubytkiem ludności. Są one też mniej atrakcyjne dla inwestorów, mają wyższe i trudniejsze do zwalczenia bezrobocie oraz dysponują niewielkim kapitałem.	Dostęp władz gmin i powiatów do bieżącej informacji o lokalnej gospodarce i społeczeństwie, w tym poprzez kontakty z mieszkańcami	Władze samorządowe: regionalne, powiatowe, gminne Instytucje publiczne działające na obszarze gmin i powiatów
			Tworzenie strategii rozwoju, wyznaczanie celów i planowanie działań	
			Wykorzystywanie subwencji unijnych w celu podniesienia atrakcyjności gmin i polepszenia warunków życia	
			Współpraca z jednostkami pozarządowymi, zlecanie zadań	
			Ponadlokalna współpraca samorządów gmin i powiatów	

Bibliografia

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, *PROW 2007-2013*.
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, *Rola ARiMR w modernizacji polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich*, Warszawa 2013.
- ASM Centrum Badań i Analiz Rynku, *Badanie ukrytego potencjału lokalnego rynku pracy*, 2006.
- Chmieliński P., Dudek M., Karwat-Woźniak B., Krupin W., Maksymenko A., Wrzochalska A., *Cechy społeczno-demograficzne i aktywność ekonomiczna kierowników gospodarstw rolnych*, Warszawa 2013.
- Długookresowa Strategia Rozwoju kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Monitor Polski. Warszawa, 1.02.2013, Poz. 121.
- Dolata M., *Pozycja konkurencyjna obszarów wiejskich powiatów woj. wielkopolskiego pod względem ich wyposażenia w infrastrukturę gospodarczą* [w:] Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego, 2012, t. 12, nr 2, s. 7-16.
- Dominiak J. Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego. Instytut Geografii Społeczno – Ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. UAM Poznań.
- Dyba W., Strykiewicz T., *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin województwa wielkopolskiego w świetle realizacji polityki intraregionalnej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2012.
- Działalność Gminnych Centrów Informacji Na Terenie Województwa Wielkopolskiego w 2013 roku. Informacja WUP.
- Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (<http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2007-2013/Dzialania-PROW-2007-2013/OS-4-LEADER>).
- Europejski Urząd Statystyczny, Eurostat.
- Eurostat News Release. 29/2014 - 27 February 2014. Regional GDP GDP per capita in the EU in 2011: seven capital regions among the ten most prosperous.
- Frątczak-Rudnicka B. (red.), *Diagnoza potrzeb edukacyjnych. Rozwój rynku pracy województwa wielkopolskiego poprzez dostosowanie oferty szkolnictwa zawodowego. Kształtowanie się potrzeb edukacyjnych w zakresie szkolnictwa zawodowego na obszarach wiejskich*, Ergo BTL, Warszawa 2010.
- FUNECO. *Wpływ wspólnotowej polityki rolnej i polityki spójności na rozwój obszarów wiejskich. Raport końcowy*.
- Główny Urząd Statystyczny, *Badanie aktywności ekonomicznej ludności (BAEL)*.
- Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*.
- Główny Urząd Statystyczny, *Narodowy Spis Powszechny 2011*.
- Główny Urząd Statystyczny, *Powszechny Spis Rolny 2010*.
- Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników Powszechny Spis Rolny 2010*, Warszawa 2011.
- Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny Województw 2013*.
- Informacja na temat realizacji PROW 2007-2013. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa 2012.
- Instytut Badań Społecznych, *Ocena wpływu realizacji PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski*, Warszawa, listopad 2013.
- Janukowicz P., *Bezrobocie rejestrowane, a bezrobocie wg BAEL*, „Polityka Społeczna”, nr 1/2010, s. 18-20.
- Kamiński B., *Na wsi odnowa. Nowa perspektywa – edycja wielkopolska*, Transdruk, Poznań 2009.
- Kołodziejczak, A. *Przyszłość obszarów wiejskich w Wielkopolsce* [w:] Studia Obszarów Wiejskich, 2013, t. 31, s. 143-152.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Monitor Polski. Warszawa dnia 27 kwietnia 2012 r. poz. 252.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie. Monitor Polski z 2010 r. Nr 36 poz. 423.
- Krajowy Program Reform Europa 2020. Warszawa, Kwiecień 2011.
- Kwiatkowski E., *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Warszawa 2006, PWN.

- Michoń P. *Nie taki kryzys straszny. Wpływ recesji gospodarczej na kondycję regionu Wielkopolski. Badanie wielkopolskich przedsiębiorców*. Poznań 2011.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, *Mapa Dotacji UE*.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, *Portal Funduszy Europejskich, Program Kapitał Ludzki*, (<http://www.efs.gov.pl>).
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013*.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Informacja na temat realizacji PROW 2007 – 2013.
- Nazarczuk J. M. *Wpływ światowego kryzysu finansowego na gospodarkę Polski i jej regionów*. W: R. Kisiel, M. Wojarska. *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*. Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”. Olsztyn.
- Ocena wpływu realizacji PROW 2007-2013 na gospodarkę Polski*. IBS, Warszawa. Listopad 2013.
- Plan uporządkowania strategii rozwoju. Ministerstwo Rozwoju regionalnego, Warszawa, marzec 2010.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego.
- Podejście Leader w nowym okresie programowania 2014-2020. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dymaczewo. 24 lipca 2014.
- Portal Funduszy Europejskich, Program Kapitał Ludzki, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju (<http://www.efs.gov.pl>).
- Portal: <http://www.efs.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/Finansowanie.aspx>.
- Programowanie Perspektywy Finansowej 2014 -2020. Założenia Umowy Partnerstwa, MliR. Warszawa 21 maja 2014 r.
- Rudnicka B. (red.), *Diagnoza potrzeb edukacyjnych. Rozwój rynku pracy województwa wielkopolskiego poprzez dostosowanie oferty szkolnictwa zawodowego. Kształtowanie się potrzeb edukacyjnych w zakresie szkolnictwa zawodowego na obszarach wiejskich*, Ergo BTL, Warszawa 2010.
- Sikorska A. (red. nauk.) *Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego rolnictwie i na obszarach wiejskich*, Warszawa 2011.
- Skubiak B. *Rozwój lokalny i regionalny po kryzysie*. Uniwersytet Szczeciński. *Ekonomia*, 2(23) 2013.
- Stefko O., *Możliwości i bariery rozwoju gospodarstw rolniczych i ogrodniczych w Wielkopolsce* [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2013, nr 281, s. 169-177.
- Sprawozdanie z realizacji Priorytetów komponentu regionalnego Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013. Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu. Lipiec 2014
- Strategia Europa 2020. European Commission. Communication From The Commission, Europe 2020, *A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, 3.3.2010, COM(2010) 2020 final.
- Strategia Polityki Społecznej dla Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku, Poznań 2010.
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020. *Monitor Polski*. 7 sierpnia 2013 r. Poz. 640.
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego. *Monitor Polski*. Warszawa 13 maja 2013. Poz. 378.
- Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne Społeczeństwo, Konkurencyjna Gospodarka, Sprawne Państwo. *Monitor Polski*. Warszawa dnia 22 listopada 2012r. Poz. 882.
- Strategia Zatrudnienia Dla Województwa Wielkopolskiego na lata 2014-2020; Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, Poznań, listopad 2013.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012-2020. *Monitor Polski*, Warszawa, 09 listopada 2012 r, poz. 839.
- Uglis J., *Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich województwa wielkopolskiego* [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2013, nr 281, s. 187-197.
- Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. *Wielkopolska Odnowa Wsi 2013-2020*.
- Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego; *Wielkopolska 2020. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020*.
- Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Rocznik Statystyczny Województwa wielkopolskiego* (2013).
- Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Województwo wielkopolskie. Podregiony-powiaty-gminy*, 2013.
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Dz. U z 2006 r. Nr 227 poz. 1658 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 marca 2007 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dz. U. Nr 64 poz. 427 z późn. zm.

Wielkopolska 2020. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego Do 2020 Roku Poznań, 17 Grudnia 2012.

Wielkopolska Odnowa Wsi 2013-2020. UMWW. Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2013.03.25.

Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 (Projekt);

Wielkopolski rynek pracy wczoraj i dziś. Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu. Poznań. 2010.

Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu – Wielkopolskie Obserwatorium Rynku Pracy II, *Zasoby pracy na terenach wiejskich w województwie wielkopolskim*, 2014.

Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu – Wielkopolskie Obserwatorium Rynku Pracy, *Zapotrzebowanie wielkopolskiego rynku pracy na kwalifikacje i kompetencje zawodowe*, 2013.

Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, *Analizy i prognozy rynku pracy w Wielkopolsce. Badania własne WOPR*, Poznań 2011.

Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, *Biuletyn informacyjny WUP w Poznaniu*.

Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, *Ocena sytuacji na wielkopolskim rynku pracy i realizacji zadań w zakresie polityki rynku pracy w 2013 roku*, 2013.

Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, *Zagraniczna i krajowa migracja zarobkowa w województwie wielkopolskim*, 2011.

Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego. Ocena wpływu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007-2013 na gospodarkę przy użyciu modelu makroekonomicznego HERMIN, Wrocław 2007.

Wrzochalska A. (red. nauk.) Mobilność przestrzenna i społeczna ludności wiejskiej, Warszawa 2012.

Wspólne Rany Strategiczne. Dokument Roboczy Służb Komisji. Elementy Wspólnych Ram Strategicznych na lata 2014-2020 Bruksela 14.3.2012. SWD (2012)61. Final cz.I i cz. II.

Zarębski P., *Atrakcyjność inwestycyjna obszarów wiejskich w Polsce* [w:] Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego, 2012, t. 12, nr 4, s. 169-178.

Spis tabel

Tabela 1. Szczegółowy dobór próby w badaniu CATI wśród mieszkańców obszarów wiejskich w wieku produkcyjnym, z wyłączeniem członków gospodarstw domowych rolników	12
Tabela 2. Szczegółowy dobór próby w badaniu CATI wśród przedsiębiorców prowadzących swoją działalność na obszarach wiejskich.....	14
Tabela 3. Produkt Krajowy Brutto (GDP) w Wielkopolsce na tle polskich województw i średniej UE.....	28
Tabela 4. Przyrost naturalny w wybranych powiatach województwa wielkopolskiego	31
Tabela 5. Prognoza i struktura prognozowanych zmian w stanie ludności Wielkopolski.....	35
Tabela 6. Pracujący według sektorów ekonomicznych w 2012 r. (PKD 2007)	38
Tabela 7. Struktura źródeł utrzymania w powiatach województwa wielkopolskiego w 2011 r.....	43
Tabela 8. Stopa bezrobocia rejestrowanego w badanych powiatach województwa wielkopolskiego w latach 2004-2013	45
Tabela 9. Bezrobocia na wsi ogółem i wśród kobiet w woj. wielkopolskim w latach 2007-2013.....	47
Tabela 10. Saldo wymeldowania i zameldowania w powiatach województwa wielkopolskiego za lata 2003-2012	51
Tabela 11. Saldo migracji kobiet i mężczyzn w grupach powiatów województwa wielkopolskiego w latach 2005-2013	52
Tabela 12. Saldo migracji zagranicznych w grupach powiatów województwa wielkopolskiego w latach 2005-2013	53
Tabela 13. Pozycje powiatów według wskaźnika dostępności usług (opracowanie J. Dominiak)	57
Tabela 14. Ludność według typu aktywności zawodowej i poziomu wykształcenia, w latach 2003-2012, w tysiącach.....	60

Tabela 15. Firmy zarejestrowane w systemie REGON wg grup powiatów w latach 2005-2013.....	63
Tabela 16. Liczba podmiotów gospodarczych według klasyfikacji PKD 2007 w województwie wielkopolskim i na tle kraju w 2012 r.	65
Tabela 17. Struktura podmiotów gospodarczych według klasyfikacji PKD 2007 na obszarach wiejskich w powiatach województwa wielkopolskiego w 2012 r.....	67
Tabela 18. Wykorzystanie funduszy UE w województwie wielkopolskim według stanu na dzień 31.12.2013 r. 71	
Tabela 19. Realizacja Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w województwie wielkopolskim według stanu na 31.12.2013 r.	73
Tabela 20. Wielkopolska na tle kraju w Programie „Leader”	75
Tabela 21. Branża działalności firmy, w której pracuje badany. N=525	84
Tabela 22. Formy oczekiwanej pomocy w ramach środków unijnych. N=270	132
Tabela 23. Liczba członków gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych. N=432	136
Tabela 24. Stopień pokrewieństwa w gospodarstwach domowych kierowników gospodarstw rolnych. N=432	136
Tabela 25. Źródła utrzymania gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych. N=432.....	137
Tabela 26. Zawód wyuczony i wykonywany przez kierowników gospodarstw rolnych. N=432	139
Tabela 27. Zawód wyuczony i wykonywany przez członków gospodarstw domowych na obszarach wiejskich.....	140
Tabela 28. Gotowość do zmiany i podwyższania kwalifikacji, skala: <1;5>.....	146
Tabela 29. Prowadzenie lub praca w gospodarstwie rolnym przez członków rodziny respondenta. N=432, pytanie wielokrotnego wyboru.....	148
Tabela 30. Rodzaj podejmowanych działań edukacyjnych. N=64.....	152
Tabela 31. Przyczyny niepodejmowania działań edukacyjnych. N=368, pytanie wielokrotnego wyboru.....	153
Tabela 32. Planowane działania edukacyjne w perspektywie najbliższych 3 lat. N=36	154
Tabela 33. Ocena dostępu do placówek edukacyjnych w powiecie, skala: <1;5>	154
Tabela 34. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników w poszczególne dobra. N=432, pytanie wielokrotnego wyboru	155
Tabela 35. Sposób spędzania wolnego czasu. N=432, pytanie wielokrotnego wyboru	156
Tabela 36. Ocena elementów infrastruktury na terenie swojego miejsca zamieszkania, skala <1;5>	157
Tabela 37. Rozkład próby badawczej według sekcji PKD. N=402.....	165
Tabela 38. Zmiany liczby pracowników w ostatnich pięciu latach.....	172
Tabela 39. Stosowanie alternatywnych form zatrudnienia. N=402.....	177
Tabela 40. Stosowanie alternatywnych form zatrudnienia a typ powiatu. N=402	177
Tabela 41. Organizowane szkolenia i kursy dla pracowników – ogółem	179
Tabela 42. Planowane zwiększenie zatrudnienia w latach 2014-2016 a wielkość podmiotu. N=34.....	181
Tabela 43. Planowane zwiększenie zatrudnienia w latach 2014-2016 a typ powiatu. N=34	181

Spis wykresów

Wykres 1. Przyrost naturalny w Wielkopolsce. (2005r = 100%).....	30
Wykres 2. Dynamika zmian ludności wiejskiej Wielkopolski według grup powiatów (2005r=100%).....	30
Wykres 3. Zmiany udziału grup powiatów w przyroście naturalnym województwa wielkopolskiego.....	32
Wykres 4. Przyrost ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego według płci	32
Wykres 5. Struktura ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego według ekonomicznych grup wieku.....	33
Wykres 6. Wskaźnik obciążenia demograficznego dla obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego w latach 2003-2013.....	34
Wykres 7. Prognoza zmian w strukturze zamieszkania w woj. wielkopolskim do 2035 r.	36
Wykres 8. Prognoza demograficzna województwa wielkopolskiego do 2035 r. z podziałem na płeć.....	36
Wykres 9. Główne źródła utrzymania ludności województwa wielkopolskiego w 2011 r.	37
Wykres 10. Wartość sprzedana przemysłu w na jednego mieszkańca w 2012 roku w podziale na grupy powiatów.....	38

Wykres 11. Struktura wielkości indywidualnych gospodarstw rolnych w województwie wielkopolskim w 2010 r. (w hektarach).....	39
Wykres 12. Członkowie rodziny użytkownika pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych w AWU wg płci	40
Wykres 13. Osoby pracujące w indywidualnych gospodarstwach rolnych według wieku i powierzchni gospodarstwa w województwie wielkopolskim	41
Wykres 14. Udział dochodów gospodarstw domowych z rolnictwa w całościowych dochodach	42
Wykres 15. Bezrobocie wśród kobiet w województwie wielkopolskim	46
Wykres 16. Wykształcenie osób bezrobotnych w woj. wielkopolskim w latach 2009-2013.....	48
Wykres 17. Stopa bezrobocia rejestrowanego oraz bezrobocia obliczanego na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności w województwie wielkopolskim	49
Wykres 18. Stopa bezrobocia według BAEL w miastach i na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w latach 2003-2012	50
Wykres 19. Saldo migracji zagranicznych dla wsi województwa wielkopolskiego ze względu na płeć	54
Wykres 20. Gęstość utwardzonych dróg powiatowych i gminnych w województwie wielkopolskim w km na 100 km ² powierzchni i na 10 tys. mieszkańców w 2012 r.	56
Wykres 21. Struktura wykształcenia mieszkańców powiatów województwa wielkopolskiego	59
Wykres 22. Wskaźnik zatrudnienia według poziomu wykształcenia w województwie wielkopolskim w latach 2003-2012 (w %).	61
Wykres 23. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym w województwie wielkopolskim.....	63
Wykres 24. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON oraz z niego wykreślone na 10 tys. ludności w województwie wielkopolskim.....	64
Wykres 25. Organizacje pozarządowe na 10 tys. mieszkańców w województwie wielkopolskim.....	68
Wykres 26. Rodzaje wspieranych działalności przez działanie 311 Programu Leader w województwie wielkopolskim.....	76
Wykres 27. Rodzaje wspieranych działalności w działaniu 311 Programu Leader w województwie wielkopolskim.....	76
Wykres 28. Stanowisko zajmowane przez osoby pracujące zawodowo z podziałem na typy powiatów. N=525	83
Wykres 29. Wielkość przedsiębiorstwa z podziałem na typy powiatów. N=525.....	85
Wykres 30. Rodzaj umowy, na podstawie której respondent jest zatrudniony. N=474	86
Wykres 31. Miejsce wykonywania pracy przez osoby pracujące. N=474	87
Wykres 32. Sposoby docierania do miejsca pracy. N=525, pytanie wielokrotnego wyboru	88
Wykres 33. Okres pozostawiania zarejestrowanym w urzędzie pracy. N=51	89
Wykres 34. Odsetek osób bezrobotnych posiadających prawo do zasiłku w poszczególnych typach powiatów. N=51	89
Wykres 35. Sposoby poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne w ciągu ostatniego miesiąca. N=37, pytanie wielokrotnego wyboru	90
Wykres 36. Przyczyny zaniechania poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne. N=14, pytanie wielokrotnego wyboru	90
Wykres 37. Korzystanie z oferty PUP przez bezrobotnych. N=51, pytanie wielokrotnego wyboru.....	91
Wykres 38. Ocena działalności PUP przez osoby bezrobotne. N=51	92
Wykres 39. Powody bierności zawodowej. N=324, pytanie wielokrotnego wyboru	94
Wykres 40. Okres pozostawiania bez pracy przez osoby bierne zawodowo. N=324.....	94
Wykres 41. Odsetek osób biernych zawodowo chcących podjąć pracę zarobkową. N=324	95
Wykres 42. Liczba osób w gospodarstwach domowych respondentów z podziałem na typ powiatu. N=900	96
Wykres 43. Źródła utrzymania gospodarstwa domowego respondenta. N=900, pytanie wielokrotnego wyboru	98
Wykres 44. Łączny miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego respondenta. N=900	99
Wykres 45. Odsetek respondentów, których członkowie gospodarstw domowych ze względu na pracę w ciągu ostatnich 5 lat wyprowadzili się w poszczególne miejsca. N=900, pytanie wielokrotnego wyboru	99
Wykres 46. Działania podejmowane w celu dokształcania i podnoszenia kwalifikacji. N=137, pytanie wielokrotnego wyboru	101

Wykres 47. Powody braku podejmowania działań związanych z podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji. N=763, pytanie wielokrotnego wyboru.....	102
Wykres 48. Działania doksztalające planowane przez respondentów w ciągu najbliższych 3 lat. N=130	103
Wykres 49. Ocena dostępu do poszczególnych rodzajów placówek edukacyjnych. N=900, średnia ocen na skali 0-5	104
Wykres 50. Ocena rynku pracy na poszczególnych terenach. N=900. Średnia odpowiedzi na skali 1-5	105
Wykres 51. Ocena możliwości znalezienia pracy na poszczególnych terenach. N=900. Średnia odpowiedzi na skali 1-5.....	106
Wykres 52. Skłonność do przeprowadzenia się celem otrzymania dobrej pracy. N=900. Średnia odpowiedzi na skali 1-5.....	107
Wykres 53. Akceptowalna odległość od miejsca pracy do miejsca zamieszkania. N=900	108
Wykres 54. Skłonność do podjęcia pracy w formie e-zatrudnienia (na odległość). N=900.....	110
Wykres 55. Gotowość do zmiany i podwyższania kwalifikacji. N=900, średnia ocen na skali 1-5	111
Wykres 56. Odsetek badanych, którzy w ciągu ostatnich pięciu lat zmieniili miejsce pracy. N=900	113
Wykres 57. Skłonność do założenia własnej działalności gospodarczej. N=900.....	114
Wykres 58. Powody wyjazdów do pracy za granicę. N=112	115
Wykres 59. Łączne doświadczenie zawodowe respondentów (w latach. N=900)	116
Wykres 60. Posiadanie poszczególnych dóbr w gospodarstwie domowym respondenta. N=900, pytanie wielokrotnego wyboru	118
Wykres 61. Częstotliwość wykonywania poszczególnych czynności związanych z aktywnością społeczną, kulturalną i informacyjną. N=900, ocena na skali 1-5	119
Wykres 62. Ocena poszczególnych elementów infrastruktury w powiecie zamieszkania. N=900, średnia ocen na skali 1-5.....	120
Wykres 63. Samoocena stanu zdrowia przez respondentów. N=900	121
Wykres 64. Częstotliwość wyjazdów o charakterze wakacyjnym poza miejsce zamieszkania. N=900	121
Wykres 65. Powierzchnia gospodarstw rolnych w ha faktycznych. N=432	128
Wykres 66. Okres prowadzenia gospodarstwa rolnego (w latach). N=432	129
Wykres 67. Otrzymywanie dopłat unijnych. N=432.....	130
Wykres 68. Przekonanie o konieczności otrzymywania przez mieszkańców obszarów wiejskich pomocy w ramach środków unijnych. N=432	131
Wykres 69. Łączny miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego kierowników gospodarstw rolnych. N=304	138
Wykres 70. Wykonywanie pracy zarobkowej przed przejściem gospodarstwa rolnego. N=432.....	141
Wykres 71. Zatrudnianie w gospodarstwie rolnym osób spoza rodziny. N=432	142
Wykres 72. Chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu podjęcia pracy zarobkowej. N=432	143
Wykres 73. Chęć zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego w celu przeniesienia się w inne miejsce. N=432	144
Wykres 74. Sposób uzyskania gospodarstwa rolnego. N=432.....	149
Wykres 75. Chęć związania dzieci z pracą w rolnictwie przez respondentów. N=432.....	149
Wykres 76. Przejęcie przez dzieci prowadzenia gospodarstwa rolnego. N=432	150
Wykres 77. Podejmowanie działań związanych z doksztalaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji. N=432	151
Wykres 78. Chęć podjęcia działań związanych z doksztalaniem, podnoszeniem umiejętności i kwalifikacji w najbliższych 3 latach. N=432	153
Wykres 79. Częstotliwość wykonywania określonych czynności związanych z aktywnością społeczną, kulturalną i informacyjną. N=432	156
Wykres 80. Samoocena stanu zdrowia, skala <1;5>. N=432	158
Wykres 81. Częstotliwość wyjazdów o charakterze urlopowym/wakacyjnym. N=432.....	158
Wykres 82. Przynależność do organizacji pozarządowej. N=432.....	159
Wykres 83. Szacunkowe obroty w 2013 roku. N=251.....	166
Wykres 84. Forma organizacyjno-prawna badanych przedsiębiorstw. N=400	166
Wykres 85. Ogólna ocena sytuacji gospodarczej, skala: <1;5>. N=402	167
Wykres 86. Ocena warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, skala: <1;5>. N=402	168

Wykres 87. Ocena warunków prowadzenia działalności gospodarczej a typ powiatu, skala: <1;5>, N=402	168
Wykres 88. Ogólna ocena sytuacji przedsiębiorstwa. N=402	169
Wykres 89. Zmiany stanu zatrudnienia w ostatnich pięciu latach. N=402	170
Wykres 90. Ogólna zmiana liczby pracowników w ostatnich pięciu latach. N=185	171
Wykres 91. Ogólna zmiana liczby pracowników w ostatnich pięciu latach a typ powiatu. N=185.....	171
Wykres 92. Główne przyczyny trudności w rekrutacji a typ powiatu. N=111	173
Wykres 93. Dopasowanie zasobów kadrowych do potrzeb lokalnego rynku pracy. N=402	174
Wykres 94. Dopasowanie zasobów kadrowych do potrzeb lokalnego rynku pracy, skala: <1;4>. N=302	174
Wykres 95. Rozwiązania stosowane w przypadku trudności w rekrutacji na lokalnym rynku pracy. N=60	175
Wykres 96. Stosowanie subsydiowanych form zatrudnienia i praktyk. N=402	176
Wykres 97. Przyczyny stosowania alternatywnych form zatrudnienia. N=396	178
Wykres 98. Organizowanie lub finansowanie szkoleń dla pracowników. N=402	178
Wykres 99. Planowanie inwestycji w latach 2014-2016. N=402.....	180
Wykres 100. Rodzaj planowanych inwestycji. N=123	180
Wykres 101. Doświadczanie specyficznych trudności ze względu na działanie na obszarach wiejskich. N=402	182
Wykres 102. Wykorzystanie środków Unii Europejskiej w latach 2007-2013. N=402	184
Wykres 103. Cele, na które przeznaczone zostały środki UE. N=71	185
Wykres 104. Poziom zgody z twierdzeniami dotyczącymi środków UE, skala: <1;5>. N=402	186
Wykres 105. Zainteresowanie wsparciem ze środków UE w perspektywie finansowej 2014-2020. N=303.....	187
Wykres 106. Zainteresowanie wsparciem ze środków UE w perspektywie finansowej 2014-2020 a typ powiatu. N=303	187

Załącznik. Wielkopolska na tle wybranych regionów UE

Tablica 1. Dane służące do wyboru regionów

Wyszczególnienie	Powierzchnia (km ²)	Ludność			Gęstość zaludnienia na km ²			PKB w PPS na mieszkańca u Euro		
		2004	2009	2012	2004	2009	2012	2004	2009	2011 ¹¹⁸
Wielkopolska	29826,0	3359932	3397617	3455477	112,7	114,1	116	11700	15100	17000
Galicja (Sp)	29574,4	2706128	2738930	2771916	91,6	93,3	94,3	17800	21600	21800
Niederbayern (G)	10329,1	1194472	1191910	1192543	115,7	115,3	115,7	23700	25900	31400
Nyugat-Dunantul (H)	11328,0	1003185	998187	984399	88,4	88	86,9	14100	14300	17100
Puglia (I)	1954,0	4068167	4079702	4050072	211,3	212,7	211,1	15300	16000	16700
Southern And Eastern (Irl)	36545,0	2953912	3250733	3346178	82,2	89,7	92,3	34100	33500	36300
Stredni Cechy (Cz)	11015,5	1135795	1230691	1279345	105,5	112,5	119	15800	17400	18200
Vastsverige (S)	30934,0	1796314	1851702	1892328	61,2	63,2	65	26300	26600	29600
Zuid-Holland (NL)	3418,5	3451942	3481558	3552407	1226,1	1241,2	1267,1	28300	31000	32000

Opracowanie własne na podstawie danych regionalnych EUROSTATU

Tablica 2. Zatrudnienie w wybranych regionach UE

Wyszczególnienie	Stopa bezrobocia w %			Stopa bezrobocia długookresowego			Stopa zatrudnienia w %		
	2004	2009	2012	2004	2009	2012	2004	2009	2012
Wielkopolska	17,2	7,5	8,5	7,3	2,8	3,3	54,1	60,2	61
Galicja (Sp)	14,1	12,4	20,5	6	3,3	9,2	58,4	62,2	57,7
Niederbayern (G)	6,4	5	3,4	2	1,5	1,2	70,3	73,7	76,1
Nyugat-Dunantul (H)	4,4	6,6	7,4	1,7	3,2	2,7	61,6	59,7	61,7
Puglia (I)	15,4	12,6	15,7	9,2	6	8,8	45,3	44,9	45
Southern And Eastern (Irl)	4,4	11,5	14,1	1,5	3,3	8,5	66,1	62,9	60
Stredni Cechy (Cz)	5,4	5,2	4,6	2,2	0,9	1,5	66,8	67,8	69,6
Vastsverige (S)	6,2	8,6	7,7	1,2	1	1,3	74,8	71,7	74,6
Zuid-Holland (NL)	4,5	3,6	6,3	1,5	1	2,3	71,9	76,1	73,4

Opracowanie własne na podstawie danych regionalnych EUROSTATU

¹¹⁸ Brak danych za 2012 r.

Tablica 3. Zestawienie danych społecznych w wybranych regionach UE

	Uczniowie i studenci - % mieszkańców			Procent osób z wyższym wykształceniem w wieku 25-64 lat			Lekarze na 100 tys. mieszkańców			Łóżka szpitalne na 100 tys. mieszkańców		
	2004	2009	2012	2004	2009	2012	2004	2009	2011 ¹¹⁹	2004	2009	2011 ¹²⁰
Wielkopolska	27	25,3	23,4	13,8	17,5	22,4	29,26	39,85	36,74	539,2	532,3	513,2
Galicia	18,3	17,1	17,8	24,2	29,7	31,3	bd	65,18	75,46	366,4	360,1	347,9
Niederbayern	bd	bd	bd	18	21,6	22,9	70,3	73,7	76,1	70,3	73,7	76,1
Nyugat-Dunantul	21,2	19,8	19,1	14,3	16,9	18,2	21,86	38,71	38,93	786,1	708,4	709,3
Puglia	21,3	20,9	19,3	9,1	11,1	12,4	bd	bd	bd	366,7	360,9	326,8
Southern And Eastern	26,2	24,3	26,3	29,8	37,5	41,7	bd	bd	bd	568	336,9	305,3
Stredni Cechy	16,8	14,7	15,1	9,9	13,8	18,6	50,71	51,73	55,26	bd	575,8	562,8
Vastsverige	27	25,9	25,7	27,9	33,3	33,8	115,10	123,4	124,28	292,3	282,2	269,7
Zuid-Holland	22,4	22,7	23	29,3	33,3	35,4	131,25	147,84	155,21	bd	bd	bd

Opracowanie własne na podstawie danych regionalnych EUROSTATU

Tablica 4. Infrastruktura transportowa w Wielkopolsce i wybranych regionach UE.

Wyszczególnienie	Długość autostrad				Długość linii kolejowych			
	2003	2005	2009	2012	2003	2005	2009	2012
Wielkopolska	48	150	195	210	2158	2066	2115	2061
Galicia (Sp)	735	758	925	995	942	943	1092	1177
Niederbayern (G)	236	236	239	bd	bd	bd	bd	bd
Nyugat-Dunantul (H)	72	108	166	168	942	706	968	1005
Puglia (I)	313	313	313	bd	841	822	821	838
Southern And Eastern (Irl)	134	181	462	639	bd	bd	bd	bd
Stredni Cechy (Cz)	172	174	194	194	1491	1279	1278	1277
Vastsverige (S)	355	390	454	517	bd	bd	1559	1511
Zuid-Holland (NI)	341	354	353	362	bd	365	372	437

Opracowanie własne na podstawie danych regionalnych EUROSTATU

¹¹⁹ Brak danych za 2012 r.

¹²⁰ Jak wyżej.